

MUHASEBE VE DENETİME BAKIS

Accounting and Auditing Review

TMS 41 (Tarımsal Faaliyetler) Standardı Kapsamında Bir Yıldan Fazla Süreli Yetiştirilen Meyveli ve Meyvesiz (Orman Ağaçları ve Süs Bitkileri) Ağaçların Muhasebeleştirilmesi

Dr. Mesut TANDOĞAN

BDS701 Kapsamında Kilit Denetim Konuları:

BIST100 Endeksinde İşlem Gören İşletmeler Üzerine Bir Araştırma

Dr. Öğr. Üyesi Bekir KORKMAZ

BIST100 Endeksinde Yer Alan Enerji Firmalarının Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi

Doç. Dr. Mustafa ÇANAKÇIOĞLU - Doç. Dr. Çiğdem ÖZARI

Maddi Olmayan Duran Varlıkların Uluslararası Değerleme Standartları ile Uluslararası Muhasebe Standartları Açısından Karşılaştırılması

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AKBAŞ - Prof. Dr. Yıldız AYANOĞLU

Kurumsal Yönetim Özelliklerinin Denetim Ücretleri Üzerindeki Etkisi:

Türk Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma

Öğr. Gör. Dr. Erol GEÇİCİ

Değer İlişkisi ve Sürdürülebilirlik: BIST’de İşlem Gören Firmalar Üzerine Bir Araştırma

Dr. Öğr. Üyesi Meltem ALTIN

UFRS 18 Finansal Tablolarda Sunum ve Açıklama Standardındaki Yenilikler

Dr. Begüm HAZAR - Prof. Dr. Serap S. YANIK

Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bankaların Çevik Denetim Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Ölçek Geliştirme Çalışması

Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU - Dr. Öğr. Üyesi Şerife KILIÇARSLAN

Yapay Zekanın Muhasebe Mesleğinde Kullanımına İlişkin Destekleyici ve Dışlayıcı Yaklaşım: Aydın İli Mali Müşavirlerinin Kaygıları Perspektifinden Bir İnceleme

Dr. Öğr. Gör. Hatice GÖKBULUT KAZAN

TÜRMOB ADINA SAHİBİ / Owner on behalf of TURMOB

Emre KARTALOĞLU

&

Genel Yayın Yönetmeni / Executive Editor

Yahya ARIKAN

&

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible For Desk Editor

Ebru EKEN

&

Editör ve Yayın Kurulu Başkanı / Editor and Head of the Editorial Board

Prof. Dr. Kadir GÜRDAL

&

Editörler Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ercan BAYAZITLI

Prof. Dr. Kadir GÜRDAL

Prof. Dr. Cemal İBİŞ

Prof. Dr. Semih ÖZ

Prof. Dr. Cevdet Yiğit ÖZBEK

&

Hakemli Dergi / Refereed Journal

Yayın Türü : Süreli Yaygın

Publication Type : Periodical issue

&

TÜRMOB tarafından yayınlanmaktadır

İdari Merkez / Administrative Office

İncek Kızılcaşar Mah. 2669.Sk. No:19 Gölbaşı/ANKARA

Tel: (0.312) 586 00 00

E-mail : ebrueken@turmobil.org.tr

<https://www.turmobil.org.tr/ekutuphane/>

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mbakis>

&

Dört ayda bir yayımlanır / Published three times a year

&

TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı'na (SBVT) kayıtlıdır.

EBSCO tarafından taranmaktadır.

Registered in TÜBİTAK-ULAKBİM Turkish Social Sciences

Database. Indexed by Ebscohost Academic Search

Complete

&

Grafik Tasarım

Tuncay TEKYILDIZ

MUHASEBE VE DENETİME BAKIŞ Dergisi, dört ayda bir yayınlanan hakemli bir dergidir.

Dergide yer alan yazılarda öne sürülen fikirler, yazarların kişisel görüşleridir.

Copyright ©

Makalenin herhangi bir bölümünün başka bir yayında kullanılmasına Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi'nin yayımcı kuruluş olarak belirtilmesi ve atıfta bulunulması şartıyla izin verilir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Makale Adı ve Yazarları	Makale Türü	Sayfa No
TMS 41 (Tarımsal Faaliyetler) Standardı Kapsamında Bir Yıldan Fazla Süreli Yetiştirilen Meyveli ve Meyvesiz (Orman Ağaçları ve Süs Bitkileri) Ağaçların Muhasebeleştirilmesi <i>Accounting of Fruit Tree and Fruitless Trees Grown For More Than One Year Under TAS 41 (Agricultural Activities) Standard</i> Dr. Mesut TANDOĞAN	İnceleme	1
BDS701 Kapsamında Kilit Denetim Konuları: BIST100 Endeksinde İşlem Gören İşletmeler Üzerine Bir Araştırma <i>Key Audit Matters Within the Scope of BDS701: A Study on Companies Listed in the BIST100 Index</i> Dr. Öğr. Üyesi Bekir KORKMAZ	Araştırma	27
BIST100 Endeksinde Yer Alan Enerji Firmalarının Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi <i>Evaluation of the Financial Performance of Energy Companies Listed in the BIST100 Index</i> Doç. Dr. Mustafa ÇANAKÇIOĞLU - Doç. Dr. Çiğdem ÖZARİ	Araştırma	49
Maddi Olmayan Duran Varlıkların Uluslararası Değerleme Standartları İle Uluslararası Muhasebe Standartları Açısından Karşılaştırılması <i>Comparison of Intangible Assets in Terms of International Valuation Standards and International Accounting Standards</i> Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AKBAŞ - Prof. Dr. Yıldız AYANOĞLU	Araştırma	77
Kurumsal Yönetim Özelliklerinin Denetim Ücretleri Üzerindeki Etkisi: Türk Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma <i>The Impact of Corporate Governance Characteristics on Audit Fees: A Research in the Turkish Banking Sector</i> Öğr. Gör. Dr. Erol GEÇİCİ	Araştırma	103
Değer İlişkisi ve Sürdürülebilirlik: BIST'de İşlem Gören Firmalar Üzerine Bir Araştırma <i>Value Relevance And Sustainability: A Study On Firms Listed On BIST</i> Dr. Öğr. Üyesi Meltem ALTIN	Araştırma	127
UFRS 18 Finansal Tablolarda Sunum ve Açıklama Standardındaki Yenilikler <i>New Requirements Coming With IFRS 18 Presentation and Disclosure in Financial Statements</i> Dr. Begüm HAZAR - Prof. Dr. Serap S. YANIK	İnceleme	145

Makale Adı ve Yazarları	Makale Türü	Sayfa No
Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bankaların Çevik Denetim Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Ölçek Geliştirme Çalışması <i>Development of A Scale For Determining the Agile Audit Level of Banks Operating in Türkiye</i> Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU - Dr. Öğr. Üyesi Şerife KILIÇARSLAN	Araştırma	167
Yapay Zekânın Muhasebe Mesleğinde Kullanımına İlişkin Destekleyici ve Dışlayıcı Yaklaşım: Aydın İli Mali Müşavirlerinin Kaygıları Perspektifinden Bir İnceleme <i>Supportive and Exclusionary Approaches to the Use of Artificial Intelligence in the Accounting Profession: An Analysis of Financial Advisors in Aydın Province from the Perspective of Anxiety</i> Dr. Öğr. Gör. Hatice GÖKBULUT KAZAN	Araştırma	193

TMS 41 (TARIMSAL FAALİYETLER) STANDARDI KAPSAMINDA BİR YILDAN FAZLA SÜRELİ YETİŞTİRİLEN MEYVELİ VE MEYVESİZ (ORMAN AĞAÇLARI VE SÜS BİTKİLERİ) AĞAÇLARIN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ*

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 01.05.2024
Kabul Tarihi : 09.04.2025
Türü : İnceleme Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mdbakis.1476724

Dr. Mesut TANDOĞAN**

Bibliyografik Bilgiler

Tandoğan, M. (2025). “TMS 41 (Tarımsal Faaliyetler) Standardı Kapsamında Bir Yıldan Fazla Süreli Yetiştirilen Meyveli Ve Meyvesiz (Orman Ağaçları ve Süs Bitkileri) Ağaçların Muhasebeleştirilmesi” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2025, Sayı : 75, Sayfa : 1-26) <https://doi.org/10.55322/mdbakis.1476724>

ÖZ

Tarım sektörü, canlı varlıkların biyolojik dönüşümlerine bağlı olarak dinamik ve özgün muhasebe uygulamalarına ihtiyaç duymaktadır. Bu çalışmada, TMS 41 (Tarımsal Faaliyetler Standardı) çerçevesinde, bir yıldan fazla süreli işletilen meyveli ve meyvesiz ağaçların muhasebeleştirme ilkeleri analiz edilmiştir. Araştırmada, tarımsal işletmelerce 210 (Meyve Ağaçları) ve 211 (Meyve Vermeyen Ağaçlar- Orman Ağaçları-Çok Yıllık Süs Bitkileri) hesaplarında takip edilen canlı varlıklar için yeni alt hesap önerileri geliştirilmiş ve nasıl muhasebeleştirileceği örnekler ile açıklanmıştır.

* Bu çalışma Prof. Dr. Yıldırım Ercan Çalış danışmanlığında 09.06.2021 tarihinde tamamlanan “TMS 41 Finansal Raporlama Standardı Kapsamında Tarımsal Üretim Kollarına Göre Canlı Varlıkların Muhasebeleştirme İlkeleri” başlıklı yüksek lisans projesi esas alınarak hazırlanmıştır. (Mesut Tandoğan, Muhasebe ve Denetim, Yüksek Lisans Projesi, Işık Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, 2021)

** Marmara Ormancılık Araştırma Enstitüsü (Emekli), İstanbul, Türkiye, mesutnil@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0930-437>

Ayrıca, değerlendirme yöntemleri amortisman hesaplamaları ve devlet teşvikleri konuları ele alınmıştır. Sonuç olarak tarımsal işletmelerin muhasebe süreçlerinde karşılaşılan sorunlara yönelik pratik ve uygulanabilir öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: TMS 41, meyveli ağaç, meyvesiz ağaç, muhasebe

JEL Sınıflandırması: M40-M41

ACCOUNTING OF FRUIT TREE AND FRUITLESS TREES GROWN FOR MORE THAN ONE YEAR UNDER TAS 41 (AGRICULTURAL ACTIVITIES) STANDARD

ABSTRACT

The agricultural sector requires dynamic and unique accounting practices due to the biological transformations of living assets. In this study, the accounting principles for fruity and fruitless trees operated for more than one year were analyzed within the framework of TAS 41 (Agricultural Activities Standard). New sub-account proposals were developed for biological assets tracked under Account 210 (Fruity Trees) and Account 211 (Fruitless Trees-Forest Trees-Perennial Ornamental Plants), and their accounting procedures were explained with examples. Additionally, valuation methods, depreciation calculations, and government incentives were addressed. As a result, practical and applicable recommendations were developed to address the challenges encountered in the accounting processes of agricultural enterprises.

Keywords: TAS 41, fruit tree, fruitless tree, accounting

JEL Classification: M40-M41

1. GİRİŞ

Geniş anlamda “tarım” olarak adlandırılan tarımsal faaliyetlerin kapsamına ziraat, hayvancılık, su ürünleri gibi disiplinler girmekte ve ormancılık sektörü de bu kapsamda değerlendirilmektedir (Öztürk, 2018). 78.356.200 hektarlık (Wikipedia, 2024) Türkiye coğrafik yüzölçümünün yüzde 30,45’i tarım alanı (TOB, 2022) ve yüzde 29,82’si orman alanıdır (OGM, 2023).

Tarımsal işletmecilik üretim faktörlerini (doğal kaynak, sermaye, emek, müteşebbis, bilgi) kullanmak suretiyle; tarımsal faaliyetlerle bitkisel veya hayvansal ürünleri üretmek ve ilave faaliyetlerle depolamak, koruma altına almak ve pazarlamak şeklinde tanımlanmıştır (Anonim, 2006). Tarımsal üretimin kendine has özellikleri; doğal koşullara bağlı olması, risk ve belirsizliğin fazla olması, mevsimsel nitelik göstermesi, aile işletmeciliği ve ürün çeşitlendirmesinin yaygın olması, talep ve arz esnekliğinin düşük olması ve tarım sektöründe üretim yapan bireylerin eğitim ve gelir seviyelerinin düşük olması sayılabilir (Bozbayır, 2018).

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), TMS 41'in (Tarımsal Faaliyetler Standardı) amacını "tarımsal faaliyetlerin muhasebeleştirilme ilke ve yöntemlerini ortaya koymak" şeklinde açıklamıştır. Bu standart, taşıyıcı bitkiler dışında kalan canlı varlıklar, hasat zamanındaki tarımsal ürünler ve devlet teşviklerinin tarımsal faaliyetle ilgili olmaları durumunda uygulanmaktadır (KGK, 2024a).

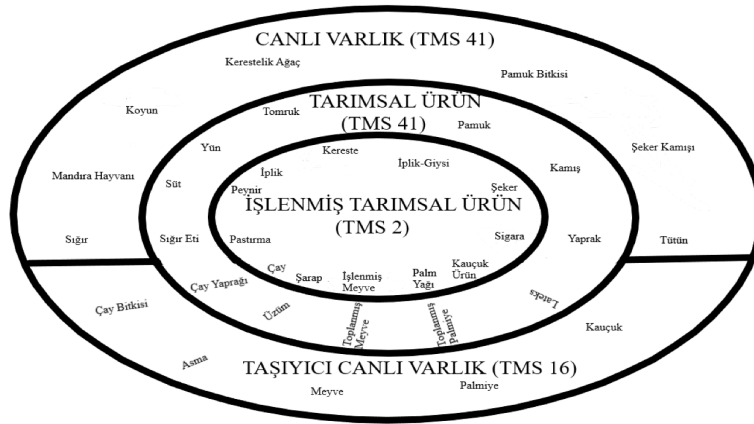
Bitkisel üretim yapan tarımsal işletmeler; tarla bitkileri, bahçe bitkileri, meyve ağaçları, orman ürünleri ve süs bitkileri gibi çeşitli bitkisel ürünlerin yetiştirilmesini ve üretimini gerçekleştiren işletmelerdir.

İçecek bitkileri (çay), sert kabuklu meyveler (badem, fındık, ceviz, kestane, Antep fıstığı vb.), taş çekirdekli meyveler (şeftali, erik, kayısı, kiraz, vişne, ığde vb.), turuncgiller (portakal, mandalina, limon, greyluft vb.), üzüm ve üzüksü meyveler (üzüm, çilek, böğürtlen, dut, incir vb.), yumuşak çekirdekli (elma, armut, ayva, muşmula vb.), zeytin (sofralık, yağlık), meyve veren diğel ağaçlar (Antep fıstığı, ahlat, alıç, sakız ağacı, badem, ceviz, defne, delice, hünnap, keçiboynuzu, kestane, kuşburnu, kızılçık, mahlep, bittim, menengiç vb.) gibi çok yıllık olarak ekilip/dikilip hasat edilen bitkiler "Meyve Ağaçları" grubuna girmektedir. Meyve veren ağaçlar kendisine özgü ana ve yan kök sistemiyle topraktan beslenen, odunsu gövdeli bitkilerdir. Meyve fidanı ve meyve üreten işletmeler meyvecilik işletmeleridir. Meyve ağaçları taşıyıcı canlı varlıklar (taşıyıcı bitkiler) sınıfına girer ve TMS 16'nın (Maddi Duran Varlıklar) kapsamındadır. Taşıyıcı bitkiler üzerinde yetişen hasat edilmiş (toplanmış) meyve, lateks, üzüm gibi ürünler ise TMS 41'in konusuna girer. Ancak hasattan sonra bu ürünlerden elde edilen çay, şarap, işlenmiş meyve, palmiye yağı ve kauçuk ürünler TMS 2 (Stoklar) kapsamına girer.

TMS 41'e göre orman ve deniz gibi kamusal kaynaklardan herhangi bir ürün elde edilmesi tarımsal faaliyet olarak kabul edilmemektedir. Bu anlamda kamusal nitelikli, çevre koruma amaçlı, ticari amaç dışında "emekle tesis edilmiş" ağaçlandırma alanları ya da "tabii" olarak yetişen ormanlar TMS 41 kapsamı dışındadır. Ancak ticari amaçla yetiştirilen, odun hammaddesi ve tali ürünlerin üretildiği endüstriyel ve özel ağaçlandırma alanları biyolojik dönüşümleri gerçek ve tüzel kişilerce yönetildiği için TMS 41'e göre değerlendirilir.

Orman ürünleri üretimi yapan işletmeler her türlü orman aslı ve tali ürün üretimini yapan işletmelerdir. Ticari amaçla gerçek ve tüzel kişiler tarafından gerçekleştirilen ormancılık faaliyetleri sonucu "aslı orman ürünleri" (tomruk, maden direği, sanayi odunu, yakacak odun vb.) elde edilmekte ve bu ürünler; ormana dayalı diğel sektörlerde kullanılmaktadır. Orman ağaç, ağaççık ve çalılarından elde edilen kabuk, reçine, sürgün, yaprak, tohum, mantar, yağlar vb. ürünler "tali orman ürünleri" (yan ürün) olarak sınıflandırılmaktadır (OGM, 2019). Meyve vermeyen ağaçlar (*orman ağaçları-çok yıllık süs bitkileri*) kapsamında değerlendirilen kerestelik ağaç (örneğin kızılçam, sahil çamı, fıstıkçamı) ve bunların hasadından elde edilen tomruk, kağıtlık odun gibi hammadde niteliğindeki ürünler TMS 41'in kapsamındadır. Ancak bu canlı varlıklardan elde edilen kereste, maden direği, yakacak odun, "satış amaçlı" fidan, çiçek, çamfıstığı, tıbbi ve aromatik ürünler gibi nihai ürünler TMS 2'nin kapsamına girer.

TMS 41, tarımsal faaliyetle ilgili arsa, taşıyıcı bitkiler, taşıyıcı bitkilerle ilgili devlet teşvikleri, tarımsal faaliyetle ilgili maddi olmayan duran varlıklar ve tarımsal faaliyetle ilgili arazi kiralamasından kaynaklanan kullanım hakkı varlıklarını kapsamaz (Şekil 1)

Şekil 1. TMS 41 Standardında Canlı Varlıklar ve Tarımsal Ürünler

Biyolojik değişime uğrama özelliği nedeniyle diğer varlıklardan ayrılan canlı varlıklar için Tekdüzen Hesap Planı'nın (TDHP) boş bulunan bazı gruplarına tarımsal üretim kollarına uygun olarak bir hesap grubu oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir. Buna göre oluşturulacak 21 (Canlı Varlıklar) hesap grubunda, bir yıldan fazla süreli işletilen meyveli ağaçların 210 (Meyve Ağaçları); meyvesiz ağaçların ise 211 (Meyve Vermeyen Ağaçlar) numaralı hesaplarda takip edilmesi önerilmiştir (Akdoğan ve Sevilen-gül, 2007; Gökgez, 2012; Aşan, 2015; Öztürk, 2018). Bu araştırmalarda orman ürünleri üreten ve bir yıldan fazla süreli işletilen orman ağaçları ve süs bitkilerinin yeri açıklıkla belirlenememiş ve sektörün kendine özgü uzmanlık gerektiren dinamikleri nedeniyle, muhasebesi ile ilgili örnekler ortaya konulamamıştır. Bu çalışma ile bir tarım işletmesinde TMS 41 standardına göre meyve veren (*tarım, hazine ya da orman her türlü arazide-ekolojide yetişen meyveli ağaçlar*) ve meyve vermeyen (*orman ağaçları-çok yıllık süs bitkileri*) ağaçların muhasebeleştirilme ilkeleri örneklerle ortaya konulmuştur. Ayrıca meyveli ve meyvesiz ağaçların gerçeğe uygun değerlerinin belirlenmesi, amortisman ve devlet teşvikleri uygulamaları irdelenmiş; TMS 41 uygulamalarında varlıkların tabiatı gereği karşılaşılan güçlükler ve geliştirilen yaklaşımlar ele alınarak çözüm önerileri konusunda değerlendirmeler yapılmıştır.

2- LİTERATÜR İNCELEMESİ

Öztürk (2018)'e göre tarım sektöründe faaliyette bulunan işletmelerde muhasebenin genel ilkeleri yanında, üretim kolunun kendine özgü özellikleri de dikkate alınarak uzmanlık muhasebesi şeklinde kayıt, sınıflandırma, özetleme ve analiz işlemleri yapılmaktadır. Hesap dönemi olarak bakıldığında tarımsal faaliyetlerin özelliklerine göre ekolojik koşullara uygun olarak bir takvim yılı yerine 12 aylık "özel hesap dönemi" kullanılabilir. Doğal koşullar, ekstrem iklim koşulları ve tarımsal uygulama tekniği vb. nedenlerle ürün üzerinde değerlendirme yöntemleri ve muhasebe çözümleri de farklılık gösterir.

TMS 41'e göre canlı varlıkların muhasebeleştirilmesi için; varlığın kontrol edilebiliyor olması, varlığın işletmeye ekonomik fayda sağlama durumunun bulunması, varlığın Gerçeğe Uygun Değer (GUD) ya da maliyetinin güvenilir bir şekilde ölçülebiliyor olması gerekmektedir. Canlı varlıklar çeşitli nedenlerle

(bozulma, hastalık vb.) biyolojileri gereği dönüşümlere uğramakta ve GUD’de değişme meydana gelmektedir. Bir kısım canlı varlıkların ekonomik ömrü sonunda değerinde azalma meydana gelirken, bir kısım canlı varlıklarda ise (örneğin kerestelik ağaç) belli bir süre geçmeden istenilen değere ulaşamaz. Standarda göre (KGK, 2024a) canlı bir varlığın veya tarımsal ürünün GUD ölçümü, o canlı varlığın veya tarımsal ürünün bir özelliğine göre (yaş, kalite gibi) kolaylaştırılabilir ve belirlenebilir. GUD ölçümü TFRS 13 (Türkiye Finansal Raporlama Standartları-Gerçeğe Uygun Değer Ölçümü) standardının belirlediği çerçeveye göre yapılır. Çeşitli nedenlerle oluşan biyolojik dönüşümler beklenen ekonomik fayda ile ilişkili olup hasat nedeni ile piyasa değerinde meydana gelen değişim de, fiziksel bir değişim olarak değerlendirilir. Standarda göre, canlı varlığın veya tarımsal ürünün gerçeğe uygun değeri bir sözleşmeden dolayı düzeltilemez. Ekonomik açıdan dezavantajlı sözleşmelerde TMS 37 (Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar) hükümleri uygulanır.

“Canlı varlıklar” ilk muhasebeleştirildiklerinde ve dönem sonlarında, piyasa fiyatından (GUD) satış maliyetleri düşülerek yani net gerçeğe uygun değeri üzerinden (NGUD); “tarımsal ürünler” ise hasat noktasında aynı şekilde ölçülür.

Değerleme Yöntemi:

NGUD = GUD (Piyasa Fiyatı) – Pazara Götürme ve Pazar Yeri Maliyetleri şeklinde formüle edilebilir.

Genel olarak her raporlama dönemi sonunda, GUD ölçülmesi benimsendiğinden amortisman yaklaşımı olarak “değerleme yaklaşımının” benimsendiği yorumunu yapabiliriz (Çetin ve Tipi, 2011). Canlı varlık veya tarımsal ürünün gerçeğe uygun değeri güvenilir bir şekilde ölçülemiyorsa ölçüm, canlı varlığın maliyetinden birikmiş amortisman ve birikmiş değer düşüklüğü indirilerek (maliyet modeli) yapılabilir. Standardın 54. maddesine göre (KGK, 2024a) bu durumda ek açıklamalar yapılması gerekir. TMS 41’de amortisman tespiti ile ilgili yeterli bir bilgi bulunmamaktadır. TMS 2, TMS 16 ve TMS 36 (Varlıklarda Değer Düşüklüğü) standartları ve 213 sayılı VUK (Vergi Usul Kanunu), birikmiş amortisman ve birikmiş değer düşüklüklerinin tespit edilmesinde dikkate alınır. Gerçeğe uygun değer güvenilir olarak ölçülebilir hale gelmesi durumunda tarımsal işletme, NGUD ile ölçüm yapar. Standarda göre, bunun nedenleri ve değişimin etkileri açıklanır.

Ünlü (2016)’ye göre değerleme farkları sonucunda işletmede ertelenmiş vergi konusu ortaya çıkmaktadır. Değerleme farkı artış yönünde olursa ertelenmiş vergi yükümlülüğü (ileriki dönemlerde ödenecek), değerleme farkı azalış yönünde ise ertelenmiş vergi varlığı (ileriki dönemlerde düşülecek) ortaya çıkmaktadır.

TMS 41’e göre değerleme farklarının muhasebeleştirilmesinde ortaya çıkacak artış ve azalışlar, oluştukları dönemde kar veya zararın hesaplanmasında dikkate alınır yani gelir tablosunda raporlanır. Canlı varlıklarda oluşan değer artışlarının 605 (Canlı Varlık Değerleme Artışları), değer azalışlarının ise 628 (Canlı Varlık Değerleme Azalışları) (-) hesabına kaydedilmesi önerilmiştir (Öztürk, 2018). Değer düşüklüğü için ayrılan karşılıklarının 216 (Canlı Varlıklar Değer Düşüklüğü Karşılığı) (-) hesabında takip edilebileceği belirtilmiştir (Gökgöz, 2012; Öztürk, 2018). Buna göre meyve ağaçları ve meyve vermeyen ağaçlarda (*orman ağaçları-çok yıllık süs bitkileri*) değer azalışlarından kaynaklanan kayıpların giderilmesi amacıyla ayrılan karşılıkların izlendiği hesap 216 (Canlı Varlıklar Değer Düşüklüğü

Karşılığı Hesabı) (-) olmalıdır. Akdoğan ve Sevilengül (2007)'e göre canlı varlıklarda değer düşüklüğü belirlendiğinde 654 (Karşılık Giderleri) hesabında karşılık gideri ayrılır. Karşılık ayrılan canlı varlık stoklara alındığında 158 (Stok Değer Düşüklüğü Karşılığı) hesabına kaydedilir.

Fiziksel bakımdan bitkiler araziye bağlı bir konumdadır. Ayrı bir piyasaları olmayabilir ve araziler ile birleşik varlıkların aktif bir piyasası olabilir. TMS 41'e göre canlı varlıkların gerçeğe uygun değeri, birleşik varlıkların gerçeğe uygun değerinden düşülebilir. Ancak araziye bağlı canlı varlıklar araziden bağımsız olarak değerlendirilir. Bu değerlendirme meyve veren ve meyve vermeyen ağaçlarda da (*orman ağaçları-çok yıllık süs bitkileri*) geçerlidir.

Örneğin zeytin bahçesinin değeri X, arazinin değeri Y ise zeytin ağaçlarının gerçeğe uygun değeri X-Y'dir (Top, 2009).

Tarımsal faaliyette, işletmenin gelir tablosuna önemli etki yaratacak doğal bir olayın vuku bulması durumunda (virüs, mantar hastalığı, sel, böcek, don, aşırı kuraklık gibi) işletme, söz konusu zararın ya da etkinin niteliğini ve tutarını TMS 1 (Finansal Tabloların Sunuluşu) gereğince açıklar.

Çetin ve Tipi (2011)'ye göre üretim faaliyetine katılan ve bünyelerinde aşınma ve yıpranma meydana gelen sabit sermaye unsurları amortismanla tabidir. Bunun yanında üretimde kullanılan f, gübre, ilaç gibi unsurlar bir kez kullanılıp sarf edildiği için amortismanla tabi değildir. TMS 16'ya göre satış amaçlı elde tutulan duran varlıklara amortisman uygulanmaz.

Bazı meyve ağaçları ve meyve vermeyen ağaçların (*orman ağaçları-çok yıllık süs bitkileri*) faydalı ömürleri ve amortisman oranları 333, 339, 365 ve 389 No.lu VUK Genel Tebliği ile belirlenmişken (Tablo 1), TMS 41 amortisman süresi, oranı ve faydalı ömrün tespiti konularındaki değerlendirmeyi işletmenin keyfiyetine bırakmıştır. VUK (1961)'a göre tarım işletmelerinde üretilen meyvelik, üzüm bağları, fındıklık, zeytinlik, güllük, incir gibi tesisler amortismanla tabidir.

Tablo 1. Amortismanla Tabi Bazı Bitkiler

Bitkiler	Amortisman Oranı(%)	FaydalıÖmür (Y)
Zeytinlikler	2	50
Fındıklıklar	4	25
Süs Ağaçlarıve Bağlar	5	20
Meyve Ağ. (Narenciye, Elma, Armut, Ayva, Kayısı, Erik, Üzüm, Fındık, Badem)	4	25
Vişne, Kiraz	5	20
Ceviz, Kestane, Dut ve Fındık Ağaçları	2,5	40
Beftali, Sair Meyveli Ağaçlar	10	10

Kaynak: (GİB, 2024)

Meyve ağaçları ve meyve vermeyen ağaçlar (*orman ağaçları-çok yıllık süs bitkileri*) amortismanla tabi tutulur. Bir meyve bahçesinde ya da uzun süre için yetiştirilen bitkiler ürün vermeye başlayınca kadar amortisman ayrılmaz (Deran, 2005; Tunçez, 2011). Bu yaklaşımdan hareketle bu bitkilerde ürün verme çağına gelmelerinden kesim çağına ya da ürün verme yeteneğini kaybettiği döneme kadar

geçen süre içinde amortisman tabi tutulması gerektiği söylenebilir. 218 (Yapılmakta Olan Canlı Varlık Yatırımları) hesabında takip edilen canlı varlıklar (fide/fidan halindeki bitkiler) büyüyüp ürün vermeye başladığı dönem itibarıyla GUD üzerinden “21-Canlı Varlıklar” grubunun alt hesaplarında takip edilmeye başladığı andan itibaren faydalı ömürleri süresince amortisman tabi tutulurlar. TMS 41 standardı kapsamında tarımsal faaliyetlerde amortisman işlemlerinde dikkate alınacak olan duran varlıklar için TMS 16 standardına göre “doğrudan (normal) amortisman”, “azalan bakiyeler” ve “üretim miktarı” yöntemlerinden birisi kullanılabilir. Uyar ve Güner (2015)’e göre amortisman tutarı değerlendirme yaklaşımında dönem zararı olarak kaydedilmekte, maliyet yaklaşımında ise, ürünün maliyetine verilmektedir.

TMS 41 standardına göre (KGK, 2024a) GUD ile ölçülen canlı varlıklar için koşulsuz verilen devlet teşvikleri, bu teşviklerin alacak haline gelmeleri ile; koşullu verilen devlet teşviklerinde de koşullar gerçekleştiğinde kâr ya da zararda muhasebeleştirilir. Maliyet modeli ile ölçülmüş bir canlı bir varlıkta; devletçe verilen teşvikler için TMS 20 (Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması) dikkate alınır. Koşullu olarak alınan tarımsal devlet teşviklerinin gelir olarak muhasebeleştirilmesinde 382 (Alınan Devlet Teşvikleri ve Yardımları) ya da 482 (Alınan Devlet Teşvikleri ve Yardımları) hesapları kullanılır (Yılmaz, 2014; KGK, 2024b). Koşulsuz olarak alınan devlet teşvikleri 602 (Diğer Gelirler) /602.01 Devlet Teşvikleri hesabına kaydedilebilir (Aşan, 2015). Sermaye yaklaşımı esas alındığında ise 549 (Özel Fonlar) hesabı kullanılabilir (Ateş ve Tunçez, 2016). İşletme henüz parayı almamış ve hak kazanmış ise 181 (Gelir Tahakkukları) hesabının borcuna kayıt yapıp, her yıl koşul gerçekleştiğinde bu hesap alacaklandırılır. Devlet teşviklerinin uygulanması halinde işletme, devlet teşviklerinin kapsamı, niteliği, koşullarının yerine getirilip getirilmediği gibi hususları açıklar.

Satılan canlı varlık maliyetleri 620 (Satılan Mamul Maliyeti) ya da 624 (Satılan Canlı Varlık Maliyeti Hesabı) hesabında (Gökgöz, 2012) izlenmelidir.

TMS 41 Standardının (KGK, 2024a) 41 ve 42. maddelerinde de canlı varlık gruplarının sayısal ve yazılı olarak açıklanması gerektiği ifade edilmektedir. Tablo 2’de çeşitli kaynaklara göre TDHP’da bilanço ve gelir tablosu hesap gruplarına ilişkin önerilen hesap numaraları gösterilmiştir.

Tablo 2. TDHP İçin Eklenmesi Önerilen Hesaplar

BİLANÇO VE GELİR TABLOSU HESAPLARI	
21. CANLI VARLIKLAR	289 Ertelenmiş Vergi Varlığı H.*
210 Mevve Ağaçları H.	489 Ertelenmiş Vergi Yükümlülükleri H.*
211 Mevve Vermeven Ağaçlar H.	(*693 ve 694 kodlu hesaplarla çalışırlar)
216 C.V. Değer Düşüklüğü Karş. H.(-)	605 C.V. Değerleme Artışları H.
217 Birikmiş Amortismanlar H. (-)	628 C.V. Değerleme Azalışları H.(-)
218 Yapılmakta Olan C.V.Yat. H.	693 Sür. Faal. Ertelenmiş Vergi Gelir Etkisi H.
219 Verilen Avanslar H.	694 Sür. Faal. Ertelenmiş Vergi Gider Etkisi H.

Kaynak: (Akdoğan ve Sevilengül, 2007; Gökgöz, 2012; Bozdemir, 2014; Öztürk, 2018; Aşan, 2015; KGK, 2024b)

KGK tarafından 30.07.2024 tarih ve 2024-51 sayılı duyuru ile yayımlanan Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planında (FRSUHP) belirtilen ve geçerli finansal raporlama çerçevesi Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) veya Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) olan tarım işletmelerinde kullanılabilecek canlı varlık hesapları (KGK, 2024b) Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Bir Yıldan Fazla Meyveli ve Meyvesiz Ağaçlar İçin Belirlenen Hesaplar (FRSUHP)

MEYVELİ AĞAÇLAR	MEYVESİZ AĞAÇLAR
17 Canlı Varlıklar	27 Canlı Varlıklar
171 Bahçe Bitkileri	271 Ağaçlar
176-	276 Yabılmakta Olan Canlı Varlık Yatırımları
177-Canlı Varlıklar Değer Düşüklüğü Karşılıkları (-)	277 Canlı Varlıklar Değer Düşüklüğü Karşılıkları (-)
178-	278 Birikmiş Amortismanlar (-)
179 Verilen Sipariş Avansları	279 Verilen Avanslar
643 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Artışları	643 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Artışları
653 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Azalışları (-)	653 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Azalışları (-)

Kaynak: (KGK, 2024b)

TDHP için önerilen 210 (Meyve Ağaçları) ve 211 (Meyve Vermeyen Ağaçlar) hesaplarının detaylandırılması, meyveli/meyvesiz ağaçların muhasebeleştirilme ilkelerinin örneklerle ortaya konulması ve oluşan yeni bilgilerin FRSUHP kullanan tarım işletmeleri muhasebesine de uyarlanabilecek olması nedenleri ile literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

3- METODOLOJİ

Tarımsal üretimde meyveli ve meyvesiz ağaçların muhasebeleştirilmesi ilkeleri, ikincil veriler kullanılarak nitel araştırma yöntemi ile ortaya konulmuştur. Bu amaçla TMS 41 ve ilgili standartlar, akademik çalışmalar, sektörel raporlar ve ilgili mevzuat dokümanları analiz edilmiştir. Çözüm önerileri, varlıkların tabiatı gereği kendine özgü koşulları ve karşılaşılan güçlükler dikkate alınarak sunulmuştur. Bir yıldan fazla süreli işletilen meyvesiz ağaçların takip edildiği 211 (Meyve Vermeyen Ağaçlar) hesabı TDHP’da sektörün uzmanlık gerektiren dinamikleri dikkate alınarak 211 (Meyve Vermeyen Ağaçlar- *Orman Ağaçları-Çok Yıllık Süs Bitkileri*) şeklinde yeniden ifade edilmiştir. Muhasebeleştirmede kullanılan defteri kebir hesapları için Tablo 2’de TDHP bilanço ve gelir tablosu hesap gruplarına ilişkin çeşitli araştırmacılarca önerilen hesap numaralarından; Tablo 3’te KGK tarafından hazırlanan FRSUHP kullanan tarımsal işletmeler için önermiş olduğu (KGK, 2024b) canlı varlık hesaplarından yararlanılmıştır. 210 (Meyve Ağaçları) ve 211 (Meyve Vermeyen Ağaçlar- *Orman Ağaçları-Çok Yıllık Süs Bitkileri*) hesaplarında takip edilen canlı varlıklar için tarımsal işletmelerin TMS 41 kapsamında yapması gereken muhasebeleştirme ilkeleri örnek olay analizleri ve örnek hesap kayıtları suretiyle ortaya konulmuş ve bu hesaplarda izlenecek alt hesapların tanımları ve sınıflandırmaları, sektörel dinamikler dikkate alınarak yapılmıştır. Alt hesapların oluşturulmasında kullanılan meyve ağaçları gruplandırmalarında Ecevit (1986) ve DOKA (2012)’dan; orman ağaçları gruplandırmalarında Birler (2019) ve OGM (2020)’den yararlanılmıştır.

4- BULGULAR

TMS 41 Standardının 41 ve 42. Maddeleri gereği (KGK, 2024a) bir yıldan fazla süreli meyveli ve meyvesiz ağaçlar (*orman ağaçları-çok yıllık süs bitkileri*) için kullanılabilecek defteri kebir ve alt hesapları aşağıdaki şekilde sayısal ve yazılı olarak açıklanmıştır:

4.1. Bir Yıldan Fazla Süreli Meyveli Ağaçların Hesapları**210 (Meyve Ağaçları) Hesabı**

Tanım ve Kapsam: Meyve veren ağaçların muhasebeleştirilmesi ve izlenmesi.

Alt Hesaplar:

- 210.01 İçecek bitkileri
- 210.02 Sert kabuklu meyveler
- 210.03 Taş çekirdekli meyveler
- 210.04 Turunçgiller
- 210.05 Üzüm ve üzümsü meyveler
- 210.06 Yumuşak çekirdekli
- 210.07 Zeytin ağaçları
- 210.08 Meyvesi için işletilen diğer ağaçlar

4.2. Bir Yıldan Fazla Süreli Meyve Vermeyen Ağaçların (Orman Ağaçları ve Süs Bitkileri) Hesapları**211 (Meyve Vermeyen Ağaçlar- Orman Ağaçları-Çok Yıllık Süs Bitkileri) Hesabı**

Tanım ve Kapsam: Meyve vermeyen ağaçların ve süs bitkilerinin muhasebeleştirilmesi ve izlenmesi.

Alt Hesaplar:**“Hızlı gelişen endüstriyel ağaçlandırma türleri”**

- 211.01 İthal Edilmiş Hızlı Gelişen Yabancı Türler
 - 211.01.001 Kanada kavağı, kolye kavağı
 - 211.01.002 Sahil çamı, radiata çamı, loblolly çamı
 - 211.01.003 Okalipüt türleri
 - 211.01.004 Douglas göknarı
- 211.02 Hızlı gelişen yerli ibreli türler
 - 211.02.001 Kızılçam
 - 211.02.002 Doğu Karadeniz göknarı
 - 211.02.003 Karaçam

- 211.03 Hızlı gelişen yerli yapraklı türler

211.03.001 Kızılağaç

211.03.002 Dişbudak

211.03.003 Çınar

211.03.004 Yerli kavaklar

“Özel ağaçlandırmalarda kullanılan türler”

- 211.04 Özel Ağaçlandırmalarda kullanılan türler

211.04.001 Odun ve odun dışı orman ürünü için işletilen özel ağaçlandırma türleri

211.04.002 Özel orman fidanlıkları türleri

211.04.003 Özel imar-ihya

“Diğer”

- 211.05 Çok yıllık salon ve süs bitkileri
- 211.06 Odun ürünü için işletilen meyveli türler

4.3. Bir Yıldan Fazla Süreli Meyveli Ağaçların Muhasebeleştirilmesi

Meyve ağaçları dikimden itibaren meyve vermeye başladığı döneme gelene kadar 218 (Yapılmakta Olan Canlı Varlık Yatırımları) numaralı hesapta takip edilir. Bu dönem o meyve türünün “fidanlık dönemi” olarak adlandırılabilir. Meyve vermeye başladığı dönemden itibaren GUD ile 210 (Meyve Ağaçları) hesabına aktarılır. Bu dönemi iki gruba ayırabiliriz: Verimin optimuma ulaştığı döneme kadar olan süre “yetişme dönemi”, verimin optimuma ulaştığı dönem ise “verim dönemi”.

Meyve bahçelerinde dikilecek fidanların satın alınması sonrasında, uygun iklim ve toprak koşulları olduğunda dikim işlemi gerçekleştirilir.

Orman ya da hazine arazilerinde yetişen ve meyvesi için işletilen diğer ağaç türleri (Antep fıstığı, ahlat, alıç, sakız ağacı, badem, ceviz, defne, delice, hünnap, keçiboynuzu, kestane, kuşburnu, kızılıçık, mahlep, bittim, menengiç vb.) de bu hesapta (210.08) yer almalıdır.

..... /ÖRNEK

150 İLK MADDE VE MALZEME H. xxxx

191 İNDİRİLECEK KDV H. xxxx

320 SATICILAR H. xxxx

Kiraz fidanı satın alınması

..... /

710 DİREKT İLK MADDE VE MALZEME H. xxxx

150 İLK MADDE VE MALZEME H. xxxx

Kiraz fidanlarının dikilmesi

..... /

Çok yıllık olarak dikilip her yıl hasat edilen meyve bahçelerinde bakım, işçilik, gübre, yabancı ot kontrolü, ilaçlama vb. giderler (710-Direkt İlk Madde ve Malzeme-DİMM, 720-Direkt İşçilik Giderleri-DİG, 730-Genel Üretim Giderleri-GÜG) meyve vermeye başladığı döneme kadar öncelikle 218 (Yapılmakta Olan Canlı Varlık Yatırımları) hesabına aktarılır:

..... /ÖRNEK

218 YAPILMAKTA OLAN CAN VAR. YAT. H. xxxx

711 DİREKT İLK MAD. VE MAL. GİD. YAN. H. xxxx

721 DİREKT İLK MAD. VE MAL. GİD. YAN. H. xxxx

731 DİREKT İLK MAD. VE MAL. GİD. YAN. H. xxxx

Kiraz bahçesi maliyetlerinin yansıtılması

..... /

Kiraz ağaçlarının fidanlık döneminden çıkıp, meyve vermeye başladığı yani olgunlaştığı döneme geçişte aktarma kayıtlarını yapmak gerekir.

..... /ÖRNEK

210 MEYVE AĞAÇLARI H. xxxx

Yetiştirme Dönemi

218 YAPILMAKTA OLAN CAN VAR. YAT. H. xxxx

Fidanlık Dönemi

Kiraz ağaçlarının fidanlık döneminden yetiştirme dönemine aktarılması

..... /

Yetiştirme döneminden veriminin optimumuna ulaştığı verim dönemine geçiş kaydı da yapılmalıdır.

..... /ÖRNEK

210 MEYVE AĞAÇLARI H. xxxx

Verim dönemi

210 MEYVE AĞAÇLARI H. xxxx

Yetiştirme dönemi

Kiraz ağaçlarının yetiştirme döneminden verim dönemine aktarılması

..... /

Kayıtlı değere göre GUD'de oluşacak olumlu farklar 605 (Canlı Varlık Değerleme Artışları) hesabında izlenir.

Gerçeğe Uygun Değer (GUD): X

Satış Maliyeti: Y

Kayıtlı Değer: Z

Net Gerçeğe Uygun Değer (NGUD): $H = (X - Y)$

Değer Artışı/Azalışı (Değerleme Farkı): $H - Z$

..... /ÖRNEK

210 MEYVE AĞAÇLARI H. xxxx

605 CANLI VAR. DEĞ. ARTIŞLARI. xxxx

Değer artışı kaydı

..... /

Hasat için yapılan giderler önce 730 (Genel Üretim Gideri) hesabına, sonrasında 210 (Meyve Ağaçları) hesabına aktarılır.

..... /ÖRNEK

730 GENEL ÜRETİM GİDERİ H. xxxx

100 KASA H. xxxx

Hasat için yapılan ödeme

..... /

..... /

210 MEYVE AĞAÇLARI H. xxxx

731 DİREKT İLK MAD. VE MAL. GİD. YAN. H. XXXX

Hasat için yapılan ödemenin aktarılması

..... /

Yapılan hasat sonunda elde edilen ve Gerçeğe Uygun Değeri (GUD) belirlenen karpuz kayıtlara alınarak satışa hazır hale gelmek kaydı ile tarımsal ürün stoku olarak muhasebeleştirilir:

..... /**ÖRNEK**

152 MAMUL /154 TAR. ÜRÜN STOKLARI H. xxxx

210 MEYVE AĞAÇLARI H. xxxx

605 CANLI VAR. DEĞ. ARTIŞLARI H. xxxx

Satılmaya hazır ..ton kirazın mamul stoklarına alınması

..... /

Meyvelerin satılması halinde 152 (Mamul Stokları) /154 (Tarımsal Ürün Stokları) No.lu hesaplar alacaklandırılarak 620/624 (Satılan Mamul/Canlı Varlık Maliyeti) Hesabına kaydı yapılır:

..... /**ÖRNEK**

120 ALICILAR H. xxxx

600 YURT İÇİ SATIŞLAR H. xxxx

391 HESAPLANAN KDV H. xxxx

..ton kirazın satılması

..... /

620/624 SATILAN MAMUL/CANLI VARLIK MALİYETİ H. xxxx

152 MAMUL STOKLARI/154 TAR. ÜR. STOKLARI H. xxxx

Satılan ..ton kirazın maliyet kaydı

..... /

Dönem sonunda değerleme artışları 690 (Dönem Karı veya Zararı) hesabına aktarılır.

..... / **ÖRNEK**

605 CANLI VAR. DEĞ. ARTIŞLARI H. XXXX

690 DÖNEM KARI VEYA ZARARI H. XXXX

Değer artışının gelir hesaplarına aktarılması

..... /

Bir yıldan fazla sürede yetiştirilen meyve ağaçları olgunlaşıp 210 No.lu hesaba aktarıldıktan sonra yıpranmaya ve yaşlanmaya karşı raporlama dönemi sonunda amortismanına tabi tutulması gerekir (Akdoğan ve Sevilengül, 2007).

..... / **ÖRNEK**

730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ H. XXXX

217 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR H. XXXX

Amortisman kaydı

..... /

Meyve ağaçlarında iklim koşulları, hastalık ve zararlılar gibi nedenlerle gerçeğe uygun değerde oluşabilecek azalma için 216 (Canlı Varlıklar Değer Düşüklüğü Karşılığı) (-) ayrılmakta ve 654 (Karşılık Giderleri Hesabı) borçlandırılmaktadır. Zararın ortadan kalkması halinde 216 (Canlı Varlıklar Değer Düşüklüğü Karşılığı) (-) hesabı borçlandırılarak 644 (Konusu Kalmayan Karşılıklar) hesabına aktarılır.

..... / **ÖRNEK.**

654 KARŞILIK GİDERLERİ H. XXXX

216 CANLI VARLIKLAR DEĞER DÜŞ. KARŞ (-) H. XXXX

Kiraz sineği zararı için karşılık ayrılması

..... /

216 CANLI VARLIKLAR DEĞER DÜŞ. KARŞ (-) H. XXXX

644 KONUSU KALMAYAN KARŞILIKLAR H. XXXX

Karşılık ayrılan kiraz sineği zararının ortadan kalkması

..... /

Alınan devlet teşviklerinin gelir olarak kaydedilmesi gerekir:

ÖRNEK: X İşletmesi, kiraz üretimi için (toprak işleme, dikim, bakım, fidan bedeli) 100.000 TL değerindeki desteği 5 yıl üretim yapma taahhüdüyle Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) 'dan teşvik almıştır. Örnek yevmiye kayıtları aşağıdaki gibidir:

..... 01/01/2020

102 BANKALAR H. 100.000

382 ALINAN DEVLET TEŞV. VE YARD. H. 20.000

482 ALINAN DEVLET TEŞV. VE YARD. H. 80.000

TKDK kiraz desteği kaydı

..... 31/12/2020

382 ALINAN DEVLET TEŞV. VE YARD. H. 20.000

602 DİĞER GELİRLER. H. 20.000

TKDK teşvikinin 2020 yılı diliminin gelir kaydı

..... 31/12/2020

482 ALINAN DEVLET TEŞV. VE YARD. H. 20.000

382 ALINAN DEVLET TEŞV. VE YARD. H. 20.000

..... /

Bu kayıtlar, kalan her yıl için aynı şekilde tekrarlanır. Teşvik, 5 yıl süreyle ürünün hasat edilmesi, aksi halde o yıla ait teşvikin geri alınması koşuluyla ödendiği için koşullar yerine getirildiğinde kâr ya da zarar muhasebeleştirilmesi yapılabilir.

Meyveli ağaçlar iklim koşulları, doğal felaketler gibi nedenlerden dolayı oluşacak zarar, hastalık ve kuruma riski altındadırlar. İşletmelerdeki ağaçların hastalanması ya da kuruması halinde karşılanacak bir sigorta güvencesine alınması uygun olacaktır.

ÖRNEK: Kiraz üretimi yapan Y işletmesinde üretim yapılacak alan 30.000 TL'ye sigortalanmıştır. Buna göre yapılacak kayıt:

..... /

180 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER. H. 30.000

102 BANKALAR H. 30.000

... dönümlük kiraz meyve bahçesi sigortası

..... /

..... /

730 GENEL ÜRETİM GİDERİ. H. 2500

730.04.Sigorta Giderleri

180 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER. H. 2500

Ocak ayı sigorta bedeli

..... /

4.4. Bir Yıldan Fazla Süreli Meyve Vermeyen Ağaçların (Orman Ağaçları ve Süs Bitkileri) Muha-sebeleştirilmesi

Bir yıldan fazla süreli meyve vermeyen ağaç yatırımlarında gerçek ve tüzel kişilerce “endüstriyel ağaçlandırma” niteliğinde, odun hammaddesi üretimine yönelik ve hızlı gelişen orman ağacı türleri ile tesis edilen ticari amaçlı yatırımlar (Koçer, 2006) ilk akla gelen kategoriye oluşturur. Bir diğer kategori “özel ağaçlandırma” statüsünde “asli (odun) ve odun dışı orman ürünlerinin” üretileceği ormanların kurulması amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılan ağaçlandırma ve fidanlık çalışmalarının (OGM, 2019) yapıldığı işletmelerdir. Bu ağaçlandırmalar gerçek ve tüzel kişilerin kendi arazilerinde, hazine ve orman arazileri üzerinde, tahsisen ya da kiralama yoluyla yapılabilir.

Birler (2009)’e göre dünyada ve ülkemizde doğal ormanlar, ortalama olarak bir hektar alanda 1-2 m³/yıl düzeyinde odun artımı sağlamakta ve idare süresi (ormanın doğal ya da yapay yolla meydana getirilmesinden, kesime olgunluk yaşına gelmesine kadar geçen üretim süresi) genellikle 80-100 yıl arasında değişmektedir. Endüstriyel ağaçlandırmalarda ise hızlı gelişen türlerle yıllık odun hammaddesi artımı hektarda 10 m³/yıl kadar olmakta ve idare süresi 10-30 yıl arasında değişmektedir. Bu nedenle bu tür ağaçlandırmalarda yoğun kültür, bakım ve üretim teknikleri (yer seçimi, mekanizasyon teknikleri, ıslah edilmiş fidan kullanımı, dikim aralık ve mesafesi, ot alma, çapa, sulama, ihata, koruma ve gerektiğinde aralama) uygulamak gerekmektedir.

Endüstriyel ağaçlandırmalarda kullanılan hızlı gelişen türler aşağıdaki şekilde sınıflandırılır (Birler, 2009):

-İthal Edilmiş Yabancı Türler

Kavak türleri (Kanada kavağı-*Populus xeuroamericana*, kolye kavak-*Populus deltoides*), çam türleri (sahil çamı-*Pinus pinaster*, radiata çamı-*Pinus radiata*, loblolly çamı-*Pinus taeda*), okaliptus türleri (*Eucalyptus camaldunensis*, *Eucalyptus grandis*), duglas göknarı (*Pseudotsuga menziesii*).

-Yerli İbrelî Türler

Kızılçam (*Pinus brutia*), Doğu Karadeniz göknarı (*Abies nordmandina subsp. equi-trojani*), iyi yetişme ortamlarında karaçam (*Pinus nigra*).

-Yerli Yapraklı Türler

Kızılağaç (*Alnus glutinosa*, *Alnus barbata*), dişbudak (*Fraxinus exelsior*), çınar (*Platanus orientalis*)

Özel ağaçlandırmalarda kullanılan türler (Birler, 2009) aşağıdaki şekilde sınıflandırılır:

-Odun ve odun dışı orman ürünü için işletilen özel ağaçlandırma türleri (akasya, çınar, ardıç, dişbudak, çam türleri, göknar türleri, kayın, kavak türleri, ladin, sedir, servi, meşe türleri, söğüt, ıhlamur, huş, gürgen, aylantus vb.). Meyve veren orman ağacı türleri sadece meyveleri için üretildiklerinde 210 (Meyve Ağaçları) hesabında (210.08) takip edilir. Ancak bu türler odun ürünü için işletiliyor ise 211 (Meyve Vermeyen Ağaçlar- Orman Ağaçları-Çok Yıllık Süs Bitkileri) hesabında (211.04) takip edilmesi gerekir.

Hızlı gelişen bazı endüstriyel ağaçlandırma türlerinde (kavak türleri, sahil çamı) idare süresinin bitmesine gelmeden bir ya da iki kez aralama kesimi yapılır ve ara hasıla geliri elde edilir. Birler (2009)'e göre bu işlem ile meşcerede (orman parçası) hastalıklı ve zayıf fertler uzaklaştırılarak, üstün nitelikli fertler bırakılmakta ve son hasıla hacminde bir artış sağlanmaktadır.

Meyve vermeyen ağaçlar (*orman ağaçları-çok yıllık süs bitkileri*) dikimden itibaren odun ürünü vermeye başladığı döneme kadar 218 (Yapılmakta Olan Canlı Varlık Yatırımları) hesabında takip edilir. Ekonomik olgunluğa ulaştığı anda (Aşan, 2015) yani kesim aşamasına geldiği anda (ister aralama, ister son hasıla kesimi olsun) 211 (Meyve Vermeyen Ağaçlar-Orman Ağaçları-Çok Yıllık Süs Bitkileri) hesabına aktarılır.

Meyve vermeyen ağaçlarda dikilecek fidanların satın alınması sonrasında uygun iklim ve toprak koşulları oluştuğunda dikim işlemi gerçekleştirilir.

..... /ÖRNEK

150 İLK MADDE VE MALZEME H. xxxx

191 İNDİRİLECEK KDV H. xxxx

320 SATICILAR H. xxxx

Kızılcım fidanı satın alınması

..... /

710 DİREKT İLK MADDE VE MALZEME H. xxxx

150 İLK MADDE VE MALZEME H. xxxx

Kızılcım fidanlarının dikilmesi

..... /

Çok yıllık olarak dikilen meyve vermeyen ağaçlar (*orman ağaçları-çok yıllık süs bitkileri*) ekonomik olgunluğa yani kesim aşamasına gelene kadar ot alma, çapa, sürgün kontrolü, işçilik, ihata, hastalık ve zararlılarla mücadele vb. giderler (710-DİMM, 720-DİG, 730-GÜG) 218 (Yapılmakta Olan Canlı Varlık

Yatırımları) hesabına aktarılır. Bu dönem bir nevi “kesim öncesi dönemdir”. Kesim dönemine geldiğinden itibaren GUD ile 211(Meyve Vermeyen Ağaçlar- *Orman Ağaçları-Çok Yıllık Süs Bitkileri*) hesabına aktarılır. Bu iki dönem arasında kavak, sahil çamı gibi bazı türlerde “aralama yapılan dönemler” söz konusu olabilir.

..... /ÖRNEK

218 YAPILMAKTA OLAN CAN VAR. YAT. H. xxxx

711 DİREKT İLK MAD. VE MAL. GİD. YAN. H. xxxx

721 DİREKT İLK MAD. VE MAL. GİD. YAN. H. xxxx

731 DİREKT İLK MAD. VE MAL. GİD. YAN. H. xxxx

Kızılçam endüstriyel ağaçlandırma maliyetlerinin yansıtılması

..... /

Kızılçamın endüstriyel ağaçlandırma alanı kesim öncesi dönemden çıkıp, kesim aşamasına geldiği döneme geçişte aktarma kayıtlarını yapmak gerekir.

..... /ÖRNEK

211 MEYVE VERMEYEN -ORMAN AĞAÇLARI H. xxxx

Kesim dönemi

218 YAPILMAKTA OLAN CAN VAR. YAT. H. xxxx

Kesim öncesi dönem

Kızılçam ağaçlarının kesim öncesi dönemden kesim dönemine aktarılması

..... /

Kayıtlı değere göre GUD’de oluşacak olumlu farklar 605 (Canlı Varlık Değerleme Artışları) hesabına aktarılır.

Gerçeğe Uygun Değer (GUD): X

Satış Maliyeti: Y

Kayıtlı Değer: Z

Net Gerçeğe Uygun Değer (NGUD): H= (X-Y)

Değer Artışı/Azalışı (Değerleme Farkı): H-Z

..... /**ÖRNEK**

211 MEYVE VERMEYEN -*ORMAN AĞAÇLARI* H. xxxx

605 CANLI VAR. DEĞ. ARTIŞLARI H. xxxx

Değer artışı kaydı

..... /

Hasat (kesim) için yapılan giderler önce 730 (Genel Üretim Gideri) hesabına, sonrasında 211(Meyve Vermeyen Ağaçlar- *Orman Ağaçları-Çok Yıllık Süs Bitkileri*) hesabına aktarılır.

..... /**ÖRNEK**

730 GENEL ÜRETİM GİDERİ H. xxxx

100 KASA H. xxxx

Kesim için yapılan ödeme

..... /

211 MEYVE VERMEYEN -*ORMAN AĞAÇLARI* H. xxxx

731 DİREKT İLK MAD. VE MAL. GİD. YAN. H. Xxxx

Kesim için yapılan ödemenin aktarılması

..... /

Yapılan hasat (kesim) sonunda elde edilen ve GUD' u belirlenen kızılçam ağaçları kayıtlara alınarak satışa hazır hale gelmek kaydı ile tarımsal ürün stoku olarak muhasebeleştirilir: Stoğa alırken, kızılçam ağaç, ağaççık ve çalılardan elde edilen tomruk, direk, sanayi odunu, kağıtlık odun, lif-yonga odunu, sırik, çubuk, yakacak odun gibi asli orman emvalleri ölçülerek nevilerine göre ayrılır ve kaydedilir.

..... /**ÖRNEK**

152 MAMUL /154 TAR. ÜRÜN STOKLARI H. xxxx

152.01-Tomruk

211 MEYVE VERMEYEN -*ORMAN AĞAÇLARI* H. xxxx

605 CANLI VAR. DEĞ. ARTIŞLARI H. xxxx

Satılmaya hazır m³ kızılçam tomruğun mamul stoklarına alınması

..... /

Tomrukların satılması halinde 152 (Mamul Stokları) /154 (Tarımsal Ürün Stokları) No.lu hesaplar alaklandırılarak 620/624 (Satılan Mamul/Canlı Varlık Maliyeti) Hesabına kaydı yapılır:

..... /**ÖRNEK**

120 ALICILAR H. xxxx

600 YURT İÇİ SATIŞLAR H. xxxx

391 HESAPLANAN KDV H. xxxx

.... m³ kızılçam tomruğun satılması

..... /

..... /

620/624 SATILAN MAMUL/CANLI VARLIK MALİYETİ H. xxxx

152 MAMUL STOKLARI/154 TAR. ÜR. STOKLARI H. xxxx

Satılan m³ kızılçam tomruğun maliyet kaydı

..... /

Değerleme artışları dönem sonunda 690 (Dönem Karı veya Zararı) hesabına kaydedilir.

..... /**ÖRNEK**

605 CANLI VAR. DEĞ. ARTIŞLARI H. xxxx

690 DÖNEM KARI VEYA ZARARI H. xxxx

Değer artışının gelir hesaplarına aktarılması

..... /

Meyvesiz ağaçlarda iklim koşulları, yangın, hastalık ve zararlılar gibi nedenlerle gerçeğe uygun değerlerinde oluşabilecek azalma için 216 (Canlı Varlıklar Değer Düşüklüğü Karşılığı) (-) ayrılmakta ve 654 (Karşılık Giderleri Hesabı) borçlandırılmaktadır. Zararın ortadan kalkması halinde 216 (Canlı Varlıklar Değer Düşüklüğü Karşılığı) (-) hesabı borçlandırılarak 644 (Konusu Kalmayan Karşılıklar) hesabına aktarılır.

..... /**ÖRNEK.**

654 KARŞILIK GİDERLERİ H. xxxx

216 CANLI VARLIKLAR DEĞER DÜŞ. KARŞ (-) H. xxxx

Kızılçam endüstriyel ağaçlandırma alanında böcek zararı için karşılık ayrılması

..... /

..... /

216 CANLI VARLIKLAR DEĞER DÜŞ. KARŞ (-) H. xxxx

644 KONUSU KALMAYAN KARŞILIKLAR H. xxxx

Karşılık ayrılan böcek zararı riskinin ortadan kalkması

..... /

Alınan devlet teşviklerinin gelir olarak kaydedilmesi gerekir:

ÖRNEK: X İşletmesi, endüstriyel kavak ağaçlandırması için toprak işleme, dikim, fidan bedeli 500.000 TL değerindeki desteği 5 yıl koruma ve bakım yapma taahhüdüyle TKDK' dan teşvik almıştır. Örnek yevmiye kayıtları aşağıdaki gibidir:

..... 01/01/2020

102 BANKALAR H. 500.000

382 ALINAN DEVLET TEŞV. VE YARD. H. 100.000

482 ALINAN DEVLET TEŞV. VE YARD. H. 400.000

TKDK kavak desteği kaydı

..... 31/12/2020

382 ALINAN DEVLET TEŞV. VE YARD. H. 100.000

602 DİĞER GELİRLER. H. 100.000

TKDK kavak teşvikinin 2020 yılı diliminin gelir kaydı

..... 31/12/2020

482 ALINAN DEVLET TEŞV. VE YARD. H. 100.000

382 ALINAN DEVLET TEŞV. VE YARD. H. 100.000

..... /

Bu kayıtlar, kalan her yıl için aynı şekilde tekrarlanır. Teşvik, 5 yıl süreyle ürünün hasat edilmesi aksi halde o yıla ait teşvikin geri alınması koşuluyla ödendiği için gerekli koşullar sağlandığında kâr ya da zarar muhasebeleştirilmesi yapılabilir.

Meyve vermeyen ağaçlar iklim koşulları, doğal felaketler, yangın gibi nedenlerden dolayı oluşacak zarar, hastalık ve kuruma riski altındadırlar. İşletmelerdeki ağaçların hastalanması ya da kuruması halinde karşılanacak bir sigorta güvencesine alınması uygun olacaktır.

ÖRNEK: Kızılçam endüstriyel ağaçlandırması yapan Y işletmesinde üretim yapılacak alan 300.000 TL'ye sigortalanmıştır. Buna göre yapılacak kayıt:

..... /

180 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER. H. 300.000

102 BANKALAR H. 300.000

... hektarlık kızılçam endüstriyel ağaçlandırma alanı sigortası

..... /

730 GENEL ÜRETİM GİDERİ. H. 25000

730.04.Sigorta Giderleri

180 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER. H. 25000

Ocak ayı sigorta bedeli

..... /

Meyve vermeyen ağaçların en önemli konusu bu ağaçlarda yıpranma, yaşlanma ve faydalı ömür olmadığı için amortisman tabi değildir.

5- SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemizde tarım sektöründe aile işletmelerinin yanında modern tarımsal işletmecilik de hızla yaygınlaşmakta, üretimde olduğu gibi muhasebe tekniklerinde de yeni açılımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Zira tarım sektörü canlı varlıkları ele almakta ve canlı varlıkların biyolojik değişimlere açık olmasından dolayı tarımsal faaliyet muhasebesinin kendine özgü nitelikleri ortaya çıkmaktadır.

TMS 41 canlı varlıklar ve tarımsal ürünlerin değerlemesi ve ölçümü konusunda genel prensipleri açığa kavuşturmuş olsa da detayda her bir üretim kolunda standardın uygulamaya nasıl aktarılması gerektiği ortaya konulmamıştır. Bu konuda en önemli sorun TDHP'da tarımsal faaliyetlerin biyolojik dönüşüm nedeniyle kazandığı karakteristiklere uygun ve her bir tarımsal faaliyet kolu için ayrı hesap grupları ve hesapların bulunmamasıdır. Bu çalışma ile meyveli ve meyvesiz ağaçların TMS 41 ve ilgili standart ilkeleri, VUK, düzenlemeler, muhasebenin genel kuralları ve sektörün kendine has özellikleri dikkate alınarak muhasebeleştirilme ilkeleri ortaya konulmuştur.

TMS 41 kapsamında, 210 (Meyve Ağaçları) ve 211 (Meyve Vermeyen Ağaçlar- Orman Ağaçları-Çok Yıllık Süs Bitkileri) hesaplarında takip edilen canlı varlıklar için literatürde yapılan çalışmalarda (Akdoğan ve Sevilengül, 2007; Gökgez, 2012; Bozdemir, 2014; Öztürk, 2018; Aşan, 2015) türlerin ekolojisi, biyolojisi ve faaliyetlerin hem tarım-ormancılık teknik bilgisi hem de muhasebe bilgisi gerektirmesi nedeniyle ana hesap numarası önerisi dışında detaya girilmemiştir. Ayrıca, orman ürünleri üretimi yapan işletmeler ile ilgili TMS 41 kapsamında yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada 210 (Meyve Ağaçları) ve 211 (Meyve Vermeyen Ağaçlar- Orman Ağaçları-Çok Yıllık Süs Bitkileri) hesaplara

rının ilk defa alt hesaplara göre sınıflandırılması önerilmiştir. Bu hesaplarda takip edilen canlı varlıklar için tarımsal işletmelerin yapması gereken muhasebeleştirme ilkeleri örneklemeler ile ortaya konulmuştur. Ayrıca varlıkların tabiatı gereği karşılaşılan güçlükler dikkate alınarak gerçeğe uygun değerlerin belirlenmesi, amortisman hesabı ve devlet teşvikleri uygulamaları irdelenmiş; çözüm önerileri ortaya konulmuştur. Genel olarak odun üretimi için kullanılan meyve vermeyen ağaçlar, “meyve vermeyen ağaçlar- orman ağaçları-çok yıllık süs bitkileri” şeklinde ifade edilmiştir.

Meyve ağaçları için “210.01 (İçecek bitkileri), 210.02 (Sert kabuklu meyveler), 210.03 (Taş çekirdekli meyveler), 210.04 (Turunçgiller), 210.05 (Üzüm ve üzüksü meyveler), 210.06 (Yumuşak çekirdekli-ler), 210.07 (Zeytin ağaçları), 210.08 (Meyvesi için işletilen diğer ağaçlar)” şeklinde 8 alt hesap oluşturulmuştur. Yetiştirme ortamına bakılmaksızın meyvesi için işletilen diğer ağaç türlerinin 210 (Meyve Ağaçları) hesabında (210.08) yer alması önerilmiştir.

Meyve vermeyen ağaç üretimi yapan işletmelerde “endüstriyel ağaçlandırma” statüsünde odun hammaddesi amaçlı yatırımlar için 211.01 (İthal edilmiş hızlı gelişen yabancı türler), 211.02 (Hızlı gelişen yerli ibreli türler), 211.03 (Hızlı gelişen yerli yapraklı türler) hesapları önerilmiştir. Ayrıca “özel ağaçlandırma” statüsünde kurulan, odun ve odun dışı orman ürünlerinin üretileceği ormanlardaki yatırımlar için 211.04 (Özel ağaçlandırmalarda kullanılan türler) hesap numarası önerilmiştir. Ayrıca çok yıllık salon ve süs bitkileri için 211.05 (Çok yıllık salon ve süs bitkileri) ve sadece odun üretimi için işletilen meyveli ağaçlar için 211.06 (Odun ürünü için işletilen meyveli türler) hesabında takip edilmesi önerilmiştir. Böylece üç ana kategoride (hızlı gelişen endüstriyel ağaçlandırmada kullanılan türler, özel ağaçlandırmalarda kullanılan türler ve diğer) sınıflandırma yapılmış, 6 alt hesap numarası önerilmiştir. Ayrıca hızlı gelişen ve odun ürünü için yetiştirilen ağaçlarda alt hesap numaraları ağaç türlerine göre detaylandırılmıştır.

Bu sonuçlar Gökgez (2012)’ün ormancılığın ayrı bir faaliyet grubunda değerlendirilmesi önerisi ile de uygunluk göstermektedir.

Bu araştırma sonucunda elde edilen bilgiler tarım ve ormancılık işletmeleri muhasebesinde TDHP için çeşitli araştırmacılar ile önerilmiş hesapların bir araya getirilmesi, alt hesaplar oluşturularak desteklenmesi ve açıklanması, kolay ve anlaşılır bilgi ihtiyacını karşılayabilecektir. Bu bilgiler, geçerli finansal raporlama çerçevesi TFRS veya BOBİ FRS olan ve FRSUHP kullanan işletmeler için uyarlanabilir özellikte olsa da daha kapsamlı araştırmalar yapılması uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N. & Sevilengül, O. (2007). Türkiye Muhasebe Standartlarına Uyum için Tekdüzen Hesap Planında Yapılması Gereken Değişiklikler, Mali Çözüm Dergisi, Sayı:84, 29-70.
- Anonim. (2006). Tarım Kanunu. Resmi Gazete (Kanun No:5488-18.04.2006).
- Aşan, Ş. (2015). Canlı Varlıkların Muhasebeleştirilmesi ve Bir Uygulama, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Ateş, A. & Tunçez, H. A. (2016). Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması Standardı (TMS 20) Kapsamında Turizm Sektöründe Muhasebe İşlemleri. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, Cilt 19, Sayı 41.Yıl Özel Sayısı.
- Birler, A. S. (2009). Endüstriyel Orman Ağaçlandırmaları. Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi Yayını. No:4.
- Bozbayır, V. (2018). Tarımsal İşletmelerde Canlı Varlıkların TMS 41 Açısından Muhasebeleştirilmesi ve Değerleme İşlemlerinin Vergi Usul Kanunu ile Karşılaştırılması. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Bozdemir, E. (2014). Gerçeğe Uygun Değer Muhasebesinin Ertelenmiş Vergiler Üzerindeki Etkisi. İSMMM Mali Çözüm Dergisi (121), s.77-105.
- Çetin, B. & Tipi, T. (2011). Tarım Muhasebesi, Nobel Dağıtım, Ankara.
- Deran, A. (2005). Meyve Bahçelerinde Maliyetlerin Muhasebe Kuramı Çerçevesinde Hesaplanması ve Uygulamaları. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- DOKA. (2012). “Vizyon 2023” Doğu Karadeniz Bölgesi, Organik Tarım Master Planı. TR90/11/DFD/23.
- Ecevit, F. M. (1986). Bahçe Bitkileri, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- GİB. (2024). Amortisman Oranları Tablosu https://www.gib.gov.tr/fileadmin/userupload/YararliBilgiler/amortisman_oranlari.pdf. (30.04.2024)
- Gökgez, A. (2012). Tarımsal Faaliyetlerde Gerçeğe Uygun Değerin Tespiti ve Muhasebeleştirilmesi, İşletme Araştırmaları Dergisi, 4/4 2012, 95-108.
- KGK. (2024a). Türkiye Muhasebe Standartları. [https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/6316/TMS/TFRS-\(30.12.2024\)](https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/6316/TMS/TFRS-(30.12.2024))
- KGK. (2024b). Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı. https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/Kurul%20Kararlar%C4%B1/Finansal%20Raporlama%20Standartlar%C4%B1na%20Uygun%20Hesap%20Plan%C4%B1%20_18.07.pdf
- Koçer, S. (2006). Endüstriyel Ağaçlandırmada Yatırımların Önemi, Gerekliliği ve Mali Analizi (Sahil Çamı Örneği) Ormancılıkta Sosyo-Ekonomik Sorunlar Kongresi, Ankara Üniversitesi- Çankırı Orman Fakültesi, 26-28 Mayıs, Ilgaz-Çankırı.
- OGM. (2019). Ağaçlandırma Yönetmeliği. Orman Genel Müdürlüğü. Resmi Gazete. No:30927-Ankara.
- OGM. (2020). Özel Ağaçlandırma Tamimi. Orman Genel Müdürlüğü. Tarihi: 23.03.2020, Sayı: 94358639-408-E.546092 -Ankara.
- OGM. (2023). Orman Genel Müdürlüğü. Ormancılık İstatistikleri. <https://www.ogm.gov.tr/tr/ormanlarimiz-sitesi/Pages/Resmi-Istatistikler.aspx>. (30.12.2024)
- Öztürk, A. (2018). Canlı Varlıkların TMS 41 Kapsamında Tek Düzen Hesap Planında Muhasebeleştirilmesi. İstanbul Aydın Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Muhasebe ve Finans Yönetimi Ana Bilim Dalı, Muhasebe ve Denetim Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

TOB. (2022). Tarım ve Orman Bakanlığı. BÜGEM. Türkiye’de Tarım Alanları. <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf> Ankara. (30.04.2024)

Top, T. (2009). Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Canlı Varlıkların Değerlemesi; Büyükbaş Hayvanlar üzerine Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Tunçez, H. A. (2011). Tarımsal Faaliyetlerin Muhasebeleştirilmesinin Türkiye Muhasebe Standartı-41 Çerçevesinde İncelenmesi: Bir Tarım İşletmesinde Uygulama, Yayınlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Uyar, M. & Güner, M. F. (2015). UMS Kapsamında Canlı Duran Varlıkların Muhasebeleştirilmesinde Kullanılan Hesaplara Yönelik Bir Alan Araştırması. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (2), s.217-232.

Ünlü, A. (2016). Büyükbaş Hayvancılık İşletmelerinde Muhasebe İşlemlerinin Tekdüzen Muhasebe Sistemi ve 41 No.lu Türkiye Muhasebe Standardı (TMS-41) Çerçevesinde İncelenmesi: 100 İneklik Bir İşletme Örneği. Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

VUK (1961). Vergi Usul Kanunu. Resmi Gazete (Sayı: 1070310704-10705-04.01.1961). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf>. (30.04.2024)

Wikipedia (2024). Yüzölçümlerine göre Avrupa ülkeleri listesi. Vikipedi, Özgür Ansiklopedi. url:https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Y%C3%BCz%C3%B6l%C3%BCmlerine_g%C3%B6re_Avrupa_%C3%BClkeleri_listesi&oldid=31204681. (30.04.2024)

Yılmaz, E. (2014). Türkiye Muhasebe Standartları Kapsamında Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 6 (2), s. 57-71.

BDS701 KAPSAMINDA KİLİT DENETİM KONULARI:**BİST100 ENDEKSİNDE İŞLEM
GÖREN İŞLETMELER ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA****Makale Bilgileri**

Geliş Tarihi : 19.07.2024
Kabul Tarihi : 03.03.2025
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mdbakis.1518914

Dr. Öğr. Üyesi Bekir KORKMAZ***Bibliyografik Bilgiler**

Korkmaz, B. (2025). “BDS701 Kapsamında Kilit Denetim Konuları: BİST100 Endeksinde İşlem Gören İşletmeler Üzerine Bir Araştırma” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2025, Sayı : 75, Sayfa : 27-48)
<https://doi.org/10.55322/mdbakis.1518914>

ÖZ

Bağımsız denetim sürecinin son aşamasını oluşturan bağımsız denetim raporlarının hazırlanması ile bilgi kullanıcıları tarafından ihtiyaç duyulan finansal bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliğine yönelik görüş beyan edilmektedir. Bağımsız denetim sürecinin kaliteli bir şekilde işlemesi açısından denetçilerin Bağımsız Denetim Standartları'na uygun şekilde hareket etmesi önemlidir. Bilgi kullanıcılarının bilgi ihtiyacını daha fazla gidermek ve denetim raporlarının iletişim yönünü etkin hale getirebilmek amacıyla denetçilerin denetim standartlarını bir rehber olarak değerlendirmeleri ve yeni standartlar hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir. Bu kapsamda bağımsız denetim standardı olan BDS 701 Kilit Denetim Konuları, denetçi raporunda kilit denetim konularının bildirilmesine ilişkin denetçinin sorumluluğunu düzenlemektedir. Bu durum bilgi kullanıcılarının denetim raporunda yer alan bilgiler arasında daha fazla ilişki kurarak sağlıklı bilgiler edinmesini mümkün kılmaktadır. Bu çalışma ile işletmelerin finansal raporlarına ilişkin bağımsız denetim raporlarında hangi kilit denetim konularının ön plana çıktığının, kilit denetim konularının sektörel dağılımının hangi yönde olduğunun, denetçi görüşüne ve denetim firmasına göre kilit denetim konularının nasıl dağılım sergilediğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda BİST 100 endeksinde payları işlem gören işletmelerin 2022 ve 2023

* Karabük Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, bekirkorkmaz@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9510-8636. ID : 103987

faaliyet dönemlerine ilişkin bağımsız denetim raporları çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Çalışma sonucunda; en fazla kilit denetim konularının 2022 ile 2023 yıllarında “İmalat” sektörüne ait olduğu, en az kilit denetim konularının ise 2022 yılında “Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler, İnşaat ve Bayındırlık ve Madencilik ve Taş Ocakçılığı” 2023 yılında ise “İnşaat ve Bayındırlık” sektöründe olduğu bildirilmiştir. 2022 yılındaki raporlarda en fazla bildirilen kilit denetim konusunun “Hasılatın Muhasebeleştirilmesi”, “Maddi Duran Varlıkların Gerçeğe Uygun Değeriyle Değerlendirilmesi” ve “Finansal Türev Araçlar” olduğu, 2023 yılında ise “Enflasyon Muhasebesinin Uygulanması” “Hasılatın Muhasebeleştirilmesi” ve “Ticari Alacakların Geri Kazanılabilirliği” olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız Denetim Raporu, Kilit Denetim Konuları, BDS 701

JEL Kodları: M40, M41, M42

KEY AUDIT MATTERS WITHIN THE SCOPE OF BDS701: A STUDY ON COMPANIES LISTED IN THE BIST100 INDEX

ABSTRACT

The preparation of independent audit reports, which constitutes the final stage of the independent audit process, expresses an opinion on the accuracy and reliability of financial information required by information users. It is important for auditors to act in accordance with Independent Auditing Standards to ensure a high-quality audit process. To further address the information needs of users and enhance the communication aspect of audit reports, auditors should consider audit standards as a guide and be knowledgeable about new standards. In this context, the independent auditing standard BDS 701 Key Audit Matters regulates the auditor’s responsibility for reporting key audit matters in the auditor’s report. This makes it possible for information users to obtain accurate information by establishing more relationships between the information included in the audit report. This study aims to determine which key audit matters are prominent in independent audit reports on companies’ financial reports, how key audit matters are distributed across sectors, and how key audit matters are distributed according to auditor opinions and audit firms. In this context, independent audit reports for the 2022 and 2023 operating periods of companies traded in the BIST 100 index were included in the study. As a result of the study, it was reported that the most key audit matters in 2022 and 2023 belonged to the “Manufacturing” sector, while the least key audit matters were in the “Professional, Scientific and Technical Activities, Construction and Public Works, and Mining and Quarrying” sectors in 2022, and in the “Construction and Public Works” sector in 2023. The most frequently reported key audit matters in the 2022 reports were “Revenue Recognition,” “Fair Value Measurement of Tangible Fixed Assets,” and “Financial Derivative Instruments,” while in 2023 they were “Application of Inflation Accounting,” “Revenue Recognition,” and “Recoverability of Trade Receivables.”

Keywords: Independent Audit Report, Key Audit Matters, TSA 701

JEL Classification: M40, M41, M42

1. GİRİŞ

Teknolojinin hızlı bir şekilde ilerlemesi, ticaretin küresel boyutlara ulaşmasını sağlamış, işletmeler bu dönüşüme ayak uydurmak için sermaye piyasalarına hâkim olmak ve yatırımcı sayılarını artırmayı hedeflemektedir. İşletmeler sermaye piyasalarından ihtiyaçları olan fonları temin edebilmek, yatırımcılara güven vermek ve istikrar sağlayabilmek için ilgili mevzuat ve uygulamaları en iyi şekilde takip etmeleri ve yerine getirmeleri gerekmektedir. Çünkü bu uygulamalar piyasaların güven ve istikrar içinde çalışmasını sağlamak için alınmaktadır. Bu düzenlemelerden biri de finansal raporların Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS)’na uygun şekilde hazırlaması, raporların bağımsız denetimden geçtikten sonra raporlanması ve bu raporların zamanında sunulması zorunluluğudur. Finansal bilgi kullanıcılarının sağlıklı karar almalarına ve işletmelere olan güvenin daha da artmasını sağlamak amacıyla Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından finansal tabloların denetiminde “BDS 701 Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi” standardını yürürlüğe koymuştur. Denetim raporlarında kilit denetim konularının bildirilmesi denetim raporlarına getirilen en önemli değişikliklerden birisi olmuştur. Standardın temel amacı denetim raporlarının şeffaflığını ve iletişimin değerini artırmayı hedeflemektedir. Kilit denetim konularının önemi arttığından denetçi raporlarının kalitesi de buna paralel artmaktadır. Bağımsız denetçiler denetim görüşünün verilmesine etki eden kilit denetim konularını da ayrıca belirtmesi gerekmektedir. Bağımsız denetçiler tarafından verilen denetim görüşü ve kilit denetim konuları bilgi kullanıcılarının ihtiyacını karşılayacaktır.

Literatür araştırmalarında kilit denetim konularına yönelik yapılan çalışmaların BİST endeks ve sektörlerine yönelik olduğu, BIST 100 endeksine yönelik çalışmaların en son 2022 yılında yapıldığı görülmüştür. Dolayısıyla BIST 100 endeksindeki işletmelerin 2023 yılındaki kilit denetim konularına yönelik herhangi bir çalışmanın yapılmamış olmasından hareketle bu çalışmada BIST 100 Endeksinde yer alan işletmelerin 2022 ile 2023 yılına ait kilit denetim konuları ele alınarak literatürdeki boşluğun doldurulması amaçlanmıştır. Bu amaçla yapılan çalışmada, ilk olarak, kilit denetim konuları hakkında bilgi verilecek, raporlarda bildirilecek olan kilit denetim konularının ne olduğu ve kilit denetim konularının nasıl raporlanması gerektiği hakkında bilgi sunulacaktır. Çalışmanın uygulama bölümünde ise BİST 100 endeksinde payları işlem gören işletmelerin 2022 ve 2023 faaliyet dönemlerine ilişkin bağımsız denetim raporlarında hangi kilit denetim konularının ön plana çıktığının, kilit denetim konularının sektörel dağılımının hangi yönde olduğunun, denetçi görüşüne ve denetim firmasına göre kilit denetim konularının nasıl dağılım sergilediği tespit edilmeye çalışılacaktır.

2. KİLİT DENETİM KONULARI

Teknolojinin ilerlemesi ve küreselleşmenin bir sonucu olarak işletmelerin iş yapış şekilleri değişmiş, işletmelerin iş hacimlerinde ve yapılarında önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu durum paydaşların işletmelerden olan beklentilerini de değiştirmiştir. 21. Yüzyılın başlarında ortaya çıkan skandallar ve finansal krizler, denetçilerden ve denetim raporlarından olan beklentilerin farklılaşmasına neden olmuştur (Özbay, 2022, s.52). Böylece paydaşlar, bağımsız denetim raporlarının daha fazla bilgi barındırmaları yönünde bir beklenti içine girmişlerdir (Çakalı, 2021, s. 61). Kilit denetim konuları, denetçinin işletmenin finansal tablolarının denetimi sırasında mesleki muhakemesi ve deneyimi doğrultusunda en önemli

gördüğü konular olup, işletmenin finansal raporlama sürecindeki kritik noktaları ve potansiyel riskleri yansıtır. Denetçi, işletmenin üst yönetiminden sorumlu olan kişi veya kişilere bildirilen konular arasından bu kilit konuları seçer (BDS 701, md. 8). Bu kilit konular genellikle işletmenin finansal durumu, işletmenin faaliyet gösterdiği sektör, işletmenin iç kontrol sistemleri ve diğer önemli risk faktörleri gibi faktörlere bağlı olarak belirlenir. Bu konular, denetim sürecinde özel bir dikkat ve analiz gerektiren alanları vurgular ve denetçinin denetim görüşünü şekillendirmede önemli bir rol oynar. Bu nedenle, kilit denetim konularının doğru bir şekilde belirlenmesi, denetim sürecinin etkinliğini artırır ve denetim raporunun kalitesini yükseltir. Çünkü bağımsız denetim raporları işletmenin finansal raporlarını ve burada yer alan bilgilerin gerçeğe uygun ve doğru olduğuna dair görüş bildiren en önemli iletişim aracıdır (Kavut ve Güngör, 2018, s.60). Bağımsız Denetim Standardı (BDS) 701 ile kilit denetim konularının açıklanması, bağımsız denetçi raporlarının etkinliğini artırır ve işletmenin finansal tablolarının doğruluğu ve güvenilirliği konusunda paydaşlara güven verir. Bu açıklamalar, denetim sürecinin önemli bir parçası olarak kabul edilir ve denetim standartlarında belirtilen gereklilikler doğrultusunda yerine getirilmelidir (Sayar ve Ergüden, 2016, s.94). 2000 yılların başlarında dünyada meydana gelen yolsuzluklardan ve yaşanan krizlerden sonra işletmelere ve bağımsız denetçi raporlarına yeniden güven tesis etmek amacıyla denetleyici kuruluşların ve finansal bilgi kullanıcılarının birtakım taleplerini karşılamak için ve denetçinin görüş bildirdiğinde daha fazla faydalı bilgiler sunmasına yönelik proje çalışması başlatılmıştır. Bu doğrultuda, Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB), denetim raporlarında ve ilgili standartlarda revizyon yapılmasını istemiştir. Böylece, Uluslararası Denetim Standardı (ISA) 701 setinde önemli yapısal ve içerik değişiklikleri yapılmış; işletmeler ile finansal bilgi kullanıcıları arasında yeni bir iletişim biçimi geliştirilmiştir. (Garcia, 2019 s.228). Başlatılan yeni projede denetçi raporlarına getirilen en önemli konu; Kilit Denetim Konularını düzenleyen 701 no'lu standardın (ISA 701) kabul edilmesi olmuştur (Doğan, 2018, s.66). “Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi” isimli 701 numaralı standardının 2017 yılında yayınlanması ile “kilit denetim konusu” kavramı ve konunun nasıl uygulanacağı belirtilmiştir. İlgili standartta borsaya kote olmuş işletmeler için yürürlük tarihi 01.01.2017 tarihinden itibaren, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu kapsamında gerçekleştirilen denetim çalışmaları için ise 01.01.2018 tarihi itibarı ile başlayacağı belirtilmiştir (Çakalı, 2021, s.66). Standartta ayrıca denetçilerin uyacağı sorumluluklar detaylı olarak açıklanmıştır.

2.1. Bağımsız Denetim Raporunda Kilit Denetim Konularının Belirlenmesi

Kilit denetim konuları, bir işletmenin finansal tablolarının denetimi sırasında denetçinin öncelik verdiği ve en fazla önemseydiği konulardır. Bu konular işletmenin finansal durumu, performansı ve işletme faaliyetlerinin doğruluğu ve dürüstlüğü üzerinde büyük etkiye sahip olan unsurlar olup, denetçinin mesleki muhakemesi doğrultusunda işletmenin üst yönetiminden sorumlu olanlara bildirilen önemli konulardan seçilmektedir (BDS701, P.8). Bu nedenle; Kilit denetim konularının denetim raporlarına dahil edilmesinin temel amacı, denetim sürecinde karşılaşılan önemli konuların belirtilerek şeffaflığın artırılmasıdır. Bu durum, işletmelerin finansal tablolarının doğruluğunu ve güvenilirliğini arttıracığından yatırımcıların güvenini sağlamayı hedeflemekte; aynı zamanda, denetim raporlarının iletişim değerini artırarak bilgi kullanıcılarının ihtiyaçlarını karşılama amacı gütmektedir (Doğan, 2018, s.70). Bunun sonucunda, yatırımcılar daha bilinçli kararlar alabilirler. Ayrıca, şeffaflık ve iletişimdeki artış, işletmenin itibarını güçlendirir ve finansal piyasalarda daha fazla güven oluşturur. Bu nedenle, kilit denetim konuları büyük önem taşımaktadır.

Denetim raporlarındaki Kilit denetim konularının denetçiler tarafından üst yönetime bildirilmesi gerekmektedir. Buna bağlı olarak denetçinin bu bildirimi yapması için yönetiminden sorumlu kişiler ile iletişim kurması (BDS260, A24) ve bildirim yapılırken dikkate alınması gereken belli unsurlar söz konusudur. Bu unsurlar aşağıdaki belirtilmektedir (BDS701, P.9).

- (a) bünyesinde daha yüksek risk barındıran ‘önemli yanlışlık’ riski ve riskin ciddiyet düzeyi yüksek olan konular,
- (b) Denetçinin muhasebe öngörülleri yaparken tahmin belirsizliği yüksek olan finansal tablolara ilişkin konulara yönelik yargıları yönetime bildirmesi,
- (c) ilgili dönemde gerçekleşen ve önem arz eden işlemlerin, olayların denetim sürecine etkisi.

Kilit denetim konularının belirlenmesi aşamasında dikkate alınması gereken unsurlar; denetçinin mesleki muhakeme gücüne ilaveten işletmeye ait cari dönem ile önceki dönem bilgilerine ve finansal tabloların önemli yanlışlık risklerine maruz kalıp kalmadığının denetim ekibi ile müzakere edilmesi gibi faktörlere de bağlıdır (BDS315, A19-A21). Kilit denetim konularının belirlenmesi, denetim sürecinin çok yönlü olması ve birden fazla denetim prosedürünün uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Denetçi, işletmenin finansal tablolarında kilit denetim konusu belirlemeyeceği gibi aynı anda birden çok kilit denetim konusu da belirleyebilir. Bu nedenle İşletmenin finansal tablolardaki yanlışlık riskleri, iç kontrol sisteminin etkin çalışıp çalışmadığı, işletme faaliyetlerinin karmaşıklığı ve işletme yönetiminin hileye yatkınlığı gibi faktörler, denetçilerin odaklanması gereken ve kilit denetim konularının belirlenmesinde dikkate alınması gereken temel noktalardır (Vargün, 2021, s. 386).

Denetim sürecinde denetçiler tarafından finansal tablolarda önemli yanlışlık riskinin değerlendirilmesi sonucunda kilit denetim konularının varlığına karar verilmesi veya raporlanacak bir kilit denetim konusu olmadığına karar verilmesi durumunda, denetimin belgelendirilmesi için çalışma kağıtlarının hazırlanması gerekmektedir (BDS230, A10). Denetim sürecinde belgelendirme, denetim kalitesi ve sonuçlarının doğruluğu açısından son derece önemlidir. Denetçiler, kilit denetim konularının nasıl belirlendiği, nasıl ele alındığı ve standartlara uygun bir şekilde kilit denetim konularının sunulup sunulmadığını kanıtlamak için çalışma kağıtlarını hazırlayarak yaptıkları işlemleri ve elde ettikleri bulguları kayıt altına alır. Bu kayıtlar, denetim sürecinin her aşamasında tutarlılık sağlar, denetim ekibinin yaptığı çalışmaların izlenebilirliğini sağlar ve denetim sonuçlarının doğruluğunu destekler (Vargün, 2021, s. 386).

2.2. Kilit Denetim Konularının Raporlanması

Kilit denetim konularının raporda öne çıkarılması ve ayrı bir bölüm içinde gösterilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, denetçi raporunda KDK bölümü, denetçi görüşünün verildiği bölüme yakın bir yerde yer alır. Raporun kullanıcıları kilit denetim konularına ilişkin bilgilerin değerini anlamalarını ve hemen fark edilmesini sağlar. Bu, denetim sürecinin etkin bir şekilde iletilmesine ve anlaşılmasına yardımcı olur (Kavut ve Güngör, 2018, s.62). Kilit denetim konuları başlığı altında açıklanan konuların denetçinin mesleki muhakemesi sonucunda en çok önem verdiği konulardan olduğu, finansal tabloların denetimi sonucu verilen görüşün oluşmasında dikkate alındığı belirtilmelidir (BDS701, P11). Ayrıca raporda olumsuz görüş veya görüş bildirmekten kaçınma sonucuna ulaşıldı ise ve ayrıca işletmenin sürekliliği kavramı üzerinde güçlü şüpheler var ise kilit denetim konuları açıklanmayabilir (BDS701, P15). Çünkü

raporda olumlu görüş haricinde bir görüşe yer verilmesi ve işletmenin sürekliliği üzerindeki olumsuz etkilerin varlığı bile başlı başına kilit denetim konusu olarak değerlendirilir. KDK'larının raporlanması, denetçilerin yürüttüğü faaliyetlerin daha kaliteli ve daha şeffaf olmasını sağlayarak denetim raporlarının iletişim değerini artırmaktadır (Suttipun, 2020, s. 27). Mevzuat gereği kilit denetim konusunun açıklanmasına izin verilmediği durumda veya raporda açıklanan kilit denetim konusu olumsuz sonuçlar doğuracaksa; açıklanan konu faydadan fazla zarar getirecekse denetçi bu konulara yer vermez (BDS701, P.14). Kilit denetim konularının raporda detaylı bir şekilde açıklanması, denetçilerin önemli gördüğü konuları yansıtması ve bu konuların ele alınma şeklini belirtmesi açısından son derece önemlidir. Bu, denetim sürecinin şeffaflığını artırır ve raporu okuyan ilgililerin önemli konuları daha iyi anlamasına olanak tanır. Ayrıca, kilit denetim konularının nasıl elde edildiğinin açıklanması, denetim raporunun kullanıcılarına bu konuların önemini vurgular ve denetim sürecinin etkinliğini gösterir.

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Sneller vd. (2016) Hollanda borsasında denetçiler tarafından bilgi teknolojisinin kilit denetim konusu olarak dikkate alınıp alınmadığını belirlemek amacıyla 75 işletmeye ait denetim raporlarını incelediği çalışmada denetçilerin denetim raporlarında 39'nun bilgi teknolojisi ile ilgili olduğu, geri kalan 255 adet kilit denetim konusunun diğer alanlarla ilgili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Kilit denetim konularını belirlemeye yönelik yapılan araştırmalardan bir tanesi olan Gökgöz (2018) çalışmada 140 işletmenin bağımsız denetim raporlarını incelenmiş ve BIST 2017 yılındaki işletmelerin faaliyetlerine yönelik 273 ana kilit denetim konusunu tespit etmiştir. Çalışma kapsamında; hasılatın muhasebeleştirilmesi, ticari alacaklar, stoklar ve maddi duran varlıklar ile yatırım amaçlı gayrimenkuller gibi başlıkların en çok öne çıktığı görülmüştür.

Kilit denetim konusunda Karacan ve Uygun (2018) tarafından yapılan bir çalışmada ise 62 işletmenin verileri dikkate alınmıştır. 2017 yılındaki bağımsız denetim raporlarının incelendiği bu çalışmada 134 kilit denetim konusu ele alınmıştır. Çalışma sonucunda; maddi duran varlıklar, hasılat, ticari alacakların geri kazanılabilirliği, ertelenmiş vergiler, stoklar ve çalışanlara sunulan faydaların en çok öne çıkan temel kilit denetim başlıkları oldukları tespit edilmiştir.

Kavut ve Güngör (2018) BİST100 Endeksindeki işletmelerin 2017 yılına ait bağımsız denetim raporlarında açıklanan kilit denetim konularının ve sektörel bazda dağılımlarının nasıl olduğunu içerik analiz yöntemi ile inceledikleri çalışmada 211 adet kilit denetim konusunun raporlandığını, raporlanan konular arasında sırasıyla hasılatın muhasebeleştirilmesi, şerefiye, ticari alacaklar ve stoklar olduğunu ve sektörel açıdan kilit denetim konularının benzeştiğini belirlemişlerdir.

Pratoomsuwan ve Yolrabil (2018) Tayland'da kilit denetim konularına ilk defa yer verilen 640 denetim raporunu inceledikleri çalışmada raporlar arasında tutarlılık seviyesinin düşük olduğu, aynı sektördeki işletmelerin raporlanan kilit denetim konularında farklılık olduğu, finans sektöründeki işletmelerin ise kilit denetim konularının benzeştiği ve bu nedenle finans sektörünün riskler barındırdığını tespit etmişlerdir.

Li (2020) yaptığı çalışmada; 2016-2018 yılları arasında Çin Borsası'nda A tipi hisse senedi olan şirketlerin üç dönemlik denetim raporlarına bakılarak bir çalışma gerçekleştirmiştir. İmalat işletmelerine yö-

nelik olarak gerçekleştirilen bu çalışmada; gelir tahakkuku, alacak hesapları, şerefiye değer düşüklüğü, stoklar ve varlıklardaki değer düşüklüğü gibi kilit konuların daha çok üzerinde durulduğu görülmüştür.

Arzova ve Şahin (2020) tarafından BIST 100 endeksinde yer alan işletmelere yönelik yapılan bir diğer çalışmada, 20 bağımsız denetim raporu nitel açıdan incelenmiştir. Çalışma sonucunda; emekli sandığı yükümlülükleri, TFRS 9 finansal araçlar standardı ile kredi ve alacaklara ilişkin beklenen kredi zarar karşılığının ele alındığı tespit edilmiştir.

Erdem (2020); 2018-2019 yıllarında BIST-100 de işlem gören 85 işletmenin verilerini genelleştirilmiş sıralı logit modeli kullanılarak analiz ettiği bu çalışmada; Beneish puanına göre finansal tablolarında hile yapma olasılığı olan işletmelerin, denetim raporunda açıkladıkları kilit denetim konusu sayısında farklılıklar bulunduğu, denetim sürecinde KDK sayısının, o yılın hile yapma olasılığı ile doğrudan ilişkili olduğunu ancak önceki yılın hile riskinin, sonraki yılın KDK sayısına daha az etki ettiğini belirtmiştir.

Varıcı ve Kalıpçı Çağırın (2021), BIST KOBİ sanayi endeksinde faaliyet gösteren işletmelerin kilit denetim konularına belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmada; denetim raporlarına ve sayısal verilere bakıldığında üç temel kilit denetim faktörüne ulaşılmıştır. Bunlar; denetçinin (bağımlı veya bağımsız) türüne, işletmenin kapasitesine ve likidite bakımından cari oranın etkisi olarak belirtilmiştir.

Süer (2021) BİST30 şirketlerini sektörlere ayırarak kilit denetim konularında bildirilen önemli muhasebe tahmin ve varsayımlarını tespit etmeye çalıştığı çalışmasında; BİST30 şirketlerinin denetim aşamasında önemli muhasebe tahmin ve varsayımlarının yüzde 24'ünü kilit denetim konusu olarak ele aldıklarını, yüzde 71'inin ise muhasebe tahmin ve varsayımlarını finansal tablo dipnotlarında açıkladığını belirtmiştir.

2020 yılında BIST 100 Endeksindeki işlemlerin bağımsız denetim raporları 701 numaralı denetim standardı çerçevesinde incelenmiş; belirtilen kilit denetim konu başlıklarının en fazla faaliyet gösterdiği sektörün “Elektrik, Gaz ve Buhar” sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin olduğu belirtilmiştir (Çakalı, 2021).

BIST İmalat sektörlerinden Gıda, İçecek ve Tütün sektöründe yer alan işletmelerin 2017-2020 yılları arasındaki faaliyetleri incelenen 27 işletmenin toplam 101 bağımsız denetim raporunu incelemiş ve 202 adet önemli konu olduğu belirlenmiş, en fazla bildirilen konular ise aşağıdaki tabloda verilmiştir (Özcan ve Günlük, 2021).

Kilit Denetim Konusu	Yüzde	Sayı
Hasılat	18,81	38 adet
Maddi duran varlıklar	16,34	33 adet
Stoklar/Stok Değer Düşüklüğü	15,84	32 adet
Ticari Alacaklar	15,34	31 adet
Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller	7,92	16 adet
Şerefiye ve Sınırsız Ömre Sahip Maddi Olmayan Duran Varlıkların Değer Düşüklüğü	5,94	12 adet

İngiltere ve Türkiye’de Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı alanında faaliyet gösteren işletmelerin kilit denetim konuları bağımsız denetim raporlarından incelenmiş; özellikli konular arasından çok riskli alanlar belirlenerek değişen şartlara gelişmiş ülkelerin diğer ülkelere göre daha hızlı reaksiyon verdiğini tespit etmişlerdir (Mert ve Diğ., 2022).

Sağlar ve Kılıç (2022) Betimsel bir içerik analizi ile KDK’leri araştırmaya değecek hususların neler olduğunu ve fayda sağlamak için istenilen nitelikte olup olmadığını belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada; KDK’ların genellikle olumlu yansımalarını tespit etmişlerdir.

Güçlü (2022) 2019 ve 2020 faaliyet döneminde 47 işletmenin bağımsız denetim raporlarını sektör, işletme, denetçi raporu, kilit denetim sayısı ve konuları üzerine analiz gerçekleştirmiştir. Denetim raporlarında sırasıyla en fazla “hasılat, ticari alacaklar, stoklar ve maddi duran varlıklar”ın olduğu, kilit denetim konusu bakımından en fazla bildirilen sektör “ulaştırma, depolama ve haberleşme sektörü” iken en az bildirilen sektör ise “elektrik, gaz ve su sektörü”nde olduğunu bildirmiştir. İşletme bazında ise “BERA, KARTN ve TKNSA’nın en fazla kilit denetim konusu bildiren işletme olduğu, sınırlı olumlu görüş bildirilen işletmelerin kilit denetim konusunun olumlu görüş bildirilen işletmelerden fazla olduğu belirlenmiştir.

Günay ve Tuğay (2023) Borsa İstanbul’daki şirketlerin 2017 ile 2020 yılları arasındaki bağımsız denetim raporlarında yer alan 1480 adet kilit denetim konularını incelemişler; 4 faaliyet döneminde toplam 13 sektörde kullanılan 94 farklı KDK sayısının olduğunu, bu 94 konunun da raporlarda 2779 defa tekrar ettiğini belirtmişlerdir.

1430 şirketin 2018-2021 yılları arasındaki denetim raporlarında açıklanan KDK’ları içerik analizi yöntemiyle inceleyerek; KDK’lara yönelik yapılan denetimlerin sonuçlara yansıyor yansımadığı belirlenmiş ve farklı uygulamaların olduğu ortaya çıkmıştır. KDK açıklayan şirketlerin ortalama yüzde 73’ü ile bildirilen KDK’ların da yüzde 77’sinin açıklanan sonuçlara işaret etmediği belirlenmiştir (Yaşar ve Yalçın, 2023).

Etçi ve Esmeray (2024) 2018-2022 yılları arasında BIST Ana Metal Sanayi Alanında faaliyet gösteren işletmelerin raporlarını içerik analizi yöntemiyle incelemişler, işletmelerin hasılat büyüklükleri ile KDK arasında bağlantı olmadığı; bu nedenle hasılatın KDK’yı tek başına belirleyecek bir faktör olmadığını tespit etmişlerdir.

4. METODOLOJİ

4.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı BİST100 Endeksi’nde 2022 ve 2023 yıllarında hisse senetleri işlem gören işletmelerin bağımsız denetim raporlarında hangi kilit denetim konularının ön plana çıktığının, kilit denetim konularının sektörel dağılımının hangi yönde olduğunun, denetçi görüşüne ve denetim firmasına göre kilit denetim konularının nasıl dağılım sergilediğinin incelenmesidir.

4.2. Çalışmanın Önemi

Kilit denetim konularının belirlenmesi, bağımsız denetimin kalitesini artırmanın yanı sıra denetim görüşünün oluşturulması sürecinde de kritik bir rol oynar. Denetçilerin mesleki bilgi ve yetenekleri, tecrübeleri, işletmelerin finansal olan ve olmayan verilerini değerlendirerek kilit denetim konularını belirlemelerine olanak tanır. Bu nedenle, denetim raporlarında hangi kilit konuların etkili olduğunun açıkça raporlanması, denetçilerin aldıkları kararların ve sundukları görüşün anlaşılmasını sağlar. Bu hem denetçilerin hem de denetim raporundaki bilgilere ihtiyaç duyan tarafların, özellikle işletmenin finansal durumu hakkında bilgi edinmek isteyen paydaşların, daha doğru ve kapsamlı bir değerlendirme yapmalarına yardımcı olur. Bu da denetim sürecinin bütünlüğünü ve güvenilirliğini artırır. Bu çalışmanın önemi, BIST 100 endeksinde işlem gören işletmelerin 2022 ve 2023 faaliyet dönemlerine ait bağımsız denetim raporlarında yer verilen kilit denetim konularının neler olduğunu sektörel bazda ortaya koymasındır.

Çalışmanın Kapsamı ve Veri Seti

Çalışmanın kapsamını BİST 100 Endeksi'nde 2022 ve 2023 yıllarında hisse senetleri işlem gören işletmelerin konsolide mali tablolarına ilişkin hazırlayıp sundukları bağımsız denetim raporları oluşturmaktadır. İşletmelere ait denetim raporlarına Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) ile işletmelerin kurumsal internet sayfalarında yer alan yatırımcı ilişkileri bölümünde yayınlanan mali raporlar ve faaliyet raporları bölümünden ulaşılmıştır. Araştırmanın veri setini denetim raporlarında yer alan denetim firmasının adı, denetçi görüşü, kilit denetim konuları, denetçinin cinsiyeti, denetçinin unvanı ve denetim raporu sayfa sayısı oluşturmaktadır.

4.3. Çalışmanın Kısıtları

Çalışma kapsamında BİST 100 endeksindeki tüm işlemlerin 2022 yılı verilerine ulaşılmasına rağmen 2023 yılında Kayseri Şeker Fabrikasının bağımsız denetim raporu henüz yayınlanmadığı için ulaşılamamıştır. Dolayısıyla 2022 yılı için 100 işletme denetim raporu incelenirken; 2023 yılı için 99 işletmenin denetim raporları değerlendirmeye alınmıştır.

4.4. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada, sosyal bilimler alanındaki araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir yöntem olan “İçerik Analizi Yöntemi”nden yararlanılmıştır. İçerik analizi; bir raporu, görüntüyü, metni, eseri ve önemli sembollerini sistematik bir şekilde değerlendirerek analiz etmeyi amaçlayan bir tekniktir (Krippendorff, 2013, s.10). Çalışmanın amacı doğrultusunda elde edilen veriler, Excel programı kullanılarak analiz edilmiştir.

4.5. Çalışmanın Bulguları

BİST100 Endeksi'nde 2022 ve 2023 yıllarında hisse senetleri işlem gören işletmelerin bağımsız denetim raporlarında bildirilen kilit denetim konularının sayısının sektörlere göre dağılımı Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Kilit Denetim Konularının Sayısının Sektörlere Göre Dağılımı

Kodu	Sektörler	Rapor Sayısı	2022		Rapor Sayısı	2023	
			KDK Sayısı	Oran		KDK Sayısı	Oran
S1	Bilgi ve İletişim / Telekomünikasyon	2	8	4,00	2	7	3,50
S2	Elektrik Gaz ve Su	15	39	2,60	15	45	3,00
S3	Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	2	3	1,50	2	5	2,50
S4	İmalat	40	75	1,88	39	89	2,23
S5	İnşaat ve Bayındırlık	2	3	1,50	2	4	2,00
S6	Madencilik ve Taş Ocakçılığı	3	3	1,00	3	6	2,00
S7	Mali Kuruluşlar	25	51	2,04	25	62	2,48
S8	Teknoloji, Bilişim ve Savunma	4	8	2,00	4	8	2,00
S9	Toptan, Perakende Ticaret, Lokanta ve Oteller	5	8	1,60	5	11	2,20
S10	Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	2	5	2,50	2	4	2,00
Toplam		100	203	2,03	99	241	2,43

Tablo 1’de görüleceği üzere BİST 100 Endeksinde farklı sektörde faaliyetlerini sürdüren işletmeler 10 maddede listelenmiştir. 2022 ve 2023 yıllarında endekste en fazla paya “İmalat”, “Mali Kuruluşlar” ve “Elektrik Gaz ve Su” sektöründeki işletmelerin sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 2022 ve 2023 yıllarında en fazla kilit denetim konusunun ise “İmalat” “Mali Kuruluşlar” ve “Elektrik Gaz ve Su” sektöründe yer alan işletmelere ait olduğu, buna karşın 2022 yılında en az kilit denetim konusunun “Mesleki Bilimsel ve Teknik Faaliyetler”, “İnşaat ve Bayındırlık” ve “Madencilik ve Taş Ocakçılığı” sektöründe yer alan işletmelere ait olduğu; 2023 yılında ise “İnşaat ve Bayındırlık”, “Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme” ile “Mesleki Bilimsel ve Teknik Faaliyetler” sektöründe yer alan işletmelere ait olduğu görülmektedir. 2022 yılında denetim raporu bazında ortalama 4,00 kilit denetim konusunun “Bilgi ve İletişim / Telekomünikasyon” sektöründeki işletmelere ait olduğu, ortalama 1,00 kilit denetim konusu ile en az raporlama yapılan işletmelerin ise “Madencilik ve Taş Ocakçılığı” sektöründe yer aldığı anlaşılmaktadır. 2023 yılında da ortalama 3,50 kilit denetim konusu ile en yüksek raporlama yapılan işletmelerin “Bilgi ve İletişim / Telekomünikasyon” sektöründe, ortalama kilit denetim konusu sayısı 2,00 ile en az raporlama yapan işletmelerin ise “Madencilik ve Taş Ocakçılığı”, “İnşaat ve Bayındırlık”, “Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme” ile “Toptan, Perakende Ticaret, Lokanta ve Oteller” sektöründe yer aldığı görülmektedir.

Kilit denetim konuları sayısının sektörler göre dağılımı Tablo 2’de gösterilmektedir. Tabloda toplam 5 ve üzerinde raporlanan kilit denetim konularına ayrıntılı ele alınmış olup 5’ten az sayıda raporlanan kilit denetim konuları “Diğer Kilit Denetim Konuları” şeklinde verilmiştir.

Tablo 2: 2022 Yılına İlişkin Kilit Denetim Konularının Sektörlere Göre Dağılımı

Kilit Denetim Konuları	SEKTÖRLER										Toplam	Oran
	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10		
Aktifleştirilen Geliştirme Maliyetleri	-	2	-	2	-	3	-	3	-	-	10	0,049
Emekli Sandığı Yükümlülüklerinin Değerlemesi	-	-	-	-	-	-	10	-	-	-	10	0,049
Ertelenmiş Vergi Varlığı	2	2	-	3	-	-	-	-	-	-	7	0,034
Garanti Gider Karşılıkları	-	-	-	4	-	-	-	-	1	-	5	0,025
Hasılatın Muhasebeleştirilmesi	2	9	2	20	1	-	6	4	3	4	51	0,250
Krediler ve Kiralama İşlemlerinden Alacaklara İlişkin Değer Düşüklüğü	-	2	-	5	-	-	5	-	-	-	12	0,059
Maddi Duran Varlıklar	1	5	-	10	-	-	2	-	1	-	19	0,093
Stoklar	-	3	-	5	-	-	2	-	1	-	11	0,054
Şerefiye Değer Düşüklüğü Testi	-	1	-	5	-	-	2	-	-	-	8	0,039
Finansal Türev araçlar	2	1	-	-	-	-	12	-	-	-	15	0,074
Ticari Alacakların Geri Kazanılabiliirliği	-	1	-	10	-	-	-	1	-	-	12	0,059
Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin Değerlemesi	-	-	-	1	1	-	5	-	-	-	7	0,034
I. Grup Kilit Denetim Konuları (5 ve üzeri sayıdaki 12 KDK)	7	26	2	65	2	3	44	8	6	4	167	0,823
II. Grup Kilit Denetim Konuları (5'ten az sayıdaki 22 KDK)	1	13	-	10	-	-	8	-	2	2	36	0,177
Toplam (I.Grup + II.Grup)	8	39	2	75	2	3	52	8	8	6	203	1

Tablo 2’de görüleceği üzere 2022 yılında raporlanan toplam 34 (I.Grup:12 ve II.Grup:22) adet farklı kilit denetim konusunun olduğu görülmektedir. I. Grupta raporlanan konuların toplam kilit denetim konularının yüzde 82’ini oluşturduğu ve bu konular arasında en fazla raporlanan ilk üç konunun “Hasılatın Muhasebeleştirilmesi”, “Maddi Duran Varlıklar” ile “Finansal Araçlar” olduğu görülmektedir. Bununla birlikte I. Grupta 10 farklı kilit denetim konusunun raporlandığı “İmalat” sektörünün kilit denetim konuları çeşitliliği açısından ilk sırada yer aldığı, bunu 9 farklı kilit denetim konusunun raporlandığı “Elektirik Gaz ve Su” sektörü ile 8 farklı kilit denetim konusunun raporlandığı “Mali Kuruluşlar” sektörünün izlediği, buna karşın aynı grupta “Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler”, “Madencilik ve Taş Ocakçılığı” ile “Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme” sektöründe birer kilit denetim konusunun raporlandığı görülmektedir. II. Grupta en fazla bildirilen kilit denetim konusunun “Elektirik, Gaz ve Su” sektöründe raporlandığı, buna karşın “Mesleki Bilimsel ve Teknik Faaliyetler”, “Teknoloji, Bilişim ve Savunma”,

“İnşaat ve Bayındırlık” ile “Madencilik ve Taş Ocakçılığı” sektörlerinde hiçbir kilit denetim konusunun raporlanmadığı görülmektedir. II. Grupta bildirilen kilit denetim konuları ise şu şekildedir. “Riskten Korunma Muhasebesi, Alınan Sipariş Avansları, Banka Kredileri, Bilgi Teknolojileri Denetimi, Faturalanmamış Doğalgaz Gelirleri, Doğalgaz Şebekesi ve Altyapı Yatırımları ve Yapılmakta Olan Yatırımların Gerçeğe Uygun Değerinin Belirlenmesi, Finansal Varlıkların Gerçeğe Uygun Değer Hesaplamaları, İşletme Birleşmesinin Muhasebeleştirilmesi, İlişkili Olmayan Taraflardan Ticari Alacakların Değer Düşüklüğü ve Tahsil Edilebilirliği, TFRS 16 Kiralamalar Standardının Uygulanması, Ticari Alacaklar, İştirakler ve Özkaynak Yöntemi İle Muhasebeleştirilen Yatırımların Değer Düşüklüğü, Sınırsız Ömürlü Maddi Olmayan Duran Varlıklar Değer Düşüklüğü Testleri, İtfa Edilmiş Maliyetiyle Ölçülen Kredilere İlişkin Değer Düşüklüğü, Kredilere İlişkin Beklenen Kredi Zarar Karşılığı, Kısa ve Uzun Vadeli Finansal Borçlar, Teslim Bakım Karşılıkları, Kredi ve Alacakların Değer Düşüklüğü, Uçakların Bileşenlerine Ayrılarak Muhasebeleştirilmesi, Maddi Olmayan Duran Varlıklar İçerisinde Yer Alan Bayi Sözleşme Varlıkları, Santrallerin Yeniden Değerleme Yöntemiyle Muhasebeleştirilmesi, İmtiyaz Sözleşmelerine İlişkin Finansal Varlıkların Muhasebeleştirilmesi ve Lifecell LLC Kayıtlı Değeri İçin Değer Düşüklüğü Testi” bildirilen kilit denetim konuları olduğu tespit edilmiştir. II. Grupta bildirilen kilit denetim konuları sektörel bazda işletmenin kendi faaliyetlerine yönelik olması nedeni ile kilit denetim konularının farklı olduğu ve konuların farklı olması sonucu bildirilen kilit denetim konusunun sayı olarak az olduğu tespit edildiğinden II. Grupta ayrı olarak gösterilmiştir.

Tablo 3: 2023 Yılına İlişkin Sektörlere Göre Kilit Denetim Konularının Dağılımı

Kilit Denetim Konuları	SEKTÖRLER										Toplam	Oran
	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10		
Aktifleştirilen Geliştirme Maliyetleri	-	1	-	1	-	3	-	2	-	-	7	0,029
Emekli Sandığı Yükümlülüklerinin Değerlemesi	-	-	-	-	-	-	9	-	-	-	9	0,037
Ertelenmiş Vergi Varlığı	2	2	-	2	-	-	-	-	-	-	6	0,025
Hasılatın Muhasebeleştirilmesi	1	9	2	18	2	-	5	3	3	2	45	0,187
Kredi ve Alacakların Değer Düşüklüğü	-	1	-	1	-	-	3	-	-	-	5	0,021
Maddi Duran Varlıklar	-	3	1	5	-	-	2	-	-	-	11	0,046
Stoklar	-	2	-	2	-	-	2	-	1	-	7	0,029
Şerefiye Değer Düşüklüğü Testi	-	1	-	3	-	-	2	-	-	-	6	0,025
Ticari Alacakların Geri Kazanılabili- rliği	-	2	-	12	-	-	-	1	-	-	15	0,062
Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin Değerlemesi	-	-	-	1	1	-	6	1	-	-	9	0,037

Enflasyon muhasebesinin uygulanması	1	10	2	30	1	3	14	2	5	-	68	0,282
Riskten Korunma Muhasebesi	1	4	-	2	-	-	-	-	-	-	7	0,029
TFRS 9 “Finansal Araçlar Standardı”	-	-	-	-	-	-	8	-	-	-	8	0,033
I. Grup Kilit Denetim Konuları (5 ve üzeri sayıdaki 13 KDK)	5	35	5	77	4	6	51	9	9	2	203	0,842
II. Grup Kilit Denetim Konuları (5’ten az sayıdaki 27 KDK)	2	10	-	12	-	-	11	-	1	2	38	0,158
Toplam (I.Grup + II.Grup)	7	45	5	89	4	6	62	9	10	4	241	1

Tablo 3’de görüleceği üzere 2023 yılında raporlanan toplam 40 (I.Grup:13 ve II.Grup:27) adet farklı kilit denetim konusunun olduğu görülmektedir. I. Gruptaki konuların toplam kilit denetim konularının yüzde 84’ünü oluşturduğu ve bu konular arasında en fazla raporlanan ilk üç konunun sırasıyla “Enflasyon Muhasebesinin Uygulanması” “Hasılatın Muhasebeleştirilmesi” ve “Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin Değerlemesi” olduğu görülmektedir. Bununla birlikte I. Grupta 11 farklı kilit denetim konusunun raporlandığı “İmalat” sektörü, 10 farklı kilit denetim konusunun raporlandığı “Elektrik Gaz ve Su ” sektörü ile 9 farklı kilit denetim konusunun raporlandığı “Mali Kuruluşlar” sektörünün kilit denetim konularının çeşitliliği açısından birbirini takip ettiği, buna karşın aynı grupta “Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme” sektöründe “Hasılatın Muhasebeleştirilmesi” konusu haricinde başka bir kilit denetim konusunun raporlanmadığı “Madencilik ve Taş Ocakçılığı” sektöründe ise “Hasılatın Muhasebeleştirilmesi” ve “Aktifleştirilen Geliştirme Maliyetleri” konusu haricinde kilit denetim konusunun bildirilmediği tespit edilmiştir.

II. Grupta en fazla kilit denetim konusunun “İmalat” sektöründe raporlandığı, buna karşın “Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler”, “İnşaat ve Bayındırlık”, “Madencilik ve Taş Ocakçılığı” ile “Teknoloji, Bilişim ve Savunma” sektöründe ise hiçbir kilit denetim konusunun raporlanmadığı görülmektedir. II. Grupta bildirilen kilit denetim konuları ise şu şekildedir. “Stok Değer Düşüklüğü Karşılığı, Yapılmakta Olan Yatırımlar, İşletme Birleşmesinin Muhasebeleştirilmesi, Topluluk Denetimi, Garanti Gider Karşılığı, Sınırsız Ömürlü Maddi Olmayan Duran Varlıklar Değer Düşüklüğü Testleri, Rafineri Holding A.Ş. Hisse Satın Alımı, Finans Sektörü Faaliyetlerinden Alacaklar, Yeniden Değerleme Modeli İle Muhasebeleştirilen Arsa ve Arazilerin Gerçeğe Uygun Değeri, Gerçeğe Uygun Değer Farkı Diğer Kapsamlı Gelire Yansıtılan Finansal Varlıkların Gerçeğe Uygun Değer Hesaplamaları, Doğal Gaz Şebekesi ve Alt Yapı Yatırımları ve Yapılmakta Olan Yatırımların Gerçeğe Uygun Değerinin Belirlenmesi, Faturalanmamış Doğal Gaz Gelirleri, Santrallerin Yeniden Değerleme Yöntemiyle Muhasebeleştirilmesi, İlişkili Olmayan Taraflardan Ticari Alacakların Değer Düşüklüğü, İmtiyaz Sözleşmelerine İlişkin Finansal Varlıkların Muhasebeleştirilmesi, Görevli Tedarik Şirketlerinin Gelirlerin Muhasebeleştirilmesi, Alınan Sipariş Avansları, Banka Kredileri, Bilgi Teknolojileri Denetimi, Krediler ve Alacaklara İlişkin Bekle-

nen Kredi Zarar Karşılığı, TFRS 16, Kiralamalar Standardına Geçiş ve Kullanım Hakkı Varlıklarının ve Kiralama Yükümlülüklerinin Konsolide Finansal Tablolarda Gösterimi, Riskten Korunma Muhasebesi, Teslim Bakım Karşılıkları, Uçakların Bileşenlerine Ayrılarak Muhasebeleştirilmesi, İştiraklerin Gerçeğe Uygun Değerinin Tespiti, Ticari Alacaklar Değer Düşüklüğü, Teslim Bakım Karşılıkları ve Telekomünikasyon Hizmetleri Gelirlerinin Muhasebeleştirilmesi” bildirilen kilit denetim konuları olduğu tespit edilmiştir. 2023 yılında II. Grupta bildirilen kilit denetim konuları 2022 yılında da olduğu gibi sektörel bazda işletmelerin kendi faaliyetlerine yönelik olması nedeni ile kilit denetim konularının farklı olduğu ve farklı olarak bildirilen kilit denetim konusu sayısının az olduğu tespit edilmiştir. 2022 yılında en fazla kilit denetim konusunu bildiren sektörler ile 2023 yılında en fazla kilit denetim konusunu bildirilen sektörlerde herhangi bir değişiklik olmamıştır. 2022 yılında en fazla bildirilen kilit denetim konusu “hasılatın muhasebeleştirilmesi” iken 2023 yılında Enflasyon muhasebesinin uygulanmasının yasal olarak zorunlu tutulmasından sonra ilk sırayı “Enflasyon muhasebesinin uygulanması” konusu olmuştur. 2022 yılında “Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler”, “Madencilik ve Taş Ocakçılığı” ile “Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme” sektöründe tek bir kilit denetim konusu bildirilmişken 2023 yılında sadece “Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme” sektöründe bir adet kilit denetim konusu bildirilmiştir.

Tablo 4: Kilit Denetim Konularının Denetçi Görüşüne Göre Dağılımı

Görüş Türü	2022			2023		
	Rapor Sayısı	KDK Sayısı	Ortalama KDK Sayısı	Rapor Sayısı	KDK Sayısı	Ortalama KDK Sayısı
Olumlu Görüş	87	176	2,02	86	211	2,45
Sınırlı Olumlu Görüş	13	27	2,07	13	30	2,31
Toplam	100	203	2,03	99	241	2,43

Tablo 4’te görüleceği üzere her iki dönemde denetim raporlarında ya olumlu görüş bildirilmiş ya da sınırlı olumlu görüş bildirilmiştir. Her iki dönemde toplam denetim raporu sayısına göre olumlu görüşün ağırlıkta olduğu ve sınırlı olumlu görüşün 2022 ve 2023 yıllarında da yüzde 13 seviyesinde olduğu görülmektedir. 2022 yılı denetim raporunda açıklanan olumlu görüş bildirilen ortalama kilit denetim konusu sayısının (2022:2,02) toplam ortalama kilit denetim konusu sayısından daha az olduğu; 2023 yılı denetim raporunda açıklanan olumlu görüş bildirilen ortalama kilit denetim konusu sayısının (2023:2,45) toplam ortalama kilit denetim konusu sayısından (2023:2,43) daha fazla olduğu; buna karşın 2022 yılı denetim raporunda açıklanan sınırlı olumlu görüş bildirilen ortalama kilit denetim konusu sayısının (2022:2,07) toplam ortalama kilit denetim konusu sayısından daha fazla olduğu; 2023 yılı denetim raporunda açıklanan sınırlı olumlu görüş bildirilen ortalama kilit denetim konusu sayısının (2023:2,31) toplam ortalama kilit denetim konusu sayısından (2023:2,43) daha az olduğu görülmektedir. 2023 yılında olumlu görüş bildirilen denetim raporlarında açıklanan kilit denetim konusu sayısının 2022 yılına göre yaklaşık yüzde 1 oranında azaldığı ancak denetim raporlarında sınırlı olumlu görüş bildirilen kilit denetim konularının sayılarında ise herhangi bir değişikliğin olmadığı görülmektedir.

Tablo 5: Kilit Denetim Konusu Sayısının Sektörlere ve Denetçi Görüşüne Göre Dağılımı

Sektör Kodu	Şirket Sayısı	2022 Yılı			2023 Yılı			Toplam Görüş Sayısı
		KDK Sayısı	Olumlu Görüş Sayısı	Sınırlı Olumlu Görüş Sayısı	KDK Sayısı	Olumlu Görüş Sayısı	Sınırlı Olumlu Görüş Sayısı	
S1	2	8	2	-	7	2	-	2
S2	15	39	14	1	45	15	-	15
S3	2	3	2	-	5	2	-	2
S4	40	75	38	2	89	37	2	39
S5	2	3	2	-	4	2	-	2
S6	3	3	1	2	6	-	3	3
S7	25	51	17	8	62	17	8	25
S8	4	8	4	-	8	4	-	4
S9	5	8	5	-	11	5	-	5
S10	2	5	2	-	4	2	-	2
Toplam	100	203	87	13	241	86	13	99

Tablo 5’te görüleceği üzere; 2022 ve 2023 yıllarındaki denetim raporlarında olumlu ve sınırlı olumlu görüş bildirildiği görülmektedir. Her iki dönemde olumlu görüşün ağırlıkta olduğu ve sınırlı olumlu görüşün her iki yılda da %13 seviyesinde olduğu görülmektedir. 2022 yılında “Elektrik Gaz ve Su” sektöründe Bir (1), “İmalat” sektörü ile “Madencilik ve Taş Ocakçılığı” sektöründe iki (2) ve “Mali Kuruluşlar” sektöründe ise sekiz (8) sınırlı olumlu görüş bildirilmişken diğer sektörlerde olumlu görüş bildirilmiştir. 2023 yılında ise “İmalat” sektöründe iki (2), “Madencilik ve Taş Ocakçılığı” sektöründe üç (3) ve “Mali Kuruluşlar” sektöründe ise sekiz (8) sınırlı olumlu görüş bildirilmiştir. Diğer sektörlerde ise olumlu görüş bildirilmiştir. 2023 yılında olumlu görüş bildirilen denetim raporlarında açıklanan kilit denetim konusu sayısının 2022 yılına göre yaklaşık %1 oranında azaldığı ancak denetim raporlarında sınırlı olumlu görüş bildirilen kilit denetim konularının sayılarında ise herhangi bir değişikliğin olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 6. Kilit Denetim Konuları ile İlgili Denetçi Görüşlerinin Denetim Yapan Firmalara Göre Dağılımı

Denetim Firması	2022 Yılı			2023 Yılı		
	Denetlenen İşletme Sayısı	Olumlu Rapor Sayısı	Sınırlı Olumlu Rapor Sayısı	Denetlenen İşletme Sayısı	Olumlu Rapor Sayısı	Sınırlı Olumlu Rapor Sayısı
PwC BAĞIMSIZ DENETİM	29	28	1	30	29	1
KPMG BAĞIMSIZ DENETİM	12	9	3	7	7	-
GÜNEY BAĞIMSIZ DENETİM	17	11	6	19	11	8
DRT BAĞIMSIZ DENETİM	16	15	1	15	13	2
15 DİĞER DENETİM FİRMASI	26	24	2	28	26	2
TOPLAM	100	87	13	99	86	13

Tablo 6’da görüldüğü gibi BİST 100 Endeksinde faaliyette bulunan 100 işletmenin mali tabloları toplam 19 farklı denetim firması tarafından denetlenmiştir. Bu denetim firmalarının dördü (PWC Denetim, KPMG Denetim, Ernst& Young Denetim ve Deloitte Denetim) büyük denetim firması olarak adlandırılmaktadır. Dört büyük denetim firması 2022 yılında 100 işletmenin 74’ünü denetlenmiştir. Diğer denetim firmaları ise işletmelerin 26’sını denetlenmiştir. Dört büyük denetim firması 2022 yılında denetlediği işletmelerin 63’ü hakkında olumlu rapor bildirirken 11 rapor hakkında sınırlı olumlu rapor bildirmiştir. 2023 yılında ise denetlediği 71 işletmenin 60 hakkında olumlu rapor bildirirken yine 11 işletme hakkında sınırlı olumlu rapor düzenlenmiştir. Yerel denetim firmaları ise 2022 yılında denetledikleri işletmelerin 24’ü hakkında olumlu, 2 işletme hakkında sınırlı olumlu görüş bildirmiş, 2023 yılında ise 26 işletme hakkında olumlu rapor verirken yine 2 işletme hakkında sınırlı olumlu görüş bildirmişlerdir. Burada görülmektedir ki işletmeler denetimlerini ve tasdik hizmetlerini dünya çapında ün yapmış, büyük denetim firması olarak kabul edilen işletmelere yaptırmaktadır. 2022 yılında dört büyük denetim firmasının denetlediği işletme sayısı %74 iken 2023 yılında ise bu oran %71’e gerilemiştir.

Tablo 7: BIST 100’de 2022 ve 2023 Yıllarına İlişkin Bildirilen Denetim Görüşlerinin Kilit denetim Konularına Göre Dağılımı

Kilit Denetim Konuları	2022 yılı		2023 yılı	
	Olumlu Rapor	Sınırlı olumlu rapor	Olumlu Rapor	Sınırlı olumlu rapor
Aktifleştirilen Geliştirme Maliyetleri	8	2	4	3
Emekli Sandığı Yükümlülüklerinin Değerlemesi	5	5	4	5
Ertelenmiş Vergi Varlığı	7	-	6	-
Garanti Gider Karşılıkları	5	-	-	-
Hasılatın Muhasebeleştirilmesi	49	2	45	-
Krediler ve Kiralama İşlemlerinden Alacaklara İlişkin Değer Düşüklüğü	11	1	4	1
Maddi Duran Varlıklar	18	1	9	2
Stoklar	10	1	6	1
Şerefiye Değer Düşüklüğü Testi	8		6	-
Finansal Türev araçlar	8	7	-	8
Ticari Alacakların Geri Kazanılabilirliği	10	2	14	1
Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin Değerlemesi	7	-	7	-
Enflasyon muhasebesinin uygulanması	-	-	62	6
Riskten Korunma Muhasebesi	-	-	7	-
I. Grup Kilit Denetim Konuları (5 ve üzeri sayıdaki KDK)	146	21	174	3
II. Grup Kilit Denetim Konuları (5’ten az sayıdaki KDK)	30	6	37	30
Toplam (I.Grup + II.Grup)	176	27	211	30

Tablo 7’de görüldüğü gibi 2022 yılında denetim raporlarında olumlu rapor bildirilen kilit denetim konusu sayısı 172 iken sınırlı olumlu bildirilen rapor sayısı ise 27’dir. 2022 yılında Olumlu rapor verilen kilit denetim konularının başında 49 adet ile “Hasılatın Muhasebeleştirilmesi” gelirken en fazla sınırlı olumlu raporun 7 adet ile “Finansal Türev Araçlar” olduğunu görmekteyiz. 2023 yılında olumlu rapor bildirilen kilit denetim konusu sayısı 211 iken, sınırlı olumlu bildirilen rapor sayısı 30’dur. 2023 yılında Olumlu rapor bildirilen kilit denetim konularının başında 62 adet ile “Enflasyon muhasebesinin uygulanması” olurken onu 45 adet ile “Hasılatın Muhasebeleştirilmesi” izlemektedir. 2023 yılında en fazla

sınırlı olumlu rapor verilen kilit denetim konuları 8 adet ile “Finansal Türev Araçlar”ın ve 6 adet ile “Enflasyon muhasebesinin uygulanması” olduğunu görmekteyiz. 2022 yılında denetim raporunda en fazla bildirilen olumlu kilit denetim konusunun “Hasılatın Muhasebeleştirilmesi” olurken 2023 yılında Enflasyon muhasebesinin uygulanmaya başlaması ile birinci sırayı “Enflasyon muhasebesinin uygulanması” almış “Hasılatın Muhasebeleştirilmesi” ikinci sıraya gerilemiştir. Her iki yılda da sınırlı olumlu raporda en fazla bildirilen kilit denetim konusunun “Finansal Türev Araçlar” olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ

Finansal piyasaların güven ve istikrar içinde çalışabilmesi için doğru ve güvenilir bilgilere dayalı finansal tabloların sunulması son derece önemlidir. Şirket skandalları ve iflas vakaları, finansal tabloların bağımsız denetimden geçmesini zorunlu kılmıştır. Bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolar, doğru ve güvenilir bilgileri raporlamasıyla özellikle yatırımcıların ve kredi veren kuruluşların doğru kararlar almasını sağlamıştır. Sermaye piyasalarının gelişimi, küresel düzeyde finansal raporlama standartlarının belirlenmeye çalışılması, uluslararası standartların bağımsız denetim süreçlerinde de uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir. KGK, denetim faaliyetlerinin standartlara uygun olarak gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla Türkiye Denetim Standartları’nı yayımlamıştır. Bu standartlar, finansal denetim süreçlerinin belirlenmiş kurallar ve yönergeler çerçevesinde yürütülmesini zorunlu kılmaktadır. Bu adım, finansal tabloların doğruluğu ve güvenilirliğinin sağlanmasına yönelik önemli bir adımdır ve Türkiye’deki finansal piyasaların güvenilirliğini artırmaya katkıda bulunmaktadır. BDS701, “Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi Standardı” denetim sürecinde denetçilerin önemsedikleri konuları belirlemelerini ve bu konuları denetim raporlarında nasıl ele aldıklarını açıklamalarını sağlar. Kilit denetim konuları, denetçilerin finansal tabloların doğruluğunu ve güvenilirliğini en çok etkileyen konuları ifade eder ve denetçilere bu konuda sorumluluk yüklemektedir.

Bu çalışmada, BİST100 Endeksi’nde 2022 ve 2023 yıllarında hisse senetleri işlem gören işletmelerin konsolide mali tablolarına ait bağımsız denetim raporları içerik analizi ile incelenerek hangi kilit denetim konularının ön plana çıktığının, kilit denetim konularının sektörel dağılımının hangi yönde olduğunun, sektörler açısından en fazla bildirilen kilit denetim konusu ile en az bildirilen kilit denetim konularının neler olduğu, denetçi görüşüne ve denetim firmasına göre kilit denetim konularının nasıl dağılım sergilediği araştırılmıştır. Bu tür çalışmalar, farklı sektörlerde işlem gören işletmelerin denetim süreçlerinin etkinliği, şeffaflığı ve hesap verebilirliği açısından kritik bilgiler sunabilir.

Elde edilen bulgular incelendiğinde 2022 ve 2023 yıllarındaki denetim raporlarında en fazla kilit denetim konusunun “İmalat” sektöründe bulunan işletmelere ait olduğu belirlenmiştir. Çakalı (2021), “Elektrik, Gaz ve Buhar” sektöründe, Güçlü ise (2022), “Ulaştırma, depolama ve Haberleşme” sektöründe bulunan işletmelerin en fazla KDK bildirdiğini tespit etmişlerdir. Bununla birlikte 2022 yılında raporlanan kilit denetim konularının içinde en fazla paya “Hasılatın Muhasebeleştirilmesi”, “Maddi Duran Varlıkların Gerçeğe Uygun Değeriyle Değerlendirilmesi” ve “Finansal Türev Araçlar” olduğu, 2023 yılında ise raporlanan kilit denetim konularından en fazla “Enflasyon Muhasebesinin Uygulanması” “Hasılatın Muhasebeleştirilmesi” ve “Ticari Alacakların Geri Kazanılabirliği” olduğu belirlenmiştir. Taştan ve Esmaray (2023), “Hasılat, Maddi Duran Varlıklar, Ticari Alacaklar ve Stoklar”, Güçlü (2022), “Hasılat, Ticari Alacaklar, Stoklar ve Maddi Duran Varlıklar”, Atay ve Polat Çeltikçi (2021), “Hasılat,

Şerefiye, Ticari Alacaklar, Maddi Duran Varlıklar ve Stoklar”, Çakalı (2021), Finansal Araçlar, Hasılat, Maddi Duran Varlıklar ve Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller” Özcan ve Günlük (2021), “Hasılat, Maddi Duran Varlıklar, Stoklar/Stok Değer Düşüklüğü, Ticari Alacaklar, Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller, Şerefiye ve Sınırsız Ömre Sahip Maddi Olmayan Duran Varlıkların Değer Düşüklüğü”, (Arzova ve Şahin, 2020), “Emekli Sandığı Yükümlülüklerinin İncelenmesi, TFRS 9 Finansal Araçlar Standardı ve Kredi ve Alacaklara İlişkin Beklenen Kredi Zarar Karşılığı”, Varıcı ve Çağırın (2019), “Hasılat, Ticari Alacaklar, Maddi Duran Varlıklar ve Stoklar” olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmalarda en fazla görülen KDK’larının “Hasılat, Ticari Alacaklar, Stoklar ve Maddi duran varlıklar” olduğunu görmekteyiz. Literatürde 2023 yılı KDK ile ilgili çalışma olmadığından bu çalışmada 2023 yılında en fazla görülen KDK’nın “Enflasyon Muhasebesinin Uygulanması” olduğu tespit edilmiştir. Kilit denetim konuları sayısının sektörlere göre dağılımına bakıldığında her iki dönemde de homojen bir dağılım olmadığı saptanmıştır. Denetim görüşleri açısından 2022 yılında olumlu görüş bildirilen denetim raporlarında açıklanan kilit denetim konuları sayısının toplam ortalama kilit denetim konuları sayısının altında olduğu; sınırlı olumlu görüş bildirilen raporlarda açıklanan kilit denetim konuları sayısının ise toplam ortalama kilit denetim konuları sayısının üzerinde olduğu belirlenmiştir. 2023 yılında olumlu görüş bildirilen raporlarda açıklanan kilit denetim konuları sayısının toplam ortalama kilit denetim konuları sayısının üzerinde olduğu ve sınırlı olumlu görüş bildirilen raporlarda açıklanan kilit denetim konuları sayısının toplam ortalama konu sayısının altında kaldığı belirlenmiştir. 2022 ile 2023 yıllarında en fazla ‘Mali Kuruluşlar’ sektöründe sınırlı olumlu görüş bildirilmiştir. Sınırlı olumlu görüş bildirilen kilit denetim konularının başında “Finansal Türev Araçlar” gelmektedir. Bu bağlamda önemli denetim konularının denetçi görüşü açısından değişkenlik gösterdiği belirlenmiştir. Her iki dönemde de Denetim firmaları tarafından açıklanan olumlu rapor ile sınırlı olumlu rapor sayılarında değişkenlik göstermediği belirlenmiştir. 2022 yılında denetçi raporlarında olumlu görüş bildirilen kilit denetim konularının başında “Hasılatın Muhasebeleştirilmesi” gelirken 2023 yılında “Enflasyon muhasebesinin uygulanması” ilk sırayı almıştır. Her iki yılda da sınırlı olumlu görüş bildirilen kilit denetim konularının başında “Finansal Türev araçlar”ın olduğu tespit edilmiştir.

BİST100 Endeksi’nde 2022 ve 2023 yıllarında hisse senetleri işlem gören işletmelerin denetim raporları dikkate alınarak gerçekleştirilen bu çalışmanın hem literatüre hem de gelecekte yapılacak araştırmalara yol göstereceği düşünülmektedir. Aynı zamanda BİST’deki farklı sektör ve endekslerde yapılan bu tür çalışmalar ile denetçi raporlarında bildirilen önemli denetim konularının sektörler arasındaki benzerlik veya farklılıkların incelenmesinin de literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Arzova, S. B., & Şahin, B. Ş. (2020). Isa 701 (Bds 701) Kilit Denetim Konuları: BIST 30, BIST 50 ve BIST 100 Endekslerinde Yer Alan Finans Kurumlarına Yönelik Analiz. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 20(60), 75-94.
- Atay, M. S. ve Polat Çeltikçi N. (2021). Kilit Denetim Konuları (KDK) Bildirimlerinin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi: Borsa İstanbul (BİST-100) Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. *Mali Çözüm Dergisi*, (164): 113-142.
- BDS230: Bağımsız Denetimin Belgelendirilmesi, [https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDS%20230\(1\).pdf](https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDS%20230(1).pdf), Erişim Tarihi: 28.02.2024
- BDS260: Üst Yönetimden Sorumlu Olanlarla Kurulacak İletişim, https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TDS/BDS_260_KG.pdf, Erişim Tarihi: 27.02.2024
- BDS315: İşletme ve Çevresini Tanımak Suretiyle “Önemli Yanlılık” Risklerinin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi, https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TDS/TDS_2022_Seti/bds%20315-2022.pdf, Erişim Tarihi: 29.02.2024
- BDS701: Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi, <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDS%20701.pdf>, Erişim Tarihi: 13.03.2024
- Çakalı, K. R. (2021). Bağımsız Denetim Raporlarında Yeni Uygulama: Kilit Denetim Konularının Raporlanması ve BİST 100 Analizi. *Denetişim* (23), 60-77.
- Doğan, A. (2018). Bağımsız Denetimde Yeni Bir Yaklaşım: Kilit Denetim Konuları, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(1), 65-89.
- Erdem, B. (2020). Finansal Tablolardaki Hile Olasılığının Kilit Denetim Konularına Etkisi: Borsa İstanbul’da Bir Analiz. *Esam Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 245-260.
- Etçi, F., & Esmeray, A. (2024). Bağımsız Denetçi Raporlarında Yer Alan Kilit Denetim Konularının Sektörel Büyüklüklere Göre İncelenmesi: BİST Ana Metal Sanayi Örneği. *Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi*, 4(1), 20-37.
- Garcia, L., S., Gambetta, N., Benau, M., A., G. ve Perez, M., O. (2019). Understanding The Determinants of The Magnitude of Entity-Level Risk and Account-Level Risk Key Audit Matters: The Case of The United Kingdom, *The British Accounting Review*, 51, 227-240.
- Gökgöz, A. (2018). Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi ve Borsa İstanbul’da İşlem Gören İşletmeler Üzerine Bir Araştırma, *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 4(2), 126-138.
- Güçlü, F. (2022). Bağımsız denetim raporlarında kilit denetim konularının bildirilmesi: Katılım 50 endeks örneği. *Vergi Sorunları Dergisi*, 401, 110-121.
- Günay, E., & Tuğay, O. (2023). Bağımsız Denetimde Kilit Denetim Konuları: BIST’te Yer Alan İşletmelerin Bağımsız Denetçi Raporları Üzerine Bir Araştırma. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 356-388.
- Karacan, S. ve Uygun, R. (2018). Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi – BDS 701, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(57), 632-649.
- Kavut, F., L. ve Güngör, N. (2018). Bağımsız Denetimde Kilit Denetim Konuları: BİST-100 Şirketlerinin 2017 Yılı Analizi, *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, 16(59), 59-70.
- Krippendorff, K. (2013). *Content Analysis An Introduction to Its Methodology*, Third Edition, Sage Publication Ltd., California.
- Li, H. (2020). A Study of Key Audit Matters Disclosure, *Modern Economy*, 11, 399-406.
- Mert, H., Güner, M., Duyar, G., Kamalak, İ. (2022). BDS 701 Kilit Denetim Konuları Kapsamında Gayrimenkul

Yatırım Ortaklıkları Bağımsız Denetim Raporlarının Türkiye ve İngiltere Karşılaştırmalı İncelenmesi. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 24(1), 234-260.

Özbay, D. (2022). Covid-19 pandemi döneminde artan belirsizlik ortamı ve kilit denetim konuları açıklamaları üzerindeki etkisi: Bist 100 şirketleri incelemesi. Muhasebe Enstitüsü Dergisi, (66), 49-63.

Özcan, M., & Günlük, M. (2021). Borsa İstanbul İmalat Sektöründeki Kilit Denetim Konularının Belirlenmesi: Gıda, İçecek ve Tütün Alt Sektöründe Bir İnceleme. Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi, 1(1), 22-35.

Pratoomsuwan, T. ve Yolrabil, O. (2018). The Key Audit Matter (Kam) Practices: The Review of First Year Experience in Thailand, NIDA Business Journal, 23, 63-91.

Taştan, R. O., & Esmeray, A. (2023). Bağımsız Denetçi Raporlarında Kilit Denetim Konularının Bildirilmesi: BİST 100 Endeksinde Yer Alan İşletmelerin 2019-2021 Yıllarına Ait Bağımsız Denetçi Raporlarının İncelenmesi. İşletme Akademisi Dergisi, 4(4), 460-484.

Sağlar, J., & Kılıç, İ. (2022). Bağımsız Denetim Raporunda Yer Alan Kilit Denetim Konuları ile İlgili Betimsel Bir İçerik Analizi. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 21(3), 1471-1493.

Sayar, Z., & Ergüden, A. E. (2016). Son Düzenleme ve Gelişmeler Kapsamında Değişecek ve Yenilenecek Bağımsız Denetçi Raporları. Muhasebe ve Denetime Bakış, 16(48), 85-98.

Süer, A. Z. (2021). Önemli Muhasebe Tahminlerinin Kilit Denetim Konuları Çerçevesinde İncelenmesi. Muhasebe Enstitüsü Dergisi (65), 23-37.

Suttiapun, M. (2020). Factors influencing key audit matters reporting in thailand. Asian Journal of Accounting Perspectives, 13(1), 26-39.

Sneller, L., Bode, R. ve Klerkx, A. (2016). Do IT Matters Matter? IT-Related Key Audit Matters in Dutch Annual Reports, International Journal of Disclosure and Governance, 14(2), 139-151.

Vargün, H. (2021). “BDS701 Kapsamında Kilit Denetim Konularının Raporlanması: BİST100 Endeksinde İşlem Gören İşletmeler Üzerine Bir Araştırma”. Muhasebe Organizasyon Pazarlama: Anlayış, Tartışma ve Gelişmeler Cilt 1 - Muhasebe, Gazi Kitabevi, ss. 381-400.

Varıcı, İ., & Kalıpçı Çağırın, F. (2021). Kilit Denetim Konularına Etki Eden Faktörler: BIST Kobi Örneği. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi (32), 87-106.

Yaşar, A., & Yalcin, N. (2023). Bist Şirketleri Denetçi Raporlarının Kilit Denetim Konularına Uygulanan Denetim Prosedürleri Sonuçlarına İşaret Edilmesi Yönünden İncelenmesi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 19(1), 14-33.

BIST100 ENDEKSİNDE YER ALAN ENERJİ FİRMALARININ FİNANSAL PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 31.10.2024
Kabul Tarihi : 10.02.2025
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mdbakis.1577002

Doç. Dr. Mustafa ÇANAKÇIOĞLU*

Doç. Dr. Çiğdem ÖZARİ**

Bibliyografik Bilgiler

Çanakçıoğlu, M., & Özari, Ç. (2025). “BIST100 Endeksinde Yer Alan Enerji Firmalarının Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2025, Sayı : 75, Sayfa : 49-76) <https://doi.org/10.55322/mdbakis.1577002>

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, BIST100 Endeksinde bulunan ve hem BIST Elektrik (XELKT) Endeksinde hem de Elektrik Gaz ve Su Sektöründe yer alan enerji firmalarının finansal performanslarını analiz etmektir. Çalışmada 2023 yılı bilanço ve gelir tablolarından elde edilen sekiz adet finansal oran kullanılmıştır. Bu oranlar daha önce bu alanda yapılan çalışmalarda en çok kullanılan oranlar arasından seçilmiştir. Firmaların finansal performanslarının belirlenmesi için çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinden faydalanılmıştır. Seçilen oranların ağırlıklandırılmasında Entropi yöntemi kullanılmıştır. Firmaların performans sıralamalarında ise, EDAS (Evaluation based on Distance from Average Solution) ve TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ağırlıklandırma sonucu en etkili finansal oranın Alacak Devir Hızı olduğu belirlenmiştir. EDAS yöntemine göre yapılan sıralamada SMRTG firması birinci olurken, TOPSIS yöntemine göre birinci olan firma ise IZENR şirkettir.

Anahtar Kelime: BIST100, Enerji, Finansal Performans, Entropi, EDAS, TOPSIS.

JEL Codes: C44, G11, L25, M41.

* İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Elektronik Ticaret ve Yönetimi Bölümü, mcanakcioglu@gelisim.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7462-9934>

** İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, cigdemozari@aydin.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2948-8957>

EVALUATION OF THE FINANCIAL PERFORMANCE OF ENERGY COMPANIES LISTED IN THE BIST100 INDEX**ABSTRACT**

The purpose of this study is to analyze the financial performance of energy companies listed in the BIST100 Index, which are also part of both the BIST Electricity Index (XELKT) and the Electricity, Gas, and Water Sector. The eight financial ratios, derived from the 2023 balance sheets and income statements, were selected from the most commonly used ratios in previous studies in this field. Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) methods were employed to evaluate the financial performance of the companies. The Entropy method was applied to determine the weights of the selected financial ratios. The performance rankings of the companies were then determined using the EDAS (Evaluation based on Distance from Average Solution) and TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) methods. As a result of the weighting method, the most influential financial ratio was identified as Receivables Turnover Ratio. In the ranking conducted according to the EDAS method, Company SMRTG ranked first, while in the TOPSIS method, Company IZENR was ranked first.

Keywords: BIST100, Energy, Financial Performance, Entropy, EDAS, TOPSIS.

JEL Codes: C44, G11, L25, M41.

1. GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte yaşanan ekonomik ve teknolojik gelişmeler karşısında işletmeler, rekabet koşullarına ayak uydurmak ve kendilerini sürekli yenileyerek ilerleme kaydetmek zorundadırlar. Kâr amaçlı kurulan bu işletmelerin ilerlemelerini sağlayabilecek en önemli kaynak ise finansal yapılarıdır. İşletmelerin finansal yapılarının incelenerek performanslarının ölçülmesi, büyüyen bir işletmede yönetmenin önemli yardımcısı olup işletmenin gelecekle ilgili hedeflerini geliştirmek için etkili bir şekilde planlama yapmasına da yardımcı olur.

Son derece rekabetçi bir iş ortamında finansal performans değerlendirmesi çok önemlidir. Çünkü gerek ulusal ve gerekse uluslararası alanda faaliyette bulunan işletmelerin, mali tablolarından faydalananarak yapacakları finansal performans analizleri ile hem işletmelerinin yıllık faaliyet sonuçlarını hem de finansal yapı özelliklerini görebilmeleri açısından değerlidir (Ghadikolaei vd., 2014: 275). Ayrıca, artan rekabet ve mevcut iş ortamlarındaki sürekli değişimler nedeniyle şirketlerin performansının uygun şekilde değerlendirilmesi, sadece şirket için değil, aynı zamanda kendi yatırımcıları, kreditorleri, tedarikçileri ve müşterileri için hayati önem taşımaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesilleri tehlikeye atmadan mevcut neslin gereksinimlerini dikkate alan bir gelişmedir (Guillen-Royo vd., 2017: 267 ; Holden vd., 2014: 132). Genel olarak sürdürülebilir kalkınma, çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğin aynı anda elde edilmesini gerektirir. Enerji kavramı ise, belirtilen bu sürdürülebilirliğin üç bileşeninden doğrudan biri olmasa da, her biriyle dolaylı olarak bağlantılıdır. Yani, enerji kaynakları, neredeyse tüm ekonomik sektörlerde, örneğin sanayi,

ulaşım, konut, ticari, vb. dünyanın ekonomik faaliyetlerinin bir çoğunu yönlendirir. Ayrıca, enerjinin sağladığı hizmetler iyi yaşam standartlarına olanak tanır ve genellikle sosyal istikrarın yanı sıra kültürel ve sosyal gelişimi de destekler. Bu nedenle 2002 yılında Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde düzenlenen Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi'nde Birleşmiş Milletler (BM) Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu'nun 9. oturumunda "sürdürülebilir enerji" kavramı "sürdürülebilir kalkınma için enerji" olarak değiştirilmiştir (Oyedepo, 2012: 2584). Bu değişime paralel olarak Davidson'un 2022 yılında Sustainable energy and climate change: African perspectives adlı çalışmasında yaptığı sürdürülebilir enerjinin tanımı ise; *"hizmetlerin hedeflendiği toplumun genel kalkınma bağlamı içinde ekonomik, sosyal ve çevresel ihtiyaçları karşılayan, uygun fiyatlı, erişilebilir ve güvenilir enerji hizmetleri sağlayan ve bu ihtiyaçların karşılanmasında adil dağıtımı gözeten enerjidir"* şeklindedir (Vidadili vd., 2017: 1154).

Eylül 2015'te BM Genel Kurulu'nda, yoksulluğun azaltılması, gezegenin korunması ve tüm insanların barış ve refah içinde yaşamasını sağlama vizyonuyla Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri onaylanmıştır. 1 Ocak 2016'da yürürlüğe giren, 17 amaç ve 169 hedeften oluşan bu vizyonun yedinci maddesi, *"tüm insanlara güvenilir, uygun fiyatlı, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişimi güvence altına almak"* şeklindedir (Georgeson & Maslin, 2018: 1-3; Ait-Kadi, 2016:107). Çünkü tüm toplumlarda, sağlık, aydınlatma, yemek pişirme, mekan konforu, hareketlilik ve iletişim gibi temel insan ihtiyaçlarını karşılamak için enerji hizmetlerine ihtiyaç duyulur. Bu yüzden enerji, ekonomik büyüme ve üretkenliğe yol açan insani gelişmeyi iyileştirmenin bir yolu olarak günlük hayatımızda bir gerekliliktir (Owusu, & Asumadu-Sarkodie, 2016: 3).

Enerji toplumların sosyal ve ekonomik gelişimi için vazgeçilmez bir faktördür. Ayrıca elektriğin kullanım seviyesi de, ulusların ekonomik refahının da bir göstergesidir. Türkiye'de, artan nüfus, sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte artan yaşam standardı, nedeniyle özellikle 1980'li yıllardan sonra enerji tüketimine duyulan ihtiyaç önemli ölçüde artmıştır. Ancak yerel kaynaklar ülkenin enerji talebini karşılamaya yeterli olmadığından bu durum ithal enerjiye olan bağımlılığı da önemli ölçüde artırmıştır (Hepbasli, & Ozalp, 2003: 232-233). Enerji tasarrufunun yanı sıra enerji talebinin mümkün olduğunca yerel kaynaklarla karşılanmasını sağlamak için önemli adımlar atılmıştır. Özellikle yenilenebilir enerji alanında yapılan yatırımlar sonucu bu konudaki firma sayısındaki artış dikkat çekicidir. Bu durum, Borsa İstanbul'da enerji endeksinde yer alan şirket sayısındaki artışa da neden olmuştur. 2020'li yıllara kadar 10 civarında firma sayısı bulunan BIST Elektrik Endeksinde (XELKT) Eylül 2024 itibarıyla 33 şirket bulunmaktadır. Bu gelişme, eskiye göre daha fazla enerji firmasının BIST100 endeksinde yer almasında beraberinde getirmiştir. Çünkü bu endekste yer alan bir şirketin piyasa değerinin, kârlılığının ve likiditesinin yüksek olması gerekir. Buda yatırımcıların bu firmaların hisselerine daha fazla güven duymasına yol açar. Ayrıca borsanın artış ve azalışıyla ilgili yapılan yorumların da BIST100 endeksi üzerinden olduğuda unutulmamalıdır. Bu kapsam dahilinde çalışmamızda, BIST100 endeksinde yer alan enerji firmalarının finansal performanslarının incelenmesi ele alınmıştır.

Bu çalışma bazı yönlerden önceki çalışmalardan farklıdır; birincisi, BIST100 endeksinde yer alan enerji firmalarına odaklanmaktadır. Önceki çalışmalar BIST Elektrik Endeksinde, Elektrik Gaz ve Su Sektöründeki enerji firmalarına veya Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) Elektrik enerjisi sektöründeki şirketlerine yoğunlaşmıştır. Yine de BIST100 endeksinde yer alan enerji firmalarının finansal performansları ile ilgili olarak yapılan literatür taramasının da dört adet çalışmaya (Sonmez vd., 2022;

Terzioğlu vd., 2022; Alp vd., 2023; Bektaş 2023) rastlanılmıştır. Ancak, 2023 verilerine dayanarak 11 adet firma üzerinde yapılan bu çalışma alandaki literatüre katkı sağlaması açısından önemlidir. Çalışmanın ikinci farklılığı ise, seçilen ÇKKV (kriterlerin ağırlıklandırılmasında Entropi, performans sıralamasında ise EDAS ve TOPSIS) yöntemlerin enerji konusunda yapılan çalışmalarda ilk defa birlikte kullanılıyor olmasıdır. Bu çalışmada kriterlerin göreceli ağırlıklarını belirlemek için Entropi yönteminin kullanılmasının temel nedeni, kriter ağırlıklarının objektif verilere dayalı olarak belirlenmesini sağlamaktır. Entropi yöntemi, veri setindeki belirsizliği ve bilgi yoğunluğunu dikkate alarak her bir kriterin ağırlığını hesaplar; bu sayede, enerji sektöründe sıkça karşılaşılan dalgalanmalardan ve karar vericinin öznel yargılarından bağımsız bir değerlendirme yapılabilir. Özellikle enerji sektörü gibi yüksek değişkenliğe sahip bir alanda, Entropi yöntemi kriterlerin bilgi içeriğini doğru bir şekilde yansıtarak daha güvenilir ve tarafsız sonuçlar elde edilmesine katkı sağlar.

BIST’te yer alan enerji firmalarının finansal performanslarını analiz etmek için TOPSIS ve EDAS yöntemlerinin kombinasyonunun kullanılması, her iki yöntemin avantajlarını birleştirerek daha kapsamlı ve dengeli bir değerlendirme sağlamaktır. TOPSIS yöntemi, alternatiflerin ideal çözüme yakınlığına göre sıralama yaparken, EDAS yöntemi her alternatifin pozitif ve negatif ideal çözümlerden uzaklığını değerlendirerek performansı daha çok boyutlu bir bakış açısıyla analiz eder. Bu kombinasyon, karar verme sürecinde hem yakınlık hem de uzaklık analizini bir araya getirerek enerji sektörü gibi karmaşık yapıları alanlarda daha güvenilir sonuçlar sunar. Ayrıca, bu yaklaşımla iki yöntemin sınırlılıklarını gidermek ve sıralama doğruluğunu artırmak mümkün olurken, MCDM literatüründe yeni bir uygulama olarak teorik bir araştırma boşluğunu da doldurmuş olur.

Çalışmanın üçüncü farklılığı ise, yapılan literatür taramasındaki bulgulara göre bu çalışmaya kadar yapılan tüm enerji firmalarının finansal performanslarının analiz çalışmalarında en çok kullanılan finansal oranların dikkate alınmasıdır. Son olarak, bu çalışmanın sonuçları önemli piyasa gücüne, iyi likiditeye ve iyi yönetilen sürdürülebilir büyüme oranına sahip firmaların faaliyet gelirini iyileştirdiğine ve nihayetinde kârlılığı artırdığına dair ampirik kanıtlar sunmaktadır. Bu farklılıklardan dolayı çalışmanın, konuyla ilgili tüm paydaşlara doğru kararlar almalarına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

BIST100 endeksinde yer alan enerji firmalarının finansal performanslarının değerlendirildiği bu çalışma, altı bölümden oluşmaktadır. Çalışma ile ilgili giriş bölümünden sonra, literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmaya konu olan ÇKKV yöntemleri tanıtılmıştır. Çalışmanın veri setinin anlatıldığı dördüncü bölümden sonra beşinci bölümde uygulama yapılmıştır. Son bölümde ise, elde edilen sonuçlar tartışılmış ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

ÇKKV yöntemi kullanılarak Türkiye’de enerji sektöründe faaliyet gösteren firmalarla ilgili olarak yapılan çalışmalar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye Enerji Sektöründe Faaliyet Gösteren Firmalar ile İlgili ÇKKV Yöntemi Kullanılarak Yapılan Çalışmaların Literatür Taraması

Yazar/Yıl	Örneklem/ Dönem	Metodoloji		Sonuç/ Bulgular
		Ağırlıklandırma Yöntemi	Sıralama Yöntemi	
Sakarya., Yıldırım ve Akkuş (2015)	2010-2014	Eşit	TOPSIS	Seçilen dönemlerde en başarılı performansa sahip şirketin Tüpraş olduğu belirlenmiştir.
İlkuçar ve Çiftci (2016)	2015	Eşit	TOPSIS	Ayen Enerji en yüksek performansa sahip firmadır.
Eyüboğlu ve Çelik (2016)	2008-2013	Fuzzy AHP	Fuzzy TOPSIS	Avrasya Oil, Turcas ve Aksu'nun en yüksek sıralamaya sahip olduğu belirlenmiştir.
Metin, Yaman ve Korkmaz (2017)	2010-2015	Eşit	TOPSIS ve MOORA	Firmaların, her iki yöntem ile ölçülen finansal performans skorları ve ele alınan örneklem içerisindeki sıralamalarının birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir.
Kayahan Karakul ve Özaydın (2019)	2017	Eşit	TOPSIS ve VIKOR	En iyi finansal performansa sahip firmanın her iki yöntemle göre de ENJSA firması
Mercan ve Çetin (2019)	2014-2018	Eşit	COPRAS ve VIKOR	en iyi finansal performansa sahip firmanın her iki yöntemle göre de ENJSA firması
Orçun (2019)	2016-2017	Entropi	Waspas	En başarılı firma Ayen Enerji (AYEN) olarak bulgulanmıştır
Bağcı, Yüksel Yiğiter (2019)	2008-2017	SD	Waspas	Enerji sektörünün finansal açıdan en iyi firması Orge Enerji iken, en yetersiz firması ise Akenerji'dir.
Çiftci ve Yıldırım (2020)	2011-2019 dönemi	Entropi	Gri İlişkisel Analiz	Analiz bulgularına göre en ideal işletme olarak Aksa Enerji, idealden en uzak işletme olarak Zorlu Enerji işletmesi belirlenmiştir.
Karcıoğlu, Yalçın, ve Gültekin (2020)	2013-2017	Sezgisel bulanık mantık Entropi	EDAS	En iyi finansal performansı Odaş Elektrik Üretim Sanayi Ticaret A.Ş. göstermiştir.
Kuvat ve Güler (2020)	2014-2017	Eşit	Bulanık TOPSIS	ENJSA ve ODAS tüm yıllarda genel olarak ilk dört şirket içerisinde kalmadıkları belirlenmiş

Çiftci, Kuzu Yıldırım, ve Yıldırım, (2021)	2012-2019	CRITIC	CoCoSo	İncelenen dönemlerde finansal performansı en yüksek işletme Ayen Enerji firmasıdır.
Arsu, (2021)	2018	Entropi	ARAS	ARAS yöntemi sonucuna göre de sırasıyla ENJSA, AKSEN ve ZOREN işletmeleri finansal performansı en yüksek işletmeler olarak bulunmuştur.
Keleş, Armağan ve Özdağoglu, (2021)	2020	Eşit	SMART ROC & SMART	Çalışma sonucunda ilk sırada AKSA Enerji Üretim A.Ş., son sırada da ZORLU Enerji Elektrik Üretim A.Ş. yer almıştır.
Kendirli., Çıtak ve İşleyen (2021)	2016-2019	Eşit	TOPSIS	Bulgulara göre 2016 yılında “Ayen Enerji Anonim Şirketi” 2017-2019 yılları arasında ise “Akenerji Elektrik Üretim Anonim Şirketi” en iyi performansı göstermiştir.
Topal, (2021)	2019	Entropi	CoCoSo	Çalışmasında, en yüksek finansal performansa sahip elektrik üretim firmasının Enka olduğunu belirlemiştir.
Akgün (2022)	2020 ve 2021	CRITIC	CODAS	Analiz sonucunda 2020 yılında finansal açıdan en iyi şirket Naturel Gaz Sanayi ve Ticaret A.Ş. belirlenirken 2021 yılında en iyi şirketler ise Doğu Aras Enerji Yatırımları A.Ş., olmuştur.
Babacan ve Tuncay (2022)	2014-2020	AHP & SWARA	TOPSIS	2014- 2020 dönemleri arasında; 2014 ve 2015’de AKSUE, 2017 ‘de ODAS, 2016 ve 2018’de ZOREN, 2019’da AKSEN ve 2020’de PAMEL şirketinin en iyi performansı gösterdiklerini bulmuşlardır.
Müftüoğlu ve Gerekan (2022)	2016-2020	Eşit	TOPSIS	En iyi performansa sahip kamu şirketinin Eti Maden İşletmesinin olduğunu belirlemişlerdir.
Özdemir ve Parmaksız (2022)	2019 ve 2020	Eşit önem ağırlığı	TOPSIS ve EDAS	Her iki yılda ve her iki yöntemde de en iyi performansa sahip işletmenin Esenboğa Elektrik olduğu belirlenmiştir.
Terzioğlu., Kurt, Yaşar ve Köken (2022).	2018	SWARA	VIKOR ve WASPAS	Her iki yönteme göre ENJSA işletmesinin en iyi finansal performansa sahip olduğu tespit edilmiştir.

Yaşar ve Terzioğlu (2022)	2018	Entropi	ARAS ve GRI	Yapılan analizler doğrultusunda en yüksek finansal performansa sahip firmanın Enerjisa Enerji A.Ş. olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Bektaş (2023)	2022	MEREC	MABAC	En iyi finansal performansa sahip üç firma sırasıyla ENJSA, AKSEN, ZOREN olarak tespit edilmiştir.
Kavas, Medetoğlu ve Öztürk (2023)	2017-2021	Etki Derecesi	TOPSIS ve MOORA	Araştırma sonucunda 2021’de AKSEN, 2020’de ENJSA, 2019’da ZEDUR, 2018’de ZOREN ve 2017’de de ODAS her iki yönteme göre en iyi performansa sahip firmalar oldukları tespit edilmiştir.
Kılıçarslan (2023)	2018-2021	NMD yöntemi	ARAS, Bulut Endeksi, TOPSIS ve Copeland	Çalışmasında 2018’de Karye, Gwind ve Gesan en başarılı firmalar olurken 2019’da Smart, 2020’de Gesan ve 2021’de de Sayas firmasının en başarılı performansa sahip olduğunu belirlemiştir.
Sonmez., Baysal, Baysal ve Bademcioglu (2023)	2021	Eşit	TOPSIS	Çalışmalarında İpek Doğal Enerji Kaynakları Araştırma ve Üretim A.Ş. (IPEKE) şirketi finansal açıdan en iyi şirket olarak birinci sırada yer almıştır.
Arıkan-Kargı (2024)	2021	Entropi	Gri İlişkisel Analiz (GİA)	Çalışmada Enka şirketi, en yüksek ilişki derecesine sahip en iyi elektrik üretim şirketi olarak belirlenmiştir.
Yılmaz Özekenci (2024)	2022	LOPCOW ve CRITIC	CoCoSo	Çalışmada 2022 yılında MAGEN, ZEDUR ve KARYE firmalarının en yüksek finansal performansa sahip oldukları belirlenmiştir.

ÇKKV yöntemleri kullanarak yapılan çalışmaların dışında, Türkiye’deki enerji sektörünün incelenmesinde oran analizi yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarda mevcuttur (İskenderoğlu vd., 2015, Kendirli 2016, Kendirli vd., 2017, Beller Dikmen 2021 ve Ülger & Demirtürk 2024). Bu yöntemlerin dışında, veri zarflama yöntemini kullanarak BIST’teki enerji işletmelerinin etkinliğini ölçen Ağ & Kuloğlu’nun 2020’deki ve Yeşilyayla & Durmaz’ın 2022’deki yaptıkları çalışmalar ile Sakarya & Yıldırım’ın 2016 yılında TOPSIS ve panel veri analizini kullanarak BIST’teki enerji işletmelerinin finansal performansları ile hisse senetlerinin getirileri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalara ek olarak Alp vd., 2023’de yaptıkları çalışmalarında BIST100’de artış trendine sahip AKSEN, ENERJİSA, ZOREN, NATEN ve AKSUE hisselerinin Dolar, Euro, Altın ve Covid-19 vaka sayısı arasındaki ilişkiyi genişletilmiş Dikey Fuller ve Phillips-Perron Birim Kök Testleri ile analiz etmişlerdir.

3. VERİ SETİ

Tablo 2’de yer alan muhasebe kökenli finansal oranlar, bu araştırmada kullanılan temel analiz araçlarını oluşturmaktadır. Bu oranlar, konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalarda en sık kullanılan finansal göstergeler arasından seçilmiştir. Çalışmada yer almayan ancak en yaygın kullanılan oranlardan biri olan “Cari Oran” ise bazı enerji firmalarında stok bulunmaması ve bu oranın tüm dönen varlıkları, dolaşısıyla stokları da kapsaması nedeniyle tercih edilmemiştir. Bunun yerine, stokları dikkate almayan Asit Test Oranı araştırmada kullanılmıştır.

Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Finansal Oranlar

Oran	Oran Adı	Formül
K_1	Asit-Test oranı	$(\text{Dönen Varlıklar} - \text{Stoklar}) / \text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}$
K_2	Aktif Devir Hızı	$\text{Net Satışlar} / \text{Ortalama Toplam Aktif}$
K_3	Alacak Devir Hızı	$\text{Net Satışlar} / \text{Ortalama Ticari Alacaklar}$
K_4	Özkaynak Devir Hızı	$\text{Net satışlar} / \text{Ortalama Özkaynaklar}$
K_5	Faaliyet Kâr Marjı	$(\text{Faaliyet kârı veya Zararı} / \text{Net Satışlar}) * 100$
K_6	Aktif Kârlılık	$\text{Vergi Sonrası Kâr} / \text{Ortalama Toplam Aktif}$
K_7	Özsermaye Kârlılığı	$\text{Vergi Sonrası Kâr} / \text{Ortalama Toplam Özsermaye}$
K_8	Kaldıraç Oranı	$\text{Toplam Borç} / \text{Toplam Pasif}$

Araştırmada kullanılan finansal oranların daha önceki araştırmalarda hangi yazarlar tarafından ele alındığına ilişkin bilgiler, Tablo 3’de detaylı bir şekilde sunulmuştur. Bu tabloda, her bir oranın literatürdeki kullanımlarına dayanan yazarların araştırmaları yer almaktadır. İlgili oranların seçiminde, daha önceki araştırmaların güvenilir bulgularına ve bu alanın uzmanları tarafından yapılan analizlere dayalı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3. Araştırmaya Dahil Edilen Kriterlerin Kaynağı

Asit-Test Oranı	(Metin, Yaman ve Korkmaz 2017); (Mercan ve Çetin 2019); (Çiftçi ve Yıldırım 2020); (Karcıoğlu, Yalçın ve Gültekin 2020); (Kuvat ve Güler (2020); (Arsu 2021); (Beller Dikmen 2021); (Müftüoğlu ve Gerekan 2022); (Terzioğlu., Kurt, Yaşar ve Köken 2022); (Yaşar ve Terzioğlu 2022); (Yeşilyayla ve Durmaz 2022); (Kavas, Medetoğlu ve Öztürk 2023); (Kılıçarslan 2023); (Ülger ve Demirtürk 2024); (Yılmaz Özekenci 2024);
Aktif Devir Hızı	(Sakarya ve Yıldırım 2016); (Eyüboğlu ve Çelik 2016); (Metin, Yaman ve Korkmaz 2017); (Kayahan Karakul ve Özaydın 2019); (Beller Dikmen 2021); (Kendirli, Çıtak ve İşleyen 2021); (Arsu 2021); (Akgün 2022); (Müftüoğlu ve Gerekan 2022); (Özdemir ve Parmaksız 2022); (Terzioğlu., Kurt, Yaşar ve Köken 2022); (Yaşar ve Terzioğlu 2022); (Kavas, Medetoğlu ve Öztürk 2023); (Kılıçarslan 2023); (Sonmez., Baysal, Baysal ve Bademcioglu 2023); (Arıkan-Kargı 2024); (Kadioğlu ve Şensoy 2024); (Ülger ve Demirtürk 2024); (Yılmaz Özekenci 2024);
Alacak Devir Hızı	(Sakarya, Yıldırım ve Akkuş 2015); (İskenderoğlu, Karadeniz ve Ayyıldız 2015); (Metin, Yaman ve Korkmaz 2017); (Çiftçi ve Yıldırım 2020); (Karcıoğlu, Yalçın ve Gültekin 2020); (Kuvat ve Güler (2020); (Beller Dikmen 2021); (Kendirli, Çıtak ve İşleyen 2021); (Ülger ve Demirtürk 2024); (Yılmaz Özekenci 2024);

Özkaynak Devir Hızı	(Sakarya, Yıldırım ve Akkuş 2015); (Kayahan Karakul ve Özaydın 2019); (Orçun, 2019); (Çiftci ve Yıldırım 2020);); (Kuvat ve Güler (2020); (Arsu 2021); (Beller Dikmen 2021); (Akgün 2022); (Müftüoğlu ve Gerekan 2022); (Terzioğlu., Kurt, Yaşar ve Köken 2022); (Yaşar ve Terzioğlu 2022); (Arıkan-Kargı 2024); (Kadioğlu ve Şensoy 2024); (Yılmaz Özekenci 2024);
Faaliyet Kâr Marjı	(İlkuçar ve Çiftci 2016); (Ağ ve Kuloğlu 2020); (Çiftci ve Yıldırım 2020); (Kuvat ve Güler (2020); (Beller Dikmen 2021); (Babacan ve Tuncay 2022); (Sonmez., Baysal, Baysal ve Bademcioglu 2023); (Kadioğlu ve Şensoy 2024);
Aktif Kârlılık	(Sakarya, Yıldırım ve Akkuş 2015); (İskenderoğlu, Karadeniz ve Ayyıldız 2015); (Sakarya ve Yıldırım 2016); (İlkuçar ve Çiftci 2016); (Eyüboğlu ve Çelik 2016); (Metin, Yaman ve Korkmaz 2017); (Orçun, 2019); (Mercan ve Çetin 2019); (Ağ ve Kuloğlu 2020); (Çiftci ve Yıldırım 2020); (Karcioğlu, Yalçın ve Gültekin 2020); (Kuvat ve Güler (2020); (Beller Dikmen 2021); (Keleş, Armağan ve Özdağoglu 2021); (Kendirli, Çıtak ve İşleyen 2021); (Arsu 2021); (Akgün 2022); (Babacan ve Tuncay 2022); (Müftüoğlu ve Gerekan 2022); (Özdemir ve Parmaksız 2022); (Terzioğlu., Kurt, Yaşar ve Köken 2022); (Yaşar ve Terzioğlu 2022); (Kavas, Medetoğlu ve Öztürk 2023); (Kılıçarslan 2023); (Sonmez., Baysal, Baysal ve Bademcioglu 2023); (Ülger ve Demirtürk 2024); (Yılmaz Özekenci 2024);
Özsermaye Kârlılığı	(Sakarya, Yıldırım ve Akkuş 2015); (İskenderoğlu, Karadeniz ve Ayyıldız 2015); (Sakarya ve Yıldırım 2016); (İlkuçar ve Çiftci 2016); (Eyüboğlu ve Çelik 2016); (Metin, Yaman ve Korkmaz 2017); (Orçun, 2019); (Mercan ve Çetin 2019); (Kayahan Karakul ve Özaydın 2019); (Ağ ve Kuloğlu 2020); (Karcioğlu, Yalçın ve Gültekin 2020); (Kuvat ve Güler (2020); (Beller Dikmen 2021); (Keleş, Armağan ve Özdağoglu 2021); (Kendirli, Çıtak ve İşleyen 2021); (Arsu 2021); (Akgün 2022); (Babacan ve Tuncay 2022); (Müftüoğlu ve Gerekan 2022); (Özdemir ve Parmaksız 2022); (Terzioğlu., Kurt, Yaşar ve Köken 2022); (Yaşar ve Terzioğlu 2022); (Kavas, Medetoğlu ve Öztürk 2023); (Kılıçarslan 2023); (Sonmez., Baysal, Baysal ve Bademcioglu 2023); (Ülger ve Demirtürk 2024); (Yılmaz Özekenci 2024);
Kaldıraç Oranı	(Sakarya, Yıldırım ve Akkuş 2015); (İskenderoğlu, Karadeniz ve Ayyıldız 2015); (Sakarya ve Yıldırım 2016); (Eyüboğlu ve Çelik 2016); (Metin, Yaman ve Korkmaz 2017); (Orçun, 2019); (Mercan ve Çetin 2019); (Kayahan Karakul ve Özaydın 2019); (Karcioğlu, Yalçın ve Gültekin 2020); (Kuvat ve Güler (2020); (Beller Dikmen 2021); (Keleş, Armağan ve Özdağoglu 2021); (Kendirli, Çıtak ve İşleyen 2021); (Arsu 2021); (Akgün 2022); (Babacan ve Tuncay 2022); (Müftüoğlu ve Gerekan 2022); (Terzioğlu., Kurt, Yaşar ve Köken 2022); (Yaşar ve Terzioğlu 2022); (Kavas, Medetoğlu ve Öztürk 2023); (Kılıçarslan 2023); (Sonmez., Baysal, Baysal ve Bademcioglu 2023); (Ülger ve Demirtürk 2024); (Yılmaz Özekenci 2024);

BIST100 Endeksinde yer alan enerji firmalarının kod ve isimler aşağıdaki tablo XX’de verilmiştir. Bu şirketlerin belirlenmesinde BIST Elektrik endeksindeki veya sektöründeki yer alan şirketlerden yararlanılmıştır. BIST100 Endeksinde olupta ismini içinde “Enerji” kelimesi geçen bazı firmalarda mevcuttur. Ancak bu firmalar BIST Elektrik endeksinde veya sektöründe yer alan firmalar değildirler. Örneğin Europower Enerji ve Otomasyon Teknolojileri Sanayi Ticaret A.Ş. ve Astor Enerji A.Ş. BIST Metal Eşya, Makine Endeksinde veya Metal Eşya Makine Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları ve İmalat Sektöründe yer almaktadırlar. Girişim Elektrik Sanayi Taahhüt ve Ticaret A.Ş. ise BIST Hizmetler ve BIST İnşaat Endeksinde ayrıca da İnşaat ve Bayındırlık sektöründe yer almaktadır. Bu nedenle bu şirketler çalışma kapsamına dâhil edilmemişlerdir.

Tablo 4. Araştırmaya Dahil Edilen Firmalar

BIST Kodları	BIST 100 Endeksteki Enerji Firmaları
AKFYE	Akfen Yenilenebilir Enerji A.Ş.
AKSEN	Aksa Enerji Üretim A.Ş.
ALFAS	Alfa Solar Enerji Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
CWENW	CW Enerji Mühendislik Ticaret Ve Sanayi A.Ş.
CANTE	Çan2 Termik A.Ş.
ENJSA	Enerjisa Enerji A.Ş.
ENERY	Enerya Enerji A.Ş.
IZENR	İzdemir Enerji Elektrik Üretim A.Ş.
ODAS	Odaş Elektrik Üretim Sanayi Ticaret A.Ş.
SMRTG	Smart Güneş Enerjisi Teknolojileri Araştırma Geliştirme Üretim Sanayi ve Ticaret A.Ş.
ZOREN	Zorlu Enerji Elektrik Üretim A.Ş.

4. YÖNTEMLER

ÇKKV yöntemleri, literatürde, çeşitli karar faktörlerini içeren karmaşık sorunları ele almak için sıklıkla kullanılmaktadır. ÇKKV yaklaşımları, karar vericilerin sonsuz sayıda karar kriteri açısından çeşitli karar alternatiflerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmelerini ve kriterleri göz önünde bulundurarak en yüksek puanı alan alternatifi seçmelerini sağlar. Bu yöntemler, çok kriterli sorunları ele almak için iki ana yönde kullanılabilir. İlk olarak, ÇKKV yöntemleri, bir sorun içinde yer alan kriterlerin önemini belirlemek için kullanılır. AHP, SWARA, CRITIC, Entropi ve DEMATEL gibi yöntemler, kriterlerin ağırlıklarını belirlemek için kullanılır. ÇKKV yöntemlerinin diğer önemli uygulaması, birden fazla kriter açısından çeşitli alternatifler arasında karşılaştırma yapmaktır. Bu yöntemlerden TOPSIS ve EDAS, kriterlerin ağırlıklarına göre alternatifleri sıralamak için yaygın olarak kullanılan yöntemler arasındadır (Yazdani, 2020:36; Torkayesh vd., 2023:1).

4.1. ENTROPİ Yöntemi

Entropi kavramı, ilk kez 1865 yılında Rudolf Clausius tarafından termodinamikte bir sistemin düzensizliğini, yani karışıklık derecesini hesaplamak amacıyla literatüre kazandırılmıştır. Daha sonra, 1948 yılında Claude E. Shannon bu kavramı enformasyon teorisine uyarlayarak belirsizlikle başa çıkma yollarından biri haline getirmiştir (Zhang vd., 2011:444; Zou vd., 2006:1020). Shannon'a göre (1948), karar alma analizinde verilerin miktarı ve kalitesi, sonuçların kesinliğini ve güvenilirliğini önemli ölçüde etkiler. Ayrıca Shannon, Entropi değeri küçüldükçe, kriterin ağırlığının ve bu kriterin araştırma sonuçları üzerindeki etkisinin arttığını göstermiştir (Lam vd., 2023:3). Entropi teorisine göre, bir kriterin Entropi değeri ne kadar düşükse, o kriterin sağladığı bilgi miktarı o kadar fazla olur. Bu bağlamda, Entropi ağırlıklandırma yönteminin en önemli avantajı, karar vericilerin öznel etkilerini minimize ederek nesnelliği artırmasıdır (Lee & Chang, 2018: 889). Entropi yöntemi, ÇKKV modellerinde önemli bir yere sahiptir;

bu yöntemde paydaşlar, herhangi bir yanlış veya önyargılı yargının etkisi olmadan kriterlerin ağırlıklı-
rını belirleyebilirler (Yazdani, 2020: 36).

Shannon Entropi yöntemi, karar kriterlerinin ağırlıklarını belirlemek için başlangıç karar matrisini temel alan bir ağırlıklandırma modeli olup, aşağıdaki adımlar doğrultusunda kriter ağırlıklarını hesaplar (Lee vd., 2012).

Adım 1: Karar Matrisi Oluşturma: Bir karar matrisi X , $m \times n$ boyutunda olup, burada m satır sayısı alter-
natifleri ve n sütun sayısı ise değerlendirme kriterlerini temsil eder.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 2: Normalizasyon: Bu adımda, karar matrisinde yer alan her bir değerin normalize edilerek, kriter-
lerin farklı oranla veya farklı bir ölçekle ölçülmesinden kaynaklanan etkiler ortadan kaldırılır. Bu işlem
eşitlik (1) yardımıyla gerçekleştirilir.

$$\text{Her } i \text{ ve } j \text{ değeri için } n_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad (1)$$

Adım 3: Entropi Değerlerinin Hesaplanması: Bu aşamda tüm kriterlerin Entropi değerleri eşitlik (2)
yardımıyla hesaplanır.

$$e_j = -k \sum_{i=1}^m p_{ij} \ln(p_{ij}) \quad (2)$$

Burada k , $0 \leq e_j \leq 1$ 'i sağlayan ve $k=1/\ln(m)$ şeklinde hesaplanan Boltzman sabiti' dir.

Adım 4: Ayrım Derecesinin Hesaplanması: Bu adımda herhangi kriter j tarafından sağlanan ayrım (bil-
ginin farklılık) derecesi (d_j) eşitlik (3) ile hesaplanır.

$$d_j = 1 - e_j \quad (3)$$

Adım 5: Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması: 4. adımda elde edilen değerlerin 0 ile 1 arasında yer alması
için, bu değerler eşitlik (4) yardımıyla normalize edilerek göreceli ağırlıklar hesaplanır.

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j}, j=1, 2, \dots, n. \quad (4)$$

4.2. EDAS (Evaluation based on Distance from Average Solution-Ortalama Çözüm Uzaklığına Dayalı Değerlendirme) Yöntemi

EDAS, çeşitli karmaşık karar alma problemlerinde yüksek uygulanabilirliğe sahip ve son zamanlarda geliştirilen yöntemlerden biridir. Uygulanabilirliği ve performansı göz önüne alındığında, EDAS popüler ve sık kullanılan yöntemlerden biri haline gelmiştir (Torkayesh vd., 2023: 2). Sıralama yöntemi olarak EDAS yöntemi ilk olarak 2015 yılında Keshavarz Ghorabae ve arkadaşları tarafından ortaya atılmıştır. EDAS, entegre karar alma modelleri için de sıklıkla kullanılan sıralama yöntemlerinden biridir. Araştırmacıların EDAS yöntemini sıklıkla kullanmasının başlıca nedenlerinden biri, EDAS'ın diğer ÇKKV sıralama yöntemlerinden farklı olarak, her kriterin ortalama çözümlerine göre farklı bir normalizasyon türü kullanmasıdır (Yazdani, 2020: 36). Yöntem, birden fazla kritere göre alternatif sayısının önceliklendirilmesi gereken karmaşık karar alma problemlerini ele almak için bir sıralama yöntemi olarak geliştirilmiştir. Diğer bir deyişle, EDAS, normalizasyon tekniğine dayalı ortalama çözüme göre en iyi alternatifi belirlemeyi amaçlamaktadır. Her alternatifin puanını belirlemek ve bunların göreceli sıralama sırasını belirlemek için EDAS, ortalama değerden pozitif uzaklık (PDA) ve ortalama değerden negatif uzaklık (NDA) adlı iki ölçütü dikkate alır. N kriterli ve m alternatifli karmaşık ve çok yönlü bir ÇKKV problemi için, EDAS aşağıdaki adımlara göre uygulanabilir (Torkayesh vd., 2023: 2).

Adım 1: Entropi yönteminde olduğu gibi birinci adımda karar matrisi oluşturulur.

Adım 2: Bu adımda tüm kriterler dikkate alınarak ortalama çözüm belirlenir. Her bir j kriterinin ortalama çözümü (5) eşitlik yardımıyla hesaplanır.

$$AV_j = \frac{\sum_{i=1}^m x_{ij}}{m} \quad (5)$$

Adım 3: PDA ve NDA Değerlerinin Hesaplanması: Fayda kriteri için PDA ve NDA değerleri eşitlik (6) ve (7) kullanılarak, maliyet kriteri için ise eşitlik (8) ve (9) kullanılarak elde edilir.

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, x_{ij} - AV_j)}{AV_j} \quad (6)$$

$$NDA_{ij} = \frac{\max(0, AV_j - x_{ij})}{AV_j} \quad (7)$$

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, AV_j - x_{ij})}{AV_j} \quad (8)$$

$$NDA_{ij} = \frac{\max(0, x_{ij} - AV_j)}{AV_j} \quad (9)$$

Adım 4: Her bir kriterin ağırlık katsayısı yani önem derecesi (w_j), eşitlik (10) ve (11) yardımıyla hesaplanır.

$$SP_i = \sum_{j=1}^n w_j PDA_{ij} \quad (10)$$

$$SN_i = \sum_{j=1}^n w_j NDA_{ij} \quad (11)$$

Adım 5: PDA ve NDA'nın ağırlıklı toplam değerleri, (12) ve (13). eşitlikler kullanılarak normalize edilir.

$$NSP_i = \frac{SP_i}{\max(SP_i)} \quad (12)$$

$$NSN_i = 1 - \frac{SN_i}{\max(SN_i)} \quad (13)$$

Adım 6: Son olarak, her alternatifin uzlaşma skoru Eşitlik (14) yardımıyla belirlenir. Alternatifler, uzlaşma skorlarına göre büyükten küçüğe doğru sıralanır; daha yüksek değere sahip olan skor en iyi alternatif olarak değerlendirilir.

$$AS_i = \frac{1}{2} (NSP_i + NSN_i) \quad (14)$$

4.3. TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution-İdeal Çözümüne Benzerliğe Göre Tercih Sırası Tekniği) Yöntemi

TOPSIS, Hwang ve Yoon tarafından 1981 yılında geliştirilen, kavramsal ve uygulama açısından basit bir sıralama yöntemidir. TOPSIS, alternatifleri ideal çözümünden ve negatif ideal çözümünden uzaklıklarını hesaplayarak sıralamaya çalışır ve aynı anda hem ideal çözüme en kısa mesafede hem de negatif ideal çözüme en uzak mesafede olması gereken optimum alternatifini seçer. Pozitif ideal çözüm, fayda kriterlerini en üst düzeye çıkarır ve maliyet kriterlerini en aza indirirken, negatif ideal çözüm maliyet kriterlerini en üst düzeye çıkarır ve fayda kriterlerini en aza indirir. Bu tekniği uygulamak için, öznel değerlerinin sayısal olması, monoton olarak artan veya azalan olması ve ölçülebilir birimlere sahip olması gerekir (Behzadian vd., 2012: 13052; Chen 2021: 1; Zhang vd., 2023: 5419).

Sağlam matematiksel temeli, basitliği ve uygulanabilirliğinin kolaylığı nedeniyle pratik ÇKKV problemi için TOPSIS, çok sayıda yeni yöntem ve buna dayalı karşılaştırmalı analize ilham kaynağı olmuştur. (Chakraborty, 2022: 1). TOPSIS'in mantığının rasyonel ve anlaşılır olması, hesaplama süreçlerinin basit olması, yöntem basit bir matematiksel formda tasvir edilen her kriter için en iyi alternatiflerin izlenmesine izin vermesinden ve önem ağırlıkları karşılaştırma prosedürlerine dahil edilmesinden dolayı en çok tercih edilen ÇKKV yöntemlerinden biridir (García-Cascales & Lamata, 2012: 123-124). Karar matrisi oluşturulduktan sonra TOPSIS aşağıdaki altı adımı içerir: (Opricovic & Tzeng, 2017: 448).

Adım 1: Bu adımda karar matrisi eşitlik (15) yardımıyla normalize edilir.

$$y_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2} \quad i=1,2, \dots, m; j=1, 2, \dots, n \quad (15)$$

Adım 2: Bu adımda eşitlik (16) kullanılarak Ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisi oluşturulur.

$$\text{Her } i \text{ ve } j \text{ değeri; için } v_{ij} = w_j y_{ij} \quad (16)$$

Her j değeri için w_j j . değerlendirme kriterinin önem derecesini gösterir ve $\sum_{j=1}^n w_j = 1$ eşitliği sağlanır.

Adım 3: Bu adımda pozitif ideal (PIS) ve negatif ideal (NIS) çözümler (17) ve (18) eşitlikler yardımıyla belirlenir.

$$PIS = A^+ = \{v_1^+, v_2^+, \dots, v_n^+\}, \quad v_k^+ = \left((max_i v_{ij}, j \in J), (min_i v_{ij}, j \in J') \right) \quad (17)$$

$$NIS = A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}, \quad v_k^- = \left((min_i v_{ij}, j \in J), (max_i v_{ij}, j \in J') \right) \quad (18)$$

J fayda kriterleriyle, J' ise maliyet kriterleriyle ilişkilidir.

Adım 4: Bu adımda her bir alternatifin ideal çözümden uzaklığını hesaplamak için n boyutlu Öklidyen mesafesini kullanarak ayrılık ölçüleri hesaplanır.

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2} \quad \text{ve} \quad S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

Adım 5: Bu adımda ideal çözüme göre göreceli yakınlık (19) eşitlik yardımıyla hesaplanır.

$$C_i = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^+} \quad (19)$$

Adım 6: Hesaplanan değerleriyle sıralama oluşturulur; bu değerlerin yüksek olması, tercih sıralamasında üst sıralarda yer almayı sağlar.

5. UYGULAMA

Bu araştırmada, Borsa İstanbul'da işlem gören 11 enerji firmasının, belirlenen sekiz farklı değerlendirme kriterine göre iki farklı ÇKKV yöntemi kullanılarak performansları analiz edilmiştir. Çalışmanın başlangıcında, değerlendirme kriterlerinin ağırlıkları Entropi yöntemiyle hesaplanmıştır. Bu yöntemde, karar matrisi oluşturulmuş ve Entropi, TOPSIS ile EDAS yöntemlerinin ilk adımını oluşturan bu matris, Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. 2023 Yılı Karar Matrisi

BIST Kodları	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈
AKFYE	0,54	0,13	6,76	0,24	91,63	13,34	25,52	40,91
AKSEN	1,18	0,63	2,26	1,05	19,27	9,90	16,40	37,94
ALFAS	1,10	1,52	30,94	3,52	10,86	24,46	47,24	46,12
CWENW	3,65	0,33	2,27	0,41	10,37	2,56	3,12	5,26
CANTE	1,02	1,12	7,96	2,66	13,63	4,13	8,75	42,60
ENJSA	0,77	1,28	0,77	2,89	8,83	3,50	7,75	56,26
ENERY	0,82	0,53	5,69	1,32	10,49	8,41	17,44	47,01
IZENR	5,90	0,72	38,49	0,93	8,77	11,96	13,45	5,56
ODAS	1,07	0,33	3,26	0,45	17,66	18,40	26,06	21,21
SMRTG	0,81	0,77	3,18	4,55	21,06	13,98	58,27	79,83
ZOREN	0,61	0,28	2,41	0,75	12,00	10,16	30,10	60,95

Entropi yöntemi kapsamında, karar matrisinin normalizasyonu (1) eşitlik yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Fayda kriterleri için maksimum, maliyet kriterleri için ise minimum değerler kullanılarak Tablo 6’da sunulan normalize karar matrisi oluşturulmuştur.

Tablo 6. 2023 Yılı Normalize Karar Matrisi

BIST Kodları	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈
AKFYE	0,0311	0,0166	0,0650	0,0130	0,4080	0,1104	0,1004	0,0922
AKSEN	0,0674	0,0827	0,0217	0,0559	0,0858	0,0820	0,0645	0,0855
ALFAS	0,0629	0,1999	0,2975	0,1874	0,0483	0,2025	0,1859	0,1040
CWENW	0,2090	0,0431	0,0218	0,0217	0,0462	0,0212	0,0123	0,0119
CANTE	0,0582	0,1465	0,0765	0,1416	0,0607	0,0342	0,0344	0,0960
ENJSA	0,0439	0,1675	0,0074	0,1542	0,0393	0,0290	0,0305	0,1268
ENERY	0,0470	0,0696	0,0547	0,0705	0,0467	0,0696	0,0686	0,1060
IZENR	0,3382	0,0938	0,3701	0,0494	0,0390	0,0990	0,0529	0,0125
ODAS	0,0612	0,0433	0,0313	0,0241	0,0787	0,1523	0,1026	0,0478
SMRTG	0,0462	0,1007	0,0306	0,2423	0,0938	0,1157	0,2293	0,1799
ZOREN	0,0350	0,0363	0,0232	0,0398	0,0534	0,0841	0,1185	0,1374

Entropi değerlerinin hesaplanabilmesi için, yöntemin üçüncü adımında 4.1 bölümünde yer alan Eşitlik (2) kullanılmıştır. Bu formül aracılığıyla her bir kriterin Entropi değeri belirlenmiş (E), bu değerler doğrultusunda bilgi miktarları (d) ve kriter ağırlıkları (w) hesaplanmıştır. Sonuçlar, Entropi değerleriyle birlikte Tablo 7’de olarak sunulmuştur.

Tablo 7. Entropi Bulguları: Entropi Değerleri, Bilgi Miktarları ve Kriter Ağırlıkları

	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈
E	0,8483	0,9204	0,7371	0,8662	0,8384	0,9301	0,9009	0,9276
d	0,1517	0,0796	0,2629	0,1338	0,1616	0,0699	0,0991	0,0724
w	0,1471	0,0772	0,2550	0,1298	0,1567	0,0678	0,0961	0,0702

Tablo 7’de yer alan bulgular değerlendirildiğinde, Entropi yöntemi ile elde edilen kriter ağırlıklarına göre; K₃ değerlendirme kriteri en yüksek ağırlığa sahip olup, karar verme sürecinde en belirleyici değerlendirme kriteri olarak öne çıkmaktadır. K₁ ve K₅ kriterleri de görece olarak yüksek ağırlıklara sahiptir ve bu kriterler de sürece önemli katkılar sunmaktadır. Buna karşılık, K₆ ve K₈ kriterleri en düşük ağırlıklara sahiptir, dolayısıyla bu kriterler karar verme sürecinde daha az belirleyici olarak değerlendirilmiştir.

Değerlendirme kriterlerinin önem derecelerinin belirlenmesinin ardından, enerji firmalarının performansını analiz etmek amacıyla TOPSIS yöntemine ait karar matrisi normalleştirilmiş ve bu işlem sonucunda elde edilen matris Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. 2023 Yılı Normalize Karar Matrisi: TOPSIS

BIST Kodları	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈
AKFYE	0,0728	0,0467	0,1321	0,0335	0,9010	0,3178	0,2726	0,2696
AKSEN	0,1580	0,2335	0,0442	0,1439	0,1895	0,2360	0,1751	0,2500
ALFAS	0,1474	0,5645	0,6047	0,4822	0,1067	0,5830	0,5046	0,3040
CWENW	0,4897	0,1216	0,0444	0,0558	0,1019	0,0611	0,0333	0,0347
CANTE	0,1364	0,4137	0,1556	0,3644	0,1340	0,0985	0,0934	0,2807
ENJSA	0,1028	0,4730	0,0151	0,3968	0,0868	0,0834	0,0828	0,3708
ENERY	0,1101	0,1964	0,1112	0,1814	0,1032	0,2003	0,1863	0,3098
IZENR	0,7924	0,2649	0,7523	0,1271	0,0862	0,2849	0,1437	0,0366
ODAS	0,1433	0,1222	0,0637	0,0620	0,1737	0,4385	0,2784	0,1398
SMRTG	0,1082	0,2842	0,0622	0,6236	0,2070	0,3330	0,6225	0,5261
ZOREN	0,0821	0,1026	0,0471	0,1025	0,1180	0,2421	0,3216	0,4016

Tablo 9’da Entropi yöntemiyle belirlenen kriter ağırlıklarının analize entegre edilmesiyle elde edilen ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi yer almaktadır.

Tablo 9. 2023 Yılı Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi: TOPSIS

BIST Kodları	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈
AKFYE	0,0107	0,0036	0,0337	0,0044	0,1412	0,0215	0,0262	0,0189
AKSEN	0,0232	0,0180	0,0113	0,0187	0,0297	0,0160	0,0168	0,0176
ALFAS	0,0217	0,0436	0,1542	0,0626	0,0167	0,0395	0,0485	0,0213
CWENW	0,0720	0,0094	0,0113	0,0072	0,0160	0,0041	0,0032	0,0024
CANTE	0,0201	0,0319	0,0397	0,0473	0,0210	0,0067	0,0090	0,0197
ENJSA	0,0151	0,0365	0,0038	0,0515	0,0136	0,0057	0,0080	0,0260
ENERY	0,0162	0,0152	0,0284	0,0235	0,0162	0,0136	0,0179	0,0218
IZENR	0,1166	0,0205	0,1919	0,0165	0,0135	0,0193	0,0138	0,0026
ODAS	0,0211	0,0094	0,0163	0,0080	0,0272	0,0297	0,0268	0,0098
SMRTG	0,0159	0,0219	0,0159	0,0809	0,0324	0,0226	0,0598	0,0369
ZOREN	0,0121	0,0079	0,0120	0,0133	0,0185	0,0164	0,0309	0,0282

Tablo 10’da, her bir alternatife ideal çözüme olan uzaklık değerleri ve bu değerlere dayalı olarak hesaplanan göreceli yakınlıkları ayrıntılı bir şekilde sunulmaktadır. Uzaklık değerleri, alternatiflerin ideal çözüme ne kadar uzak olduğunu ölçerken, göreceli yakınlıklar ise alternatiflerin bu çözüme ne derece uyum sağladığını ifade etmektedir. Ayrıca, tabloda yer alan alternatiflerin sıralama bilgileri, ideal çözüm karşısında elde edilen performanslarına göre yapılan sıralamayı kapsamlı bir biçimde ortaya koymaktadır.

Tablo 10. 2023 Yılı TOPSIS Bulguları

BIST Kodları	Pozitif İdeal Değerler	Negatif İdeal Değerler	C _i	Sıralama
AKFYE	0,2131	0,1355	0,3886	3
AKSEN	0,2468	0,0399	0,1391	10
ALFAS	0,1635	0,1769	0,5196	2
CWENW	0,2476	0,0711	0,2231	6
CANTE	0,2284	0,0664	0,2253	5
ENJSA	0,2593	0,0589	0,1851	7
ENERY	0,2436	0,0409	0,1439	9
IZENR	0,1534	0,2203	0,5895	1
ODAS	0,2463	0,0494	0,1671	8
SMRTG	0,2343	0,1014	0,3020	4
ZOREN	0,2573	0,0344	0,1181	11

TOPSIS yöntemi ile elde edilen sıralama sonuçları, çalışmada ele alınan değerlendirme kriterlerine göre Borsa İstanbul'da işlem gören enerji firmalarının performansını ortaya koymaktadır. En iyi performansa sahip firma olarak IZENR öne çıkmakta ve ideal çözüme en yakın alternatif olarak belirlenmektedir. Orta sıralarda yer alan firmalar, SMRTG ve CWENE gibi alternatiflerle dengeli bir performans sergilemekte ve sektörde rekabetçi konumlarını koruduğu söylenebilmektedir. En düşük performansı gösteren firmalar arasında ise AKSEN ve ZOREN yer almakta olup, bu firmalar sektördeki diğer alternatiflere kıyasla daha zayıf bir performans sergilediklerini gözlemlenmiştir. EDAS yönteminin ilk aşaması, Entropi ve TOPSIS yöntemlerinde olduğu gibi karar matrisinin oluşturulmasıdır. İkinci aşamada, ortalama çözümler hesaplanarak her kriterin genel performansı belirlenir.

Tablo 11. 2023 Yılına Ait Ortalama Çözümler

Hedef	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Min
2023	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈
Ortalama Çözüm	1,5861	0,6928	9,4536	1,7055	20,4155	10,9820	23,0987	40,3322

Üçüncü aşamada, her bir değerlendirme kriteri için hesaplanan ortalama çözümler ortalama çözümler kullanılarak pozitif ve negatif uzaklık matrisleri oluşturulmaktadır. Bu bulgular ise Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12. 2023 Yılına Ait Ortalamadan Pozitif/Negatif Uzaklık Matrisleri

2023 Yılına Ait Ortalamadan Pozitif Uzaklık Matrisi								
BIST Kodları	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈
AKFYE	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,5467	0,0145	0,0101	0,0000
AKSEN	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0042
ALFAS	0,0000	0,0926	0,5797	0,1377	0,0000	0,0832	0,1004	0,0000
CWENW	0,1911	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0610
CANTE	0,0000	0,0472	0,0000	0,0724	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ENJSA	0,0000	0,0651	0,0000	0,0904	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ENERY	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
IZENR	0,4002	0,0025	0,7833	0,0000	0,0000	0,0060	0,0000	0,0605
ODAS	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0458	0,0123	0,0333
SMRTG	0,0000	0,0083	0,0000	0,2162	0,0049	0,0185	0,1464	0,0000
ZOREN	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0291	0,0000

2023 Yılına Ait Ortalamadan Negatif Uzaklık Matrisi								
BIST KODLARI	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈
AKFYE	0,0968	0,0632	0,0727	0,1112	0,0000	0,0000	0,0000	0,0010
AKSEN	0,0380	0,0070	0,1941	0,0499	0,0088	0,0067	0,0279	0,0000
ALFAS	0,0453	0,0000	0,0000	0,0000	0,0734	0,0000	0,0000	0,0101
CWENW	0,0000	0,0406	0,1938	0,0988	0,0771	0,0520	0,0831	0,0000
CANTE	0,0529	0,0000	0,0403	0,0000	0,0521	0,0423	0,0597	0,0039
ENJSA	0,0761	0,0000	0,2343	0,0000	0,0889	0,0462	0,0639	0,0277
ENERY	0,0711	0,0181	0,1015	0,0291	0,0762	0,0159	0,0236	0,0116
IZENR	0,0000	0,0000	0,0000	0,0592	0,0894	0,0000	0,0402	0,0000
ODAS	0,0481	0,0405	0,1671	0,0954	0,0211	0,0000	0,0000	0,0000
SMRTG	0,0724	0,0000	0,1693	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,9792
ZOREN	0,0904	0,0464	0,1900	0,0729	0,0646	0,0051	0,0000	0,5111

Ortalamlar kullanılarak oluşturulan Pozitif ve Negatif Uzaklık matrisleri, sıralama katsayısının hesaplanmasında kullanılarak 2023 yılına ilişkin sıralama bulgular elde edilmiş ve bu bulgular Tablo 13'te sunulmuştur.

Tablo 13. 2023 Yılı EDAS Bulguları

	TP_i	NTP_i	TN_i	NTN_i	S_i	Sıralama
AKFYE	0,5713	0,4561	0,3449	0,7175	0,5868	3
AKSEN	0,0042	0,0033	0,3323	0,7278	0,3656	7
ALFAS	0,9937	0,7933	0,1288	0,8945	0,8439	2
CWENW	0,2521	0,2013	0,5455	0,5532	0,3773	6
CANTE	0,1196	0,0955	0,2512	0,7942	0,4449	4
ENJSA	0,1555	0,1241	0,5371	0,5601	0,3421	9
ENERY	0,0000	0,0000	0,3471	0,7157	0,3578	8
IZENR	1,2526	1,0000	0,1888	0,8453	0,9227	1
ODAS	0,0914	0,0730	0,3722	0,6951	0,3841	5
SMRTG	0,3942	0,3147	1,2209	0,0000	0,1574	10
ZOREN	0,0291	0,0233	0,9805	0,1969	0,1101	11

EDAS yönteminden elde edilen bulgulara göre, 2023 yılı için enerji sektöründe faaliyet gösteren firmaların performansları birbirinden farklılık göstermektedir. En yüksek performans IZENR firması ta-

rafından sergilenirken, ALFAS ve AKFYE firmaları sırasıyla ikinci ve üçüncü sırada yer alarak güçlü bir konumda bulunduğu gözlemlenmiştir. En düşük performansı ise ZOREN firmasının sergilediği gözlemlenmiştir.

Tablo 15. TOPSIS ve EDAS Yöntemlerden Elde Edilen Bulguların Karşılaştırılması

BIST Kodları	TOPSIS	EDAS
AKFYE	3	3
AKSEN	10	7
ALFAS	2	2
CWENW	6	6
CANTE	5	4
ENJSA	7	9
ENERY	9	8
IZENR	1	1
ODAS	8	5
SMRTG	4	10
ZOREN	11	11

TOPSIS ve EDAS yöntemlerinden elde edilen bulgularda bazı benzerlikler ve farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Benzerlik açısından bakıldığında, IZENR, ALFAS, AKFYE, CWENW ve ZOREN firmalarının hem TOPSIS hem de EDAS sıralamalarında aynı sırada (1, 2, 3, 6 ve 11. sıralarda) yer aldığı görülmektedir. Bu bulgular, bu firmaların performanslarının her iki yöntemle de aynı olduğunu göstermektedir.

Farklılıklara baktığımızda, en belirgin fark SMRTG firmasında olduğu gözlemlenmektedir. TOPSIS yöntemine göre dördüncü sırada yer alırken, EDAS yöntemine göre onuncu sırada yer almaktadır. Benzer şekilde, AKSEN firması TOPSIS yönteminde onuncu sırada yer alırken, EDAS yöntemine göre yedinci sırada yer almaktadır.

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

ÇKKV yöntemleri, firmaların finansal başarılarını değerlendirmek ve sıralamak amacıyla etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Bu kapsamda, 2023 yılında Borsa İstanbul'da işlem gören on bir enerji firmasının finansal performansları TOPSIS ve EDAS yöntemleriyle analiz edilmiştir. Değerlendirme sürecinde kullanılan kriterlerin ağırlıkları, Entropi ağırlıklandırma yöntemiyle objektif olarak belirlenmiştir. Bu yöntem, kriterlerin önemini tarafsız bir şekilde ortaya koyarak, elde edilen sonuçların doğruluk ve güvenilirliğini artırmaktadır.

Çalışmada Entropi yöntemi kullanılarak kriterlerin ağırlıklandırılmasına ilişkin elde edilen sonuçlar incelendiğinde, elde edilen genel sonuçların tüm paydaşlar için anlamlı ve kullanışlı çıkarımların yanı sıra önemli içgörüler sağladığı görülmektedir. Bu kapsamda, BIST Enerji endeksinde yer alan işletmelerin

finansal performanslarının analizine yönelik bu çalışmada elde edilen bulgular, enerji sektöründeki şirketlerin finansal başarılarını etkileyen başlıca faktörleri ortaya koymaktadır. Kriterlerin görece önem skorları, hangi finansal göstergelerin performansı daha fazla etkilediğini sıralamakta ve sektördeki işletmelerin güçlü ve zayıf yönlerine ışık tutmaktadır. Bu sonuçlar, enerji sektöründeki paydaşlar için önemli yönetsel ve politika çıkarımlarını içerdiği gibi, literatüre ve endüstriye katkı sağlayacak çeşitli içgörüler de sunmaktadır.

Analiz sonuçlarına göre, Alacak Devir Hızı (0.2550) en yüksek öneme sahip kriter olarak öne çıkmaktadır. Enerji sektörü gibi sermaye yoğun bir endüstride, nakit akışının hızla sağlanması şirketlerin sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Alacak devir hızının yüksek olması, şirketin alacaklarını etkin bir şekilde tahsil ederek likidite sağlamadaki başarısını gösterir. Bu durum, enerji sektöründe nakit akış yönetiminin önemini vurgulamakta olup, şirketlerin kısa vadeli yükümlülüklerini karşılama kapasitesini artırarak finansal sağlamlığı desteklemektedir. Yönetsel açıdan bakıldığında, nakit akışının hızlandırılmasına yönelik stratejiler, enerji sektöründe faaliyet gösteren işletmeler için rekabet avantajı sağlayabilir. Yatırımcılar açısından da, yüksek alacak devir hızına sahip firmalar, finansal istikrar ve sağlamlıklarıyla cazip yatırım fırsatları sunmaktadır.

Faaliyet Kâr Marjı (0.1567) ve Asit Test Oranı (0.1471) kriterlerinin ikinci ve üçüncü sırada yer alması, enerji sektöründe kârlılık ve likiditenin performans açısından önemli unsurlar olduğunu göstermektedir. Faaliyet kâr marjının yüksek öneme sahip olması, şirketlerin operasyonel etkinliklerini ve maliyet yönetimini başarılı bir şekilde gerçekleştirmesinin finansal performansı doğrudan etkilediğini ortaya koyar. Asit test oranı ise şirketlerin likidite durumunu ve kısa vadeli borç ödeme kapasitesini yansıtır; dolayısıyla enerji sektöründe likiditenin korunması, şirketlerin finansal güvenliği açısından kritik bir role sahiptir. Yönetsel açıdan, işletmelerin likidite ve kârlılık dengesini optimize edecek stratejilere odaklanması, finansal performansı artırabilir.

Özkaynaklar Devir Hızı (0.1298) ve Özsermaye Kârlılığı (0.0961) kriterlerinin de yüksek önem derecelerine sahip olması, enerji sektöründe özkaynak verimliliği ve kârlılığın önemini vurgulamaktadır. Yüksek özkaynak devir hızı, şirketlerin özkaynaklarını verimli bir şekilde kullandığını ve bu kaynakları kazanca dönüştürme konusunda başarılı olduklarını gösterir. Özsermaye kârlılığı ise şirketin özkaynaklarını ne kadar etkin bir şekilde kâra dönüştürdüğünü ve hissedarlarına yüksek getiri sağlayıp sağlamadığını yansıtır. Bu sonuçlar, yönetimlerin özkaynaklarını etkin kullanmaya yönelik stratejilere önem vermeleri gerektiğini, böylece hissedarlar için daha güçlü bir getiri potansiyeli sunduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca kaldıraç oranının 0,0702 çıkması enerji şirketlerinin borçlanmadan çok özkaynaklarına güvendiklerinin de bir kanıtıdır. Çünkü borç ve öz sermaye arasındaki yapılacak seçim bir nevi firmanın üstleneceği finansal riski belirler. Bu nedenle, büyük borçlanmalar kullanan şirketler daha yüksek risklerle karşı karşıya kalırken, daha fazla öz sermaye kullananlar iç fonlara güvenerek daha güçlü ve güvenli bir şekilde faaliyet gösterme eğilimindedir.

Aktif Devir Hızı (0.0772), Kaldıraç Oranı (0.0702) ve Aktif Kârlılık (0.0678) kriterlerinin daha düşük önem skorlarına sahip olması, enerji sektöründe finansal performansı belirleyen temel unsurların likidite ve kârlılık olduğunu göstermektedir. Kaldıraç oranının düşük önem skoruna sahip olması, enerji sektöründe aşırı borçlanmanın risklerini vurgulamakta ve şirketlerin özkaynak temelli bir yapıya sahip olmalarının önemini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, aktif kârlılık ve aktif devir hızı gibi kriterler,

varlıkların ne kadar verimli kullanıldığını göstermekle birlikte, bu verimliliğin sektörde finansal başarıya etkisinin diğer kriterlere göre daha sınırlı olduğunu ifade eder.

Bu analiz, enerji sektörü paydaşları için çeşitli yönetsel ve stratejik çıkarımlar sunmaktadır. Şirket yöneticileri, kârlılığı artırmak, nakit akışını hızlandırmak ve özkaynak verimliliğini optimize etmek gibi stratejik alanlara öncelik vererek sektördeki rekabet avantajlarını pekiştirebilirler. Yatırımcılar açısından, yüksek alacak devir hızı, faaliyet kârlılığı ve özkaynak verimliliği gibi kriterlere sahip şirketler finansal olarak cazip ve sağlam bir yatırım fırsatı sunmaktadır. Bu sonuçlar, enerji sektöründeki şirketlerin finansal performansını etkileyen temel unsurları belirleyerek, literatüre ve endüstriye katkıda bulunmaktadır.

Gelecek çalışmalarda, enerji sektörüne özgü makroekonomik faktörlerin ve çevresel etkilerin finansal performans üzerindeki etkileri araştırılabilir. Ayrıca, enerji sektöründe önem kazanan çevresel sürdürülebilirlik ve yenilenebilir enerji yatırımları gibi faktörlerin finansal performansa etkilerini incelemek, sektörde daha kapsamlı bir değerlendirme yapılmasını sağlayabilir. Bu öneriler, enerji sektöründeki şirketlerin finansal sağlığını artırmak için yönlendirici bir rehber sunarken, sektörde sürdürülebilir büyüme ve yenilikçiliğe katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre, İzdemir Enerji Elektrik Üretim A.Ş. (IZENR), yüksek finansal performansa sahip olmasını sağlayan birkaç önemli finansal göstergeye sahiptir. Bu göstergeler, şirketin likidite, etkinlik ve kârlılık açısından güçlü yönlerini ortaya koymaktadır ve sektördeki rakipleriyle kıyaslandığında, rekabet avantajını vurgulamaktadır.

İlk olarak, K1 Cari Oranı 5,90 olan IZENR, sektör ortalamasının oldukça üzerinde bir likidite kapasitesine sahiptir. Yüksek cari oran, şirketin kısa vadeli borçlarını karşılayabilme gücünü gösterir ve IZENR'in bu alanda oldukça güçlü bir pozisyona sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, şirketin likidite sıkıntısı yaşamadan faaliyetlerini sürdürmesine katkı sağlarken, potansiyel finansal risklere karşı dayanıklılığını da artırır. Yönetim açısından, likidite gücünün yüksek olması, şirketin ani finansal ihtiyaçlarını karşılayabilecek esnekliğe sahip olduğunu gösterir ve yeni yatırım fırsatları için kaynak yaratmada stratejik bir avantaj sağlar.

İkinci olarak, K3 Alacak Devir Hızı açısından 38,49 gibi yüksek bir orana sahip olan IZENR, nakit akışını etkin bir şekilde yönetebildiğini ve ticari alacaklarını hızlı tahsil edebildiğini göstermektedir. Bu oran, şirketin nakit döngüsünü hızlandırarak finansal sürdürülebilirliği artırdığına işaret eder. Alacakların hızlı tahsil edilmesi, enerji sektöründe likiditenin kritik önem taşıdığı göz önüne alındığında, operasyonel sürdürülebilirliği ve finansal sağlamlığı destekler. Yönetimsel açıdan, hızlı alacak tahsilatı, finansman maliyetlerini düşürebilir ve şirketin borçlanma ihtiyacını azaltabilir, böylece maliyetleri kontrol altında tutmaya yardımcı olur.

K5 Faaliyet Kâr Marjı oranının 8,77 olması, sektör ortalamasına kıyasla oldukça rekabetçi bir seviyededir. Bu oran, IZENR'in ana iş faaliyetlerinden elde ettiği kârlılığı göstermekte ve işletmenin maliyetleri kontrol edebilme becerisini ortaya koymaktadır. Yüksek faaliyet kâr marjı, işletmenin verimlilik açısından sektörde öne çıkmasını sağlar ve gelirlerini etkin bir şekilde yönetebildiğini gösterir. Bu durum, şirket yönetiminin maliyet yapısını optimize etmeye yönelik başarılı stratejiler izlediğine işaret eder.

K6 Net Kâr Marjı ise 11,96 seviyesinde olup, şirketin gelirlerinin net kâra dönüşme oranını göstermektedir. Bu oran, diğer şirketlerle karşılaştırıldığında IZENR'in operasyonel verimliliğinin ve kârlılığının oldukça iyi olduğunu yansıtır. Net kâr marjı, şirketin kârlılık gücünü artırmak için maliyet yönetiminde başarılı stratejiler izlediğini ortaya koymaktadır. Yönetim açısından bakıldığında, yüksek net kâr marjı, yatırımcılar için cazip bir özellik olarak değerlendirilir ve şirketin uzun vadeli kârlılık hedeflerine ulaşma kapasitesini güçlendirir.

Son olarak, K7 Özsermaye Kârlılığı 13,45 ile oldukça sağlam bir finansal gösterge sunmaktadır. Özsermaye kârlılığı, şirketin özkaynaklarını ne kadar verimli bir şekilde kâra dönüştürdüğünü gösterir ve yatırımcıların ilgisini çeken önemli bir kriterdir. Yüksek özsermaye kârlılığı, şirketin yatırımcılarına yüksek getiri sağlayabildiğini ve özkaynak yapısını etkin bir şekilde yönettiğini ortaya koyar. Yönetim açısından, özsermaye kârlılığı yüksek olan şirketler, hissedar değeri yaratmada başarılıdır ve bu da hisse fiyatlarını olumlu etkileyebilir.

Bu göstergeler ışığında, IZENR'in yüksek performansını sağlayan başlıca faktörler; güçlü likidite pozisyonu, etkin nakit akışı yönetimi, sağlam faaliyet ve net kâr marjları ile yüksek özsermaye kârlılığıdır. Bu finansal göstergeler, IZENR'in operasyonel verimliliğini ve finansal sağlamlığını koruma yeteneğini vurgulamakta, yönetim ve yatırımcılar için olumlu bir finansal tablo sunmaktadır.

Yönetimsel Çıkarımlar ve İçgörüler: Bu finansal performans analizine dayalı olarak, IZENR yönetimi, mevcut güçlü likidite pozisyonunu koruyarak ani finansal ihtiyaçlara cevap verebilecek esnekliği sürdürebilir. Ayrıca, alacakların hızlı tahsil edilmesi, şirketin nakit akışını güçlendirirken borçlanma maliyetlerini azaltır, bu da kârlılığı artırmaya katkı sağlar. Yüksek faaliyet ve net kâr marjları, IZENR'in maliyet verimliliğini gösterdiğinden, bu avantajı sürdürmek için maliyet kontrolü ve operasyonel etkinlik alanlarında yenilikçi stratejiler geliştirilmesi önemlidir. Özsermaye kârlılığının yüksek olması, yatırımcılar için cazip bir fırsat sunmakta olup, yönetimin büyüme stratejilerini desteklemek için sermaye yatırımlarına öncelik vermesi, şirketin finansal değerini uzun vadede artırabilir. Bu içgörüler, IZENR'in sektördeki rekabet gücünü koruma ve artırma potansiyeline katkı sağlayan önemli yönetimsel stratejiler geliştirmesine ışık tutmaktadır.

TOPSIS ve EDAS yöntemleri arasındaki sıralama farklılıkları, her iki yöntemin karar verme süreçlerinde kullanılan değerlendirme kriter ağırlıkları, normalizasyon teknikleri ve hesaplama yaklaşımlarındaki farklılıklardan kaynaklanabilir. TOPSIS yöntemi, alternatifleri ideal ve negatif ideal çözümlerle olan uzaklıklarına göre sıralarken, EDAS yöntemi, alternatiflerin pozitif ve negatif doğrusal mesafe ölçütlerine dayanarak değerlendirilmesini sağlar. Bu metodolojik ayrımlar, alternatiflerin sıralanmasında farklı sonuçlar ortaya çıkarabilir ve sonuçların değişkenliğine yol açabilir.

TOPSIS ve EDAS yöntemleriyle yapılan sıralamalarda 11 firmadan 5'i aynı sırada yer almıştır. Örneğin, IZENR, AKFYE, ALFAS, CWENW ve ZOREN firmaları her iki yöntemde de aynı sıralamayı almıştır. Bununla birlikte, bazı firmalar arasında önemli sıralama farklılıkları da mevcuttur. Örneğin, AKSEN firması TOPSIS'te 10. sırada yer alırken, EDAS yönteminde 7. sıraya yükselmiştir. Benzer şekilde, CANTE ve ODAS firmaları EDAS yönteminde daha yüksek sıralamalara çıkarken, ENJSA ve SM-RTG firmaları EDAS'ta daha alt sıralara gerilemiştir. Bu farklılıklar, TOPSIS'in ideal ve negatif ideal çözümlere olan uzaklıkları hesaba katarken, EDAS'ın pozitif ve negatif mesafe ölçütlerini kullanma-

sından kaynaklanmaktadır. Bu metodolojik ayrımlar, firmaların sıralanmasında sonuçların değişkenlik göstermesine neden olmuştur. Sonuç olarak, TOPSIS ve EDAS yöntemlerinden elde edilen sıralamalar genel olarak birbirine yakın olmakla birlikte, bazı firmalar arasında yöntemlere bağlı farklılıklar gözlemlenmektedir.

Son olarak önerilen modelin avantajları, teorik katkıları ve yenilikleri çalışmanın en önemli katkıları arasında sayılabilir. Entropi tabanlı TOPSIS (Technique for Order of Preference by Similarity to Ideal Solution) ve EDAS (Evaluation Based on Distance from Average Solution) yöntemlerinin kombinasyonu, çok kriterli karar verme (MCDM) alanında önemli yenilikler ve katkılar sunmaktadır. Bu kombinasyon, karar verme süreçlerinde daha etkili ve güvenilir sonuçlar elde etmek için kullanılabilir. Entropi tabanlı ağırlıklandırma, kriterlerin değişkenliğini analiz ederek her bir kriterin önemini daha objektif bir şekilde belirler. Bu, karar vericilerin subjektif tercihlerini minimize eder ve daha şeffaf bir karar verme süreci sağlar. Entropi tabanlı ağırlıklandırma, karar vericilerin veri setindeki bilgiye dayalı olarak kriterlerin ağırlıklarını belirlemelerine olanak tanır. TOPSIS ve EDAS yöntemlerinin entegrasyonu, her iki yöntemin avantajlarını bir araya getirir. TOPSIS, ideal ve anti-ideal çözümlere olan uzaklıkları dikkate alırken, EDAS, ortalama çözüme olan uzaklıkları analiz eder. Bu entegrasyon, karar verme sürecinin kapsamını genişleterek daha sağlam sonuçlar elde edilmesini sağlar. Bu kombinasyon, farklı karar verme senaryolarında kullanılabilir. Hem nitel hem de nicel verilerin bir arada değerlendirilebilmesi, uygulayıcılar için büyük bir esneklik sunar. Ayrıca, yöntemlerin uygulanabilirliği artırılarak, pratikte daha fazla benimsenmesine katkı sağlar.

Bu model, karar verme teorisine yeni bir bakış açısı getirir. Entropi tabanlı ağırlıklandırma ve mesafe hesaplama tekniklerinin birleşimi, karar verme süreçlerinin daha sistematik ve teorik bir çerçevede ele alınmasını sağlar. Bu, karar verme teorisinin gelişimine önemli katkılarda bulunabilir. Kombinasyon, veri analizi ve istatistik alanında da yenilikler sunar. Entropi kullanımı, veri setlerinin daha iyi analiz edilmesine ve kriterler arası ilişkilerin daha doğru bir şekilde anlaşılmasına olanak tanır. Bu, istatistiksel yöntemlerin ve modellerin gelişimine katkıda bulunabilir.

Literatürde, ÇKKV yöntemlerinin subjektiflik ve belirsizlikten etkilenmesi sıkça dile getirilmektedir. Entropi tabanlı yaklaşım, bu boşluğu doldurarak daha nesnel bir karar verme süreci sunar. Bu, özellikle çok sayıda kriterin ve alternatifin olduğu karmaşık karar problemlerinde önemlidir. Ayrıca, birçok ÇKKV yöntemi belirli kriterlere veya karar verme süreçlerine odaklanmaktadır. Entropi tabanlı TOPSIS ve EDAS kombinasyonu, çok çeşitli kriterleri değerlendirme yeteneği ile bu boşluğu kapatabilir. Böylece, farklı alanlarda ve sektörlerde uygulama imkanı sağlar. Literatürde, teorik yöntemlerin pratik uygulamalarda zorluklar yaşadığına dair birçok çalışma bulunmaktadır. Bu kombinasyon, daha esnek bir yapı sunarak farklı sektörlerde uygulama kolaylığı sağlar ve bu tür pratik zorlukların üstesinden gelinmesine yardımcı olabilir.

Entropi tabanlı TOPSIS ve EDAS kombinasyonu, hem teorik hem de pratik açıdan önemli yenilikler ve katkılar sunmaktadır. Bu model, karar verme süreçlerinin daha nesnel, şeffaf ve sistematik bir şekilde yürütülmesini sağlar. Ayrıca, mevcut literatürdeki boşlukları doldurarak ÇKKV alanında daha kapsamlı bir anlayış ve uygulama zeminine katkıda bulunabilir. Bu bağlamda, araştırmaların bu alanlarda derinleştirilmesi, modelin etkinliğini ve uygulanabilirliğini artıracaktır.

KAYNAKÇA

- Ait-Kadi, M. (2016). Water for development and development for water: realizing the sustainable development goals (SDGs) vision. *Aquatic Procedia*, 6, 106-110. <https://doi.org/10.1016/j.aqpro.2016.06.013>
- Akgün, A. (2022). BIST enerji şirketlerinin CRITIC ve CODAS bütünleşik yaklaşımı ile finansal açıdan değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 48, 338-356. <https://doi.org/10.52642/susbed.1111547>
- Alp, C., Bahar, O., & Pekmezci, A. (2023). Covid-19'un enerji piyasasına etkisinin BIST 100'de en çok kazandıran beş enerji hisse senedi üzerinden değerlendirilmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 9(1), 59-69. <https://doi.org/10.24289/ijsser.1184986>
- Arkan-Kargı, V. S. (2024). Evaluation of the financial performance of electricity generation companies using the grey relational analysis method. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 247-258. <http://doi.org/10.25287/ohuiibf.1394209>
- Ağ, A., & Kuloğlu, E. (2020). İşletmelerin finansal performansının veri zarflama analizi yöntemiyle tespiti: Borsa İstanbul'da işlem gören enerji işletmelerine yönelik bir uygulama. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(16), 3756-3772. <http://doi.org/10.26466/opus.746452>
- Arsu, T. (2021). Finansal performansın Entropi tabanlı ARAS yöntemi ile değerlendirilmesi: BIST elektrik, gaz ve buhar sektöründeki işletmeler üzerine bir uygulama. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39(1), 15-32. <https://doi.org/10.17065/huniibf.740393>
- Babacan, A., & Tuncay, M. (2022). Türk enerji sektöründe çalışma sermayesi ve finansal performans arasındaki etkileşim: SWARA, AHP ve TOPSIS yöntemleriyle karşılaştırmalı bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 1976-2005. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.1097378>
- Bağcı, H., & Yüksel Yiğiter, Ş. (2019). BİST'te yer alan enerji şirketlerinin finansal performansının SD ve WASPAS yöntemleriyle ölçülmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 877-898. <https://doi.org/10.29029/busbed.559885>
- Bektaş, S. (2023). MEREC ve MABAC yöntemleri ile BİST 100'de işlem gören enerji firmalarının finansal performanslarının değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 24(2), 115-128. <https://doi.org/10.24889/ifede.1340829>
- Beller Dikmen, B. (2021). Elektrik enerjisi sektörünün finansal performanslarının oran analizi yöntemi ile incelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 912-926. <https://doi.org/10.20491/isarder.2021.1174>
- Çiftci, H. N., & Yıldırım, B. F. (2020). BİST enerji sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal performanslarının incelenmesi: gri sayılara dayalı zaman kesiti örneği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22 (3), 384-404. <https://doi.org/10.31460/mbdd.723322>
- Çiftci, H. N., Kuzu Yıldırım, S., & Yıldırım, B. F. (2021). Nakit akış oranlarına dayalı finansal performansların kombine uzlaşık çözüm yöntemi ile analizi: BIST'te işlem gören enerji firmaları üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (92), 207-224. <https://doi.org/10.25095/mufad.947737>
- Eyüboğlu, K., & Çelik, P. (2016). Çok kriterli karar verme analizi ile elektrik üretim şirketlerinin finansal performans analizi: Entropi tabanlı Cocosmo yöntemi. *Business and Economics Research Journal*, Uludag University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, 7(3), 21-37. <https://doi.org/10.15295/bmij.v9i2.1794>
- Georgeson, L., & Maslin, M. (2018). Putting the united nations sustainable development goals into practice: a review of implementation, monitoring, and finance. *Geo: Geography and Environment*, 5(1), 1-25. <https://doi.org/10.1002/geo2.49>

- Ghadikolaie, A. S., Esbouei, S.K., & Antucheviciene, J. (2014). Applying fuzzy MCDM for financial performance evaluation of Iranian companies. *Technological and Economic Development of Economy*, 20(2), 274-291. <https://doi.org/10.3846/20294913.2014.913274>
- Guillen-Royo, M., Guardiola, J., & Garcia-Quero, F. (2017). Sustainable development in times of economic crisis: A needs-based illustration from Granada (Spain). *Journal of Cleaner Production*, 150, 267-276. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.03.008>
- Holden, E., Linnerud, K., & Banister, D. (2014). Sustainable development: Our common future revisited. *Global Environmental Change*, 26, 130-139.
- Hepbasli, A., & Ozalp, N. (2003). Development of energy efficiency and management implementation in the Turkish industrial sector. *Energy Conversion and Management*, 44(2), 231-249. [https://doi.org/10.1016/S0196-8904\(02\)00051-1](https://doi.org/10.1016/S0196-8904(02)00051-1)
- İlkuçar, M., & Çıfci, A. (2016). Performance evaluation of electricity generation companies traded on BIST according to the financial parameters through the application of TOPSIS method. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(3), 1010-1021. <https://doi.org/10.24289/ijsser.279025>
- İskenderoğlu, Ö., Karadeniz, E., & Ayyıldız N. (2015). Enerji sektörünün finansal analizi: Türkiye ve Avrupa enerji sektörü karşılaştırması. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(3), 86-97.
- Kadioğlu, S., & Şensoy N. (2024). Enerji sektöründe yapılan finansal performans analizinde stok bulundurmanın etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(49), 1530-1543. <https://doi.org/10.46928/iticus-be.1451546>
- Kavas, Y. B., Medetoğlu, B., & Öztürk, M. (2023). Finansal performans analizi: TOPSIS ve MOORA yöntemleriyle BIST elektrik gaz ve buhar sektörü üzerine bir uygulama. *EKEV Akademi Dergisi*, (94), 330-344. <https://doi.org/10.17753/sosekev.1233855>
- Karacioğlu, R., Yalçın, S., & Gültekin, Ö. F. (2020). Sezgisel bulanık mantık ve Entropi tabanlı çok kriterli karar verme yöntemiyle finansal performans analizi: BİST’de işlem gören enerji şirketleri üzerine bir uygulama. *MA-NAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 360-372. <https://doi.org/10.33206/mjss.535211>
- Kayahan Karakul, A., & Özaydın, G. (2019). TOPSIS ve VIKOR yöntemleri ile finansal performans değerlendirme: XELKT üzerinde bir uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 60, 68-86.
- Keleş, M. K., Armağan, İ. Ü., & Özdağoğlu, A. (2021). Elektrik enerjisi üreten şirketlerin Covid-19 salgın ortamındaki finansal performanslarının ROC ve SMART bütünleşik yaklaşımı ile analizi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 227-235. <https://doi.org/10.33905/bseusbed.1005798>
- Kendirli, S. (2016). The effects of 2008 global economic crisis to financial statements and to liquidity ratio which one are cote in bist energy sector. *Procedia of Economics and Business Administration*, 29-30 September, Bucharest, Romania.
- Kendirli, S., Çankaya, M., & Çağatay, A. (2017) The effects of global economic crisis of 2008 to financial statements and liquidity ratios which companies are settled in BIST energy sector (2005-2013 term review). *Journal of Economic Development, Environment and People*, 6(1), 6-21.
- Kendirli, S., Çıtak, F., & İşleyen, A. (2021). Finansal performansın TOPSİS yöntemi ile belirlenmesi: BIST elektrik gaz ve buhar şirketlerinde uygulanması. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(4), 2321-2334. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.21.10.1644>
- Kılıçarslan, A. (2023). Yenilenebilir enerji sektörü şirketlerinin finansal performans analizi: Borsa İstanbul’da bir uygulama. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 232-253.
- Kuvat, Ö., & Güler, G. (2020). Energy sector analysis with fuzzy TOPSIS. *International Scientific and Vocational Studies Journal*, 4(1), 37-48.

- Lee, P. T. W., Lin, C. W., & Shin, S. H. (2012). A comparative study on financial positions of shipping companies in Taiwan and Korea using Entropy and grey relation analysis. *Expert systems with applications*, 39(5), 5649-5657. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2011.11.052>
- Marqués, A., García, V., & Sánchez, J. S. (2020). Ranking-based MCDM models in financial management applications: analysis and emerging challenges. *Progress in Artificial Intelligence*, 9, 171-193. <https://doi.org/10.1007/s13748-020-00207-1>
- Mercan, Y., & Çetin, O. (2019). COPRAS ve VIKOR yöntemleri ile BIST elektrik endeksindeki firmalarının finansal performans analizi. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 123-139.
- Metin, S., Yaman, S., & Korkmaz, T. (2017). Finansal performansın TOPSIS ve MOORA yöntemleri ile belirlenmesi: BİST enerji firmaları üzerine karşılaştırmalı bir uygulama. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 371-394.
- Müftüoğlu, E. O., & Gerekan, B. (2022). Kamu enerji işletmelerinde finansal performansın TOPSIS yöntemiyle incelenmesi: 2016- 2020. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 8(65), 2274- 2287.
- Orçun, Ç. (2019). Enerji sektöründe WASPAS yöntemiyle performans analizi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 439-453. <https://doi.org/10.11616/basbed.v19i47045.537839>
- Opricovic, S., & Tzeng, G. H. (2004). Compromise solution by MCDM methods: A comparative analysis of VIKOR and TOPSIS. *European Journal of Operational Research*, 156(2), 445-455. [https://doi.org/10.1016/S0377-2217\(03\)00020-1](https://doi.org/10.1016/S0377-2217(03)00020-1)
- Oyedepo, S. O. (2012). On energy for sustainable development in Nigeria. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16(5), 2583-2598. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2012.02.010>
- Owusu, P. A., & Asumadu-Sarkodie, S. (2016). A review of renewable energy sources, sustainability issues and climate change mitigation. *Cogent Engineering*, 3(1), 1-14. <https://doi.org/10.1080/23311916.2016.1167990>
- Özdemir, O., & Parmaksız, S. (2022). BIST enerji işletmelerinin finansal performanslarının çok kriterli karar verme teknikleri ile karşılaştırılması: TOPSIS ve EDAS yöntemleri ile analiz. *Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (6)1, 34-56.
- Sakarya, Ş., & Yıldırım, H. H. (2016). Borsa İstanbul'da işlem gören enerji şirketlerinin finansal performansları ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkinin panel veri analizi ile belirlenmesi. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 3(1), 71-88.
- Sakarya, Ş., Yıldırım, H. H., & Akkuş, H. T. (2015). BİST'de işlem gören enerji şirketlerinin finansal performanslarının topsis çok kriterli karar verme yöntemi ile belirlenmesi. 19. Finans Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Çorum, 21-24 Ekim 2015, 601-616.
- Sonmez, F., Baysal, G., Baysal, I. A., & Bademcioglu, M. (2023). Determining the financial performances of BIST-100 energy companies by TOPSIS method. *Pressacademia*, 16, 149-155. <https://doi.org/10.17261/pressacademia.2023.1680>
- Terzioğlu, M. K., Kurt, E. S., Yaşar, A., & Köken, M. (2022). BİST100-enerji sektörü finansal performansı: SWARA-VIKOR ve SWARA-WASPAS. *Alanya Akademik Bakış*, 6(2), 2439- 2455. <https://doi.org/10.29023/alanyaa-kademik.1079820>
- Topal, A. (2021). Çok kriterli karar verme analizi ile elektrik üretim şirketlerinin finansal performans analizi: Entropi tabanlı Cocosmo yöntemi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 9(2), 532-546. <https://doi.org/10.15295/bmij.v9i2.1794>

Ülger, M., & Demirtürk, S. (2024). Borsa İstanbul (BIST) sürdürülebilirlik endeksinde yer alan enerji şirketlerin finansal oranlar yardımı ile performanslarının ölçümü. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Turhal Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2), 1-12.

Vidadili, N., Suleymanov, E., Bulut, C., & Mahmudlu, C. (2017). Transition to renewable energy and sustainable energy development in Azerbaijan. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 80, 1153-1161. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2017.05.168>

Yaşar, A., & Terzioğlu, M. K. (2022). Financial performance analysis of enterprises in the energy sector with the Entropy based ARAS and gri method. BILTURK, The Journal of Economics and Related Studies, 4(3), 145-159. <https://doi.org/10.47103/bilturk.1131295>

Yeşilyayla, H., & Durmaz, S. (2022). Covid-19 sürecinde BIST'te işlem gören enerji işletmelerinin finansal etkinliklerinin veri zarflama analizi ile belirlenmesi. Büyük Zaferin 100. Yılı Anısına Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Üzerine Değerlendirmeler Beşeri ve İdari Bilimler 1, (Editörler: Prof. Dr. İhsan Kalenderoğlu Doç. Dr. Mehmet Çevik), Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi yayınları, 111-120, Ankara.

Yenioğlu, Z. A., & Toklu, B. (2021). Stokastik veri zarflama analizi ile etkinlik ölçümü: Türkiye elektrik dağıtım şirketlerinin karşılaştırmalı analizi. Politeknik Dergisi, 24(1), 87-1017. <https://doi.org/10.2339/politeknik.621397>

Yılmaz Özekenci, S. (2024). Financial performance analysis of BIST energy index companies with LOPCOW CRITIC based CoCoSo methods. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 27(1), 48-64.

MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLARIN ULUSLARARASI DEĞERLEME STANDARTLARI İLE ULUSLARARASI MUHASEBE STANDARTLARI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI*

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 21.11.2024
Kabul Tarihi : 09.04.2025
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mbbakis.1589251

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AKBAŞ**
Prof. Dr. Yıldız AYANOĞLU***

Bibliyografik Bilgiler

Akbaş, A., & Ayanoglu, Y. (2025). "Maddi Olmayan Duran Varlıkların Uluslararası Değerleme Standartları İle Uluslararası Muhasebe Standartları Açısından Karşılaştırılması " *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2025, Sayı : 75, Sayfa : 77-102) <https://doi.org/10.55322/mbbakis.1589251>

ÖZ

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile birlikte işletmelerin piyasa değerinin belirlenmesinde ve maddi olmayan duran varlık kalemlerinin değerlemesinde uluslararası standartlar giderek daha önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda, Uluslararası Değerleme Standartları (UDS) ile Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları (UMS/UFRS) kritik bir rol oynamaktadır. Her iki standart da varlıkların değerlemesine yönelik düzenlemeler içerirken, bu çalışmada maddi olmayan duran varlıkların değerlemesi ve raporlanması konuları karşılaştırmalı olarak ele alınmış, bu iki farklı standart kapsamında değerlendirme açısından benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular incelendiğinde, değerlendirme yaklaşımları, raporlama şekilleri ve kullanıcı grupları açısından önemli farklılıklar bulunmakla birlikte her iki standart da maddi olmayan varlıkların gerçeğe uygun ve

* Bu çalışma, Ankara Hacı Bayramı Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde tamamlanmış olan "Maddi Olmayan Duran Varlıkların Uluslararası Değerleme Standartları ile Uluslararası Muhasebe Standartları Açısından Karşılaştırılması ve Bist Üzerine Bir Araştırma" başlıklı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Sorumlu Yazar, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, Merkez, Rize, 53100, TÜRKİYE, ahmet.akbas@erdogan.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1947-8181>

*** Hacı Bayram Veli Üniversitesi İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, Yenimahalle, Ankara, 06500, TÜRKİYE. E-posta: yildiz.ayanoglu@hbv.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1024-2105>

ihtiyaca yönelik bir biçimde sunulmasını amaçlamaktadır. Bu durum, işletmelerin finansal durumlarını şeffaf ve uluslararası standartlara uygun bir şekilde yansıtmaya ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Maddi Olmayan Duran Varlıklar, Uluslararası Değerleme Standartları, Uluslararası Muhasebe Standartları

Jel Kodu: M40, M41

COMPARISON OF INTANGIBLE ASSETS IN TERMS OF INTERNATIONAL VALUATION STANDARDS AND INTERNATIONAL ACCOUNTING STANDARDS

ABSTRACT

Today, with the advancement of technology, international standards have become increasingly important in determining the market value of enterprises and valuing intangible asset items. In this context, International Valuation Standards (IVS) and International Accounting/Financial Reporting Standards (IAS/IFRS) play a critical role. While both standards contain regulations on the valuation of assets, this study comparatively examines the valuation and reporting of intangible assets, aiming to reveal the similarities and differences in valuation under these two different standards. The analysis of the findings shows that, although there are significant differences in valuation approaches, reporting formats, and user groups, both standards strive to present intangible assets fairly and appropriately. This highlights the importance for businesses to reflect their financial position transparently and in compliance with international standards.

Keywords: Intangible Assets, International Valuation Standards, International Accounting Standards

Jel Code: M40, M41

1. GİRİŞ

Finansal sınırların kalkması ile Uluslararası Değerleme Standartları (UDS) ve Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları (UMS/UFRS), işletmelerin finansal tablolarının sunumunda tutarlılığın, şeffaflığın ve karşılaştırılabilirliğin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. UDS'ler finansal raporlarda yer alan hesap kalemlerinin ölçülmesi, birleşmeler ve satın almalar gibi belli amaçlar doğrultusunda işletmelerin varlıklarını, yükümlülüklerini ve firma değerinin ölçümü için bir çerçeve sağlamaktadır. Diğer taraftan Uluslararası Muhasebe Standartları ise firmaların finansal raporlarının kalitesini artırmak, gerçeğe ve ihtiyaca uygun sunum yaparak, bu tabloların anlaşılabilirliğini ve karşılaştırılabilirliğini artırmak için belli ilkeler koyarak tüm dünyada muhasebe uygulamalarını uyumlu hale getirmeyi hedeflemektedir.

UMS/UFRS'nin yayımlanmasında en önemli paydaşlardan biri olan Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB), finansal tabloların anlaşılabilir, kolay uygulanabilir, kendi içinde tutarlı ve kaliteli standartlar geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda finansal tablolarda yer alan kalemlerin değerlemesinin önemi gittikçe artmaktadır. Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) ve Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) olarak Türkçe'ye çevrilen Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) ve Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS), Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok ülke tarafından benimsenmiş, yasal mevzuatlar kapsamında zorunlu kılınmış ve küresel bir trend haline gelmiştir. Finansal tabloların sunumunda ve değerlemesinde oluşturulmaya çalışılan bu ortak dil, büyük şirketlerin uluslararası faaliyetlerini kolaylaştırması, piyasada verimliliğin ve güvenin artırılması açısından hayati öneme sahip olmuştur. Bu bağlamda değerleme standartları ve muhasebe standartlarının geliştirilmesi ve farklı ülkelerde benimsenmesi, sermaye piyasalarına olan güveni artırmada, yatırım kararlarının alınmasını kolaylaştırmada, ülkelerin ekonomik gelişimi ve büyümesinde kolaylık sağlamaktadır. İşletmeler, bu standartlara bağlı kalarak finansal tabloların kalitesini ve güvenilirliğini artırarak, daha şeffaf ve daha güçlü bir şekilde finansal sisteme katkıda bulunabilirler.

Güçlü finansal sistemin oluşturulmasında önemli bir yeri olan değerleme konusu, teknolojik gelişmelere bağlı olarak araştırmacılar, yatırımcılar ve değerleme uzmanları gibi birçok farklı paydaşın ilgi odağı olmaya başlamıştır. Finansal sınırların kalkması ile şirketlerin çok farklı ülkelerde faaliyetler yürütmesi, finansal raporlamada gerçeğe uygun sunumun yapılmasını daha önemli kılmıştır. Ayrıca, küresel finansal sistemin etkin ve verimli işleyişinin ekonomik büyüme ve refah üzerinde belirgin bir etkisi bulunmaktadır (GEZER & Kılıç, 2020). Dolayısıyla, küreselleşen dünyada finansal raporlamanın kalitesi, bu dinamiklerin etkisiyle daha da fazla önem kazanmaktadır (Durak & Gürel, 2014). Bu bağlamda özellikle günümüzde maddi olmayan duran varlık kalemlerindeki tutarların, şirket değerinin belirlenmesinde önemli bir yere sahip olması, bu varlıkların değerinin doğru değerlemesini bir zorunluluk haline getirmiştir.

Bu çalışmada, Uluslararası Değerleme Standartları ve Türkiye Muhasebe Standartları kapsamında maddi olmayan duran varlıkların karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, Uluslararası Değerleme Standartları ve Türkiye Muhasebe Standartları açısından maddi olmayan duran varlıklar açıklanmış, iki standart arasındaki farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışma dört farklı bölümden oluşmaktadır. Giriş ve literatür bölümünde çalışmanın amacına ve literatürüne yer verilmiş, üçüncü bölümde Uluslararası Değerleme Standartları kısaca özetlenmiştir. Ayrıca maddi olmayan duran varlıklar hem değerleme standartlarına göre hem de raporlama standartlarına göre açıklanmış, bu iki farklı standart arasındaki maddi olmayan duran varlıklara ilişkin benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise çalışmanın sonuçları açıklanmıştır.

2. LİTERATÜR

Maddi olmayan duran varlıklar, teknolojik gelişmelere bağlı olarak günümüzde firma değerlemesinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, bu varlıkların değerlemesi ve muhasebeleştirilmesi literatürde tartışmalı bir konudur. Literatür incelendiğinde, varlık değerlemesi üzerine çok sayıda çalışma bulunduğu görülmektedir.

Mevcut çalışmalar incelendiğinde, uluslararası değerleme standartları kapsamında araştırmaların genellikle gayrimenkul değerlemesine odaklandığı (Ayan, 2010; Demir ve Metin, 2018; Kocabıyık ve Öktem, 2021), maddi olmayan duran varlıkların değerlemesine yönelik çalışmaların ise daha çok bu varlıkların muhasebeleştirilmesi ve raporlanması üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Uluslararası değerleme standartları bağlamında maddi olmayan duran varlıkların incelenmesi ise Türkiye’de sınırlı kalmıştır. İlgili literatür çalışmalarına aşağıda yer verilmiştir.

Perek (2007), 2004 yılında yayınlanan TMS 38 standardında yapılan değişikliklerin maddi olmayan duran varlıklar üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmada işletme birleşmeleri aracılığıyla elde edilen maddi olmayan duran varlıkların Uluslararası Değerleme Standartları (UDS) ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) kapsamında nasıl muhasebeleştirileceği ele alınmıştır. Ayrıca 1980’li yıllarda İngiltere’de şirket birleşmeleri sonucunda ortaya çıkan marka değerinin ayrı bir varlık olarak değerlendirilmesi de çalışmada incelenmiş, farklı değerleme yöntemleri kullanılarak maddi olmayan duran varlığın değeri karşılaştırılmıştır. Benzer olarak Deran & Savaş (2013) ise, maddi olmayan duran varlıkların değerlemesi ve raporlanmasını ele aldığı çalışmasında, Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT), Vergi Usul Kanunu (VUK) ve TMS 38 standartları arasındaki farklar incelenmiştir.

Çağlayansudur ve Karğın (2021), patentlerin TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı çerçevesinde nasıl muhasebeleştirileceğini incelemiştir. Bu varlıkların bir örnek olay aracılığıyla değerlendirildiği çalışmalarında, nasıl muhasebeleştirileceği ve değerlendirileceği konusunu ele almışlardır. Elde edilen sonuçlara göre, modern değerleme yaklaşımlarının geleneksel yöntemlere kıyasla daha tutarlı sonuçlar verdiğini tespit etmişlerdir. Haberal (2022) ise, marka değerlemesinin önemini ele alan çalışmasında, TMS 38 kapsamında markaların nasıl muhasebeleştirileceğini ve finansal raporlara nasıl yansıtılması gerektiğini incelemiştir.

Bu çalışmalara paralel olarak Özaydın (2022) ise, TMS 38 standardı kapsamında maddi olmayan duran varlıkların muhasebeleştirilmesi sürecini incelemiştir. Dijitalleşmenin artışıyla birlikte maddi olmayan varlıkların işletmeler için daha kritik hale geldiğini belirten çalışma, patent, yazılım, müşteri ağları ve marka gibi unsurların muhasebeleştirme süreçlerini ayrıntılı bir şekilde incelemektedir.

Yukarıdaki çalışmalar incelendiğinde, maddi olmayan duran varlıkların TMS 38 çerçevesinde değerlendirilmesi ve muhasebeleştirilmesine odaklanıldığı görülmektedir. Buna ek olarak, değerleme standartları kapsamında da maddi olmayan duran varlıkların ele alındığı görülmektedir.

Atalay ve Gökten (2018), maddi olmayan duran varlıkların TMS 38 kapsamında değerlemesini ve raporlanmasını eleştirel bir şekilde ele almıştır. Çalışmada, Sir David Tweedie ve Mazars Küresel Denetim Lideri David Herbinet tarafından UMS 38’e yapılan eleştirilen vurgulanmış, gerçeğe uygun değerlendirme yöntemlerinin eksikliği dile getirilerek mevcut standartların etkinliği sorgulanmıştır.

Türkcan (2018), 2017 itibarıyla uygulanmaya başlanan Uluslararası Değerleme Standartları (IVS) kapsamında etik ilkeleri ele almış, Uluslararası Denetim Standartları (ISA) ile karşılaştırmalı bir analiz yapmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, değerlendirme standartlarının denetim standartlarıyla büyük ölçüde paralellik gösterdiği ancak bağımsızlık ve tarafsızlık ilkelerinin vurgulandığı belirtilmiştir.

Yücel (2023), maddi olmayan duran varlıkların değerleme hükümlerini Türkiye Muhasebe Standartları (TMS 38), BOBİ-FRS (Büyük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler için Finansal Raporlama Standartları), KÜMİ-FRS (Küçük ve Mikro İşletmeler için Finansal Raporlama Standartları) ve Uluslararası Değerleme Standartları (IVS 210) kapsamında karşılaştırmıştır. Çalışma, maliyet esaslı yaklaşımlar ile gerçeğe uygun değer tespitine yönelik farklılıkları analiz etmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, TMS38, BOBİ FRS Bölüm 14 ve KÜMİ FRS Bölüm 12 arasında farklılıkların olduğu, UDS 210’da ise değerlendirme hükümlerinin olmadığı, sadece değerleyiciler için yardımcı olabilecek esasların olduğu tespit edilmiştir.

Literatür incelendiğinde, yapılan çalışmaların daha çok muhasebeleştirme ve raporlama üzerine odaklandığı, ayrıca uluslararası değerlendirme standartları kapsamında incelenen maddi olmayan duran varlıklar üzerine yapılan çalışmaların kısıtlı kaldığı görülmektedir. Oysa maddi olmayan duran varlıkların değerlemesi firmalar ve finansal tablo kullanıcıları için büyük önem taşımaktadır. Şirketler, bu varlıkları etkin ve verimli bir şekilde değerlendirerek finansal tabloların gerçeğe uygun sunumunu sağlamakta ve yatırımcı güvenini artırmaktadır. Bu bağlamda, UDS 2025 yeni sürümünün Uluslararası Muhasebe Standartları ile detaylı bir şekilde karşılaştırılması hem akademik hem de pratik açıdan önemli bir boşluğu doldurarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

3. ULUSLARARASI DEĞERLEME STANDARTLARI AÇISINDAN MADDİ OLMAYAN VARLIKLAR

Bağımsız ve kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olan Uluslararası Değerleme Standartları Konseyi (IVCS), değerlendirme kalitesini artırmayı amaç edinmiş, değerlendirme konusunda standartlar yayımlayan bir kuruluştur. Kuruluşun temel amacı, varlık veya yükümlülüklerin değerlemelerinde uluslararası geçerliliği olan standartları oluşturarak, sermaye piyasalarında güven oluşturmaktır.

3.1. Uluslararası değerlendirme standartlarının tarihsel gelişimi

Uluslararası Değerleme Standartları Komitesi (IVSC), 1981 yılında Londra’da büyük ekonomilerin önde gelen gayrimenkul değerlendirme enstitüleri tarafından Uluslararası Varlıkları Değerleme Standartları Komitesi (TIAVSC- The International Assets Valuation Standards Committee) adıyla kurulmuştur. 1994 yılında, IVSC adını alan kuruluş; tesis ve ekipman, madenler, maddi olmayan varlıklar ve işletmeler de dahil olmak üzere değerlendirme uzmanları için birçok varlık türünün standartlarını oluşturarak faaliyet alanını genişletmiştir. Yüzden fazla ülkenin destek verdiği komite, varlıkların ve yükümlülüklerin değerlemesinde tek bir uluslararası standardın oluşturulması için faaliyetlerini yürütmektedir (IVS, 2007, s. 1).

Nisan 2007’de olağanüstü genel kurul toplantısında, üyelerin oybirliğiyle IVSC’nin geniş tabanlı bir üye konseyi ile yeniden yapılandırılmasına yönelik teklif kabul edilmiş, Uluslararası Değerleme Standartları Komitesi adı, Uluslararası Değerleme Standartları Konseyi olarak değiştirilmiştir. Oluşturulan konsey hem özerk hem de bağımsız değerlendirme uzmanlarından oluşan bir Standartlar Kurulu’nu atamıştır. Kurul tarafından UDS’lerin 8’inci baskısı Temmuz 2007’de yayımlanmıştır (IVS, 2007, s.1).

Dört yıl sonra Temmuz 2011 yılında IVCS UDS’leri geniş çaplı bir değişiklik ile güncelleyerek, kullanıma sunmuştur. Yapılan değişiklikte, varlıkların değerlendirme alanı genişletilmiş, bazı uygulanamayan durumlar hariç, yükümlülükleri de kapsadığı ifade edilmiştir. Bu standartlar, IASB tarafından kabul görmese de

finansal raporlarda yer alan kalemlerin ve işletmelerin değerlemesinde önemli bir yer teşkil etmektedir (Teraman, 2015, s. 44).

2013 yılında, 2011 yılında yayımlanan sürümde küçük düzeltmeler yapılarak, 1 Ocak 2014 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere değerlendirme standartları güncellenmiştir. Uluslararası Değerleme Standartları Konseyi, UDS'lerin 31 Ocak 2022'de yürürlüğe giren sürümünü 2021 yılında yayımlamıştır. Bu sürüm, değerlendirme kuruluşları, muhasebe firmaları ile değerlendirme işi yapan profesyonellerin 18 ay boyunca tavsiye ve yönlendirilmeleri ile UDS'lere daha fazla derinlik ve netlik kazandırmıştır. Bu sürümde yapılan değişiklikler aşağıdaki gibi özetlenebilir (API, 2021):

- Değerleme uzmanları bir değerlendirme raporu hazırlarken UDS'lerin hangi sürümünü kullandığını açıkça belirtmelidir.
- Maddi olmayan duran varlıkların bir parçası olarak UDS 230 Envanter standardına yeni bir bölüm eklenmiştir.
- Giriş bölümünde, değerlendirme standartları temel ilkeleri güncellenmiştir.
- UDS "tanımlar" kısmında, yeni terimler ve ek açıklamalar sağlayacak şekilde güncellenmiştir.
- UDS 104 Değer Esasları bölümüne "değer tahsisi" konusuna yeni bir bölüm eklenmiştir.
- UDS 200 İşletmeler ve İşletmedeki Paylar bölümü, işletmenin ve ticari çıkarların nelerden oluştuğuna ilişkin daha fazla açıklama sağlayacak şekilde revize edilmiştir.
- UDS 400 Taşınmaz Mülkiyet Hakları bölümünde ise tarım ve arazi değerlemesini içerdiğine ve kayıtsız ve kamuya ait arazilerin değerlemesini de dahil ettiğine ilişkin ek açıklama sağlamak üzere güncelleme yapılmıştır.

UDS'lerin son baskısı ise Ocak 2024 tarihinde, 31 Ocak 2025'ten itibaren geçerli olmak üzere yayımlanmıştır. Uluslararası Değerleme Standartları Konseyi (IVSC) tarafından geliştirilen ve günümüzde 100'den fazla ülkedeki profesyoneller tarafından kullanılan bu standartlar, değerlemenin kalitesini, karşılaştırılabilirliğini ve şeffaflığını artırmada önemli bir rol oynamaktadır. IVSC tarafından düzenli olarak güncellenen UDS'lerin son sürümünde, "Veriler ve Girdiler", "Belgelendirme ve Finansal Araçlar" hakkında yeni bölümler eklenmiştir. Önemli bir güncelleme olan en son sürümün genel standartlar bölümü, modern değerlendirme sürecinin yanı sıra değerlemelerin hazırlanmasında, gözden geçirilmesinde ve kullanılmasında yer alan birçok katılımcıya doğru bir şekilde sunulacak şekilde yeniden düzenlenmiştir (IVS, 2024, ss. 4-6). Bu son sürümde yapılan değişiklikler aşağıda özetlenmiştir:

- Güncellenen UDS'ler, tüm varlık ve yükümlülük kalemlerinin değerlendirme süreçlerinde ayrıntılara yer veren ve riski minimize eden yeni tek tip bir çerçeve sunmaktadır.
- En son standartlar, zorunlu ve ihtiyari değerlendirme gerekliliklerine ilişkin netliği artırmaktadır.

- Değerleme süreçlerinde veri kalitesi ve seçiminin önemini vurgulayan UDS 104: Data ve Veri Girişleri’ adlı yeni bir bölüm eklenmiştir.
- UDS’lerin uyumluluğu için model seçimi ve mesleki muhakeme gerekliliğine ilişkin yeni kılavuz yayımlanmıştır.
- Ulusal standartlar ve yönetmelikler doğrultusunda kapsamlı kayıt tutma için güncellenmiş gerekliliklere yer verilmiştir.
- Özel bir ek ile değerlemelerde çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) faktörlerinin genişletilmiş şekilde dikkate alınmasına karar verilmiştir.

UDS’lerin Türkiye’deki gelişimi incelendiğinde, 2007 yılında Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından değerlendirme standartlarının çevirisi olarak, Seri:VIII, 45 nolu “Sermaye Piyasasında Uluslararası Değerleme Standartları Hakkında Tebliğ” başlığı ile yayımlanmıştır¹. 1 Şubat 2017 tarihinde Seri:VIII, 45 nolu Tebliğ, “Sermaye Piyasasında Değerleme Standartları Hakkında Tebliğ (III-62.1)” başlığı ile yayımdan kaldırılmış, değerlendirme standartlarının yeni versiyonu yayımlanmıştır². İlgili tebliğ, SPK mevzuatı kapsamında yapılan değerlendirme faaliyetlerinde, Türkiye Değerleme Uzmanları Birliği ve Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği tarafından yayımlanan UDS’lerin uyulmasını zorunlu kılmıştır. 2017 yılından itibaren, yeni sürümleri yayımlanan UDS’lerin güncellenmiş halleri Türkiye’de yayımlanmamıştır. Bu bağlamda değerlendirme standartlarında 2022 ve 2025 yıllarına ilişkin yapılan güncellemelerin dikkate alınarak, yeniden gözden geçirilmesi, Türkiye’de faaliyet gösteren işletmelerin gerçek finansal durumunun ortaya konması açısından önem arz etmektedir.

1 6 Mart 2006 tarih ve 26100 sayılı Resmî Gazete ’de yayımlanmıştır.

2 01 Şubat 2017 tarih ve 29966 sayılı Resmî Gazete ’de yayımlanmıştır.

2017 yılında yayımlanan III-62.1 sayılı Tebliğ kapsamında uluslararası değerleme standartlarının yapısı Şekil 1’de sunulmuştur.

Giriş

- Giriş
- Tanımlar

Genel Standartlar

- UDS 101 İşin Kapsamı
- UDS 102 İncelemeler ve Uyum
- UDS 103 Raporlama
- UDS 104 Değer Esasları
- UDS 105 Değerleme Yaklaşımları ve Yöntemleri

Varlık Standartları

- UDS 200 İşletmeler ve İşletmedeki Paylar
- UDS 210 Maddi Olmayan Varlıklar
- UDS 300 Tesis ve Ekipman
- UDS 400 Taşınmaz Mülkiyet Hakları
- UDS 410 Geliştirme Amaçlı Mülk
- UDS 500 Finansal Araçlar

Şekil 1. Uluslararası değerleme standartları 2017 Sürümü

Kaynak: Yazarın kendi çalışması (2025)

3.2. Uluslararası değerleme standartlarının amacı

Uluslararası Değerleme Standartları Kurulu (IVSB), gayrimenkul, finans ve muhasebe dahil olmak üzere çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren değerleme uygulamalarına yönelik uluslararası standartların belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu standartlar, değerleme süreçlerinde tutarlılığın, şeffaflığın ve karşılaştırılabilirliğin sağlanması açısından oldukça önemlidir.

Kurulun oluşturmaya çalıştığı uluslararası standartlar, küresel emlak piyasasının, konut, ticari ve tarımsal mülkler gibi çeşitli mülk türlerinin, işletmenin maddi olmayan duran varlıklarının ve kendi piyasa değerinin doğru bir şekilde değerlemesinde bir çerçeve sağlar (Dangana ve Udoekam, 2024).

Edge (2001), uluslararası değerleme standartlarının uygulamaya konulması ve benimsenmesine yönelik amaçları şu şekilde sıralamıştır:

- Hükümetlerin, hesap verebilirlik, performansın ölçümü ve mali şeffaflık amacıyla kamuya ait varlıkların değerlemesi gerekliliği,
- Devlet kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesine yönelik eğilim,
- Uluslararası muhasebe standartlarının geliştirilmesi,
- Gayrimenkul değerlemesinde yeterli deneyim ve derinliğe sahip olmayan gelişmekte olan ekonomiler,
- Dünya ticaret uygulamalarını dengelemek için tasarlanmış dünya ticaret anlaşmaları,
- Gerçeğe uygun değer muhasebesi modeline doğru geçiş,
- Muhasebe ve diğer mesleki uygulamaların uyumlaştırılmasına yönelik çalışan Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın faaliyetleri,
- Gayrimenkul, portföy ve şirket yönetimi performansının ölçümüne katkıda bulunmak için hem yatırım amaçlı gayrimenkullerin hem de sahibi tarafından kullanılan gayrimenkullerin performans ölçümüne duyulan ihtiyaç olarak ifade etmiştir.

Türkiye’de UDS’lerin uygulanması ile hazırlanan değerlendirme raporlarının uluslararası boyutta kabul edilebilirliğinin artırılması, kurumsal bir gayrimenkul finansman sisteminin oluşturulması ve gayrimenkullerin değerlerinin gerçeğe uygun biçimde takdir edilmesi ve aynı zamanda değerinin belirlenmesi zor olan maddi olmayan duran varlıkların değerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Böylece varlık sahiplerinin ortaklık pay değerlerinin de sağlıklı bir şekilde tespit edilmesi ön görülmektedir (SPK, 2017).

Sonuç olarak UDS’ler varlıkların, yükümlülüklerin ve şirketlerin piyasa değeri için standartlaştırılmış bir çerçeve sunarak küresel çapta kritik bir role sahiptirler. Ayrıca finansal tablolarda gerçeğe ve ihtiyaca uygun sunuma katkı sağlamasından dolayı, değerlendirme standartları UMS/UFRS bağlamında da dikkate alınmaktadır.

3.3. Uluslararası değerlendirme standartlarının yapısı

Uluslararası finansal sistemin temel parçalarından biri olan UDS’ler ile şeffaf, tutarlı ve dünya çapında kabul gören standartlar sayesinde değerlendirme sürecinde ve elde edilen sonuçta güveni oluşturmayı amaçlamaktadır.

Finansal piyasalarda, muhasebeleştirme veya diğer işlemlerde kullanılan değerlemeler, finansal tablo kalemlerinin ölçümünde, mevzuata uygunluğun sağlanmasında ve işletmenin piyasa değerinin belirlenmesinde kullanılır. Bu standartların amacı, değerlendirme uygulamalarına yüksek düzeyde kamu güvenini sağlamak ve bu güveni sürdürülebilir kılmaktır. Böylece hem sürece dahil olan taraflar hem de süreci denetleyenler için geçerli olan uluslararası gereklilikler belirlenir. Bu gereklilikler, yasal yargı yetkisine sahip bir kuruluş tarafından zorunlu kılınabilir ya da değerlendirme meslek kuruluşu veya değerlemeyi talep eden taraf ile bir değerlendirme uzmanı arasındaki anlaşma ile gönüllü olarak benimsenebilir (IVS, 2024, s. 5).

IVSC tarafından, Şubat 2024 tarihinde yayımlanan UDS’lerin son sürümünün yapısı, tüm değerlemelerde geçerli olan “Genel Standartlar” ve belirli değerlendirme disiplinleriyle ilgili “Varlık Standartları”ndan oluşur. Ayrıca UDS’lerin bir parçası olarak kabul edilen “Ekler”, belirli kavramlar için ek bilgiler sağlarken, “Tanımlar” bölümünde UDS’lerde yer alan terimlerin tanımları yer almaktadır. Bu açıdan, standartların yapısı iki temel olmak üzere, dört farklı bölümden oluşmaktadır. Çalışmada, son sürüm olan 2024 yılında yayımlanan UDS’ler dikkate alınmış, Tablo 1’de de bu standartların yapısına yer verilmiştir.

Tablo 1: Uluslararası Değerleme Standartları (2024 Sürümü)

Genel Standartlar	Varlık Standartları
UDS 100 Değerleme Çerçevesi	UDS 200 İşletmeler ve İşletmedeki Paylar
UDS 101 İşin Kapsamı	UDS 210 Maddi Olmayan Duran Varlıklar
UDS 102 Değer Esasları – Ekler: UDS-Tanımlanmış Değer Esasları, Diğer Değer Esasları	UDS 220 Finansal Olmayan Yükümlülükler
UDS 103 Değerleme Yaklaşımları Ekler: Değerleme Metodu	UDS 230 Stoklar
UDS 104 Veriler ve Girdiler Ekler: Çevresel, Sosyal ve Yönetişim Hususları	UDS 300 Tesis, Ekipman ve Altyapı
UDS 105 Değerleme Modelleri	UDS 400 Taşınmaz Mülkiyet Hakları
UDS 106 Belgelendirme ve Raporlama	UDS 410 Geliştirme Amaçlı Mülkler
	UDS 500 Finansal Araçlar

Kaynak: Yazarın kendi çalışması (2025).

Türkiye’de 2017 yılında yayımlanan Uluslararası Değerleme Standartları, bu tarihten itibaren yayımlanan güncellemeleri içermemektedir. Bu bağlamda çalışmada son sürüm dikkate alınmış, 2017 yılından itibaren yayımlanan, 2020, 2022 ve 2024 tarihlerinde yayımlanan UDS’lerin yapısındaki değişiklikler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Değişiklikler Tablosu

Uluslararası Değerleme Standartlarındaki Temel Değişiklikler 2017 Sürümü	2020 Sürümü	2022 Sürümü	2024 Sürümü
Giriş	Giriş	Giriş	Önsöz
-	Tanımlar	Tanımlar	Tanımlar
Önsöz	-	-	-
Kavramsal Çerçeve	Kavramsal Çerçeve	Kavramsal Çerçeve	UDS 100 Değerleme Çerçevesi
UDS 101 İşin Kapsamı	UDS 101 İşin Kapsamı	UDS 101 İşin Kapsamı	UDS 101 İşin Kapsamı
UDS 102 Soruşturmalar ve Uyum	UDS 102 Soruşturmalar ve Uyum	UDS 102 Soruşturmalar ve Uyum	UDS 102 Değer Esasları
UDS 103 Raporlama	UDS 103 Raporlama	UDS 103 Raporlama	UDS 103 Değerleme Yaklaşımları
UDS 104 Değer Esasları	UDS 104 Değer Esasları	UDS 104 Değer Esasları	UDS 104 Veri ve Girdiler
UDS 105 Değerleme Yaklaşımları ve Yöntemleri	UDS 105 Değerleme Yaklaşımları ve Yöntemleri	UDS 105 Değerleme Yaklaşımları ve Yöntemleri	UDS 105 Değerleme Modelleri
-	-	-	UDS106 Belgelendirme ve Raporlama
UDS 200 İşletmeler ve İşletmedeki Paylar	UDS 200 İşletmeler ve İşletmedeki Paylar	UDS 200 İşletmeler ve İşletmedeki Paylar	UDS 200 İşletmeler ve İşletmedeki Paylar
UDS 210 Maddi Olmayan Duran Varlıklar	UDS 210 Maddi Olmayan Duran Varlıklar	UDS 210 Maddi Olmayan Duran Varlıklar	UDS 210 Maddi Olmayan Duran Varlıklar
-	UDS 220 Finansal Olmayan Yükümlülükler	UDS 220 Finansal Olmayan Yükümlülükler	UDS 220 Finansal Olmayan Yükümlülükler
-	-	UDS 230 Stoklar	UDS 230 Stoklar
UDS 300 Tesis ve Ekipman	UDS 300 Tesis ve Ekipman	UDS 300 Tesis ve Ekipman	UDS 300 Tesis, Ekipman ve Altyapı
UDS 400 Taşınmaz Mülkiyet Hakları	UDS 400 Taşınmaz Mülkiyet Hakları	UDS 400 Taşınmaz Mülkiyet Hakları	UDS 400 Taşınmaz Mülkiyet Hakları
UDS 410 Geliştirme Amaçlı Gayrimenkul	UDS 410 Geliştirme Amaçlı Gayrimenkul	UDS 410 Geliştirme Amaçlı Gayrimenkul	UDS 410 Geliştirme Amaçlı Gayrimenkul
UDS 500 Finansal Araçlar	UDS 500 Finansal Araçlar	UDS 500 Finansal Araçlar	UDS500 Finansal Araçlar

Kaynak: Yazarın kendi çalışması (2025).

Tablo 2’den de görüleceği üzere 2017 yılından itibaren UDS sürümlerindeki değişiklikler süreklilik arz etmektedir. 2020 yılında yayımlanan sürümde, UDS 220 Finansal Olmayan Yükümlülükler standardı eklenmiştir. 2022 sürümünde ise UDS 230 Stoklar standardı eklenmiştir. 2024 yılında yayımlanan sürüm incelendiğinde ise genel standartlarda yapısal bazı değişiklikler yapılmıştır. Genel standartlar içinde UDS 101 İşin Kapsamı standardı hariç, diğer tüm standartların isimlerinin değiştiği, kavramsal

çerçevenin bir standart olarak dahil edildiği ve son olarak UDS 106 Belgelendirme ve Raporlama standardının eklendiği görülmektedir.

3.3.2. UDS 210 Maddi olmayan varlıklar

Özellikle gelişmiş ülkelerde işletmelerin piyasa değeri ile defter değeri arasındaki farkın giderek artması, maddi olmayan varlıkların aktifleştirilmesini önemli ölçüde etkilemektedir (Aboody ve Lev, 1998). Ayrıca aktifleştirilen maddi olmayan varlıkların haklar, şerefiye, araştırma ve geliştirme ve diğer tanımlanabilir maddi olmayan varlıklar gibi kategorilere ayrılması, geleneksel bilanço kalemlerinin ötesinde firma değerlemesi için değerli bilgiler sunmakta (Godfrey ve Koh, 2001), aynı zamanda bir şirketin değerine ilişkin kapsamlı bir bakış açısı sağlamaktadır (Wilson ve Stenson, 2008). Buna ek olarak, araştırmalar maddi olmayan varlıkların sürdürülebilir büyüme oranları ve firma değeri üzerindeki etkisini ortaya koymakta ve finansal analizde maddi olmayan varlıkların dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır (Ocak ve Findik, 2019).

Sonuç olarak firma değerinin ve finansal performansın belirlemede çok önemli bir rol oynayan maddi olmayan duran varlıkların değerlendirilmesi, farklı yöntemleri ve hususları içeren oldukça karmaşık bir süreçtir. Bu varlıkların ihtiyaca ve gerçeğe uygun bir şekilde sunulması, işletmelerin piyasa değeri üzerindeki etkisini anlamak, uygun değerlendirme esaslarını kullanmak ve şirketin gerçek değerini anlamak için önemlidir. Bu bağlamda uluslararası değerlendirme standartları bu varlıkların doğru bir şekilde değerlendirilmesi ve sunulması için belli kural ve kaideler oluşturmıştır.

3.3.2.1. Maddi olmayan varlıkların tanımı ve sınıflandırılması

Genel Standartlarda yer alan kural ve kaideler, maddi olmayan duran varlıkların değerlemede ve maddi olmayan duran varlık unsuru içeren değerlemelerde uygulanır. Bu bağlamda UDS 210 Maddi Olmayan Varlıklar Standardı, maddi olmayan varlıkların (MOV) değerlendirilmesinde geçerli olan ek hükümleri içermektedir (IVS, 2024).

Genel standartlar (IVS, 2024, m. 20.01) maddi olmayan varlıkları, ekonomik özellikleriyle kendini gösteren, fiziksel varlığı olmamasına rağmen sahibine haklar ve ekonomik faydalar sağlayan parasal olmayan bir varlık olarak tanımlamaktadır. Standartlar bu varlıkları birçok farklı türü bulunmasına rağmen, aşağıda yer alan kategorilerde sınıflandırmıştır:

- (a) Pazarlama ile ilgili MOV; esas olarak ürünlerin veya hizmetlerin pazarlanmasında veya tanıtımında kullanılır. Örnekler arasında ticari markalar, ticari unvanlar ve internet alan adları yer almaktadır.
- (b) Müşterilerle ilgili MOV; müşteri listeleri, birikmiş işler, müşteri sözleşmeleri ve sözleşmeye bağlı olan veya olmayan müşteri ilişkilerini içerir.
- (c) Sanata ilişkin MOV; oyunlar, kitaplar, filmler ve müzik gibi sanatsal eserlerden yararlanma hakkından ve sözleşmeye bağlı olmayan telif haklarından kaynaklanmaktadır.
- (d) Sözleşmeyle ilgili MOV, sözleşmeye dayalı anlaşmalardan doğan hakların değerini temsil eder. Örnekler arasında lisans ve telif sözleşmeleri, hizmet veya tedarik sözleşmeleri, kira sözleşmeleri,

izinler, yayım hakları, hizmet sözleşmeleri, iş sözleşmeleri ve rekabet etmeme sözleşmeleri ve doğal kaynak hakları yer almaktadır.

(e) Teknolojiyle ilgili MOV, patentli teknolojiyi, patentsiz teknolojiyi, veri tabanlarını, formülleri, tasarımları, yazılımı, süreçleri veya tarifleri kullanmaya ilişkin sözleşmeye bağlı veya sözleşme dışı haklardan kaynaklanır.

Bir maddi olmayan varlık yukarıda yer alan kategorilerden birinde veya birkaçında yer alabilir. Örneğin marka değeri yukarıdaki kategorilerin bir birleşimi olarak belirlenebilir.

Bir işletmeden, işletmedeki paydan veya başka bir varlıkta ayrı olarak muhasebeleştirilmemiş bir varlık grubunun kullanımından kaynaklanan gelecekteki her türlü ekonomik fayda olarak tanımlanan şerefiye, genel olarak, bir işletmenin değerinden, tanımlanabilir tüm maddi, maddi olmayan ve parasal varlıkların, fiili veya şarta bağlı yükümlülükler göre düzeltilmiş değerlerinin düşülmesinden sonra kalan tutar olarak ölçülür. Bu tutar, diğer maddi ve maddi olmayan varlıkların muhasebeleştirilmesine bağlı olduğundan, farklı kullanım amaçlarına göre hesaplandığında değeri farklı olabilir. Örneğin, muhasebe standartları uyarınca bir işletme birleşmesinde, bir maddi olmayan varlık yalnızca aşağıdaki durumlarda muhasebeleştirilir (IVS, 2024, m. 20.07-20.09):

(a) Ayrılabilir olması yani işletmeden ayrılabilir veya bölünebilir olması ve işletmenin bunu yapma niyetinde olup olmadığına bakılmaksızın, tek başına veya ilgili bir sözleşme, tanımlanabilir varlık veya borç ile satılabilir, devredilebilir, lisanslanabilir, kiralanabilir veya takas edilebilir olması veya

(b) Devredilebilir veya işletmeden ayrılabilir olup olmadığına bakılmaksızın, sözleşmeden doğan veya diğer yasal haklardan ya da diğer hak ve yükümlülüklerden kaynaklanması olarak ifade edilmiştir.

Özet olarak, belli bir amaç doğrultusunda maddi olmayan duran varlıkların ayrılabilir ya da bir sözleşmeden kaynaklı veya yasal bir hak olması durumunda ayrıca muhasebeleştirilmesi gerekir.

3.3.2.2. Maddi olmayan varlıkların değerlemesi ve değerlendirme yaklaşımları

Maddi olmayan varlıkların değerlemesinde UDS 102 Değer Esaslarında açıklanan esaslara ilişkin en uygun değerlendirme esası seçilmelidir. Fakat bu varlıkların değerlendirilmesi genellikle UDS dışındaki kuruluşlar tarafından tanımlanan değer esasları kullanılarak yapılır. Değerlemeyi gerçekleştiren kişi değerlendirme tarihinde geçerli olan değer esaslarına ilişkin mevzuatı, düzenlemeleri, içtihatları ve diğer yorumlayıcı kuralları anlamalı ve bunlara uymalıdır (IVS, 2024, m. 30.01).

Varlık ve yükümlülüklerin değerlemesinde kullanılan yaklaşımlara UDS 104 Değerleme Yaklaşımları bölümünde yer verilmiştir. Bu bağlamda bu yaklaşımların çalışmanın konusu olan maddi olmayan varlıklarla ilgili olan özellikli konularına aşağıda değinilmiştir.

Piyasa yaklaşımında, bir maddi olmayan varlığın değeri, aynı veya benzer varlıklara ilişkin piyasa faaliyetleri referans alınarak belirlenir. Bu yaklaşımın belirlenmesinde değerlemeyi yapan kişinin, UDS 103 Değerleme Yaklaşımlarında belirtilen hususları dikkate alarak bir seçim yapması gerekir. Maddi olmayan varlıkların değerlemesinde, aşağıdaki kriterlerin her ikisinin de karşılanması durumunda, değerlendirme yaklaşımı olarak piyasa yaklaşımının tercih edilmesi zorunludur. Söz konusu şartlar (IVS, 2024, m. 50.01-50.08):

(a) Değerleme tarihinde veya değerleme tarihine yakın bir zamanda, aynı veya benzer maddi olmayan duran varlıkları içeren, piyasa koşullarına uygun işlemlere ilişkin bilginin mevcut olması ve

(b) Değerlemeyi gerçekleştirenin, değerleme konusu maddi olmayan varlık ile işlemlerde yer alanlar arasındaki tüm önemli farklılıklara göre düzeltme yapmasına olanak sağlayacak yeterli bilginin mevcut olmasıdır.

Gelir yaklaşımında (IVS, 2024, m. 60.01-60.05), bir maddi olmayan varlığın değeri belirlenirken, bu varlığın ekonomik ömrü boyunca elde edeceği gelirin, nakit akışlarının veya maliyet tasarruflarının bugünkü değeri dikkate alınır. Değerlemeyi yapan kişinin, UDS 103 Değerleme Yaklaşımlarındaki gelir yaklaşımına ilişkin hususlara dikkat etmesi gerekir.

Maddi olmayan varlığa ilişkin gelirleri diğer maddi ve maddi olmayan varlıklara ilişkin gelirlerden ayırmak zor olabilir. Bu bağlamda gelir yaklaşımı kapsamındaki yöntemlerin çoğu, değerleme konusu maddi olmayan varlığa ilişkin ekonomik gelirleri diğer gelirlerden ayırır.

Gelir yaklaşımı tercih edilirken ilgili standartta detaylı bir şekilde yer verilen altı farklı yöntemden biri seçilerek maddi olmayan varlığın değeri belirlenir.

Maliyet yaklaşımında ise (IVS, 2024, m. 70.01-70.03), bir maddi olmayan varlığın değeri, benzer bir varlığın veya benzer hizmet potansiyeli veya fayda sağlayan bir varlığın yenileme maliyetine göre belirlenir. Değerlemeyi yapan kişinin, UDS 103 Değerleme Yaklaşımlarındaki maliyet yaklaşımına ilişkin hususlara dikkat etmesi gerekir

Son olarak başka bir yaklaşım tatmin edici bir şekilde uygulanamadığı durumlarda maliyet yaklaşımı kullanılmalıdır. Bu yaklaşım kullanılırken, yenileme maliyeti ve yeniden üretim maliyeti yöntemlerinden biri tercihe bağlı olarak kullanılır.

4. MUHASEBE STANDARTLARI AÇISINDAN MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR

Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB), finansal raporlamada tutarlılık ve şeffaflığın sağlanması amacıyla küresel düzeyde maddi olmayan duran varlıkların muhasebeleştirilmesi, raporlanması ve değerlemesine yönelik kriterler oluşturmuştur (Ocak ve Fındık, 2019). Farklı ülkelerdeki yerel düzenlemelerdeki farklılıklara rağmen, IASB'nin standartları, mali tablolardaki maddi olmayan duran varlıkların ele alınması için de standartlaştırılmış bir çerçeve sunmaktadır.

4.1. UMS 38 Maddi olmayan duran varlıklar standardının amacı ve kapsamı

Bazı şirketlerin bilançolarında maddi olmayan duran varlık kalemi bulunmamaktadır. Fakat Microsoft, Google, Unix, HP gibi bazı teknolojik şirketlerin finansal tablolarında bu hesap kaleminin kullanımı ve sıklığı önemli oranda artmaktadır (Örten, Kaval ve Karapınar, 2014). Bu durumun, özellikle son yıllarda artan teknolojik gelişmelere bağlı olarak değiştiği ifade edilebilir. Mevcudiyetleri ve tutarları ciddi manada artan maddi olmayan duran varlıkların muhasebeleştirilmesi ve değerlemesi daha da fazla önem arz etmeye başlamaktadır.

UMS 38'in Türkçe çevirisi olan TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklara İlişkin Muhasebe Standardı maddi olmayan duran varlıkların (MODV) muhasebeleştirilmesi ve raporlanmasında büyük önem taşımaktadır. TMS 38, maddi olmayan duran varlıkları “*Fiziksel niteliği olmayan tanımlanabilir parasal olmayan varlık*” olarak tanımlamıştır (UMS 38, paragraf 8). Standart, MODV’ler kapsamına nelerin gireceğini, bunların ne zaman ve hangi değer ile bilançoya alınacağını, aktive alındıktan sonraki dönemlerde değerlemenin nasıl yapılacağını ve dipnotlarda nelerin açıklanacağını belirtir. Bu kapsamda UMS 38, başka bir standartta değerlendirilen maddi olmayan duran varlıklar, finansal varlıklar, UFRS 6 Maden Kaynaklarının Araştırılması ve Değerlendirilmesi kapsamındaki araştırma ve değerlendirme varlıklarının muhasebeleştirilmesi ve ölçümü ve maden, petrol vb. yenilenemeyen kaynakların geliştirilmesi ve çıkarılmasına ilişkin harcamalar dışındaki tüm maddi olmayan duran varlıklara uygulanır (UMS 38, paragraf 2).

4.2. Maddi Olmayan Duran Varlıkların Aktifleştirilmesi

İlk muhasebeleştirilme anında maliyet bedeli üzerinden ölçülen maddi olmayan duran varlıkların, finansal tablolara alınırken iki temel şartı sağlaması beklenir (UMS 38, paragraf 18):

- (a) Gelecekte işletmeye ekonomik fayda sağlaması,
- (b) Maliyetinin güvenilir bir şekilde belli olması

Kavramsal çerçevede yer alan bir varlığın muhasebeleştirilmesindeki genel şartlar, maddi olmayan duran varlığın aktifleştirilmesi için yeterli değildir. Standart, bu varlıkların finansal tablolara alınmasında özel şartlara yer vermiştir. Bu şartlar belirlenebilirlik, kontrol ve gelecekte ekonomik yarar sağlamadır (UMS 38, paragraf 11-16).

Belirlenebilirlik, maddi olmayan duran varlığın (MODV) şerefiyeden ayrı olarak belirlenebilmesini gerektirir. Ayrı olarak belirlenebilmesi için varlığın ayrılabilir olması veya sözleşmeden ya da yasal haklardan kaynaklanması gerekir.

Varlığın ayrılabilir olması, işletmeden ayrılabilme ya da bölünebilme özelliğine sahip olmasıdır. Yani işletmenin niyetine bakılmaksızın ilgili sözleşme kapsamında, satılabilen, devredilebilen, lisans altına alınabilen, kiralanabilen veya takas edilebilen varlık, maddi olmayan duran varlıktır.

Buna ek olarak, ilgili hakların işletmeden ya da diğer haklar ve yükümlülüklerden ayrılabilmesi veya devredilebilmesine bakılmaksızın, sözleşmede yer alan haklardan ya da diğer yasal haklardan kaynaklanmasıdır.

Kontrol ise varlığın, gelecekte ekonomik faydayı kullanabilme ve bu faydaya erişimi kısıtlama gücüne sahip olması durumunda, varlığı kontrol edebilir. Bu kapasite yasal bir hak olarak ifade edilebilir, ancak kontrol için yasal haklar zorunlu bir koşul değildir, çünkü gelecekteki ekonomik faydalar başka şekilde de kontrol edilebilir.

Ayrıca **gelecekte bir fayda sağlayacağı (ekonomik yarar)** beklentisinin olması şarttır. Bu yararlar, ürün ve hizmet satışından sağlanan geliri, maliyet tasarruflarını ya da işletme tarafından varlıkların kullanımından kaynaklanan diğer yararları içerebilir.

Bu bağlamda yukarıda yer alan şartları taşıyan fiziksel niteliği olmayan varlıklar MODV olarak aktifleştirilir. Fakat bir maddi olmayan duran varlığın satın alınması veya üretilmesi durumunda yukarıdaki şartları taşımayan varlıklar için yapılan harcamalar dönem gideri olarak finansal tablolara yansıtılır (Karapınar, Zaif, Bayırlı, Altay ve Torun, 2012)

4.3. Maddi olmayan duran varlıkların muhasebeleştirilmesi ve ölçülmesi

Bir varlığın MODV olarak finansal tablolara yansıtılması için aşağıda belirtilen unsurları taşıması gerekir (UMS 38, paragraf 18):

(a) MODV tanımını (belirlenebilir, kontrol ve gelecekte ekonomik fayda) ve (b) muhasebeleştirme kriterlerini (maliyetinin güvenilir bir şekilde belirlenmesi ve ekonomik fayda) sağlaması gerekir.

Standart MODV'leri işletme dışından elde edilen ve işletme içinde geliştirilen maddi olmayan duran varlık olarak iki kategoride sınıflandırmıştır. Kendi içinde sınıflandırılan bu varlıkların her biri için ayrı muhasebeleştirme kriterlerini açıklamıştır.

4.3.1. İşletme dışından elde edilen MODV'lerin muhasebeleştirilmesi

UMS 38, işletme dışından elde edilen maddi olmayan duran varlıkları, dışarıdan ayrı olarak elde etme, işletme birleşmesinin bir parçası olarak elde etme, devlet teşviki yoluyla elde etme ve varlıkların takası yoluyla elde etme olarak dört farklı şekilde sınıflandırmıştır.

4.3.1.1. Dışarıdan ayrı olarak elde etme

Dışarıdan ayrı olarak elde edilen maddi olmayan duran varlıkların maliyeti aşağıdakilerden oluşur (UMS 38, paragraf 27):

- (a) İlgili vergiler dahil, ticari iskontolar ve indirimler düşüldükten sonraki satın alma fiyatı,
- (b) Varlığın kullanıma hazır hale getirilmesi ile doğrudan ilişkilendirilebilecek harcamalar.

Standart, kullanıma hazır hale gelmesi için doğrudan ilişkilendirilen ve ilişkilendirilemeyen harcama örneklerine yer vermiştir. Buna ek olarak, maddi olmayan duran varlıkların elde edilmesinde, aktifleştirilen tutar ile ödeme arasında gecikmeye binaen oluşan olumsuz bir fark olması durumunda, ödenen farkı kredi dönemi boyunca faiz gideri olarak muhasebeleştirilir (UMS 38, paragraf 32).

4.3.1.2. İşletme birleşmesinin bir parçası olarak elde etme

MODV'ler dışarıdan ayrı olarak satın alınabileceği gibi, işletme birleşmesinin bir sonucu olarak da edinilmiş olabilir. Bu şekilde elde edilen maddi olmayan duran varlığın elde etme maliyeti, elde edilme tarihindeki gerçeğe uygun değeri olmaktadır (UMS 38, paragraf 33).

4.3.1.3. Devlet teşviki yoluyla elde etme

Havaalanı iniş hakkı, radyo ve televizyon istasyonu işletme lisansı gibi maddi olmayan duran varlıklar devlet teşviki yoluyla ücretsiz olarak veya çok düşük bir bedelle elde edilmiş olabilir. İşletmeler bu şekilde elde ettikleri maddi olmayan duran varlıkları gerçeğe uygun değerinden muhasebeleştirmeyi

seçebilir veya elde etme maliyetine, kullanıma hazır hale getirilinceye kadar yapılacak harcamaları ilave ederek muhasebeleştirebilir (UMS 38, paragraf 44).

4.3.1.4. Varlıkların takası yoluyla elde etme

Bir MODV **işletmeler arasında** yapılan takas aracılığıyla da elde edilebilir. Takas yoluyla edinilen varlığın maliyeti aşağıdaki gibidir (UMS 38, paragraf 45);

- (a) Takas işlemi ticari işlem niteliğinden yoksun olmadıkça veya
- (b) Elde edilen veya vazgeçilen varlığın gerçeğe uygun değerinin güvenilir bir şekilde ölçülmesi mümkün oldukça, gerçeğe uygun değerinden ölçülür

4.3.2. İşletme içinde geliştirilen MODV'lerin muhasebeleştirilmesi

İşletme içinde geliştirilen maddi olmayan duran varlığın muhasebeleştirilebilmesi için gerekli kriterleri sağlayıp sağlamadığının değerlendirilmesinde, ilgili varlığın oluşumu araştırma ve geliştirme safhasına ayrılır. Maddi olmayan duran varlığın gelişimi esnasında, projeye ilişkin harcamaların araştırma safhasında mı, geliştirme safhasında mı olduğunun ayırt edilmemesi durumunda, yapılan harcama araştırma safhasında yapılmış gibi dikkate alınır (UMS 38, paragraf 54-55).

Araştırma safhasında yapılan harcamalar MODV olarak muhasebeleştirilemez. Yapılan harcamalar dönem gideri olarak kabul edilir. Araştırma safhasına örnek olarak aşağıdakiler gösterilebilir (UMS 38, paragraf 56):

- a. Yeni bir bilginin elde edilmesini amaçlayan faaliyetler,
- b. Araştırma bulguları ve diğer bilgilerin uygulanmasına yönelik olarak değerlendirme ve nihai seçim araştırması,

Geliştirme safhasında yapılan harcamaların MODV olarak muhasebeleştirilebilmesi için ise aşağıdaki şartların tümünü taşıması gerekir.

- (a) Bir MODV'nin teknik olarak kullanıma veya satışa hazır hale gelmesinin mümkün olması,
- (b) İşletmenin bu varlığı satma veya tamamlama niyetinin olması,
- (c) Varlığın kullanımının veya satışının imkan dahilinde olması,
- (d) Varlığın gelecekte ekonomik faydayı nasıl sağlayacağını belirli olması,
- (e) Geliştirme safhasındaki varlığın tamamlanması için gerekli altyapıya sahip olunması,
- (f) Geliştirme sürecinde yapılan harcamaların güvenilir bir şekilde ölçülmesi. Bu bağlamda şartların tümü sağlanması durumunda yapılan harcamalar, maddi olmayan duran varlık olarak muhasebeleştirilebilir.

Buna ek olarak UMS 38 bazı varlıkların MODV olarak gösterilmesine izin vermemektedir. Birinci olarak şerefiyenin, maliyetinin güvenilir bir şekilde ölçülemediği, işletme tarafından kontrol edilen tanımlanabilir bir kaynak olmadığı gerekçesiyle varlık olarak muhasebeleştirilmesine izin verilmemektedir. MODV

olarak gösterilmeyen aşağıdaki bazı harcamalar dönem gideri olarak muhasebeleştirilir (UMS 38, paragraf 69):

- Standart uyarınca bir maddi duran varlık kaleminin maliyetine dahil edilmiş olmadıkça, faaliyete başlanmasına ilişkin harcamalar (başlangıç maliyetleri gibi),
- Reklam ve promosyon harcamaları, ileride sağlayacağı fayda belirsiz olduğu için,
- Kuruluş ve örgütlenme giderleri: Harcama sonucunda işletmenin eline somut bir varlık geçmemektedir. Ne ölçüde fayda sağlayacağı da belli değildir,
- Eğitim Harcamaları: Yapılan eğitim harcamaları sonucunda, çalışanın sağlayacağı fayda belli değildir. Ayrıca, işletmenin tam olarak kontrolünde olduğu da söylenemez.

4.3.3. Muhasebeleştirilme sonrası ölçme

MODV'lerin izleyen dönemlerde değerlemesi için maliyet yöntemi ve yeniden değerlendirme yöntemi olarak iki farklı yöntem önerilmektedir. İşletmeler bu yöntemlerden herhangi birini tercih edip uygulayabilirler, Fakat yeniden değerlendirme yöntemi tercih edilmesi durumunda, aktif bir piyasası bulunması söz konusu olmadığı sürece, yeniden değerlendirme modeli uygulamaya karar verilen maddi olmayan duran varlığın bulunduğu tüm maddi olmayan duran varlıklara da yeniden değerlendirme yönteminin uygulanması gerekir (UMS 38, paragraf 72). Bu yöntemler aşağıda kısaca açıklanmıştır.

4.3.3.1. Maliyet yöntemi

İşletmeler maddi olmayan duran varlığın net defter değerini belirlerken, varlığın yararlı ömrünün sınırlı mı yoksa sınırsız mı olduğunu değerlendirmek zorundadır. Sınırlı ömre sahip varlıklar için ayrıca sürenin de belirlenmesi gerekir. Öngörülebilir gelecekte MODV'den net nakit girişi beklenmemesi durumunda, bu varlığın sınırsız ömre sahip olduğu kabul edilir (UMS 38, paragraf 88).

Sınırlı ömre sahip bir maddi olmayan duran varlığın maliyet yöntemi kullanılarak bulunan değeri Tablo 3'te gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde görülmektedir ki, yararlı ömre sahip maddi olmayan duran varlık itfaya tabidir.

Tablo 3: Sınırlı ömre sahip MODV'lerin maliyet yöntemine göre değeri

Sınırlı yararlı ömre sahip maddi olmayan duran varlıklar	
Maliyet Bedeli	xx
Birikmiş Amortisman	(xx)
Birikmiş Değer Düşüklüğü Zararı	(xx)
Net Defter Değeri	xx

Kaynak: Yazarın kendi çalışması (2025).

Sınırsız bir ömre sahip maddi olmayan duran varlık muhasebeleştirilirken itfaya tabi olmaz (UMS 38, paragraf 89). Tablo 4'den de görüleceği üzere, maliyet bedelinden sadece değer düşüklüğü çıkarıldıktan sonra maddi olmayan duran varlığın değeri elde edilir.

Tablo 4: Sınırsız ömre sahip MODV’lerin maliyet yöntemine göre değeri

Sınırsız yararlı ömre sahip maddi olmayan duran varlıklar:	
Maliyet Bedeli	xx
Birikmiş Değer Düşüklüğü Zararı	(xx)
Net Defter Değeri	xx

Kaynak: Yazarın kendi çalışması (2025).

Sınırlı ve sınırsız ömre sahip olan varlıkların değerlemesinde kullanılan maliyet yöntemi, genellikle aşağıda yer verilen yeniden değerlendirme yöntemine göre varlığın değerlemesinde daha kolay ölçüm sağladığı için tercih edilmektedir.

4.3.3.2. Yeniden değerlendirme yöntemi

Bir MODV ilk muhasebeleştirildikten sonra, yeniden değerlendirme modeli üzerinden de değerlendirilebilir. Yeniden değerlendirme tarihinde, aktif piyasadan elde edilen gerçeğe uygun değerinden, birikmiş itfa ve değer düşüklüğü zararlarının tamamı düşüldükten sonra hesaplanan tutar varlığın net defter değeri olarak belirlenir.

Maliyet yönteminde olduğu gibi, yeniden değerlendirme yönteminde de maddi olmayan duran varlığın sınırlı ve sınırsız olmasına göre defter değeri belirlenir. Tablo 5’ten görüleceği üzere, sınırlı ömre sahip maddi olmayan duran varlığın defter değeri belirlenirken kullanılan yöntem açıklanmıştır.

Tablo 5: Sınırlı Ömre Sahip MODV’lerin Yeniden Değerleme Yöntemine göre Değeri

Sınırlı yararlı ömre sahip maddi olmayan duran varlıklar:	
Gerçeğe Uygun Değer	xx
Birikmiş Amortisman	(xx)
Birikmiş Değer Düşüklüğü Zararı	(xx)
Net Defter Değeri	xx

Kaynak: Yazarın kendi çalışması (2025).

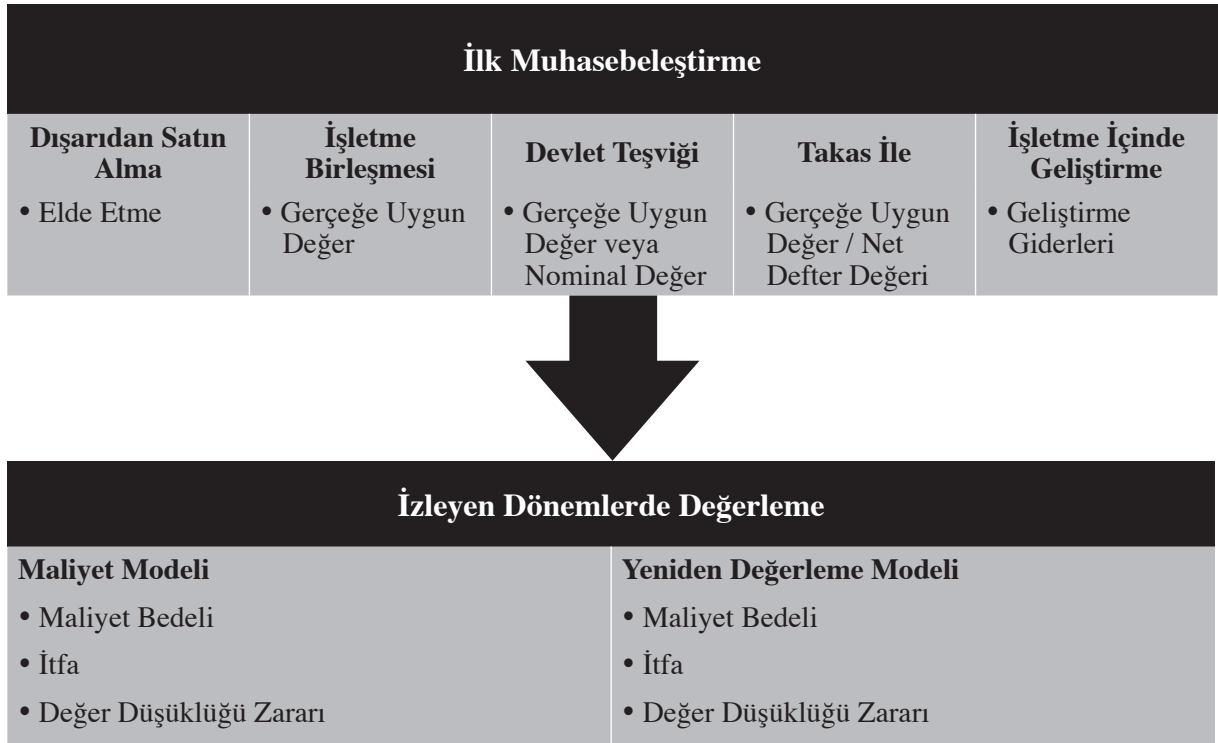
Sınırsız ömre sahip maddi olmayan duran varlıklarda, yeniden değerlendirme modeli Tablo 6’da gösterilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere, sınırsız ömre sahip maddi olmayan duran varlıklar itfaya tabi olmaz.

Tablo 6: Sınırsız Ömre Sahip MODV’lerin Yeniden Değerleme Yöntemine göre Değeri

Sınırsız yararlı ömre sahip maddi olmayan duran varlıklar:	
Gerçeğe Uygun Değer	xx
Birikmiş Değer Düşüklüğü Zararı	(xx)
Net Defter Değeri	xx

Kaynak: Yazarın kendi çalışması (2025).

MODV'ler değerlendirilmesinde iki farklı yöntemden biri tercih edilerek değeri ortaya konmaya çalışılır. Bu bağlamda, Şekil 2'de maddi olmayan duran varlıkların muhasebeleştirilmesine ilişkin özet bir tablo sunulmuştur.

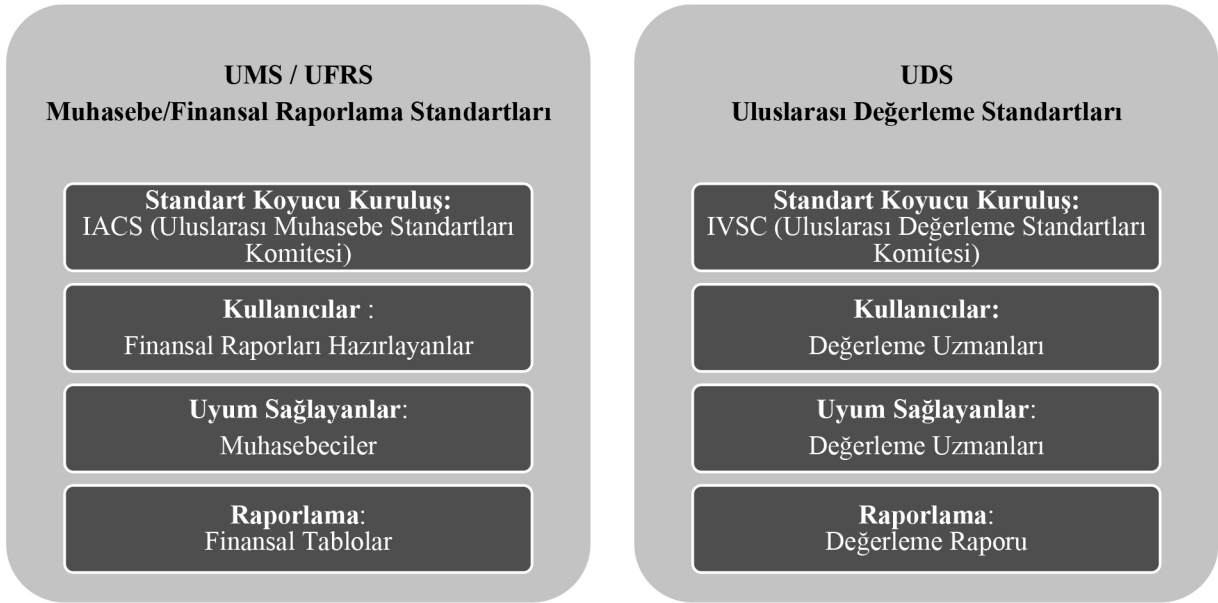

Şekil 2. Maddi olmayan duran varlıkların muhasebeleştirilmesi (Özerhan ve Yanık, 2012)

Genel olarak UMS 38 maddi olmayan duran varlıkların muhasebeleştirilmesi için temel bir çerçeve görevi görerek bu varlıkların uygun şekilde muhasebeleştirilmesini, ölçülmesini ve mali tablolarda açıklanmasını sağlar. Bu standartlar, maddi olmayan duran varlıklara ilişkin mali raporlama uygulamalarının şeffaflığını, karşılaştırılabilirliğini ve güvenilirliğini artırmaya katkıda bulunur ve böylece çeşitli paydaşların bilinçli kararlar almasına fayda sağlar.

5. MODV'LERİN ULUSLARARASI DEĞERLEME VE ULUSLARARASI MUHASEBE/FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

UDS'ler ve UMS/UFRS'lerde yer verilen maddi olmayan duran varlıkların muhasebeleştirilmesi ve değerlemesi bir işletmenin gerçek değerinin ve finansal durumunun belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda MODV'ler değerlendirme açısından iki farklı standartın özellikleri Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3. UDS ve UMS/UFRS arasındaki farklar (Dunckley, 2000)

Şekil 3'te UDS ve UMS/UFRS arasındaki genel farklar ortaya konulmuştur. Şekil incelendiğinde, standartları oluşturan ve geliştiren komitenin farklı, her iki standardın da kendine ait bir yapısının ve değerlendirme yapmak için standartları kullanan kişilerin farklı olduğu görülmektedir. Aynı zamanda UDS ve UMS/UFRS ile elde edilen finansal bilgilerin kullanıcıları ve raporlanması da farklıdır.

İkinci olarak, değerlendirme standartları maddi olmayan varlık (MOV) ifadesini kullanırken UMS 38 ve diğer muhasebe standartlarında maddi olmayan duran varlık (MODV) ifadesi kullanılmaktadır. Bu varlıkların tanımları incelendiğinde benzerlikler olduğu görülmektedir. Değerleme standartları maddi olmayan varlıkları “*ekonomik özellikleriyle kendini gösteren, fiziksel varlığı olmamasına rağmen sahibine haklar ve ekonomik faydalar sağlayan parasal olmayan bir varlık*” olarak tanımlarken, muhasebe standartları “*fiziksel niteliği olmayan tanımlanabilir parasal olmayan varlık*” olarak tanımlamaktadır. UMS 38’de değerlendirme standartlarından farklı olarak MODV’lerin tanımlanabilir olmasına vurgu yapmaktadır.

Üçüncü olarak, değerlendirme standartları MOV’leri pazarlama ile ilgili, müşterilerle ilgili, sanata ilişkin, sözleşmeyle ilgili, teknolojiyle ilgili olmak üzere beş farklı sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Muhasebe standartlarında ise MODV’ler için bu tür bir sınıflandırma görülmemektedir.

Dördüncü olarak, değerlendirme yaklaşımı olarak değerlendirme standartları piyasa yaklaşımı, gelir yaklaşımı, maliyet yaklaşımından birini kullanırken, muhasebe standartları tarihi maliyet ve cari değer yaklaşımını tercih etmektedir. Değerleme standartları bu yaklaşımlar içinden, piyasa yaklaşımının tercih edilmesini önerirken, muhasebe standartları da cari değeri öncelemektedir. Bu bağlamda elde edilen değer in gerçeğe uygun bir şekilde sunulması her iki standartta da amaçlanmaktadır.

Beşinci olarak, değerlendirme standartları değerlendirme esası olarak piyasa değeri, piyasa kirası, adil değer, yatırım değeri, sinerjik değer ve tasfiye değerini kullanmaktadır. Muhasebe standartlarında ise tarihi

maliyet, gerçeğe uygun değer, kullanım değeri ve ifa değeri ve cari maliyet esaslarından birini tercih etmektedir. Değerleme esasları dikkate alındığında, değerleme standartlarında daha fazla değer esasının ve daha detaylı bir sonuç elde etmeye yönelik bir amacın olduğu görülmektedir. Değerleme standartları sadece müşterinin talepleri doğrultusunda veya bir zorunluluktan kaynaklı değerleme yaptığından, daha az ve öz bir kitleye değerleme raporunu sunmaktadır. Dolayısıyla daha detaylı sonuçların elde edilmesi muhtemeldir. Ayrıca, muhasebe standartları maliyet yöntemi ve yeniden değerlendirme yöntemi olarak iki farklı yöntemi tercih etmektedir. Değerleme standartlarında ise piyasa yaklaşımı, gelir yaklaşımı, maliyet yaklaşımı gibi farklı değerlendirme modelleri görülmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere değerlendirme standartları, değerlendirme sürecine ve yöntemlerine daha geniş bir bakış açısı sunarken, muhasebe ve finansal raporlama standartları muhasebeleştirme ve raporlama odaklıdır. Bu bağlamda değerlendirme standartlarında karmaşık modeller görülmektedir.

Altıncı olarak, muhasebe standartları ilk ölçüm anında maliyet yaklaşımını tercih ederken, izleyen dönemlerde ise maliyet yöntemi ve yeniden değerlendirme yöntemlerinden birini tercih ederek, ilerleyen süreçte varlıkların değerini, itfa payını ve değer düşüklüğünü takip etmektedir. Değerleme standartlarında ise değerlendirme tarihi itibarı ile maddi olmayan duran varlığın değerine odaklanılmaktadır. Pazar yaklaşımının daha çok tercih edildiği değerlendirme standartlarında, değerlendirme anındaki maddi olmayan duran varlığın değeri önemlidir. Muhasebe standartlarında ise değerlendirme süreci süreklilik arz etmektedir.

Son olarak ise UDS maddi olmayan varlıkların, UMS/UFRS ile maddi olmayan duran varlıkların değerlendirilmesinde ve muhasebeleştirilmesinde farklı yaklaşımlar ve yöntemler sunar. UDS daha çok piyasa değeri ve ekonomik değerlendirme üzerine odaklanırken, UMS/UFRS, muhasebeleştirme ve finansal raporlama süreçlerini düzenler. Her iki standart da bu varlıkların gerçeğe ve ihtiyaca uygun bir şekilde sunulmasını amaçlar.

Özet olarak bu çalışma, maddi olmayan varlıkların Uluslararası Değerleme Standartları ve maddi olmayan duran varlıkların Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları (Türkçe çevirisi olduğu için aynı zamanda TMS/TFRS) açısından karşılaştırılması, muhasebe uygulamaları, değerlendirme yöntemleri ve bu varlıkların muhasebeleştirilmesi arasındaki karmaşık ilişkiyi ortaya koymaktadır.

6. SONUÇ

Fiziksel niteliği olmayan maddi olmayan varlıklar, sermaye piyasalarında işletmelerin değerlemesinde oldukça önemli hale gelmeye başlamıştır. Firmaların değerinin belirlenmesinde kritik bir etken olarak görülen bu varlıklar, şirketlerin rekabet avantajı sağlamasında, uzun vadeli finansal başarısında ve büyümesinde önemli katkılar sağlamaktadır. Buna ek olarak bu varlıkların ilk muhasebeleştirilmesi ve izleyen dönemlerde değerlemesi, işletmelerin kurumsal başarıyı elde etmesinde de gereklidir. O nedenle bu varlıkların gerçeğe uygun ve ihtiyaca uygun bir şekilde finansal tablolarda sunulması finansal bilgi kullanıcıları için hayati öneme sahiptir.

Bu çalışmada, işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamasında ve işletmelerin değerinin ortaya konmasında önemli olan maddi olmayan varlıkların (MOV) değerlendirilmesinde kullanılan ilgili Uluslararası Değerleme Standartları ve Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları (dolayısıyla Türkiye Muhasebe Standartları) açıklanmış, bu iki standart arasındaki değerlendirme açısından benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmuştur.

Çalışmadan elde edilen bulgular incelendiğinde, değerlendirme standartları ve muhasebe standartları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Standartları yayımlayan kuruluşların, yapısının, raporu kullanan kişilerin ve raporlama türlerinin farklı olduğu tespit edilmiştir.
- Bu varlıkların tanımında önemli ölçüde benzerlik olduğu görülmekte, ancak UDS’lerde maddi olmayan varlık (MOV) ifadesi kullanılırken, muhasebe standartlarında maddi olmayan duran varlık (MODV) ifadesi geçmektedir.
- Standartlar arasında bu varlıkların sınıflandırılması da farklılaşmaktadır. UDS’ler müşteri portföyü gibi finansal olmayan bilgileri maddi olmayan varlık olarak kabul ederken, muhasebe standartları sadece varlık olabilme kriterlerini karşılayıp karşılamamasına bağlı olarak MODV’lere odaklanmıştır.
- Değerleme standartları değerlendirme yaklaşımında; piyasa, gelir ve maliyet yaklaşımlarını kullanırken, muhasebe standartları maliyet modeli ve gerçeğe uygun değer modeli yaklaşımını tercih etmektedir. Değerleme standartları bu yaklaşımlar içinden piyasa yaklaşımının kullanılmasını önerirken, muhasebe standartları da cari değeri öncelemektedir. Bu açıdan, her iki standartta gerçeğe uygun değerin elde edilmesini amaçlamaktadır.
- Değerleme standartları, değerlendirme esaslarını piyasa değeri, piyasa kirası, adil değer, yatırım değeri, sinerjik değer ve tasfiye olarak sınıflandırmaktadır. Muhasebe standartlarında ise tarihi maliyet, gerçeğe uygun değer, kullanım değeri ve ifa değeri ve cari maliyet olarak sınıflandırılmıştır.
- Değerleme standartları MOV’lerin değerini, değerlendirme tarihi itibarı ile ortaya koymaktadır. Muhasebe standartları ise MODV’lerin ilk muhasebeleştirme anında maliyet yaklaşımını kullanırken, izleyen dönemlerde maliyet modeli ve yeniden değerlendirme modelinden birini tercih edilerek, varlığın değerini, itfa payını ve değer düşüklüğünü sürekli olarak takip etmektedir.
- Değerleme standartları daha çok piyasa değeri ve ekonomik değerlendirme üzerine odaklanırken, UMS/ UFRS (dolayısıyla TMS/TFRS), muhasebeleştirme ve finansal raporlama süreçlerini düzenler. Her iki standartta bu varlıkların gerçeğe ve ihtiyaca uygun bir şekilde sunulması amaçlanmıştır.

Son olarak özetle ifade edilecek olursa maddi olmayan (duran) varlıkların bu iki standardın bağlamında karşılaştırılması, muhasebe uygulamaları, değerlendirme metodolojileri ve bu varlıkların muhasebeleştirilmesi arasındaki karmaşık ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu standartların benimsenmesi, söz konusu varlıkların raporlanmasında ve değerlendirme ilişkisinin iyileştirilmesine yol açarak uygulayan işletmeler için bu varlıkların değerinin belirlenmesinde kolaylık sağlayacaktır. Ayrıca gelecekteki çalışmalara öneri olarak, maddi olmayan duran varlıkların değerlemesine ilişkin uluslararası standartların uygulanmasına esnasında ortaya çıkan zorluklar üzerine ampirik bir çalışma yapılması önerilmektedir. Özellikle farklı faaliyet alanlarına sahip şirketlerin Uluslararası Değerleme Standartları (UDS) ve Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS) kapsamında maddi olmayan duran varlıkları nasıl raporladıkları ve bu süreçte ne tür belirsizlikler ve zorlukların ortaya çıktığı analiz edilebilir.

KAYNAKÇA

- Abood, D. ve Lev, B. (1998). The Value Relevance of Intangibles: The Case of Software Capitalization. İçinde Source: Journal of Accounting Research, 36.
- Atalay, B., Okan Gökten, P., & Gökten, S. (2018). Maddi Olmayan Duran Varlıkların Değerlemesi ve Raporlanması Üzerine Eleştirel ve Kuramsal Tartışmaların Değerlendirilmesi. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20, 923-938.
- API. (2021, Mayıs). the Australian Property Institute (API): https://www.api.org.au/professional-development/knowledge-hub/international-valuation-standards-ivs-updated/?__cf_chl_tk=k7_BsmrUKJx_TfiZu7qTylFVYZh-IRsaGRFVQyT7KMpQ-1716969272-0.0.1.1-1514 adresinden alındı
- Ayan, Y. E. (2010). Gayrimenkul Değerlemesinde Gelir İndirgeme Yaklaşımı Ve Yaklaşımın Türkiye Koşullarında Uygulanabilirliği (Kocaeli Uygulaması). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(1), 382-397.
- Çağlayanşudur, T., & Karğın, M. (2021). Patent Değerlemesi ve TMS 38'e Göre Muhasebeleştirilmesi. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 28(3), 595-616. <https://doi.org/10.18657/yonveek.904353>
- Dangana, U. S. ve Udoekam, N. B. (2024). Valuation accuracy in the residential property markets in Minna and Abuja, Nigeria. Property Management, 42(2), 166-191. <https://doi.org/10.1108/PM-03-2023-0028>
- Demir, V., & Metin, A. (2018). Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Mülkiyetinde Bulunan Gayrimenkullerin Değerlemesine İlişkin Çalışmaların Kalitesinin Bu Ortaklıkların Değerine Etkisi. Muhasebe ve Denetime Bakış, 17(53), 77-100.
- Dunckley, J. (2000). Financial reporting standards: is market value for the existing use now obsolete? International valuation standards put into practice. Journal of Property Investment & Finance, 18(2), 212-224.
- Durak, G., & Gürel, E. (2014). Finansal Raporların Kalitesine Etki Eden Ülkeye Özgü Faktörler. Muhasebe Ve Finansman Dergisi(64), 95-110. <https://doi.org/10.25095/mufad.396492>
- Edge, J. A. (2001). JS24 Valuation Standards for Global Profession The Globalization of Real Estate Valuation.
- Gezer, M. A., & Kılıç, R. (2020). Türkiye'de Finansal İstikrarın Reel Ekonomiye Etkisi: Doğrusal ve Doğrusal Olmayan ARDL Modellemelerine Dayalı Olarak. Sosyoekonomi, 28(46), 117-140. <https://doi.org/10.17233/sos-ekonomi.2020.04.06>
- Godfrey, J. ve Koh, P. S. (2001). The relevance to firm valuation of capitalising intangible assets in total and by category. İçinde Australian Accounting Review, 11(24), 39-48. <https://doi.org/10.1111/j.1835-2561.2001.tb00186.x>
- Haberal, Z. (2022). Maddi Olmayan Duran Varlıklar İçerisinde Markanın Önemi ve Tms 38 Kapsamında Muhasebeleştirme Esaslarının Değerlendirilmesi. Journal of Accounting and Taxation Studies, 15(2), 389-414. <https://doi.org/10.29067/muvu.1074000>
- ICAEW. (2018). Measurement in financial reporting : Institute of Chartered Accountants.
- IVS. (2007). International Valuation Standards. International Valuation Standards Council.
- IVS. (2024). International Valuation Standards. International Valuation Standards Council.
- İşgüden Kılıç, B., Demirkan, M., & Nazır, A. (2021). Maddi olmayan duran varlıklar ve varlıklarda değer düşüklüğü standartlarının kilit denetim konularına yansımaları. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(4), 1109-1125. <https://doi.org/10.25287/ohuibf.773540>
- Karapınar, A., Zaif, F. A., Bayırlı, R., Altay, A. ve Torun, S. (2012). KOBİ TFRS Uygulamaları ve Yorumları. Ankara: Gazikitapevi.
- Kamu Gözetim Kurumu (KGK), 2017. TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar 16.12.2017 tarihli ve 30272 sayılı Resmi Gazete.

- Kocabıyık, İ., & Öktem, R. (2021). GAYRİMENKUL DEĞERLEMESİNDE ÇOK BOYUTLU YAKLAŞIM-LAR. Finans Ekonomi Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(1), 160-177. <https://doi.org/10.29106/fesa.874843>
- Ocak, M. ve Findik, D. (2019). The impact of intangible assets and sub-components of intangible assets on sustainable growth and firm value: Evidence from Turkish listed firms. Sustainability (Switzerland), 11(19). <https://doi.org/10.3390/su11195359>
- Örten, R., Kaval, H. ve Karapınar, A. (2014). Türkiye Muhasebe - Finansal Raporlama Standartları Uygulama ve Yorumları. Ankara: Gazikitapevi.
- Özaydın, M. (2022). TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıkların Muhasebeleştirilmesi. R&S - Research Studies Anatolia Journal, 5(4), 445-477. <https://doi.org/10.33723/rs.1166512>
- Özerhan, Y. ve Yanık S. (2012). IFRS/IAS İle Uyumlu TMS/TFRS Açıklamalı ve Örnek Uygulamalı Türkiye Muhasebe Standartları Türkiye Finansal Raporlama Standartları, 2. Baskı, TÜRMOB Yayınları-427.
- Perek, A. A. (2007). Şirket Birleşmelerinin Bir Parçası Olarak Elde Edilen ve Aktifleştirilen Maddi Olmayan Duran Varlıkların Değerlemesi ve İngiltere Tecrübesi. Muhasebe Ve Denetime Bakış(23), 97-112.
- SPK. (2017, Şubat). Sermaye Piyasası Kurulu: <https://spk.gov.tr/duyurular/basin-duyurulari/2017/sermaye-piyasasinda-degerleme-standartlari-hakkinda-teblig-ile-ilgili-basin-duyurusu> adresinden alındı
- Tereman, Ö. (2015). Uluslararası Değerleme Standartları ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Kapsamında İşletme Birleşmeleri: Türkiye’de Örnek Bir Uygulama [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Türkcan, M., & Akdoğan, N. (2018). Uluslararası Değerleme Standartlarında Etik İlkeler ve Uluslararası Denetim Standartları ile Karşılaştırmalı İncelenmesi. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20, 426-439.
- Yucel, S., (2023). Examination of the valuation provisions of intangible assets within the framework of international valuation standards and Turkish financial reporting standards. PressAcademia Procedia, 16, 58- 64.
- Wilson, R. M. S. ve Stenson, J. A. (2008). Intermezzo valuation of information assets on the balance sheet: The recognition and approaches to the valuation of intangible assets. İçinde Business Information Review, 25(3), 167-182. <https://doi.org/10.1177/0266382108095039>

KURUMSAL YÖNETİM ÖZELLİKLERİNİN DENETİM ÜCRETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 22.11.2024
Kabul Tarihi : 04.03.2025
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mbbakis.1589824

Öğr. Gör. Dr. Erol GEÇİCİ*

Bibliyografik Bilgiler

Geçici, E. (2025). “Kurumsal Yönetim Özelliklerinin Denetim Ücretleri Üzerindeki Etkisi: Türk Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2025, Sayı : 75, Sayfa : 103-126)
<https://doi.org/10.55322/mbbakis.1589824>

ÖZ

Bu çalışmada, 2020-2023 yılları arasında halka açık olan ve olmayan mevduat bankalarının kurumsal yönetim özelliklerinin bağımsız denetim ücreti ve denetim dışı ücretler üzerindeki etkisinin çoklu regresyon analiziyle incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada, bağımsız denetim ücreti ve denetim dışı ücretler bağımlı değişken olarak ele alınırken; yönetim kurulu üye sayısı, kadın üye oranı, yabancı üye oranı, denetim komitesi üye sayısı ve en büyük hissedar oranı kurumsal yönetim özellikleri olarak bağımsız değişkenler arasında yer almaktadır.

Araştırma sonucunda, yönetim kurulu üye sayısı ile bağımsız denetim ücreti arasında pozitif; denetim dışı ücretler arasında ise negatif bir ilişki bulunmuştur. Yönetim kurulundaki kadın üye oranının bağımsız denetim ücreti üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmazken, denetim dışı ücretler üzerinde negatif bir etkisi tespit edilmiştir. Öte yandan yönetim kurulu yabancı üye oranının bağımsız denetim ücreti ile anlamlı bir ilişkisi bulunmazken, denetim dışı ücretler ile pozitif bir ilişkisi saptanmıştır. Denetim komitesi üye sayısının bağımsız denetim ücreti ve denetim dışı ücretlerle anlamlı bir ilişkisi

* Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Yeniçağa Yaşar Çelik MYO, erol.gecici@ibu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-3511-0176.

tespit edilememiştir. Son olarak, işletme büyüklüğünün, bağımsız denetim ücreti ve denetim dışı ücretler üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Denetim Ücreti, Kurumsal Yönetim, Yönetim Kurulu Üye Sayısı, Denetim Komitesi Üye Sayısı, Bankalar

JEL Sınıflandırması: M42, G34, G21

THE IMPACT OF CORPORATE GOVERNANCE CHARACTERISTICS ON AUDIT FEES: A RESEARCH IN THE TURKISH BANKING SECTOR

ABSTRACT

This study aims to examine the impact of corporate governance characteristics of publicly traded and non-publicly traded deposit banks on independent audit fees and non-audit fees between 2020 and 2023 using multiple regression analysis. In the study, while independent audit fees and non-audit fees are considered as dependent variables, the number of board members, the proportion of female members, the proportion of foreign members, the number of audit committee members and the largest shareholder ratio are among the independent variables as corporate governance characteristics.

As a result of the research, a positive relationship was found between the number of board members and independent audit fees, while a negative relationship was found between non-audit fees. While the ratio of female board members has no significant effect on independent audit fees, it has a negative effect on non-audit fees. On the other hand, the proportion of foreign members on the board of directors has no significant relationship with independent audit fees, while it has a positive relationship with non-audit fees. The number of audit committee members has no significant relationship with independent audit fees and non-audit fees. Finally, the size of the firm has a significant and positive effect on audit fees and non-audit fees.

Keywords: Audit Fees, Corporate Governance, Number of Board Members, Number of Audit Committee Members, Banks

JEL Codes: M42, G34, G21

1. GİRİŞ

Kurumsal yönetim, bir şirketin yönetim ve denetim süreçlerinin etkinliğini artırmayı amaçlayan; şeffaflık, hesap verebilirlik, adillik ve sorumluluk gibi temel ilkelere dayalı bir sistemdir. Bankacılık sektöründe kurumsal yönetim, yatırımcı güveninin sağlanması ve yasal düzenlemelere uyumun sağlanması için temel bir araç olarak görülmektedir (Alagöz & Erkoçak, 2021: 120). Bankalar, mali yapılarının karmaşıklığı ve düzenleyici gereklilikler nedeniyle kurumsal yönetim unsurlarının denetim sürecine etkisini daha yoğun hisseden sektörler arasındadır. Bu bağlamda, yönetim kurulu yapısı, denetim komitesi işlevleri ve sahiplik yapısı gibi kurumsal yönetim özelliklerinin bankaların denetim ücretleri üzerinde önemli bir etkisi olduğu öngörülmektedir.

Yönetim kurulu üyeleri bilgili, iyi niyetli, özenli ve dikkatli bir şekilde paydaşların menfaatlerini de göz önünde bulundurarak şirketin ve pay sahiplerinin çıkarları doğrultusunda hareket etmelidir (G20/OECD, 2023: 35). Bu doğrultuda, yönetim kurulu özelliklerinin (ikilik, muhasebe ve finans uzmanlığı, toplantı sayısı, kadın üye oranı, yabancı üye oranı vb.) bağımsız denetim ücreti ve denetim dışı ücretler üzerindeki etkisi, kurulun etkin gözetim sağlama kapasitesi ve şirketin şeffaflık düzeyine katkısı açısından önem arz etmektedir. Yönetim kurulu, iş süreçlerini izlemek, kararlarının uygulanmasını sağlamak, kendisine sunulacak konulara yönelik rapor hazırlamak veya iç denetim yapmak amacıyla, yönetim kurulu üyelerinin de yer alabileceği komiteler ve komisyonlar kurma yetkisine sahiptir (TTK, mad. 366/2). Yönetim kurulunun oluşturduğu komitelerden biri de denetim komitesidir. Bu komite, iç denetim faaliyetlerinin yanı sıra dış denetçilerin atanması, yeniden atanması ve ücretlendirilmesi dahil olmak üzere dış denetçi ile olan genel ilişkiyi gözetmek ve denetçi tarafından şirkete sağlanan denetim dışı hizmetlerin niteliğini onaylamak ve izlemekle görevlidir (G20/OECD, 2023: 32).

En büyük hissedar, sahip olduğu yüksek pay oranı sayesinde şirket yönetimini seçme ve stratejik karar alma süreçlerinde belirleyici bir etkiye sahiptir (G20/OECD, 2023: 39). Bu durum, en büyük hissedarın şirketin denetim politikalarına da dolaylı olarak etki edebilmesine olanak tanımaktadır. Özellikle, yüksek sahiplik oranına sahip hissedarların daha etkin gözetim sağlayarak dış denetim ihtiyacını ve dolayısıyla denetim ücretlerini azaltabilir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki mevduat bankalarına odaklanarak kurumsal yönetim özelliklerinin bağımsız denetim ücreti ve denetim dışı ücretler üzerindeki etkisini analiz etmektir. Kurumsal yönetim özelliği olarak, yönetim kurulu üye sayısı, kadın üye oranı, yabancı üye oranı, denetim komitesi üye sayısı ve en büyük hissedar oranı ele alınmıştır. Böylece bankaların kurumsal yönetim yapılarının denetim süreçlerindeki rolü ortaya konarak literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Çalışma, sadece Türkiye’deki birden fazla şubeye sahip mevduat bankaları ile sınırlıdır; dolayısıyla bulguların finansal olmayan işletmelere genellenmesi konusunda dikkatli olunmalıdır. Ayrıca yönetim kurulundaki bağımsız üye sayısı ve denetim komitesi toplantı sıklığı gibi veriler bazı bankalardan elde edilemediği için bu değişkenler örneklem dışı bırakılmıştır. Mevduat bankalarının büyük bir kısmının halka açık olmaması nedeniyle halka açıklık oranı da analize dahil edilmemiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kurumsal yönetim, artan işletme büyüklükleri ve karmaşık yapılarla birlikte ortaya çıkan vekalet sorunlarının yönetiminde önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, vekalet sorunlarının günümüzün karmaşık organizasyon yapıları ve çeşitli paydaş çıkarları göz önüne alındığında tamamen ortadan kaldırılmasının hâlâ önemli bir zorluk olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, düzenleyici kurumların, kurumsal yönetim uygulamalarının etkinliğini artırmak ve bu sorunları minimize etmek için kritik sorumluluklar üstlendiği belirtilmektedir (Brudney, 1985: 1444).

Amerika Birleşik Devletleri’nde Enron, WorldCom ve HealthSouth büyük şirketlerin iflasları; Avrupa’da ise Parmalat, Royal Ahold ve Vivendi Universal şirketlerin çöküşleri, kurumsal yönetim sistemlerindeki ciddi eksiklikleri gözler önüne sermiştir. Bu iflaslar, hesap verebilirlikten yoksun yönetim uygulamaları, etkin iç kontrol mekanizmalarının eksikliği, dış denetim kalitesinin düşüklüğü, denetçi bağımsızlığının

zedelenmesi ve özellikle denetim komitesi gibi kurumsal yönetim yapılarının etkin şekilde işlememesine dair önemli kanıtlar sunmaktadır (Soltani, 2014: 266). Bu tür büyük muhasebe skandalları sonrasında kurumsal yönetim, küresel ölçekte daha fazla önem kazanmıştır. OECD tarafından belirlenen kurumsal yönetim ilkeleri (şeffaflık, hesap verebilirlik, adillik ve sorumluluk), hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde şirketlerin yönetim politikalarını şekillendiren temel bir rehber olmuştur.

Bankacılık sektörünün düzenleyici yapısı ve sistemik önemi, kurumsal yönetim ilkelerinin etkin uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Yönetim kurulu özellikleri, denetim komitesinin etkinliği ve sahiplik yapısı, bankaların hem operasyonel süreçlerini hem de bağımsız denetim süreçlerini etkileyen unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu unsurlar, bankaların düzenli denetim mekanizmalarına uyum sağlama ve finansal raporlamalarının doğruluğunu güvence altına alma konusundaki çabalarını şekillendirmektedir. Bu bağlamda, bankalar yıl boyunca belirli aralıklarla bağımsız denetimden geçmek zorundadır. Mart, Haziran ve Eylül aylarının sonunda yapılan ara dönem bağımsız denetimlerin yanı sıra, yıl sonunda gerçekleştirilen yıllık bağımsız denetimler, bankaların mali tablolarının doğruluğunu ve yasalara uygunluğunu sağlamak amacıyla yapılmaktadır (Bankaların Bağımsız Denetimi Hakkında Yönetmelik, mad. 4/4).

Bağımsız denetim kuruluşlarının, denetim süreci sırasında bankanın varlığını tehlikeye sokabilecek veya yöneticilerin yasal düzenlemeleri ihlal eden faaliyetlerini tespit etmesi durumunda, bu durumu ilgili kurumlara bildirmesi gerekmektedir (Bankacılık Kanunu, 2005: mad. 33). Bu bildirim, mesleki gizlilik ve bankacılık sırlarına ilişkin yükümlülüklerin ihlal edildiği anlamına gelmemektedir. Bu tür bildirim yükümlülükleri, bankaların yasal düzenlemelere uyum sağlama konusundaki sorumluluklarını yerine getirmeleri açısından önemlidir. Yıl sonu konsolide ve konsolide olmayan bağımsız denetim raporları, Nisan ayı sonuna kadar Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'na (BDDK) sunulmak zorundadır. Bu düzenli denetim zorunluluğu, bankaların denetim süreçlerine yaptığı harcamaların sürekli artmasına sebep olmaktadır.

Bankaların denetim süreçleri, yönetim kurulu yapısı, denetim komitesi işlevleri ve sahiplik yapısı gibi kurumsal yönetim özelliklerinden etkilenmekte olup, bu özellikler denetim ücretlerinin düzeyini belirleyebilmektedir. Denetim ücreti, bankaların bağımsız denetim ücreti ve denetim dışı hizmetleri kapsamında yaptığı harcamaların toplamını ifade etmektedir. Bu kapsamda, bağımsız denetim ücreti, bankaların finansal raporlarının doğruluğunu ve yasalara uygunluğunu denetlemek amacıyla bağımsız denetim kuruluşlarına ödediği ücretlerdir. Denetim dışı ücretler ise bağımsız denetim şirketlerinin finansal tabloların denetimi dışında sunduğu hizmetler karşılığında elde ettiği gelirleri ifade etmektedir. Bankalara ait denetim raporlarında, denetim dışı ücretler kapsamında vergi danışmanlık ücreti, diğer güvence hizmetleri ücreti ve denetim dışı diğer hizmetler ücreti gibi kalemler yer almaktadır. Denetim dışı ücretlerin en önemli tartışma konusu, denetçilerin bağımsızlığı üzerindeki olası etkileridir. Denetim şirketlerinin bu hizmetler nedeniyle müşterilerine finansal olarak bağımlı hâle gelebileceği ve bunun, denetçilerin yönetim baskısına karşı direnç göstermesini zorlaştırabileceği ifade edilmektedir (DeFond vd., 2002: 1248). Ayrıca danışmanlık hizmetlerinin doğası gereği denetçilerin yönetsel roller üstlenmesine yol açabileceği ve bu durumun denetim süreçlerindeki nesnelliği tehdit edebileceği belirtilmektedir (Simunic, 1984: 681). Bankalar finansal tablolarının güvenilirliğini sağlamak ve denetim süreçlerini etkin bir şekilde yönetebilmek için denetim ve denetim dışı hizmetleri almak durumundadır.

Bankaların Kurumsal Yönetim İlkesine İlişkin Yönetmelik'in 3. ilkesine göre, bankaların yönetim kurulu üyeleri, görevlerini etkin şekilde yerine getirecek yetkinlikte olmalı ve banka faaliyetlerini bağımsız değerlendirmelidir. Bankacılık Kanunu'nun 23. maddesine göre ise yönetim kurulları genel müdür dahil en az beş kişiden oluşmalıdır. Ayrıca CEO (genel müdür) ve yönetim kurulu başkanının aynı kişi olmaması gerekliliği, kurumsal yönetim ilkeleri doğrultusunda getirilmiş bir düzenlemedir. Bu düzenleme, yönetim kurulu ile CEO arasındaki ilişkiyi daha bağımsız ve tarafsız bir hale getirerek CEO'nun kararlarının objektif bir şekilde denetlenmesini sağlamaktadır. Yönetim kurullarında bağımsız üyelerin bulunması, bankanın denetim süreçlerine yönelik daha tarafsız bir yaklaşım geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bağımsız üyeler, finansal raporlamanın doğruluğunu sağlamak ve iç denetim süreçlerinin etkinliğini artırmak amacıyla yönetim kurulunda önemli bir denetim işlevi üstlenmektedir. Bağımsız üyelerin varlığı, denetim süreçlerinin kalitesini artırmakta ve bu durum denetim ücretlerinin düzeyini etkilemektedir (Nehme & Jizi, 2018: 307).

Denetim komitesi, bankaların gözetim ve denetim süreçlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla yönetim kuruluna bağlı olarak çalışan bir komitedir. Bankaların iç kontrol, risk yönetimi ve finansal raporlama süreçlerini denetleyen bu komite, finansal raporlamanın doğruluğunu ve şeffaflığını sağlamak amacıyla faaliyet göstermektedir (Bankacılık Kanunu, 2005: mad.24). Denetim komitesi üyeleri, genellikle finansal ve muhasebe konularında uzman kişilerden oluşmaktadır. Abbott vd. (2003: 27) ile Kim vd. (2017: 421) tarafından yapılan çalışmalar, denetim komitesinde muhasebe ve finans uzmanının bulunmasının bağımsız denetim ücretlerini artırdığını göstermektedir. Buna karşılık Geçici (2024a: 1395) ile Krishnan & Visvanathan (2009: 135) çalışmalarının bulguları, bu uzmanlığın varlığının denetim ücretlerini düşürebileceğini öne sürmektedir. Denetim komitesinin bağımsızlık düzeyi, üye sayısı ve toplantı sıklığı denetim sürecinin kapsamını ve derinliğini etkileyebilmektedir.

Bankalardaki en büyük sahiplik oranı, yabancı sahiplik, kurumsal sahiplik, yönetsel sahiplik ve dağınık (halka açık) sahiplik yapısı, denetim ücretinin düzeyini etkileyebilmektedir. Şirket yönetiminde en büyük sahipliğin belirleyici rol oynaması, vekalet maliyetlerini düşürerek izleme ve denetim gereksinimini azaltmakta, bu durum ise denetim ücretlerinin daha düşük seviyelerde seyretmesine yol açabilmektedir (Ali vd., 2020: 31). Kurumsal sahiplik yapısına sahip şirketlerde, yatırımcıların etkin izleme yetenekleri nedeniyle daha kapsamlı denetim hizmetleri talep edilmekte, bu da denetim ücretlerinin artmasına yol açabilmektedir. Benzer şekilde, yüksek halka açıklık oranı geniş bir hissedar tabanını temsil ettiği için denetim süreci uzamakta ve kaynak ihtiyacı artmakta, böylece denetim ücretleri yükselebilmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'deki bankacılık sektöründe yönetim kurulu yapısı, denetim komitesi işlevleri ve sahiplik yapısı gibi kurumsal yönetim unsurları, denetim ücretleri üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Yasal düzenlemeler ve uluslararası standartlar çerçevesinde şekillenen bu yapılar, bankaların finansal raporlamalarının doğruluğunu ve güvenilirliğini artırmakta, böylece yatırımcı güvenini sağlamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'deki bankacılık sektöründe kurumsal yönetim özelliklerinin denetim ücretleri üzerindeki etkisinin incelenmesi, literatüre teorik bir katkı sunmanın yanı sıra uygulamada da önemli faydalar sağlayacaktır.

3. LİTERATÜR VE ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Uluslararası literatürde, özellikle bankacılık sektöründe denetim ücreti ile kurumsal yönetim özellikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar, bankaların kurumsal yönetim yapısının denetim maliyetleri üzerindeki etkisini ortaya koyarak sektördeki uygulamalara yönelik önemli bulgular sunmaktadır.

3.1. Kurumsal Yönetim Özellikleri ve Denetim Ücreti Literatürü

Abbott vd. (2003), denetimden geçmiş raporlarını Securities and Exchange Commission’a (SEC) sunan 492 işletmenin 2001 yılı denetim ücretleri üzerinde denetim komitesi bağımsızlığı ve komitedeki finansal uzmanlığın pozitif bir etkisi olduğunu tespit etmiştir. Öte yandan denetim ücreti ile denetim komitesi toplantı sayısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Boo & Sharma (2008), 2001 mali yılda varlık toplamı 200 milyon doları aşan ABD’deki 357 Banka Holdingi Şirketlerinin (BHC) kurumsal yönetim özellikleri ile denetim ücretleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmaya göre, yönetim ve denetim kurulu toplantı sayısı ve ikilik gibi çoğu kurumsal yönetim değişkeni ile denetim ücretleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak denetim ücreti ile varlık toplamı ve denetim dışı ücretler arasında pozitif; aktif kârlılık oranı ve denetim komitesinin bağımsızlığı ile ise negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Soyemi & Olowookere (2013), Nijerya bankacılık sektörünün 2009-2012 dönemindeki bağımsız denetim ücretlerinin müşteri özellikleri ile ilişkisini incelemiştir. Sonuçlara göre, banka büyüklüğünün denetim ücretleri üzerinde pozitif etkisi olan en önemli faktörlerden biri olduğu tespit edilmiştir.

Cameran & Perotti (2014), İtalya bankalarının 1999-2006 mali yıllarındaki verilerini kullanarak denetim ücretleri ile IAS/IFRS’nin kabulü arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Denetim ücretlerinin anket yoluyla elde edildiği çalışmada, IAS/IFRS’nin benimsenmesinden sonra denetim ücretlerinde yaklaşık yüzde 19,29 oranında bir artış olduğu ve bu artışın daha fazla denetçi çabası gerektirdiği için meydana geldiği ileri sürülmüştür.

Afesha (2015), Etiyopya’daki sekiz ticari bankanın 2004-2012 yılları arasındaki panel verilerini kullanarak denetim ücretlerini etkileyen belirleyicileri incelemiştir. Çalışma da, banka büyüklüğü, likidite, verimlilik, kredi büyümesi, sermaye yeterliliği ve denetçi büyüklüğünün denetim ücretlerinin önemli belirleyicileri olduğunu tespit etmiştir.

Hines vd. (2015), ABD’de listelenen 3980 bankanın 2003-2011 yılları arasındaki yönetim kurulu risk komitesinin varlığı ile denetim ücreti arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sonuçlara göre, risk komitelerinin varlığı ortalama olarak daha yüksek denetim ücretleriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, denetim ücretinin yönetim kurulu sayısı ile negatif bir ilişki gösterdiği ancak yönetim kurulu bağımsızlığı ile denetim ücreti arasında bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir.

Leidner & Lenz (2017), Almanya’daki 573 kredi kuruluşunun 2009-2011 yılları arasındaki verilerini kullanarak, müşteri iş riski, kamu yararına hizmet eden kuruluşlar ve denetim ücretleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, bir kredi kurumunun iş riskinin denetim ücretleriyle ilişkili olduğu tespit

edilmiştir. Ayrıca kamu yararına hizmet eden kredi kurumlarının (PIEs), yaklaşık yüzde 27,29 daha yüksek denetim ücreti ödediği belirlenmiştir.

Nehme & Jizi (2018), Financial Times Stock Exchange (FTSE-350) endeksinde listelenen finansal kuruluşların 2011-2015 yıllarındaki yönetim ve denetim kurulu özelliklerinin denetim ücreti üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Yönetim kurulunun büyüklüğünün ve bağımsız üye oranının, denetim ücretlerini artırdığı tespit edilmiştir. Ancak yönetim kurulunda kadın üye bulunmasının ve yönetim kurulu toplantı sayısının denetim ücretleri üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada denetim komitesi üye sayısının, toplantı sayısının ve denetim komitesindeki finansal uzman oranının denetim ücreti üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir.

Umar Farooq vd. (2018), Pakistan Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören KSE-100 endeksinde yer alan şirketlerin 2007-2011 yılları arasındaki yönetim kurulu ve denetim komitesi kalitesinin denetim ücreti üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Yönetim kurulu kalitesi (yönetim kurulu büyüklüğü, yönetim kurulu bağımsızlığı, CEO ikiliği, yönetim kurulu başkanı bağımsızlığı, yönetim kurulu özsermayesi ve yönetim kurulu çalışkanlığı) ile dış denetim ücreti arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Denetim komitesinin kalitesi (denetim komitesi büyüklüğü, denetim komitesi bağımsızlığı ve denetim komitesi çalışkanlığı) ise dış denetim ücretini azaltıcı etkide bulunmuştur.

Jizi & Nehme (2018), ABD Ulusal Ticari Bankalarının 2009-2015 yıllarına ait 664 şirket-yıl verisini kullanarak CEO/başkan ikili rollerinin yönetim kurulu izleme ve denetim ücretleri arasındaki ilişkiyi etkileyip etkilemediğini incelemiştir. Çalışmada, denetim ücretlerinin yönetim kurulu bağımsızlığı, yönetim kurulu büyüklüğü, CEO/başkan ikili rolü ve denetim komitesindeki finans uzmanları ile pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Coffie & Bedi (2019), Gana'da 2003-2014 yılları arasında faaliyet gösteren 52 finansal işletmenin Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'nı (UFRS) benimsemelerinin ve işletme büyüklüğünün denetçi ücretleri üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmada, UFRS'nin benimsenmesinin denetim ücretlerini artırdığı tespit edilmiştir. Bu artışın, bankalar ve sigorta şirketlerinin yanı sıra tüm sektörlerde gözlemlendiği belirlenmiştir. Ayrıca denetlenen işletmenin büyüklüğünün de denetim ücretlerini artırdığı bulunmuştur.

Nawaiseh vd. (2019), Ürdün'deki 12 ulusal bankanın 2008-2015 yılları arasındaki verilerini kullanarak sahiplik yapısının denetim ücretleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada, geleneksel bankalarda aile ve kurumsal sahipliğin denetim ücretleri üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi olduğu; devlet mülkiyetinin ise denetim ücreti üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Ali vd. (2020), 2003-2010 yılları arasında borsaya kayıtlı Fransız şirketlerine ilişkin verileri kullanarak en büyük pay sahibinin bir aile olduğu durumlarda, büyük pay sahiplerinin denetim ücretleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmanın bulguları, denetim ücretleri ile büyük pay sahibinin varlığı, sayısı ve oy gücü arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Yamada ve Fujita (2022), Tokyo Menkul Kıymetler Borsası'na kayıtlı şirketlerin 2010-2019 yıllarına ait verilerini analiz ederek en büyük pay sahibinin payının denetim ücreti üzerindeki etkisini araştırmıştır.

Çalışmanın sonuçları, sahiplik yoğunlaşması ile denetim ücreti arasında negatif bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Ahmad vd. (2022), Pakistan’da faaliyet gösteren işletmelerin 2003-2014 yılları arasındaki 1.255 şirket-yılı gözlemine dayanarak politik bağlantılar, politik belirsizlik ve denetim ücretleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, sivil politik bağlantıları olan şirketlerin, bu bağlantıların istikrarsızlığı nedeniyle, bağlantısı olmayan şirketlere kıyasla daha yüksek denetim ücretleri ödediği tespit edilmiştir. Öte yandan, askeri bağlantılı işletmelerin, hükümetin istikrarlı yapısı nedeniyle, bağlantısı olmayan işletmelere göre önemli ölçüde daha düşük denetim ücretleri ödediği belirlenmiştir.

Terzi & Kıymetli Şen (2023), Borsa İstanbul’da işlem gören şirketlerin denetim ücretleri ile denetim komitesinin özellikleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada, denetim ücreti ile iktisadi ve idari bilimler alanında eğitim alan kadın üyeler arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulmuştur. Ayrıca şirketin büyüklüğü ve bağımsız denetçi ile denetim ücreti arasında da anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Saleh & Ragab (2023), Mısır Borsası’nda işlem gören 62 işletmenin, 2015-2020 yılları arasında farklı örgütsel biçimler ve yönetim mekanizmalarının denetim ücretleri üzerindeki etkilerini ampirik olarak incelemiştir. Sonuç olarak, denetim ücretlerinin yüzde 95,7’sinin likidite, denetim komitesi bağımsızlığı, denetim raporu gecikmesi ve denetim firmasının statüsü gibi faktörler tarafından belirlendiği tespit edilmiştir. S.355

Geçici (2024a), BIST’te işlem gören finansal olmayan 196 şirketin 2020-2022 yıllarındaki denetim ücreti ile denetim komitesi özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, denetim komitesi üye sayısı, bağımsızlık oranı ve yabancı üye sayısının hem bağımsız denetim ücreti hem de denetim dışı ücret ile negatif ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca denetim komitesi üyelerinin muhasebe ve finans uzmanı oranı ile bağımsız denetim ücreti arasında negatif bir ilişki tespit edilirken, bu uzmanlık oranı ile denetim dışı ücret arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır.

3.2. Kurumsal Yönetim Özellikleri ve Finansal Performans Literatürü

Ulusal literatürde bankacılık sektöründe denetim ücreti ile kurumsal yönetim özelliklerini inceleyen bir çalışma bulunmaması nedeniyle kurumsal yönetim özellikleri ve finansal performans üzerine yapılmış bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Staikouras vd. (2007), Avrupa’daki 58 büyük bankanın 2002-2004 yılı verileri kullanılarak yönetim kurulu büyüklüğü ve icracı olmayan direktörlerin oranı ile finansal performans arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada, yönetim kurulu büyüklüğü ile banka finansal performansı arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. İcracı olmayan direktörlerin oranı ile finansal performans arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Doğan & Yıldız (2013), Borsa İstanbul’da (eski adı İMKB) işlem gören 12 bankanın 2005-2010 verilerini kullanarak yönetim kurulu büyüklüğünün banka performansı üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada aktif kârlılığı ve özkaynak kârlılığı ile bankaların yönetim kurulu büyüklüğü arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Liang vd. (2013), Çin'deki 50 büyük bankanın 2003-2010 yıllarına ait yönetim kurulu özelliklerinin banka performansı üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada, yönetim kurulu büyüklüğünün banka performansı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Eker & Kurtaran (2017), Türkiye'de faaliyet gösteren 46 bankanın 2011-2013 yıllarında yönetim kurullarındaki cinsiyet çeşitliliği ile finansal performans (ROE) arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada yönetim kurullarındaki kadın oranı ve yönetim kurulu başkanının cinsiyetiyle finansal performans göstergesi olarak kullanılan özkaynak kârlılığı (ROE) arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Al Farooque vd. (2020), Tayland Borsası'nda 2000-2016 yıllarında işlem gören 452 şirketin yönetim kurulu ve denetim komitesi özelliklerinin ve sahiplik yapılarının piyasa bazlı finansal performans üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada, yönetim kurulu büyüklüğü ile finansal performans arasında pozitif bir ilişki tespit edilirken, denetim komitesi büyüklüğü ile finansal performans arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Eker (2022), Türkiye'de faaliyet gösteren 16 mevduat bankasının 2018-2020 verilerini kullanarak yönetim kurulundaki bağımsız üye oranının, uzman üye oranının ve kadın üye oranının özkaynak kârlılığı (ROE) üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda yönetim kurulu bağımsız üye oranı ve uzman üye oranı ile özkaynak kârlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ancak yönetim kurulundaki kadın üye oranı ile özkaynak kârlılığı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Taşşümer & Cengiz (2022), Borsa İstanbul'da kesintisiz işlem gören 11 bankanın 2010-2020 yıllarına ait kurumsal yönetim göstergeleri ile finansal performanslar arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada yönetim kurulu üye sayısı ve en büyük ortağın payı ile ROE arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Yabancı yönetim kurulu üye oranının hem ROA hem de ROE ile negatif ilişkili olduğu bulunmuştur. Kadın yönetim kurulu üye oranı ile finansal performansın tüm değişkenleri arasında anlamlı bir ilişkisi tespit edilememiştir.

Hokka & Biber (2024), gelişmekte olan ülkelerin borsalarında işlem gören 75 bankanın 2011-2021 yıllarına ait yönetim kurulu yapısı ile banka performansı (ROA) arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, yönetim kurulu üye sayısı ve ikilik değişkeninin banka performansı üzerinde negatif etkisi tespit edilmiştir.

Bu çalışma, denetim ücretleri üzerine yapılan önceki çalışmalardan birkaç açıdan farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde denetim ücretlerinin denetim raporlarında açıklanması, Türkiye'ye kıyasla daha önce zorunlu hâle geldiğinden, bu konuda kapsamlı bir literatür oluşmuştur. Türkiye'de denetim ücretlerinin halka açık ve büyük işletmeler tarafından açıklanması 2021 yılında zorunlu hâle getirilmiştir. Bu nedenle, Türkiye'de denetim ücretleri üzerine yapılan çalışmalar sınırlıdır. Türkiye'deki bankacılık alanında yapılan çalışmalarda kurumsal yönetim ile finansal performans ilişkisi sıklıkla incelenmiş olmakla birlikte, kurumsal yönetim özelliklerinin denetim ücretleri üzerindeki etkisini ele alan bir ulusal çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma, kurumsal yönetim özelliklerinin denetim ücretleri üzerindeki etkisini Türk bankacılık sektörü bağlamında ele almasıyla literatürde özgün bir yere sahiptir ve alana önemli bir katkı sunmaktadır.

3.3. Hipotezler

Çalışmada, kurumsal yönetim özelliklerinin bağımsız denetim ücreti ve denetim dışı ücretlerle anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma sorusuna uygun olarak beş ana ve on altı hipotez geliştirilmiştir. Genel olarak literatürde kurumsal yönetim özelliklerinin denetim ücretleri üzerindeki etkisinin farklı sonuçları bulunmaktadır. Bu nedenle hipotezlerde ilişkinin varlığı ya da yokluğu durumuna bakılmıştır. Hipotezlerin oluşturulmasında Tablo 2’deki referanslardan faydalanılmıştır.

Yönetim kurulundaki kişi sayısı: Literatürde, yönetim kurulu üye sayısının denetim ücretleri üzerindeki etkisine ilişkin farklı bulgular bulunmaktadır. Bazı çalışmalarda yönetim kurulu üye sayısındaki artışın denetim ücretlerini yükselttiği bulunmuştur (Ahmad vd., 2022: 268; Jizi & Nehme, 2018: 236; Nehme & Jizi, 2018: 307). Buna karşılık bir başka çalışmada ise yönetim kurulu büyüklüğünün denetim ücretlerini düşürdüğü tespit edilmiştir (Hines vd., 2015: 78).

H1: Yönetim kurulundaki kişi sayısı ile denetim ücretleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1A} : Yönetim kurulundaki kişi sayısı (BD_Size) ile bağımsız denetim ücreti (LN_IAF) arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1B} : Yönetim kurulundaki kişi sayısı (BD_Size) ile denetim dışı ücretler (LN_NAF) arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Yönetim kurulundaki kadın üye oranı: Literatürde, yönetim kurulundaki kadın üye oranının denetim ücretleri üzerindeki etkisine ilişkin farklı bulgular bulunmaktadır. Bazı çalışmalarda yönetim kurulundaki kadın üye oranındaki artışın denetim ücretlerini artırdığı bulunmuştur (Ghosh, 2019: 107). Buna karşılık bir başka çalışmada ise yönetim kurulundaki kadın üye oranının denetim ücretlerini düşürdüğü tespit edilmiştir (Nehme & Jizi, 2018: 307).

H2: Yönetim kurulundaki kadın üye oranı ile denetim ücretleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{2A} : Yönetim kurulundaki kadın üye oranı (BD_Fem) ile bağımsız denetim ücreti (LN_IAF) arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{2B} : Yönetim kurulundaki kadın üye oranı (BD_Fem) ile denetim dışı ücretler (LN_NAF) arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Yönetim kurulundaki yabancı üye oranı: Literatürde, yönetim kurulundaki yabancı üye oranının denetim ücretleri üzerindeki etkisine ilişkin az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Geçici, (2024a: 1390), denetim komitesindeki yabancı üye oranının denetim ücretleri üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında negatif bir ilişki bulmuştur. Uluslararası ve ulusal literatürde genel olarak yönetim kurulundaki yabancı üye oranının finansal performansla ilişkisine bakılmıştır.

H3: Yönetim kurulundaki yabancı üye oranı ile denetim ücretleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{3A} : Yönetim kurulundaki yabancı üye oranı (BD_For) ile bağımsız denetim ücreti (LN_IAF) arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{3B} : Yönetim kurulundaki yabancı üye oranı (BD_For) ile denetim dışı ücretler (LN_NAF) arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Denetim komitesindeki üye sayısı: Literatürde, denetim komitesindeki üye sayısının denetim ücretleri üzerindeki etkisine ilişkin farklı bulgular bulunmaktadır. Bazı çalışmalarda denetim komitesindeki üye sayısındaki artışın denetim ücretlerini azalttığı bulunmuştur (Geçici, 2024a: 1395; Ghosh, 2019: 108). Buna karşılık bir başka çalışmalar da ise denetim komitesindeki üye sayısının denetim ücretlerini etkilemediği tespit edilmiştir (Ahmad vd., 2022: 268; Hines vd., 2015: 75).

H4: Denetim komitesindeki kişi sayısı ile denetim ücretleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{4A} : Denetim komitesindeki kişi sayısı (AC_Size) ile bağımsız denetim ücreti (LN_IAF) arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{4B} : Denetim komitesindeki kişi sayısı (AC_Size) ile denetim dışı ücretler (LN_NAF) arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Şirketin en büyük ortağının payı: Literatürde, şirketin en büyük ortağının payının denetim ücretleri üzerindeki etkisine ilişkin farklı bulgular bulunmaktadır. Bazı çalışmalarda yönetim kurulundaki en büyük ortağın payındaki artışın denetim ücretlerini azalttığı bulunmuştur (Ali vd., 2020: 31; Yamada & Fujita, 2022: 1). Buna karşılık, bir başka çalışmada ise şirketin en büyük ortağının payının denetim ücretlerini etkilemediği tespit edilmiştir (Geçici, 2024b: 556).

H5: Şirketin en büyük ortağının payı ile denetim ücretleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{5A} : Şirketin en büyük ortağının payı (L_Share) ile bağımsız denetim ücreti (LN_IAF) arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{5B} : Şirketin en büyük ortağının payı (L_Share) ile denetim dışı ücretler (LN_NAF) arasında anlamlı bir ilişki vardır.

4. ARAŞTIRMA

Kurumsal yönetim özellikleri ile denetim ücretleri arasındaki ilişkiyi analiz etmek için panel veri regresyon modeli ile tahminleme yapılmıştır. Bağımlı değişken olarak bağımsız denetim ücreti ve denetim dışı ücretler kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise kurumsal yönetim özellikleri kapsamında yönetim kurulu üye sayısı, yönetim kurulundaki kadın üye oranı, yönetim kurulundaki yabancı üye oranı, denetim komitesi üye sayısı ve en büyük pay sahipliği oranı olarak belirlenmiştir. Araştırmada, her bir ücret türü için model oluşturularak analiz gerçekleştirilmiştir

$$LN_IAF_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 BD_Size_{i,t} + \beta_2 BD_Fem_{i,t} + \beta_3 BD_For_{i,t} + \beta_4 AC_Size_{i,t} + \beta_5 L_Share_{i,t} + \beta_6 LN_TA_{i,t} + \beta_7 LEV_{i,t} + Yıl + \epsilon_{i,t} \quad (1)$$

$$LN_NAF_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 BD_Size_{i,t} + \beta_2 BD_Fem_{i,t} + \beta_3 BD_For_{i,t} + \beta_4 AC_Size_{i,t} + \beta_5 L_Share_{i,t} + \beta_6 LN_TA_{i,t} + \beta_7 LEV_{i,t} + Yıl + \epsilon_{i,t} \quad (2)$$

Modellerde yer alan LN_IAF, bağımsız denetim ücretinin doğal logaritmasını; LN_NAF, denetim dışı ücretlerin doğal logaritmasını; BD_Size, yönetim kurulundaki üye sayısı; BD_Fem, yönetim kurulundaki kadın üye oranı; BD_For, yönetim kurulundaki yabancı üye oranını; AC_Size, denetim komitesindeki üye sayısını; L_Share, şirketin en büyük ortağının payını; LN_TA, aktif toplamının doğal logaritmasını; LEV, kaldıraç oranını; Yıl, şirketin incelenen yıl kuklasını ve ϵ , hata terimini ifade etmektedir.

4.1. Örneklem, Değişkenler ve Metotlar

Araştırmada Türkiye’de faaliyette bulunan halka açık olan ve olmayan 23 mevduat bankasının kurumsal yönetim özellikleri ve denetim ücretlerinin 2020-2023 yılları arasındaki verileri kullanılmıştır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) verilerine göre, Türkiye’de 33 mevduat, 20 kalkınma ve yatırım, 9 katılım bankası ve 1 TMSF bünyesinde olmak üzere toplam 63 banka bulunmaktadır. Bankacılık sektöründe her bir banka türünün farklı özellikler göstermesi nedeniyle çalışmada yalnızca mevduat bankaları örneklem olarak seçilmiştir. Eksik veriler nedeniyle TMSF bünyesindeki bir mevduat bankası analize dahil edilmemiş olup, birden fazla şubeye sahip olma kriterine göre yapılan seçim sonucunda nihai örneklem 23 mevduat bankasından oluşmaktadır.

Tablo 1’de yer alan Türkiye’deki 23 mevduat bankasından Halkbank, Vakıfbank ve Ziraat Bankası kamu bankasıdır. Akbank, AnadoluBank, Fibabank, Şekerbank, Turkish Bank, Türk Ekonomi Bankası, İşbankası ve Yapı ve Kredi Bankası özel sermayeli mevduat bankasıdır. Alternatif Bank, Arap Türk Bankası, Burgan Bank, Citibank, Denizbank, Garanti Bankası, HSBC, ICBC Turkey Bank, ING Bankası, Odebank, QNB Finansbank ve Turkland Bank ise Türkiye’de kurulmuş yabancı sermayeli bankalar olarak sınıflandırılmaktadır (Türkiye Bankalar Birliği, 2024).

Tablo 1. Mevduat Bankaları

Banka Adı		
Akbank	Halk Bankası	Şekerbank
Alternatif Bank	HSBC	Turkish Bank
Arap Türk Bankası	ICBC Turkey Bank	Turkland Bank
Burgan Bank	ING Bankası	Türk Ekonomi Bankası
Citibank	İşbankası	Vakıflar Bankası
Denizbank	Odeabank	Yapı Kredi Bankası
Fibabank	QNB Finansbank	Ziraat Bankası
Garanti Bankası	Anadolubank	

Bu çalışmada bağımlı değişken bağımsız denetim raporunda yer alan bağımsız denetim ücreti ve denetim dışı ücretler esas alınmıştır. Önceki çalışmalarla uyum sağlamak ve veri dağılımını normalize ederek analiz sonuçlarının güvenilirliğini artırmak amacıyla denetim ücretlerinin doğal logaritması kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak ele alınan kurumsal yönetim özellikleri kapsamında, yönetim kurulundaki kişi sayısı, kadın üye oranı, yabancı üye oranı, denetim komitesindeki üye sayısı ve en büyük hissedarlık oranı dikkate alınmıştır.

Aktif toplamı ve kaldıraç oranı kontrol değişkenleri olarak ele alınmıştır. Yönetim kurulu başkanı ve CEO'nun aynı kişi olmasını ifade eden ikilik ile dört büyük denetim şirketi tarafından denetlenme değişkenleri, bankalar arasında farklılık göstermediği için analize dahil edilmemiştir. Ayrıca, icracı olmayan (bağımsız) yönetim kurulu üyesi sayısı ile yönetim kurulu ve denetim komitesi toplantı sayısı verileri, örneklemdeki birçok bankanın raporlarında yer almadığından analizde kullanılmamıştır. Tablo 2'de araştırmada kullanılan değişkenlerin tanımları, referans listeleri ve veri kaynakları yer almaktadır.

Tablo 2. Değişkenlerin Tanımları, Literatür ve Veri Kaynağı

Değişken Adı	Tanımlar	Literatür	Veri Kaynağı
Bağımsız Denetim Ücreti (LN_IAF)	Bağımsız denetim ücretinin doğal logaritması	(Cameran & Perotti, 2014; Hines vd., 2015; Jizi & Nehme, 2018; Leidner & Lenz, 2017; Nawaiseh vd., 2019; Nehme & Jizi, 2018; Soyemi & Olowookere, 2013; Umar Farooq vd., 2018)	Bağımsız denetim raporlarından elle toplanmıştır.
Denetim Dışı Ücretler (LN_NAF)	Denetim dışı ücretlerin doğal logaritması ¹	(Boo & Sharma, 2008; Nehme & Jizi, 2018)	Bağımsız denetim raporlarından elle toplanmıştır.
Yönetim Kurulundaki Kişi Sayısı (BD_Size)	Yönetim kurulundaki üye sayısı	(Hines vd., 2015; Jizi & Nehme, 2018; Nehme & Jizi, 2018; Umar Farooq vd., 2018)	Bağımsız denetim raporlarından elle toplanmıştır.
Kadın Oranı (BD_Fem)	Yönetim kurulundaki kadın üye oranı	(Nehme & Jizi, 2018)	Bağımsız denetim raporlarından elle toplanmıştır.
Yabancı Oranı (BD_For)	Yönetim kurulundaki yabancı üye oranı	(Geçici, 2024a; Taşsümer & Cengiz, 2022)	Bağımsız denetim raporlarından elle toplanmıştır.
Denetim Komitesi Üye Sayısı (AC_Size)	Denetim komitesindeki üye sayısı	(Jizi & Nehme, 2018; Nehme & Jizi, 2018; Umar Farooq vd., 2018)	Bağımsız denetim raporlarından elle toplanmıştır.
En Büyük Hissedar (L_Share)	Şirketin en büyük ortağının payı	(Ali vd., 2020; Nawaiseh vd., 2019; Yamada & Fujita, 2022)	Bağımsız denetim raporlarından elle toplanmıştır.
Banka Büyüklüğü (LN_TA)	Aktif toplamının doğal logaritması	(Boo & Sharma, 2008; Jizi & Nehme, 2018; Nehme & Jizi, 2018; Umar Farooq vd., 2018)	Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP), Türkiye Bankalar Birliği (TBB)
Kaldıraç (LEV)	Toplam Yükümlülükler / Toplam Varlıklar	(Jizi & Nehme, 2018; Nehme & Jizi, 2018)	Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP), Türkiye Bankalar Birliği (TBB)

Araştırmada kurumsal yönetim özelliklerii ile denetim ücreti arasındaki ilişki STATA'da literatür takip edilerek Ordinary Least Square (OLS) ile analiz edilmiştir (Boo & Sharma, 2008: 28; Cameran & Perotti, 2014: 161; Hines vd., 2015: 75; Leidner & Lenz, 2017: 332). Araştırmada tanımlayıcı bilgilere, korelasyon ve regresyon analizine yer verilmiştir.

¹ Kullanılan formül $LN(NAF+1)$ 'dir. Bu kullanım $NAF=0$ olduğu durumlarda yani herhangi bir denetim dışı ücretleri ödemeyen şirketler için anlamlı bir logaritma dönüşümü sağlamak için yapılmıştır.

4.2. Tanımlayıcı Analizler

Tablo 3'teki veriler, bağımsız denetim ücreti ve denetim dışı ücretlerin yanı sıra yönetim kurulu ve denetim komitesi özellikleri, en büyük hissedarlık oranı ve kontrol değişkenlerinin özet istatistiklerini göstermektedir. Bağımsız denetim ücreti ortalaması 8.892 bin TL, medyanı 4.431 bin TL ve standart sapması 12.700 bin TL'dir. Bağımsız denetim ücretleri 472 bin TL ile 81.800 bin TL arasında değişmektedir. Bu geniş aralık, şirketlerin bağımsız denetim için ödedikleri ücretlerde önemli bir farklılık olduğunu göstermektedir. Bu farklılık, denetim hizmetlerinin kapsam ve niteliğindeki değişimden kaynaklanabilir. Bağımsız denetim ücretinin logaritmik dönüşümü daha dengeli bir dağılım sergileyerek ortalama 15.29 ve standart sapma 1,19 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3'te denetim dışı ücretlerin ortalaması 1.620 bin TL, medyanı 428 bin TL ve standart sapması 2.932 bin TL'dir. En düşük denetim dışı ücretler 0 TL, en yüksek ise 20.200 bin TL'dir. Bazı şirketler bu hizmetler için hiçbir ücret ödememişken, bazıları oldukça yüksek tutarlar ödemiştir. Bu durum, denetim dışı hizmetlerin şirketler arasında farklı şekillerde değerlendirildiğini ve bu alandaki harcamaların farklılaştığını göstermektedir. Logaritmik dönüşümle denetim dışı ücretler ortalaması 10.30, standart sapması ise 5,99 olarak hesaplanmıştır ve bu dönüşümle veri setinde daha dengeli bir dağılım sağlanmıştır.

Yönetim kurulu büyüklüğü, ortalama 9.10 üyeden oluşmakta ve medyanı 9 olarak gözlemlenmektedir. Yönetim kurulunda kadın üye oranı ortalama yüzde 16, yabancı üye oranı ise yüzde 34'tür. Bazı şirketlerde yönetim kurulunda hiç kadın ya da yabancı üye bulunmazken, bazı şirketlerde bu oranlar kadın için yüzde 50 ve yabancı üye için yüzde 80'e kadar çıkmaktadır. Denetim komitesi büyüklüğü ortalama 2.53 olup, medyan değeri 2'dir.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	N	Ortalama	Medyan	Stan. Sapma	Minimum	Maksimum
Bağımsız Denetim Ücreti (Bin TL)	92	8892	4431	12700	472	81800
Denetim Dışı Ücretler (Bin TL)	92	1620	428	2932	0	20200
Bağımsız Denetim Ücreti (LN_IAF)	92	15.29	15.30	1.19	13.06	18.22
Denetim Dışı Ücretler (LN_NAF)	92	10.30	12.97	5.99	0	16.82
BD_Size	92	9.10	9	1.99	4	12
BD_Fem	92	.16	.14	.11	0	.5
BD_For	92	.34	.36	.28	0	.8
AC_Size	92	2.53	2	.70	1	4
L_Share	92	.74	.76	.24	.31	1
LN_TA	92	25.58	25.18	1.88	21.21	28.97
LEV	92	90.20	91.20	3.77	79.25	96.30

Not: LN_IAF, bağımsız denetim ücretinin doğal logaritması; LN_NAF, denetim dışı ücretlerin doğal logaritması; BD_Size, yönetim kurulundaki üye sayısı; BD_Fem, yönetim kurulundaki kadın üye oranı; BD_For, yönetim kurulundaki yabancı üye oranını; AC_Size, denetim komitesindeki üye sayısını; L_Share, şirketin en büyük ortağının payını; LN_TA, aktif toplamının doğal logaritması ve LEV, kaldıraç oranını ifade etmektedir.

Tablo 3’te en büyük hissedarlık oranı ortalama yüzde 74 olup, bazı şirketlerde bu oran yüzde 100’e kadar çıkmaktadır. Toplam aktiflerin doğal logaritması ortalama 25.58 olarak verilmiştir ve bu değer bankaların finansal büyüklüğü hakkında bilgi vermektedir. Kaldıraç oranı ortalama yüzde 90 ile oldukça yüksek bir seviyededir ve bu da bankaların borçlanma yoluyla finansman sağlamaya eğilimli olduğunu göstermektedir.

Tablo 4’te tüm değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon analizine yer verilmiştir. Modelde bağımsız denetim ücreti ve denetim dışı ücretler arasında pozitif bir ilişki görülmektedir. Yönetim kurulu üye sayısı (BD_Size) ve şirket büyüklüğü (LN_TA) ile bağımsız denetim ücreti (LN_IAF) arasında pozitif; yönetim kurulundaki yabancı üye oranı (BD_For) ve en büyük hissedar oranı (L_Share) ile bağımsız denetim ücreti arasında ise negatif korelasyon görülmüştür. Ayrıca şirket büyüklüğü (LN_TA) ve kaldıraç oranı (LEV) ile denetim dışı ücretler (LN_NAF) arasında pozitif; yönetim kurulu kadın üye oranı (BD_Fem) ile denetim dışı ücretler (LN_NAF) arasında negatif korelasyon görülmüştür.

Tablo 4’te çoklu bağlantı sorunu olmadığını kanıtlamak için bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun 0.80’i geçmemesi gerekmektedir. Bağımsız değişkenler arasında en yüksek korelasyon yönetim kurulu yabancı üye oranı (BD_For) ile şirket büyüklüğü (LN_TA) arasındaki -0.514’lük değerdir. Bu korelasyon oranı yüzde 80’i geçmediği için değişkenler arasında çoklu bağlantı sorununun olmadığını göstermektedir. Ayrıca bağımsız değişkenler setinin tamamıyla ilgili olan varyans şişirme faktörünün (VIF) belirlenen 10 kesme noktasından düşük olduğu hesaplanmıştır (Hair vd., 2009: 197). Bulgular, en yüksek VIF değerinin 2,50 olduğunu göstermektedir. Çalışmada, VIF değerinin kabul edilebilir sınır olan 10’dan az olması, çoklu bağlantının bir sorun oluşturmasının olası olmadığını göstermektedir.

Tablo 4. Korelasyon Matrisi ve VIF Değeri

Değişkenler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	VIF
(1) LN_IAF	1.000									-
(2) LN_NAF	0.311 (0.003)	1.000								-
(3) BD_Size	0.425 (0.000)	0.146 (0.166)	1.000							2.10
(4) BD_Fem	0.007 (0.944)	-0.240 (0.021)	-0.292 (0.005)	1.000						1.29
(5) BD_For	-0.446 (0.000)	-0.169 (0.108)	-0.334 (0.001)	0.344 (0.001)	1.000					2.50
(6) AC_Size	-0.170 (0.105)	0.033 (0.756)	0.265 (0.011)	0.034 (0.749)	0.428 (0.000)	1.000				1.71
(7) L_Share	-0.197 (0.060)	-0.007 (0.948)	-0.440 (0.000)	0.173 (0.100)	0.339 (0.001)	-0.006 (0.954)	1.000			1.48
(8) LN_TA	0.801 (0.000)	0.574 (0.000)	0.388 (0.000)	-0.042 (0.693)	-0.514 (0.000)	-0.155 (0.139)	-0.028 (0.794)	1.000		1.89
(9) LEV	0.048 (0.653)	0.181 (0.083)	0.181 (0.084)	0.008 (0.941)	0.032 (0.764)	-0.034 (0.751)	0.049 (0.642)	0.200 (0.056)	1.000	1.22

Tablo 5’te sunulan OLS regresyon analizi sonuçları, bağımsız denetim ücreti (Model 1) ve denetim dışı ücretler (Model 2) için kurumsal yönetim özelliklerinin etkisini değerlendirmektedir.

Model 1’de, bağımsız denetim ücretini etkileyen faktörler açısından bakıldığında, yönetim kurulu büyüklüğü (BD_Size) ve şirket büyüklüğünün (LN_TA) pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkilere sahip olduğu görülmektedir. BD_Size, bağımsız denetim ücretini pozitif yönde ve yüzde 5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir ($t = 2.28$). Bu sonuç, yönetim kurulu büyüklüğünün artmasının bağımsız denetim ücretlerini artırabileceğine işaret etmektedir. Benzer şekilde, şirket büyüklüğünün bağımsız denetim ücretlerini artırıcı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. En büyük hissedarın oranı (L_Share), bağımsız denetim ücreti üzerinde -0.7421 katsayısıyla negatif ve yüzde 1 düzeyinde anlamlı bir etkiye sahiptir ($t = -2.63$). Bu sonuç, en büyük hissedarın sahiplik oranı arttıkça bağımsız denetim ücretlerinin azaldığını göstermektedir. Bu durum, büyük hissedarlığın yüksek olduğu şirketlerde bağımsız denetim talebinin veya denetim maliyetlerinin daha düşük olabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca kaldıraç oranı (LEV), bağımsız denetim ücretini negatif yönde etkileyerek yüzde 10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t = -1.97$). Bu durumda kaldıraç oranının yüksekliği bağımsız denetim ücretini azaltmaktadır. Modelin F testi sonucu 38.48 ile anlamlıdır ($\text{Prob} > F = 0.0000$), bu da modelin genel olarak iyi bir uyuma sahip olduğunu ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Modelin açıklayıcılık düzeyi ise yüzde 80.46 ($R^2 = 0.8046$) olarak oldukça yüksektir.

Tablo 5. OLS Regresyon Analizi Sonuçları

Panel: Kurumsal Yönetim Özellikleri				
	Model 1: Bağımsız Denetim Ücreti		Model 2: Denetim Dışı Ücretler	
Değişkenler	Coef.	t değeri	Coef.	t değeri
BD_Size	.0919	2.28**	-.8090	-2.45**
BD_Fem	.4703	0.79	-20.0086	-4.14***
BD_For	.1570	0.50	6.8255	2.66***
AC_Size	-.1583	-1.54	.7466	0.89
L_Share	-.7421	-2.63***	-3.3804	-1.47
LN_TA	.4340	10.73***	2.7631	8.36***
LEV	-.0319	-1.97*	.0405	0.31
Constant (sabit)	6.6053	4.35***	-55.102	0.000
Yıl kuklası	Evet		Evet	
F testi	38.48		9.39	
Prob>F	0.0000		0.0000	
(Adjusted) R2	0.8046		0.4798	

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10’luk bir anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 5'teki Model 2'de, denetim dışı ücretler üzerinde yönetim kurulu özelliklerinin bazı değişkenlerde güçlü ve anlamlı etkileri olduğu gözlemlenmektedir. Yönetim kurulu büyüklüğü (BD_Size), denetim dışı ücretler üzerinde -0.8090 katsayısıyla negatif ve yüzde 5 düzeyinde anlamlı bir etkiye sahiptir ($t = -2.45$). Bu durum, yönetim kurulu büyüklüğünün artmasıyla denetim dışı ücretlerin azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, büyük yönetim kurullarının daha düşük denetim dışı ücret ödemesi eğiliminde olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde yönetim kurulundaki kadın üye oranı (BD_Fem), denetim dışı ücretleri negatif yönde etkileyerek yüzde 1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki göstermektedir ($t = -4.14$). Bu, yönetim kurulunda kadın üye oranının artmasıyla denetim dışı ücretlerin azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Yönetim kurulundaki yabancı üye oranı (BD_For), denetim dışı ücretleri pozitif yönde etkileyerek yüzde 1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir ve bu oranının yüksekliği denetim dışı ücretleri artırabileceğini göstermektedir ($t = 2.66$). Şirket büyüklüğü (LN_TA), denetim dışı ücretler üzerinde yüzde 1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olup güçlü bir pozitif ilişki göstermektedir ($t = 8.36$).

Model 2'de, kaldıraç oranı (LEV) ve en büyük hissedarın payının (L_Share), denetim dışı ücretler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. F testi değeri 9.39 olan modelin anlamlılığı yüksek ($\text{Prob} > F = 0.0000$), ancak bu modelin açıklayıcılığı yüzde 47.98 ($R^2 = 0.4798$) düzeyinde olup, bağımsız denetim ücreti modeline göre daha düşük bir açıklama gücüne sahiptir.

Bu regresyon analizinde, kurumsal yönetim özelliklerinin çoğu, bağımsız denetim ücreti ve denetim dışı ücretler üzerinde anlamlı etkiler sergilemekte ve denetim maliyetlerinin belirleyicileri arasında yer almaktadır. Ancak denetim komitesi üye sayısının (AC_Size) her iki ücret türü üzerinde kayda değer bir etki göstermemesi, denetim komitesinin büyüklüğünün bu maliyetleri doğrudan etkileyen bir unsur olmadığını ortaya koymaktadır.

Bağımsız denetim ücretiyle ilgili analizde, H_{1A} hipotezi (BD_Size) ve H_{5A} hipotezi (L_Share) desteklenmiş, bu değişkenlerin bağımsız denetim ücreti üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Diğer yandan, H_{2A} hipotezi (BD_Fem), H_{3A} hipotezi (BD_For) ve H_{4A} hipotezi (AC_Size) anlamlı bulunmadığından reddedilmiştir. Denetim dışı ücretler için yapılan analizde ise H_{1B} hipotezi (BD_Size), H_{2B} hipotezi (BD_Fem) ve H_{3B} hipotezi (BD_For) desteklenmiş; ancak H_{4B} (AC_Size) ve H_{5B} (L_Share) hipotezleri anlamlı bir ilişki göstermediği için reddedilmiştir. Bu sonuçlar, denetim ücretleri üzerinde bazı değişkenlerin etkili olduğunu ancak tüm hipotezlerin aynı derecede desteklenmediğini ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ

Kurumsal yönetim ve muhasebe alanında yapılan yasal düzenlemeler, finansal bilgi kullanıcılarının beklentilerini artırmıştır. Bilgi kullanıcıları, finansal ve finansal olmayan bilgilerin şeffaf bir şekilde kamuoyuna açıklanmasını talep etmektedir. Bu doğrultuda getirilen düzenlemelerden biri, 2021 yılından itibaren denetim ücretlerinin finansal tablo dipnotlarında gösterilmesinin zorunlu hale getirilmesidir. Denetim ücretleri, işletmenin yapısı, operasyonel karmaşıklığı, iç kontrol sistemlerinin sağlamlığı ve denetim komitesi ile diğer ilgili kişilerin muhasebe ve denetim konularındaki bilgi düzeylerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Tüm bu faktörlerin etkisi göz önüne alındığında, güçlü bir kurumsal yöne-

tim yapısının denetim sürecine katkısı, finansal raporlamada güven ve şeffaflığın sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışma, 2020-2023 yılları arasında Türkiye’de faaliyet gösteren halka açık olan ve olmayan mevduat bankalarının kurumsal yönetim özelliklerinin denetim ücretleri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, bağımsız denetim ücreti ve denetim dışı ücretler bağımlı değişken; yönetim kurulu üye sayısı, kadın üye oranı, yabancı üye oranı, denetim komitesi üye sayısı ve en büyük hissedar oranı ise bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Panel veri regresyon modeli kullanılarak yapılan analizler sonucunda, yönetim kurulu üye sayısı (BD_Size) ile bağımsız denetim ücretleri arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu durum, yönetim kurulu üye sayısındaki artışın stratejik kararlar alma ve genel gözetim sorumluluklarının genişlemesine yol açması nedeniyle şirketin finansal raporlama süreçlerinde daha fazla denetim ihtiyacı oluşmasıyla açıklanabilir. Bu sonuç, literatürde Nehme & Jizi (2018: 307) ile Jizi & Nehme (2018: 217) bulgularıyla benzerlik gösterirken, Hines vd. (2015: 59) bulgularından farklılık göstermektedir. Öte yandan, bağımsız denetim ücreti, bankadaki en büyük hissedar oranı (L_Share) ile negatif ilişkili bulunmuştur. Bu durum, büyük hissedarların daha etkin gözetim sağlayarak dış denetim ihtiyacını ve maliyetini azaltma eğiliminde olabileceğini göstermektedir. Elde edilen bu sonuç, finansal olmayan işletmeler üzerinde benzer bir negatif etki bulan Yamada & Fujita’nın (2022: 16) çalışmasıyla uyumlu ancak ilişki tespit edemeyen Geçici’nin (2024b: 547) çalışmasıyla farklılık göstermektedir. Ayrıca, bağımsız denetim ücreti ile denetim komitesi üye sayısı (AC_Size) arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu bulgu, Nehme & Jizi’nin (2018: 307) sonuçlarıyla uyumludur.

Yönetim kurulundaki kadın üye oranı (BD_Fem) ile bağımsız denetim ücreti arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken, kadın üye oranı ile denetim dışı ücretler arasında azaltıcı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu durum, yönetim kurulunda kadınların varlığının daha sıkı gözetim ve etkili risk yönetimi sağladığı için bağımsız denetim dışında ek hizmetlere duyulan ihtiyacı azaltabileceğine işaret edebilir. Literatürde de denetim ücretleri ile yönetim kurulundaki kadın üye oranı arasında benzer bir negatif ilişki bulunmuştur (Nehme & Jizi, 2018: 307).

Denetim dışı ücretlerin, yönetim kurulu üye sayısı (BD_Size) ile negatif; yönetim kurulu yabancı üye oranı (BD_For) ile pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur. Denetim dışı ücretlerin yönetim kurulu üye sayısı ile negatif bir ilişki göstermesi, yönetim kurulunda daha fazla üyenin bulunmasının denetim dışı hizmetlere duyulan gereksinimi sınırlayabileceğini göstermektedir. Bu durum, yönetim kurulunun büyüklüğünün, şirketin iç kontrol süreçlerinin daha titiz bir şekilde izlenmesine olanak sağlayarak denetim dışı hizmetlere duyulan gereksinimi düşürdüğü şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan denetim dışı ücretlerin yönetim kurulundaki yabancı üye oranı ile pozitif ilişkili olması, yabancı üyelerin farklı yasal düzenlemeler ve risk yönetimi standartları doğrultusunda ek danışmanlık veya uyum hizmetlerine ihtiyaç duymalarıyla açıklanabilir. Yabancı üyelerin, uluslararası tecrübe ve bilgi birikimi ile şirkete değer katmakla birlikte, bu değer artışının denetim dışı hizmetlerdeki gereksinimi artırdığı düşünülebilir.

İşletme büyüklüğü (LN_TA) ise hem denetim hem de denetim dışı ücretlerle pozitif ilişkilidir. Büyük işletmeler, daha karmaşık operasyonlar, geniş coğrafi faaliyet alanları ve daha fazla paydaş nedeniyle finansal raporlamada daha yüksek şeffaflık ve uyumluluk standartlarını sağlamaya ihtiyaç duymaktadır. Bu durum, bağımsız denetim süreçlerinde kapsamlı inceleme yapılması ve uyum ile risk yönetimi gibi

ek hizmetlere olan gereksinimi artırarak denetim ve denetim dışı ücretlerin yükselmesine yol açabilmektedir. Literatürde, çoğu çalışma işletme büyüklüğünün denetim ücretlerini artırdığını tespit etmiştir (Boo & Sharma, 2008: 28; Coffie & Bedi, 2019: 446).

Çalışmada bazı kısıtlar bulunmaktadır. İlk olarak, araştırma yalnızca Türkiye’de faaliyet gösteren 23 mevduat bankasıyla sınırlıdır. Bu nedenle elde edilen sonuçların genelleştirilmesi aşamasında bu sınırlılığın dikkate alınması gerekmektedir. İkinci olarak, ikilik ve denetim komitesinin muhasebe ve finans uzmanlığı gibi bazı değişkenler, mevduat bankalarında benzer özellikler gösterdiği için analize dahil edilmemiştir. Son olarak, yönetim kurulundaki icracı olmayan üye sayısı ile yönetim ve denetim komitesi toplantı sayısı verileri bazı bankalarda bulunmadığı için değişken olarak eklenmemiştir.

Gelecek çalışmalarda analiz kapsamı genişletilerek farklı ülkelerdeki bankalar ile karşılaştırmalar yapılabilir. Bu çalışmalara denetim ücretini etkileyebilecek icracı olmayan yönetim kurulu üyesi sayısı, yönetim ve denetim komitesi toplantı sayısı gibi ek veriler de dâhil edilebilir.

KAYNAKÇA

- Abbott, L. J., Parker, S., Peters, G. F., & Raghunandan, K. (2003). The association between audit committee characteristics and audit fees. *Auditing* 22(2), 17–32. <https://doi.org/10.2308/aud.2003.22.2.17>.
- Afesh, T. (2015). Audit fee determinants and audit quality in Ethiopian commercial banks. *Ethiopian Journal of Business and Economics*, 5(2), 159. <https://doi.org/10.4314/ejbe.v5i2.1>.
- Ahmad, F., Bradbury, M., & Habib, A. (2022). Political connections, political uncertainty and audit fees: evidence from Pakistan. *Managerial Auditing Journal*, 37(2), 255–282. <https://doi.org/10.1108/MAJ-06-2020-2715>.
- Al Farooque, O., Buachoom, W., & Sun, L. (2020). Board, audit committee, ownership and financial performance – emerging trends from Thailand. *Pacific Accounting Review*, 32(1), 54–81. <https://doi.org/10.1108/PAR-10-2018-0079>.
- Alagöz, A., & Erkoçak, H. E. (2021). Kurumsal yönetim ilkelerine uyum dereceleri ile firma karlılığı arasındaki ilişki: BIST Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY) bankacılık ve sanayi sektöründe faaliyet gösteren firmaların karşılaştırmalı analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 91, 119–144. <https://doi.org/10.25095/mufad.843155>.
- Bankacılık Kanunu (2005).
- Bankaların Bağımsız Denetimi Hakkında Yönetmelik (2015). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150402-5.htm>.
- Bankaların Kurumsal Yönetim İlkesine İlişkin Yönetmelik (2012). <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=10750&MevzuatTertip=5>.
- Ali, C.B, Boubaker, S., & Magnan, M. (2020). Auditors and principal-principal agency conflicts in family-controlled firms. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 39(4), 31–55.
- Boo, E., & Sharma, D. (2008). The association between corporate governance and audit fees of bank holding companies. *Corporate Governance*, 8(1), 28–45. <https://doi.org/10.1108/14720700810853383>.
- Brudney, V. (1985). Corporate governance, agency costs, and the rhetoric of contract. *Law Review*, 85(7), 1403–1444. <https://about.jstor.org/terms>
- Cameran, M., & Perotti, P. (2014). Audit fees and IAS/IFRS adoption: Evidence from the banking industry. *International Journal of Auditing*, 18(2), 155–169. <https://doi.org/10.1111/ijau.12019>.
- Coffie, W., & Bedi, I. (2019). The effects of IFRS adoption and firm size on audit fees in financial institutions in Ghana. *Accounting Research Journal*, 32(3), 436–453. <https://doi.org/10.1108/ARJ-07-2017-0114>.
- DeFond, M. L., Raghunandan, K., & Subramanyam, K. R. (2002). Do non-audit service fees impair auditor independence? Evidence from going concern audit opinions. *Journal of Accounting Research*, 40(4), 1247–1274.
- Doğan, M., & Yıldız, F. (2013). The impact of the board of directors' size on the bank's performance: Evidence from Turkey. *European Journal of Business and Management*, 5(6), 130–141.
- Eker, D. (2022). Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının yönetim kurulu yapıları ve finansal performans ilişkisi: Bir panel veri analizi. *Journal of Research in Business*, 7(1), 46–62. <https://doi.org/10.54452/jrb.994982>.
- Eker, D., & Kurtaran, A. (2017). Bankaların yönetim kurullarındaki cinsiyet çeşitliliği ve finansal performans ilişkisi. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 6(12), 64–72.
- G20/OECD Principles of Corporate Governance. (2023). <https://doi.org/10.1787/ed750b30-en>.
- Geçici, E. (2024a). Denetim komitesi özelliklerinin denetim ve denetim dışı ücretler üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Mali Çözüm Dergisi*, 34(185), 1373–1402.
- Geçici, E. (2024b). Sahiplik yapısının denetim ücreti üzerindeki etkisi: Borsa İstanbul’da bir uygulama. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 547–560. <https://doi.org/10.11616/asbi.1453497>.

- Ghosh, T. (2019). Corporate governance and audit fees evidence from Bangladeshi listed banks and NBFIs. *Journal of Corporate Governance Research*, 3(1), 96. <https://doi.org/10.5296/jcgr.v3i1.15638>.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2009). *Multivariate Data Analysis* (7th ed.). Pearson Prentice Hall.
- Hines, C. S., Masli, A., Mauldin, E. G., & Peters, G. F. (2015). Board risk committees and audit pricing. *Auditing*, 34(4), 59–84. <https://doi.org/10.2308/ajpt-51035>.
- Hokka, C., & Biber, A. E. (2024). Yönetim kurulu yapısı ve banka performansı arasındaki ilişki: gelişmekte olan ülkelerin borsalarında işlem gören ticari bankalar üzerine dinamik panel veri analizi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 318–334. <https://doi.org/10.11616/asbi.1395711>.
- Jizi, M., & Nehme, R. (2018). Board monitoring and audit fees: the moderating role of CEO/chair dual roles. *Managerial Auditing Journal*, 33(2), 217–243. <https://doi.org/10.1108/MAJ-10-2016-1464>.
- Kim, H., Kwak, B., Lim, Y., & Yu, J. (2017). Audit committee accounting expertise, CEO power, and audit pricing. *Audit committee accounting expertise, CEO power, and audit pricing. Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics*, 24(4), 421–439. <https://doi.org/10.1080/16081625.2015.1105753>.
- Krishnan, G., & Visvanathan, G. (2009). Do Auditors Price Audit Committee's Expertise? The Case of Accounting versus Nonaccounting Financial Experts. *Journal Of Accounting, Auditing & Finance*, 24(1), 115–144.
- Leidner, J. J., & Lenz, H. (2017). Client's business risk, public-interest entities, and audit fees: The case of German credit institutions. *International Journal of Auditing*, 21(3), 324–338. <https://doi.org/10.1111/ijau.12099>.
- Liang, Q., Xu, P., & Jiraporn, P. (2013). Board characteristics and Chinese bank performance. *Journal of Banking & Finance*, 37(8), 2953–2968.
- Nawaiseh, M. E., Bader, A., & Nawaiseh, H. N. (2019). Ownership structure and audit pricing: Conventional versus islamic banks in Jordan. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 23(2), 1-20.
- Nehme, R., & Jizi, M. (2018). The efficiency of corporate boards and firms' audit fees: the case of the FTSE financial institutions. *Pacific Accounting Review*, 30(3), 297–317. <https://doi.org/10.1108/PAR-12-2016-0116>.
- Saleh, M. A., & Ragab, Y. M. (2023). Determining audit fees: evidence from the Egyptian stock market. *International Journal of Accounting and Information Management*, 31(2), 355–375. <https://doi.org/10.1108/IJAIM-07-2022-0156>.
- Simunic, D. (1984). Auditing, consulting, and auditor independence, *Journal of Accounting Research* 22, 679-702.
- Soltani, B. (2014). The anatomy of corporate fraud: A comparative analysis of high profile American and European corporate scandals. *Journal of Business Ethics*, 120(2), 251–274. <https://doi.org/10.1007/s10551-013-1660-z>.
- Soyemi, K. A., & Olowookere, J. K. (2013). Determinants of external audit fees: Evidence from the banking sector in Nigeria. *Research Journal of Finance and Accounting*, 4(15), 50–58.
- Staikouras, P. K., Staikouras, C. K., & Agoraki, M. E. K. (2007). The effect of board size and composition on European bank performance. *European Journal of Law and Economics*, 23(1), 1–27. <https://doi.org/10.1007/s10657-007-9001-2>.
- Taşşümer, E., & Cengiz, S. (2022). Kurumsal yönetim uygulamaları ile finansal performans ilişkisi: BİST bankacılık sektöründe bir araştırma. *The Journal of International Scientific Researches*, 7(3), 215–231. <https://orcid.org/0000-0002-2013-9590>.
- Terzi, S., & Kıymetli Şen, İ. (2023). Denetim ücreti ile denetim komitesinin karakteristikleri arasındaki ilişki: Borsa İstanbul örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 309–321. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.1152369>.
- TTK. (2011). 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu.

Türkiye Bankalar Birliği (TBB). (2024). Bankalarımız 2023. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/9034/Bankalarimiz_2023.pdf

Umar Farooq, M., Kazim, I., Usman, M., & Latif, I. (2018). Corporate governance and audit fees: Evidence from a developing country. In *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 12 (1).

Yamada, A., & Fujita, K. (2022). Impact of Parent Companies and Multiple Large Shareholders on Audit Fees in Stakeholder-Oriented Corporate Governance. *Sustainability*, 14(9), 1-20. <https://doi.org/10.3390/su14095534>.

DEĞER İLİŞKİSİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: BIST'DE İŞLEM GÖREN FİRMALAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 22.11.2024
Kabul Tarihi : 04.03.2025
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mdbakis.1590012

Dr. Öğr. Üyesi Meltem ALTIN*

Bibliyografik Bilgiler

Altın, M. (2025). “Değer İlişkisi ve Sürdürülebilirlik: BIST’de İşlem Gören Firmalar Üzerine Bir Araştırma” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2025, Sayı : 75, Sayfa : 127-144) <https://doi.org/10.55322/mdbakis.1590012>

ÖZ

Değer ilişkisi, hisse senedi getirileri veya fiyatlarının muhasebe verileriyle açıklanabilirliği olarak tanımlanmaktadır. Çalışmada, defter değerini, hisse başına kazancı ve işletme nakit akışlarını içeren muhasebe bilgileri ile Kurumsal Sosyal Sorumluluk (Corporate Social Responsibility-CSR) ve Çevresel, Sosyal ve Yönetişim (Environmental, Social, and Governance-ESG) puanlarını içeren muhasebe dışı bilgilerin, hisse senedi fiyatları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırma, 2014-2023 yılları arasında Borsa İstanbul’da (BIST) işlem gören 169 firmayı kapsamaktadır. Ohlson’un (1995) modeline dayanan analizde, ilk modelde hisse başına kazanç ve defter değerinin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. İkinci model, işletme nakit akışlarını dahil ederek daha kapsamlı bir analiz sunarken; üçüncü model, CSR ve ESG puanları olan muhasebe dışı bilgilerin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisini ele almıştır. Çalışma sonuçları, hisse başına kazanç ve defter değerinin hisse senedi fiyatları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunu, işletme nakit akışlarının ise hisse senedi fiyatları üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Muhasebe dışı bilgiler kapsamında, CSR ve ESG puanlarının hisse senedi fiyatları üzerinde pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Çalışma, muhasebe dışı bilgilerin (CSR ve ESG) finansal analizlere entegre edilmesiyle literatüre önemli bir katkı sağlaması beklenmektedir. Sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluğun piyasa

* Bursa Uludağ Üniversitesi Orhaneli Meslek Yüksekokulu, meltemaltin@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6673-3627

değerleri üzerindeki etkisine odaklanan bu çalışma, yatırımcıların ve diğer paydaşların karar alma süreçlerine rehberlik etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Değer İlişkisi, Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Çevresel, Sosyal ve Yönetişim

JEL Kodları: M40, M49, Q56

VALUE RELEVANCE AND SUSTAINABILITY: A STUDY ON FIRMS LISTED ON BIST

ABSTRACT

Value relevance refers to the degree to which financial stateit information, such as accounting data, is useful in explaining or predicting stock prices or returns. This study examines the effects of accounting information, including book value, earnings per share, and operating cash flows, alongside non-accounting information, such as Corporate Social Responsibility (CSR) and Environmental, Social, and Governance (ESG) scores, on stock prices. This study covers 169 firms listed on Borsa Istanbul (BIST) during the period from 2014 to 2023. The first model, which is based on Ohlson's (1995) model, evaluates the impact of EPS and book value on stock prices. The second model provides a more comprehensive analysis by incorporating operating cash flows, while the third model addresses the effects of non-accounting information, specifically CSR and ESG scores, on stock prices. The study's results indicate that earnings per share and book value have a positive and significant impact on stock prices, while operating cash flows have a negative and significant effect on stock prices. In the context of non-accounting information, CSR and ESG scores were found to have a positive impact on stock prices. The study is expected to make a significant contribution to the literature by integrating non-financial information (CSR and ESG) into financial analyses. By focusing on the impact of sustainability and social responsibility on market values, the study aims to guide the decision-making processes of investors and other stakeholders.

Keywords: Value relevance, Corporate Social Responsibility, Environmental, Social, and Governance.

Jel Classification: M40, M49, Q56

1. GİRİŞ

Değer ilişkisi, hisse senedi getirileri veya fiyatlarının, çeşitli muhasebe verileri aracılığıyla açıklanabilirliği olarak tanımlanmaktadır (Amir vd., 1993; Barth vd., 2001). Muhasebe verilerinin hisse senedi fiyatlarıyla tahmin edilebilir bir ilişki içinde olması durumunda, bu verilerin değer ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Barth vd., 2001). Bu bağlamda değer ilişkisi, finansal bilgiler ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişki olarak değerlendirilmekte ve bu ilişki, literatürde sıklıkla incelenen önemli bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Değer ilişkisinin ölçülmesinde Easton ve Harris'in (1991) Getiri Modeli veya Ohlson'un (1995) Fiyat Modeli yaygın bir şekilde kullanılmakta ve muhasebe bilgilerinin değer ilişkililiği üzerindeki etkilerini analiz etmede temel bir çerçeve sunduğu görülmektedir (Ertuğrul, 2017). Özellikle Ohlson (1995) modelinde, kazançlar ve defter değeri, hisse senedi fiyatları-

nın belirlenmesinde kritik bir bileşen olarak ele alınmakta ve finansal bilgilerin değer ilgililiğini ölçme-
de önemli bir araç olarak kullanılmaktadır (Baser ve Gökten, 2017; Oflas ve Asl, 2021).

Ohlson (1995) modeline göre kazançlar ve defter değeri, bir firmanın piyasa değerini açıklamada temel finansal bileşenlerdir. Bu modelin, hisse senedi fiyatlarının belirlenmesinde ve yatırımcı kararlarının şekillenmesinde önemli bir analitik çerçeve sunduğu belirtilmektedir (Gökten and Atalay, 2019). Bazı araştırmalar ise Ohlson modelini işletme nakit akışlarını (OCF) da içerecek şekilde genişleterek kazançlar ve defter değerinin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisini daha kapsamlı bir şekilde değerlendirmiştir (Mirza vd., 2019; Nguyen ve Nguyen, 2020; Puspa vd., 2023). Örneğin, Puspa vd. (2023), kazançlar ve nakit akış bilgilerinin, yatırımcıların yatırım kararlarını etkileyen temel unsurlar olduğunu vurgulamış, Nguyen ve Nguyen (2020) ise yatırımcıların kazançların pozitif bir seyir izlediği durumlarda işletme nakit akışlarına daha az önem verdiğini ifade etmiştir.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk (Corporate Social Responsibility-CSR) ve Çevresel, Sosyal ve Yönetişim (Environmental, Social, and Governance-ESG) faktörleri olan muhasebe dışı bilgilerde değer ilişkisinin analizi açısından giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu tür bilgiler yalnızca yatırımcılar için değil, aynı zamanda şirketlerin toplumsal sorumluluklarını ve çevresel etkilerini izlemek isteyen tüm paydaşlar için kritik bir değerlendirme aracı haline gelmiştir (Eccles vd., 2012). CSR ve ESG faktörleri gibi muhasebe dışı göstergeler, geleneksel finansal metriklerin tek başına bir şirketin uzun vadeli değerini yansıtmakta yetersiz kaldığı durumlarda değerli tamamlayıcı bilgiler sağlamaktadır (Fatemi vd., 2018; Khan vd., 2016; Friede vd., 2015). ESG uygulamalarının, firmaların piyasa değerleri üzerindeki etkisi, son yıllarda yapılan birçok araştırmanın odak noktası olmuştur (Cheng vd., 2014; Qureshi vd., 2020). Ayrıca, muhasebe dışı bilgilerin, pazar payı, kalite yönetimi ve çevre koruma kararları gibi stratejik alanlarda şirket performansı üzerinde olumlu etkileri olduğu ortaya konulmuştur (Mbabazize vd., 2015). ESG verilerinin finansal kurumlar tarafından kredi riskinin değerlendirilmesinde giderek daha fazla dikkate alınması da bu tür bilgilerin önemini vurgulamaktadır (Suroso vd., 2018).

Günümüzde, paydaşların şirketlerin sürdürülebilirlik uygulamalarını değerlendirmek için CSR ve ESG gibi bilgileri talep etmesi ile gelişmekte olan piyasalarda güvenilir finansal olmayan bilgi ihtiyacı giderek daha önemli hale gelmektedir. BIST bağlamında hem muhasebe bilgileri hem de muhasebe dışı bilgilerin değer ilişkisi üzerindeki etkilerinin bütüncül bir şekilde ele alındığı ampirik araştırmalar sınırlıdır. Bu çalışma, kazanç, defter değeri, hisse başına kazanç ve işletme nakit akışları gibi finansal bilgilerin yanı sıra CRS ve ESG gibi muhasebe dışı bilgilerin değer ilişkisi üzerindeki etkilerini incelemektedir. Araştırmanın amacı, 2014-2023 döneminde Borsa İstanbul'da (BIST) işlem gören 169 firmasının muhasebe ve muhasebe dışı bilgilerinin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisini değerlendirmektir. Çalışmada, hisse senedi fiyatı ile hisse başına kazanç, defter değeri ve işletme nakit akışları arasındaki ilişkiyi analiz etmek için Ohlson (1995) modeli temel alınmıştır. İlk model, hisse başına kazanç ve defter değerinin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisini test ederken; ikinci model, işletme nakit akışlarını ekleyerek daha kapsamlı bir analiz sunmaktadır. Üçüncü modelde ise CSR ve ESG gibi muhasebe dışı bilgilerin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisi incelenmektedir.

Muhasebe dışı bilgilerin (CSR ve ESG) dahil edilmesi, çalışmayı geleneksel finansal analizlerin ötesine taşıyarak geniş bir perspektif sunmaktadır. ESG ve CSR verilerinin hisse senedi fiyatları üzerindeki

etkisinin incelenmesi, sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluğun finansal performans üzerindeki rolüne dair önemli sonuçlar sağlayabilir. Bu bağlamda bu çalışma, şirketlerin uzun vadeli değer yaratma süreçlerine yönelik daha kapsamlı bir anlayış geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, yatırımcıların, finansal kurumların ve diğer paydaşların karar alma süreçlerinde muhasebe dışı bilgilerin önemine dikkat çekerek, bu bilgilerin şirket değerlemesinde oynadığı rolü vurgulamaktadır. Bu tür bilgilerin analize dahil edilmesi, geleneksel finansal göstergelerin sınırlarının ötesine geçilmesini sağlayarak şirketlerin piyasa değerlerinin daha isabetli bir şekilde değerlendirilmesine katkı sunmaktadır.

Çalışmada giriş bölümünün ardından ikinci bölümde literatür incelemesine ve araştırmanın hipotezlerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın metodolojisi açıklanmış, dördüncü bölümde ise elde edilen bulgular sunulmuş ve değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde ise çalışmanın çıkarımları, sınırlamaları ve gelecekteki araştırma alanları belirtilmiştir.

2. LİTERATÜR İNCELEME VE HİPOTEZ GELİŞTİRME

Ohlson'un (1995) modeli, hisse senedi fiyatlarının, defter değeri ve hisse başına kazanç gibi muhasebe verileri ile nasıl ilişkilendirilebileceğini açıklamaktadır. Ohlson modeline göre, defter değeri ve kazançlar, hisse senedi fiyatlarının belirlenmesinde önemli birer gösterge olarak kabul edilmektedir. Çeşitli araştırmalar, defter değeri ve hisse başına kazanç ile hisse senedi fiyatları arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin, Ahmadi ve Bouri (2018) çalışmasında, muhasebe bilgileri ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve defter değerinin hisse fiyatları üzerindeki etkisini vurgulamıştır. Araştırma, finansal tabloların hisse fiyatlarını etkileyen bilgileri özetleme yeteneğini ölçerek, bu bilgilerin değer belirlemedeki önemini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Korkmaz ve Karaca (2013) Türkiye örneğinde, firmaların piyasa değerinin artırılmasında hisse başına kazanç ve defter değerinin rolünü incelemiş ve bu iki değişkenin hisse senedi fiyatları üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu göstermiştir. Gökten vd. (2017) ise, defter değerinin hisse senedi fiyatları üzerindeki aracılık rolünü ele alarak, kazançların yanı sıra defter değerinin de hisse senedi değerlemesinde önemli bir faktör olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmada, yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak defter değeri ve kazançların hisse senedi fiyatları üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Ayrıca, Menike ve Prabath (2014) çalışmasında hisse başına kazanç ve defter değerinin hisse fiyatları üzerindeki etkisini incelemiş ve bu iki değişkenin hisse fiyatları ile güçlü bir ilişkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Literatürde defter değeri ve hisse başına kazanç ile hisse senedi fiyatları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu desteklenmektedir. Bu ilişki, yatırımcıların hisse senedi değerlemesi yaparken dikkate alması gereken önemli bir faktördür. Hisse senedi fiyatlarının belirlenmesinde muhasebe verilerinin rolü, finansal analiz ve yatırım kararları açısından kritik bir öneme sahiptir. Tüm bu bilgiler ışığında aşağıdaki hipotez önerilmektedir:

H1: Defter değeri ve hisse başına kazanç ile hisse senedi fiyatları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

Hisse senedi fiyatlarının defter değeri ve hisse başına kazanç gibi muhasebe verileri ile nasıl ilişkilendirilebileceğini açıklayan Ohlson'un (1995) değerlendirme modelinde, bu iki değişkenin yanı sıra işletme nakit akışları ile de etkileşim içinde olduğu öne sürülmektedir (Kılıç vd., 2016). Özellikle, işletme nakit akışlarının, firmaların gelecekteki kazançları ve dolayısıyla hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisi, birçok çalışmada incelenmiştir. Güvemli vd. (2021) tarafından yapılan bir araştırmada, nakit akışlarının

hisse senedi getirileri üzerinde olumlu bir etki yarattığı bulunmuştur. Bu çalışma, nakit akışlarının, firmanın finansal sağlığı ve yatırımcıların beklentileri üzerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca, Kılıç vd., (2016) temettü ödemeleri ile nakit akışları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve temettü değişikliklerinin, şirketlerin gelecekteki kazançları ve nakit akışları hakkında yeni bilgiler sunduğunu belirtmişlerdir. Bu durum, hisse senedi fiyatlarının artmasına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla, defter değeri, hisse başına kazanç ve işletme nakit akışları arasındaki pozitif ilişki, yatırımcıların hisse senedi değerlemesi yaparken dikkate alması gereken önemli bir faktördür. Kaya ve Özçelik (2023) tarafından yapılan bir çalışmada ise, nakit akış bilgilerinin değer ilişkisi üzerindeki etkisi incelenmiş ve muhasebe bilgilerinin hisse senedi fiyatlarını açıklama gücünün vurgulandığı görülmüştür. Ayrıca, Baser ve Gökten (2017) çalışmasında defter değeri ve hisse başına kazanç ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve bu iki değişkenin hisse senedi değerlemesinde önemli bir rol oynadığını göstermiştir. Tüm bu bilgiler ışığında aşağıdaki hipotez önerilmektedir:

H2: Defter değeri, hisse başına kazanç ve işletme nakit akışları ile hisse senedi fiyatları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

Kurumsal sosyal sorumluluk ve çevresel, sosyal ve yönetim kriterleri de hisse senedi fiyatları ile ilişkili olabilir. Yüksek ESG puanına sahip şirketlerin, yatırımcılar tarafından daha az riskli olarak algılandığı ve bu durumun hisse senedi fiyatlarını olumlu etkilediği gözlemlenmiştir (Li vd., 2022; Kulal vd., 2023). Örneğin, Li vd. (2022), yüksek ESG puanına sahip şirketlerin hisse senedi fiyatı çöküş riskinin daha düşük olduğunu belirtmektedir. Bu durum, ESG bilgisi yüksek olan şirketlerin, yatırımcıların kararlarını olumlu yönde etkileyerek hisse senedi fiyatlarını desteklediğini göstermektedir. Schiehl ve Kolahgar (2021), sürdürülebilirlik raporlamasında belirli ESG bileşenlerinin değerlemede ve hisse senedi fiyatı bilgilendiriciliğinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ESG bilgisi, piyasa ve sektör senkronizasyonunu azaltarak hisse senedi fiyatlarının daha bilgilendirici hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Bu durum, yatırımcıların ESG bilgilerini dikkate alarak daha bilinçli yatırım kararları almalarını mümkün kılmaktadır. CSR uygulamalarının hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisi de benzer şekilde ele alınmaktadır. Örneğin, Vortelinos (2024), COVID-19 pandemisi sırasında CSR performansının hisse senedi getirileri ile olumlu bir ilişki içinde olduğunu bulmuştur. Vortelinos (2024) çalışmasında, CSR uygulamalarının piyasa sonuçlarını iyileştirdiğini ve hisse senedi volatilitesini azalttığını belirtmiştir. Ayrıca, ESG uygulamalarının güçlü olduğu şirketlerin, piyasa krizleri sırasında daha az düzeltme yaşadığı ve bu durumun yatırımcılar için bir tür koruma sağladığı belirtilmektedir (Beloskar ve Rao, 2023; Moalla ve Dammak, 2023). Bununla birlikte, ESG ve CSR uygulamalarının hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisi, şirketlerin büyüklüğü gibi moderatör faktörlerden de etkilenmektedir. Shakil, (2022) firma büyüklüğünün ESG performansı ile hisse senedi fiyatı volatilitesi arasındaki ilişkiyi etkileyen bir faktör olduğunu vurgulamaktadır. Büyük firmaların ESG uygulamalarının, hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisinin daha belirgin olabileceğini göstermektedir. Tüm bu bilgiler ışığında aşağıdaki hipotez önerilmektedir:

H3: Defter değeri, hisse başına kazanç, işletme nakit akışları, CSR ve ESG ile hisse senedi fiyatları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Bu çalışma, 2014-2023 döneminde Borsa İstanbul'da (BIST) işlem gören 203 firmanın muhasebe ve muhasebe dışı bilgilerinin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisini değerlendirmektir. 2014-2023 dönemi ait 203 firmanın toplamda 2030 firma-yıl gözleminden oluşan bir başlangıç örneklemini oluşturulmuştur. Eksik veri nedeniyle 34 firma örneklem dışı bırakıldıktan sonra, nihai örneklem 169 firmadan (başlangıç örnekleminin yüzde 83,25'i) ve 1690 firma-yıl gözleminden oluşmaktadır. Bu büyüklükteki örneklem, makul ve güvenilir sonuçlara ulaşmak için yeterli bir kapsam sunmaktadır. Çalışmada kullanılan örneklemin özeti Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Çalışmanın Örneklemi

	Firma Sayısı	Gözlem Sayısı
Toplam firmalar	203	2030
Eksik veriye sahip firmalar	34	340
Çalışmanın örneklemi	169	1690

Araştırmada kullanılan değişkenler Tablo 2'de göstermektedir.

Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Bağımlı Değişken		
Hisse Senedi Fiyatı	CP	Hisse senedinin kapanış fiyatı
Bağımsız Değişkenler		
Hisse Başı Defter Değeri	BV	Bir şirketin özsermaye tutarının, hisse senedi sayısına bölünmesiyle hesaplanır.
Hisse Başına Kazanç	EPS	Bir şirketin net karının, o dönemdeki hisse sayısına bölünmesi ile elde edilir.
İşletme Nakit Akışı	OCF	Dönem net kârına nakit çıkışı yaratmayan amortisman ve itfa giderlerinin eklenmesi ve çalışma sermayesindeki değişikliklerin hesaba katılmasıyla hesaplanır.
Çevresel, Sosyal ve Yönetişim Puanı	ESG	Şirketler tarafından beyan edilen bilgilere dayalı olarak çevresel, sosyal ve yönetim faktörleri için 0-100 arasında değişen genel şirket puanıdır.
Kurumsal sosyal sorumluluk Puanı	CSR	Şirketlerin, sürdürülebilirlik raporları veya yıllık raporlarındaki sürdürülebilirlik ile ilgili bölümlere dayalı olarak 0-100 arasında derecelendirilen bir performans ölçütüdür.

Çalışmada, hisse senedi fiyatı ile hisse başına kazanç, defter değeri ve işletme nakit akışları arasındaki ilişkiyi analiz etmek için Ohlson (1995) modeli temel alınmıştır. Çalışmada ele alınan modele göre denklemler aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$CP_{it} = \alpha + \beta_1 BV_{it} + \beta_2 EPS_{it} + \epsilon_{it} \quad (1)$$

OCF eklenerek aşağıdaki denklem 2 elde edilmiştir:

$$CP_{it} = \alpha + \beta_1 BV_{it} + \beta_2 EPS_{it} + \beta_3 OCF_{it} + \epsilon_{it} \quad (2)$$

Denklem 2'ye muhasebe dışı bilgiler olan CSR ve ESG değişkenleri eklenerek aşağıdaki denklem 3 elde edilmiştir:

$$CP_{it} = \alpha + \beta_1 BV_{it} + \beta_2 EPS_{it} + \beta_3 OCF_{it} + \beta_4 CSR_{it} + \beta_5 ESG_{it} + \epsilon_{it} \quad (3)$$

Birinci modelde, hisse senetlerinin defter değerinin ve hisse başına kazancın hisse senedi fiyatı üzerindeki etkisini incelemek için Ohlson modelini (1995) test etmektedir. İkinci modele işletme nakit akışları eklenerek hisse senedi fiyatı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Üçüncü modele ise muhasebe dışı bilgiler olan CSR ve ESG bilgileri de eklenerek hisse senedi fiyatı üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Çalışmada hipotezleri test etmek için temel istatistiksel analizler uygulanmış; ortalama, standart sapma, korelasyon ve regresyon modelleri gibi yöntemler kullanılmıştır. Ayrıca, çoklu doğrusal bağımlılık (multicollinearity) belirlemek amacıyla Varyans Genişleme Faktörü (VIF) gibi betimleyici istatistiklerden yararlanılmıştır. Ek olarak, bu çalışma heteroskedastisiteyi tespit etmek amacıyla Breusch-Pagan/Cook-Weisberg testi ve otokorelasyon problemini düzeltmek için uygulanabilir genelleştirilmiş en küçük kareler (FGLS) yöntemini kullanmaktadır. Son olarak, sabit etkiler ve rastgele etkiler regresyonu arasında seçim yapmak için Hausman testi uygulanmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde, çalışmanın tanımlayıcı istatistikleri, korelasyon analizi, çoklu doğrusallık ve VIF değerleri ele alınmıştır. Ayrıca heteroskedastisite ve otokorelasyon testleri, hausman testi ve regresyon analizinin sonuçları da sunulmuştur.

4.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Hisse senetlerinin piyasa değeri, defter değeri, hisse başına kazanç, işletme nakit akışları, kurumsal sosyal sorumluluk ve çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim değişkenlerinin ortalaması, standart sapması, minimum ve maksimum değerleri Tablo 3'te gösterilmektedir. Hisselerin piyasa değerinin defter değerinden (BV) daha yüksek olması nedeniyle BV ortalamasının pozitif olduğunu göstermektedir ($16.192/0.658 = 24.608$). Bu durum, şirketlerin piyasa değerlemesinin hisse başına defter değerini yansıtmadığını göstermektedir. İşletme nakit akışı ortalamasının pozitif ve oldukça yüksek olması, çalışmada ele alınan şirketlerinin operasyonlarını sürdürebilmek ve büyümek için yeterli pozitif nakit akışı yaratma yeteneğine sahip olduğunu göstermektedir. Hisse başına kazanç ortalamasının oldukça düşük olması ise firmaların kârlarını dağıtma yeteneğinin düşük olduğunu ifade etmektedir. CSR puan ortalaması 49.207 ve ESG puan ortalaması 53.014 ortalama düzeyde olmasına karşın, yüksek standart sapmalar bu alanlarda şirketler arasında büyük farklılıklar olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, firmaların

finansal performans ve sürdürülebilirlik uygulamalarında oldukça farklı profillere sahip olduğu ve bazı firmaların sürdürülebilirlik konusunda daha yüksek performans sergilerken diğerlerinin daha düşük düzeyde kaldığı söylenebilir.

Tablo 3. Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	Min	Max
BV	0.658	1.413	-0.03	13.16
EPS	0.097	0.157	-0.180	0.83
OCF	6.823	0.888	4.38	9.26
CSR	49.207	18.529	0.00	64.16
ESG	53.014	21.938	2.64	88.03
CP	16.192	173.517	0.03	2447.5
N	1690			

4.2. Korelasyon, Çoklu Doğrusallık ve VIF

Korelasyon ve çoklu doğrusallık sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir. Sonuçlara göre hisse başına kazanç (EPS) ile hisse fiyatı (CP) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu durum, EPS'deki herhangi bir artışın hisse fiyatını artıracağını işaret etmektedir. Sonuçlar, BV ve EPS arasındaki ilişki dışında, bağımsız değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olmadığını ve çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity) sorununun bulunmadığını göstermektedir. BV ve EPS arasındaki ilişki ise 0.60'ın altındadır. Regresyon analizinde çoklu doğrusal bağlantıyı tespit etmek için bu çalışmada VIF testi yapılmıştır. Yoo vd. (2014), VIF'in doğrusal bağımlılıkların gücünü ve her bir regresyon katsayısının varyans miktarını ölçtüğünü belirtmiştir. VIF değerinin 10'un üzerinde olması çoklu bağlantı sorunu olduğunu göstermektedir. Tablo 4'te gösterildiği gibi modeldeki VIF değeri 10'un altındadır ve çoklu bağlantı problemi olmadığını göstermektedir.

Tablo 4. Korelasyon, Çoklu Doğrusallık ve VIF sonuçları

Değişkenler	BV	EPS	OCF	CSR	ESG	P	VIF
BV	1.000						2.81
EPS	0.695**	1.000					2.69
OCF	0.332**	0.380**	1.000				1.45
CSR	0.143	0.321*	0.162	1.000			1.97
ESG	0.254***	0.398*	0.292	0.226	1.000		2.12
CP	0.658**	0.604**	0.306***	0.215*	0.162	1.000	

4.3. Heteroskedastisite ve Otokorelasyon Testi

Regresyon analizine uygun ve güvenilir veri sağlamak amacıyla bu çalışmada heteroskedastisiteyi tespit etmek için Breusch-Pagan/Cook-Weisberg testi uygulanmıştır. Test sonuçları, araştırma verilerinde heteroskedastisitenin bulunmadığını göstermektedir. Bu nedenle, çalışmada analizlerin sağlamlığını test etmek için sıradan en küçük kareler (OLS) veya genelleştirilmiş en küçük kareler (GLS) tahmincisi kullanılmıştır. Tablo 5, heteroskedastisite için yapılan Breusch-Pagan/Cook-Weisberg testinin sonuçlarını göstermektedir.

Table 5. Breusch–Pagan/Cook–Weisberg Heteroskedastisite Testi Sonuçları

Model	Breusch–Pagan/Cook–Weisberg Heteroskedastisite Testi Ho: Sabit Varyans Değişkenler: CP'nin tahmini değerleri	
	chi2(1)	Prob > chi2
Model 1	0.09	0.8928
Model 2	0.02	0.7631
Model 3	0.03	0.8551

Breusch–Pagan/Cook–Weisberg heteroskedastisite testi sonuçlarına göre, üç modelde de sabit varyans hipotezi (H0) reddedilememiştir. Her bir modelde p-değerleri (0.8928, 0.7631 ve 0.8551) 0.05'ten büyük olduğu için, heteroskedastisite olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, modellerde hata terimlerinin varyansının sabit olduğunu ve regresyon analizinin bu açıdan uygun olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, çalışmada ele alınan modellerde değişen varyans problemi bulunmamaktadır.

4.4. Hausman Testi Sonuçları

Regresyon sonuçlarını iyileştirmek amacıyla sabit etkiler regresyonu ile rassal etkiler regresyonu arasında seçim yapmak için Hausman testi gerçekleştirilmiştir. Tablo 6, Model 1, Model 2 ve Model 3'te sırasıyla p-değerleri 0.8432, 0.6641 ve 0.7658 olarak hesaplanmıştır ve Prob>chi2 değerinin 0.05'ten büyük olduğunu göstermektedir. Bu durum, katsayılar arasındaki farkların sistematik olmadığını göstermektedir. Sonuçlar, tüm modellerde sabit etkiler yönteminin kullanılması gerektiğini ifade etmektedir.

Tablo 6. Hausman Test Sonuçları

Model	Test: Ho: Kat sayılar arasındaki fark sistematik değildir $\chi^2(3) = (b-B)'[(V_b - V_B)^{-1}](b-B)$	Prob>chi2
Model 1	0.340	0.8432
Model 2	1.58	0.6641
Model 3	2.57	0.7658

4.5. Regresyon Sonuçları

OLS (En Küçük Kareler), GLS (Genelleştirilmiş En Küçük Kareler - Sabit Etkiler) ve FGLS (Uygulanabilir Genelleştirilmiş En Küçük Kareler) yöntemlerinin sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Regresyon Modeli Sonuçları (OLS, GLS [fixed effect] and FGLS)

Model	OLS						GLS-Fixed Effect						FGLS					
	MB			MDB			MB			MDB			MB			MDB		
	BV	EPS	OCF	CSR	ESG		BV	EPS	OCF	CSR	ESG		BV	EPS	OCF	CSR	ESG	
Model 1	Coef.	4.09**	11.95*	-	-		4.11**	12.94*	-	-	-		4.19**	11.96*				
	P> t	0.000	0.018	-	-		0.000	0.027	-	-	-		0.000	0.013				
	constant	-1.08(0.000)					-1.20 (0.000)					-1.08(0.000)						
	F-Value	58.61					47.99					Wald chi2(2)= 122.25						
Model 2	R ²	0.6261					0.6260					-						
	Coef.	4.19**	19.96**	-2.98**	-		4.32**	21.08**	-3.89**				4.19**	19.95**	-2.90**			
	P> t	0.000	0.001	0.002	-		0.000	0.001	0.001				0.000	0.000	0.001			
	constant	18.98 (0.005)					25.94(0.003)					18.98 (0.000)						
Model 3	F-Value	40.12					35.67					Wald chi2(2)=128.80						
	R ²	0.6786					0.6738					-						
	Coef.	3.59**	**20.29	**1.57	1.89***	2.31*	3.60**	23.52*	-3.63*	1.86***	3.33**		4.19**	18.41**	-7.37**	1.93*	4.55**	
	P> t	0.000	0.000	0.002	0.063	0.022	0.000	0.037	0.048	0.097	0.002		0.000	0.000	0.000	0.059	0.000	
Prob>ch2-all models and analysis	constant	12.39 (0.002)					22.61 (0.000)					20.55(0.000)						
	F-Value	21.18					29.000					Wald chi2(2)= 143.28						
	R ²	0.7767					0.8498					-						
	Prob>ch2-all models and analysis	0.000					0.000					0.000						

Model 1’de, GLS sonuçlarına göre defter değeri (BV, $\beta = 4.11$, $p < 0.01$) ve hisse başına kazanç (EPS, $\beta = 12.94$, $p < 0.05$), bağımlı değişken üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu bulgular, OLS sonuçları (BV, $\beta = 4.09$; EPS, $\beta = 11.95$) ve FGLS sonuçları (BV, $\beta = 4.19$; EPS, $\beta = 11.96$) ile tutarlıdır. Her üç yöntemde de BV’nin etkisi yüzde 1 düzeyinde anlamlı bulunmuş ve EPS’nin yüzde 5 düzeyindeki anlamlılığı teyit edilmiştir. GLS yöntemi, R^2 değerinin yüzde 62.60 olduğunu göstermektedir ve bu değer OLS (yüzde 62.61) ile neredeyse aynıdır. FGLS sonuçları ise Wald chi-squared testi (122.25) ile modelin genel anlamlılığını desteklemektedir.

Model 2’de, GLS yöntemi, BV’nin ($\beta = 4.32$, $p < 0.01$) ve EPS’nin ($\beta = 21.08$, $p < 0.01$) pozitif ve anlamlı etkilerini doğrulamaktadır. Buna karşılık, işletme nakit akışının (OCF, $\beta = -3.89$, $p < 0.01$) negatif ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, OLS yönteminin bulgularına (BV, $\beta = 4.19$; EPS, $\beta = 19.96$; OCF, $\beta = -2.98$) paraleldir ve FGLS yöntemi de benzer yönde sonuçlar vermektedir (BV, $\beta = 4.19$; EPS, $\beta = 19.95$; OCF, $\beta = -2.90$). GLS ile elde edilen modelin açıklayıcılığı (yüzde 67.86). FGLS’nin Wald chi-squared testi (128.80) ise modelin genel güvenilirliğini artırmaktadır.

Model 3, daha geniş bir değişken setini içermekte ve GLS sonuçlarına göre BV ($\beta = 3.60$, $p < 0.01$) ve EPS’nin ($\beta = 23.52$, $p < 0.05$) pozitif ve anlamlı etkilerini koruduğunu göstermektedir. Ayrıca, kurumsal sosyal sorumluluk (CSR, $\beta = 1.86$, $p < 0.10$) ve çevresel, sosyal ve yönetim (ESG, $\beta = 3.33$, $p < 0.05$) değişkenlerinin de bağımlı değişken üzerinde pozitif ve anlamlı etkileri tespit edilmiştir. Bu bulgular, CSR ve ESG’nin açıklayıcı gücünü vurgularken, OLS (CSR, $\beta = 1.89$, ESG, $\beta = 2.31$) ve FGLS (CSR, $\beta = 1.93$, ESG, $\beta = 4.55$) yöntemlerinden elde edilen sonuçlarla da uyumludur. GLS yöntemi ile hesaplanan R^2 (yüzde 84.98), Model 3’ün açıklayıcılık gücünün en yüksek olduğu modeli temsil ettiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, finansal ve finansal olmayan değişkenlerin birlikte ele alındığında bağımlı değişkeni daha iyi açıkladığını göstermektedir.

OLS ve FGLS analiz sonuçları, GLS sonuçlarını doğrulamakta ve bu sonuçların sağlamlığını göstermektedir. Bu analizler, H1, H2 ve H3 hipotezlerini desteklemekte ve muhasebe ile muhasebe dışı bilgilerin BIST’deki firmaların hisse fiyatları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışma, 2014-2023 yılları arasında Borsa İstanbul’da işlem gören 169 firmanın muhasebe bilgileri ve muhasebe dışı bilgilerin değer ilişkisini incelemektedir. Muhasebe bilgileri değişkenleri olarak defter değerinin, hisse başına kazancın ve işletme nakit akışlarının; muhasebe dışı bilgiler değişkenleri olarak ise kurumsal sosyal sorumluluk ve çevresel, sosyal ve yönetim puanlarının hisse senedi fiyatları üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Çalışmada hipotezleri test etmek için temel istatistiksel analizler uygulanmış ve çoklu doğrusal bağımlılığı tespit etmek için varyans genişleme faktörü kullanılmıştır. Heteroskedastisiteyi belirlemek için Breusch-Pagan/Cook-Weisberg testi uygulanmıştır. Ayrıca, sabit etkiler ve rastgele etkiler arasında seçim yapmak için Hausman testi yapılmıştır.

Çalışmanın sonuçları, birkaç kritik bulguyu öne çıkarmaktadır. İlk olarak, BV ve EPS’nin hisse senedi fiyatları ile pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olduğunu göstermiştir. BV ve EPS’nin hisse senedi fiyatları ile pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olduğu bulgusu yapılmış olan çalışmalarla örtüşmektedir (Çalışan ve Erdem, 2021; Kalyoncu, 2019). Şeffaflık, yatırımcı koruması ve güvenilir raporlama sistemlerinin hala

gelişmekte olduğu Türkiye gibi yükselen piyasalar göz önüne alındığında, defter değeri ve hisse başına kazanç gibi finansal göstergelerin yatırım kararlarında önemini koruduğu gözükmektedir (Asl ve Ofilas; 2021; Kurtaran, 2014). Gör ve Tekin (2019) ile Kaya ve Öztürk, (2015) ise çalışmasında, muhasebe kârları ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişki incelenmiş ve muhasebe karının hisse fiyatları üzerinde belirgin bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bulgular, yatırımcılarının firma değerini değerlendirirken geleneksel finansal göstergeleri dikkate aldığını göstermektedir.

Literatürde işletme nakit akışlarının, şirketlerin istikrarlı nakit akışı üretme kapasitesini yansıttığı ve bu nedenle işletme faaliyetlerinden kaynaklanan nakit akışları ile hisse değeri arasında pozitif bir ilişki olduğu kabul edilmektedir (Özcan ve Karter, 2020; Altıntaş ve Kassouri, 2021). Ancak, bu çalışmanın bulguları yapılmış olan bazı çalışmaların aksine OCF ile hisse senedi fiyatları arasında negatif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmanın sonuçları yatırımcıların yüksek işletme nakit akışlarını potansiyel verimsizliklerin veya etkili bir şekilde kullanılmayan aşırı sermayenin bir işareti olarak yorumlayabileceğini ifade eden çalışmalarla tutarlıdır (Penman ve Yehuda, 2009; Mostafa, 2016). Cheng ve Yang (2003), nakit akışlarının özellikle kısa işletme döngüleri ve yüksek kaldıraç oranına sahip firmalar için bilgilendirici olduğunu belirtmiş, finansal performansının zayıf olduğu durumlarda ise olumsuz piyasa tepkilerinin oluşabileceğini vurgulamıştır. Benzer şekilde, Liu ve diğerleri (2006), nakit akışları ile kazançlar arasındaki tutarsızlıkların kafa karışıklığı yaratabileceğini ve olumsuz piyasa tepkilerine yol açabileceğini ortaya koymuştur. OCF'nin hisse senedi fiyatları üzerinde negatif etki etmesi, BIST'te yer alan şirketlerin istikrarlı nakit akışları üretebilme kapasitesinin sınırlı olabileceğini ve bu durumun değişken ekonomik koşullar veya operasyonel verimsizliklerden kaynaklanabileceğini işaret etmektedir. Ayrıca, Türkiye'deki ekonomik belirsizlikler ve döviz kurlarındaki dalgalanmalar da hisse senedi fiyatlarını etkileyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır (Sertkaya ve Songur, 2021; Uğur ve Bingöl, 2020). Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, döviz kurlarındaki değişiklikler hisse senedi piyasalarında hızlı bir şekilde yansımaktadır ve bu durum piyasa istikrarsızlığına neden olabilmektedir (Sertkaya ve Songur, 2021).

Çalışmada muhasebe dışı bilgiler ele alındığında, CSR ve ESG puanları hisse senedi fiyatları üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Ateş, (2021) yapmış olduğu çalışmasında kurumsal sosyal performans skoru ile piyasa değerleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır. Düzer ve Önce (2018) çalışmasında, Borsa İstanbul'da işlem gören otuz şirketin ekonomik, muhasebe ve piyasa esaslı finansal performans göstergeleri ile kurumsal sosyal performans düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma, muhasebe esaslı finansal performans ile çevresel ve sosyal performans arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, yatırımcılarının sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluk uygulamalarına giderek daha fazla değer verdiğini göstermektedir. Küresel farkındalığın artması ve ESG kriterlerinin yatırım kararlarına entegrasyonu uyumlu olup, sorumlu iş uygulamaları benimseyen firmalarının piyasa tarafından daha değerli algılandığı söylenebilir. Paydaş teorisi şirketlerin sadece hissedarlarına değil aynı zamanda diğer paydaşlarına da fayda sağlama sorumluluğu taşıması gerektiğini savunmaktadır (Harrison ve Smith, 2015; Harrison ve Wicks, 2013). Bu bağlamda, iyi bir ESG performansı şirketlerin itibarını artırarak daha düşük sermaye maliyetleri ile sonuçlanabilir (Berk, 2023; Wang, 2024). Yatırımcılar, güçlü ESG uygulamalarına sahip şirketlere daha fazla değer vermekte ve bu durum şirketlerin finansal istikrarını artırmaktadır (Bouattour, 2024; Li, 2024). Ayrıca, sürdürülebilirlik

odaklı stratejilerin benimsenmesi, şirketlerin risklerini azaltarak uzun vadede daha iyi finansal sonuçlar elde etmelerine yardımcı olabilir (Zumente ve Bistrova, 2021; Kim ve Li, 2021).

Vekalet Teorisi, yöneticiler ile hissedarlar arasındaki ilişkiyi ele alırken, bu ilişki içerisindeki bilgi asimetrisi ve çıkar çatışmalarını da göz önünde bulundurmaktadır (Karataş ve Aren, 2008). Bu bağlamda, CSR uygulamaları, yöneticilerin hissedarların çıkarlarını gözetme yükümlülüğünü yerine getirmeleri için bir araç olarak değerlendirilebilir. Şişmanoğlu vd. (2020), vekalet maliyetlerinin yönetim ve kontrol süreçleri üzerindeki etkilerini inceleyerek bu maliyetlerin azaltılmasının şirket performansını artırabileceğini göstermektedir. Sinyal teorisi ise CSR ve ESG uygulamalarının şirketlerin piyasa aktörlerine yönelik birer güven ve sorumluluk sinyali olarak değerlendirilebileceğini savunur ve şirketin hem itibarını hem de finansal performansını olumlu yönde etkileyebileceğini ifade eder (Haisyah vd., 2024; Ding vd., 2021). Kefe (2023) çalışmasında, BIST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan şirketlerin CSR performanslarını inceleyerek yüksek CRS uygulamalarının yatırımcılar nezdinde pozitif imaj kazanmalarına katkıda bulunduğunu belirtmiştir.

Çalışmanın R^2 değerleri, muhasebe dışı bilgilere ait değişkenlerinin dahil edilmesiyle kademeli olarak artış göstermiştir. Bu durum, geleneksel finansal metrikler ile sürdürülebilirlik göstergelerini birleştiren daha bütüncül bir yaklaşımın, firmalarının değer ilişkisini anlamada daha kapsamlı bir çerçeve sunduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın sonuçları, muhasebe ve muhasebe dışı bilgilerin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisini anlamada önemli bulgular sağlamış olsa da bazı kısıtlamalara sahiptir. İlk olarak, çalışma yalnızca BIST'teki firmaları kapsamakta ve 2014-2023 dönemine odaklanmaktadır. Bu nedenle, bulgular, farklı sektörlerdeki firmalar ya da Türkiye dışındaki piyasalarda genellenebilirlik açısından sınırlı olabilir. Ayrıca, çalışmada kullanılan CSR ve ESG puanları gibi muhasebe dışı bilgilerin firmalar tarafından kendi beyanlarına dayalı olması, verilerin güvenilirliği ve tarafsızlığı açısından bir başka sınırlamayı ortaya çıkarmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalar, daha geniş sektörleri ve coğrafyaları kapsayan bir veri seti ile farklı ekonomik ve düzenleyici ortamlarda muhasebe ve muhasebe dışı bilgilerin etkisini karşılaştırmalı olarak incelemelidir. CSR ve ESG gibi sürdürülebilirlik değişkenlerinin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkilerini daha iyi anlamak için şeffaflık düzeyi ve bağımsız denetim süreçleri gibi değişkenler eklenebilir. ESG kriterlerinin alt bileşenlerinin (çevresel, sosyal ve yönetim) hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisi farklı sektörler ve ülkeler bazında karşılaştırmalı olarak analiz edilebilir. Ayrıca, döviz kurları, faiz oranları ve enflasyon gibi makroekonomik değişkenlerin muhasebe ve muhasebe dışı bilgiler üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi de farklı ekonomik koşullarda elde edilen bulguların genelleştirilebilirliğini artırabilir. Son olarak, muhasebe standartlarının ESG kriterleri ile uyumlaştırılması üzerine çalışmalar yapılarak sürdürülebilirlik odaklı muhasebe uygulamalarının firmaların uzun vadeli başarısına katkıları değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmadi, A., & Bouri, A. (2018). The accounting value relevance of earnings and book value: Tunisian banks and financial institutions. *International Journal of Law and Management*, 60(2), 342-354.
- Altıntaş, H., & Kassouri, Y. (2021). Petrol fiyatları, parasal ve döviz kuru şoklarının hisse senedi fiyatlarına asimetrik etkisi: Türkiye için NARDL. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(4), 1388-1410.
- Amir, E., Harris, T. S., & Venuti, E. K. (1993). A comparison of the value-relevance of U.S. versus Non-U.S. GAAP accounting measures using Form 20-F reconciliations. *Journal of Accounting Research*, 31, 230-264.
- Asl, M. R. T., & Oflas, A. (2021). UFRS Uygulanma sürecinde hisse senedi piyasa değeri ile hisse başına kazanç ve hisse senedi defter değeri arasındaki ilişki (BİST 50'ye dayalı bir uygulama). *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, (64), 71-84.
- Ateş, S. (2021). Kurumsal sosyal performansa piyasa tepkisi: BIST örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (90), 149-164.
- Barth, M. E., Beaver, W. H., & Landsman, W. R. (2001). The relevance of the value relevance literature for financial accounting standard setting: Another view. *Journal of Accounting and Economics*, 31(1-3), 77-104.
- Beloskar, V. D., & Rao, S. N. (2023). Did ESG save the day? Evidence from India during the COVID-19 crisis. *Asia-Pacific Financial Markets*, 30(1), 73-107.
- Berk, I., Guidolin, M., & Magnani, M. (2023). New ESG rating drivers in the cross-section of European stock returns. *Journal of Financial Research*, 46, S133-S162.
- Bouattour, A., Kalai, M., & Helali, K. (2024). The non-linear relationship between ESG performance and bank stability in the digital era: new evidence from a regime-switching approach. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(1), 1-17.
- Cheng, B., Ioannou, I., & Serafeim, G. (2014). Corporate social responsibility and access to finance. *Strategic management journal*, 35(1), 1-23.
- Cheng, C. & Yang, S. (2003). The incremental information content of earnings and cash flows from operations affected by their extremity. *Journal of Business Finance & Accounting*, 30(1-2), 73-116.
- Çalışan, C., & Erdem, B. (2021). Muhasebe bilgi kalitesinin sermaye piyasalarına etkisi: BIST-50 üzerine bir uygulama. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 134-141.
- Ding, W., Levine, R., Lin, C., & Xie, W. (2021). Corporate immunity to the COVID-19 pandemic. *Journal of financial economics*, 141(2), 802-830.
- Düzer, M., & Önce, S. (2018). Effect of disclosures on sustainability performance indicators on financial performance: An application in BIST. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11(1), 93-117.
- Eccles, R. G., Ioannou, I., & Serafeim, G. (2012). The impact of a corporate culture of sustainability on corporate behavior and performance. *National Bureau of Economic Research*.
- Ertuğrul, M. (2017). Muhasebe verilerinin değer ilişkisinin farklı sermaye yapılarına göre zaman içindeki değişimi: MİST ülkeleri analizi. *Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*.
- Fatemi, A., Glaum, M., & Kaiser, S. (2018). ESG performance and firm value: The moderating role of disclosure. *Global finance journal*, 38, 45-64.
- Friede, G., Busch, T., & Bassen, A. (2015). ESG and financial performance: aggregated evidence from more than 2000 empirical studies. *Journal of sustainable finance & investment*, 5(4), 210-233.

- Gökten, S., & Atalay, B. (2019). Bilanço dışı varlıkların muhasebe bilgisinin değer ilgililiği üzerindeki etkisi: Türkiye'ye özgü bulgular. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 12(2), 271-288.
- Gökten, S., Başer, F., & Yalçın, İ. S. (2017). F-skor göstergelerinin hisse senedi değeri üzerindeki etkisinin defter değerinin aracılık rolü çerçevesinde incelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(4), 837-857.
- Gör, Y., & Tekin, B. (2019). BİST-100 endeksinde muhasebe karları ve hisse senedi fiyatları ilişkisi üzerine bir araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 229-240.
- Güvemli, B., Taysı, K., & Saygı, N. (2021). Nakit akışlarının hisse senedi getirileri ve özkaynak karlılığı üzerindeki etkileri: Türkiye sigorta endeksi örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 233-248.
- Haisyah, N., Hendarmin, R., & Pebriani, R. A. (2024). The Influence of Good Corporate Governance and Disclosure Corporate Social Responsibility towards Mining Sector Company Value. *International Journal of Community Service & Engagement*, 5(1), 1-5.
- Haisyah, N., Hendarmin, R., & Pebriani, R. A. (2024). The Influence of Good Corporate Governance and Disclosure Corporate Social Responsibility towards Mining Sector Company Value. *International Journal of Community Service & Engagement*, 5(1), 1-5.
- Harrison, J. S., & van der Laan Smith, J. (2015). Responsible accounting for stakeholders. *Journal of Management Studies*, 52(7), 935-960.
- Harrison, J. S., & Wicks, A. C. (2013). Stakeholder theory, value, and firm performance. *Business ethics quarterly*, 23(1), 97-124.
- Kalyoncu, C. (2019). Entelektüel sermayenin firma değerine etkisinin Ohlson ve Vaic modelleri ile sınanması: BİST 100 üzerine bir uygulama. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Karataş, A., & Aren, S. (2008). Vekalet teorisi ve bilgi asimetrisi problemi. *Güncel Yönetim ve Organizasyon Yaklaşımları*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Kaya, A. and Öztürk, M. (2015). Muhasebe kârları ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişki: bi'st firmaları üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (67), 37-54.
- Kaya, İ., & Özçelik, H. (2023). Nakit akış bilgilerinin değer ilişkisi: BİST üzerine bir araştırma *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 16(1), 57-75.
- Kefe, İ. (2023). BİST Sürdürülebilirlik 25 Endeksi yer alan işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk performansı üzerine bir inceleme. *Business & Management Studies: An International Journal*, 11(3), 799-823.
- Khan, M., Serafeim, G., & Yoon, A. (2016). Corporate sustainability: First evidence on materiality. *The accounting review*, 91(6), 1697-1724.
- Kılıç, Y., Buğan, M. F., & Özbezek, B. D. (2016). Asymmetric information and signaling theory: Panel causality approach on the relationship between dividends and earnings. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(4), 1132-1145.
- Kim, S., & Li, Z. (2021). Understanding the impact of ESG practices in corporate finance. *Sustainability*, 13(7), 3746.
- Korkmaz, Ö., & Karaca, S. S. (2013). Firma performansını etkileyen faktörler ve Türkiye örneği. *Ege Akademik Bakış*, 13(2), 169-179.
- Kulal, A., Abhishek, N., Dinesh, S., & Divyashree, M. S. (2023). Impact of environmental, social, and governance (ESG) factors on stock prices and investment performance. *Macro Management & Public Policies*, 5(2).
- Kurtaran, A. (2014). Hisse senedi değerlendirme yöntemlerinin yatırım kararlarındaki başarısının değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (13), 155-168.

- Li, M. (2024). A Study of the Relationship Between ESG Performance and Firm Valuation. *Advances in Economics, Management and Political Sciences*, 74, 259-267.
- Li, S., Yin, P., & Liu, S. (2022). Evaluation of ESG ratings for Chinese listed companies from the perspective of stock price crash risk. *Frontiers in Environmental Science*, 10, 933639.
- Liu, J., Nissim, D., & Thomas, J. (2007). Is cash flow king in valuations?. *Financial Analysts Journal*, 63(2), 56-68.
- Mbabazize, M., Daniel, T., Claude, M., and Shukla, J. 2015. Reporting of non-financial information and its impact on the decision taken in private institutions in rwanda: Case study northern province. *International Journal of Small Business and Entrepreneurship Research*, 2(3), 57-71.
- Menike, M. G. P. D., & Prabath, U. S. (2014). The impact of accounting variables on stock price: evidence from the Colombo Stock Exchange, Sri Lanka. *International Journal of Business and Management*, 9(5), 125.
- Mirza, A., Malek, M., & Abdul-Hamid, M. A. (2019). Value relevance of financial reporting: Evidence from Malaysia. *Cogent Economics & Finance*, 7(1), 1651623.
- Moalla, M., & Dammak, S. (2023). Corporate ESG performance as good insurance in times of crisis: lessons from US stock market during COVID-19 pandemic. *Journal of Global Responsibility*, 14(4), 381-402.
- Mostafa, W. (2016). The incremental value relevance of cash flows and earnings affected by their extremity: UK evidence. *Management Research Review*, 39(7), 742-767.
- Nguyen, D. D. & Nguyen, C. V. (2020). The impact of operating cash flow in decision-making of individual investors in Vietnam's stock market. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7 (5), 019 – 029.
- Nguyen, H. A., & Dang, T. T. G. (2023). Accounting reform and value relevance of financial reporting from non-financial listed firms on the Vietnam stock market. *Cogent Business & Management*, 10(2).
- Özcan, G. & Karter, Ç. (2020). The causal relationship between oil prices and stocks prices in turkey: bootstrap rolling window approach. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 7(2), 105-114.
- Penman, S. H., & Yehuda, N. (2009). The pricing of earnings and cash flows and an affirmation of accrual accounting. *Review of Accounting Studies*, 14, 453-479.
- Puspa, D. F., Nazaruddin, I., Muslim, R. Y., & Minovia, A. F. (2023). Relevance of earnings value, book value, and operating cash flow in manufacturing companies in Indonesia. *Journal of Accounting and Investment*, 24(1), 120-136.
- Qureshi, M. A., Kirkerud, S., Theresa, K. & Ahsan, T. (2020). The impact of sustainability (environmental, social, and governance) disclosure and board diversity on firm value: The moderating role of industry sensitivity. *Business Strategy and the Environment*, 29(3), 1199-1214.
- Schiehl, E., & Kolahgar, S. (2021). Financial materiality in the informativeness of sustainability reporting. *Business Strategy and the Environment*, 30(2), 840-855.
- Sertkaya, B., & Songur, M. (2021). Türkiye’de hisse senedi fiyatları ile reel döviz kuru arasındaki ilişki: Simetrik ve asimetrik nedensellik analizi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 396-412.
- Shakil, M. H. (2022). Environmental, social and governance performance and stock price volatility: A moderating role of firm size. *Journal of Public Affairs*, 22(3), e2574.
- Suroso, S., Siahaan, A. P. U., Br., R. Purba, Sari, A. K. & Rusiadi. (2018). Influence of Accounting and non-accounting information on credit decision. *International Journal of Civil Engineering and Technology*, 9(12), 526-535.
- Şişmanoğlu, E., Karayiğit, D. T., & Karabınar, S. (2020). Vekalet teorisi kapsamında ortaya çıkan vekalet maliyetlerinin muhasebesi ve raporlanması. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 13(3), 975-987.

Uğur, A., & Bingöl, N. (2020). Hisse senedi ve döviz kuru ilişkisinin yönü: Türkiye üzerine bir araştırma. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(4), 624-636.

Vortelinos, D., Menegaki, A. N., & Alexiou, S. (2024). The relationship between credit rating and environmental, social, and governance score in banking. *Economies*, 12(6), 152.

Wang, C. (2024). The Relationship between ESG Performance and Corporate Performance-Based on Stakeholder Theory. In *SHS Web of Conferences* (Vol. 190, p. 03022). EDP Sciences.

Yoo, W., Mayberry, R., Bae, S., Singh, K., He, Q. P., & Lillard Jr, J. W. (2014). A study of effects of multicollinearity in the multivariable analysis. *International journal of applied science and technology*, 4(5), 9.

Zumente, I., & Bistrova, J. (2021). ESG importance for long-term shareholder value creation: Literature vs. practice. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 7(2), 127.

UFRS 18 FİNANSAL TABLOLARDA SUNUM VE AÇIKLAMA STANDARDINDAKİ YENİLİKLER*

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 28.11.2024
Kabul Tarihi : 10.02.2025
Türü : İnceleme Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mdbakis.1592914

Dr. Begüm HAZAR**
Prof. Dr. Serap S. YANIK***

Bibliyografik Bilgiler

Hazar, B., & Yanık, S., S. (2025). “UFRS 18 Finansal Tablolarda Sunum ve Açıklama Standardındaki Yenilikler” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2025, Sayı : 75, Sayfa : 145-166) <https://doi.org/10.55322/mdbakis.1592914>

ÖZ

Finansal performansın sunumunun iyileştirilmesi finansal tablo kullanıcıları tarafından IASB’ye iletilen ve uzun zamandır kurulun gündeminde olan konulardandır. UMS 1 Finansal Tabloların Sunuluşu’nun yerini alacak olan UFRS 18 Finansal Tablolarda Sunum ve Açıklama’da performansın sunumunu doğrudan etkileyen değişiklikler bulunmaktadır. Kâr veya zarar tablosundaki gelir ve giderlerin işletme faaliyetleri bazında sınıflandırılarak bölümler halinde sunulması ve yeni zorunlu ara toplamaların raporlanması, bu tablonun dipnotunda yönetim tarafından tanımlanan performans ölçütlerinin açıklanması ve esas faaliyet giderlerinin sunumunda karma yaklaşıma izin verilmesi dikkat çeken yeniliklerdendir. Ayrıca faydalı bir biçimlendirilmiş özet sunma işlevi ve daha fazla ayrıştırılmış bilgiye yer verilmesi, tüm temel finansal tabloları ilgilendiren diğer önemli hususlardır.

Anahtar Kelimeler: UFRS 18, UMS 1, Finansal Raporlama Standartları

Jel Sınıflandırması: M40, M41

* Bu çalışma “ ‘UFRS 18 Finansal Tablolarda Sunum ve Açıklamalar’ Kapsamında Kâr veya Zarar Tablosu ve Kullanıcı Algısı Üzerine Bir Araştırma” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Araştırmacı, begumugurr@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5075-8416

*** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İşletme Bölümü, serap.yanik@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7525-8717

NEW REQUIREMENTS COMING WITH IFRS 18 PRESENTATION AND DISCLOSURE IN FINANCIAL STATEMENTS**ABSTRACT**

Improving the presentation of financial performance is one of the issues requested from the IASB by financial statement users and has been on the Board's agenda for a long time. IFRS 18 Presentation and Disclosure in Financial Statements, which will replace IAS 1 Presentation of Financial Statements, contains changes that directly affect the presentation of performance. The most notable changes are the categorization of income and expenses in income statement by business activities and presentation of new required subtotals, the disclosure of management-defined performance measures in the note of this statement, and allowing a mix approach to the presentation of operating expenses. In addition, the role of providing a useful structured summary and further disaggregation of information are other important requirements affecting all core financial statements.

Keywords: IFRS 18, IAS 1, Financial Reporting Standards

Jel Classification: M40, M41

1. GİRİŞ

Finansal tablo kullanıcıları uzun süredir IASB'den performans raporlaması üzerine bir proje geliştirmesini talep etmektedir. Bu taleplere istinaden IASB 2015 yılında temel finansal tabloların amaç, yapı ve içeriğinin incelenmesi ve performans raporlamasıyla ilgili hususların ele alınması amacıyla Temel Finansal Tablolar Projesi'ni başlatmıştır (IASB, 2015). Proje dahilinde yürütülen çalışmalarda finansal tabloların sunumu ile ilgili aşağıdaki hususlar tespit edilmiştir (IASB, 2018):

- Aynı sektördeki işletmeler arasında dahi finansal performans tablosunun sunumunda farklılıklar göze çarpmaktadır.
- Finansal performans tablosu daha karşılaştırılabilir olmalı ve daha fazla ara toplama yer verilmelidir.
- Temel finansal tablolar ve dipnotlardaki bilgiler daha fazla ayrıştırılmalıdır.
- Alternatif performans ölçütleri, ihtiyaca uygun bilgiler sağlıyor olsa da bu ölçütlerin nasıl hesaplandığı ve neden açıklandığı yeterince şeffaf değildir.

Proje kapsamında 2019 yılında Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı Taslak Metni yayımlanmış, nihai şeklini alan standart UFRS 18 Finansal Tablolarda Sunum ve Açıklama adıyla 2024 yılında yayımlanmıştır. Bu standart, kullanıcıların finansal performans raporlamasını iyileştirme taleplerini karşılamayı amaçlamaktadır (IASB, 2024a, par. BC2). Bu doğrultuda kâr veya zarar tablosunun sunumunda yapılan değişiklikler dikkat çekmektedir. Finansal performans tablosunun diğer kapsamlı gelirler bölümünde ve özkaynak değişim tablosunda değişiklik olmazken; finansal durum tablosu ve nakit akış tablosunun sunumundaki değişiklikler sınırlıdır.

UFRS 18'in amacı bir işletmenin varlık, yükümlülük, özkaynak, gelir ve giderlerini gerçeğe uygun şekilde yansıtan ihtiyaca uygun bilgilerin sağlanmasına yardımcı olmak için genel amaçlı finansal tablolardaki bilgilerin sunumuna ve açıklanmasına ilişkin düzenlemelerin belirlenmesidir (UFRS 18, 2024, par. 1). Bu amaçla, finansal tabloların sunumunda UMS 1'den farklı bazı yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bunlar;

- Temel finansal tablolar ve dipnotların işlevlerinin belirlenmesi,
- Birleştirme ve ayrıştırma ilkelerinin getirilmesi,
- Kâr veya zarar tablosunda sunulması zorunlu ara toplamalar ile gelir ve giderlerin bölümlere göre sınıflandırılması,
- Esas faaliyetler giderlerinin sunumunda karma yaklaşıma izin verilmesi ve
- Yönetimin tanımladığı performans ölçütlerinin dipnotlarda açıklanmasıdır.

Standardın kapsamı ise UFRS'lere göre hazırlanan finansal tablolardır. Bir işletme UFRS'ler uyarınca hazırladığı finansal tablolardaki bilgilerin sunumu ve açıklanmasında bu standardı uygulayacaktır. Nakit akış tablosu ise UMS 7'ye göre sunulmaya devam edilecek olup UFRS 18'in genel hükümleri, bu tablo için de geçerlidir. 1 Ocak 2027 itibarıyla yürürlüğe girecek olan standart, UMS 1 Finansal Tabloların Sunuluşu'nun yerini alacaktır. Ayrıca standardın Türkçe'si KGK tarafından yayımlanmıştır.

Bu çalışmada, UFRS 18'in UMS 1'den farklı olarak getirdiği yeniliklere odaklanılmıştır. Bu bağlamda, ikinci bölümde yeni düzenlemeler UMS 1 ile karşılaştırılarak ele alınmış, sonuç bölümünde ise yeni standarda dair genel bir değerlendirme sunulmuştur.

2. UFRS 18'E GENEL BAKIŞ

UFRS 18'deki yenilikler beş başlıkta özetlenebilir. Bunlardan ilki kâr veya zarar tablosundaki gelir ve giderlerin işletme faaliyetlerine göre sınıflandırılması ve zorunlu ara toplamaların sunulmasıdır. UMS 1'de böyle bir zorunluluk olmadığından işletmeler, finansal tablo kullanıcılarının ihtiyaçlarına göre farklı ara toplamalar raporlamaktadır. Örneğin birçok işletme zorunlu olmadığı hâlde esas faaliyet kâr veya zararını sunmakta; ancak bu ara toplama dahil edilen gelir ve giderler, işletmeden işletmeye değişmektedir. Bu çeşitlilik, karşılaştırılabilirliği zayıflatmakta ve finansal performansın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır (IASB, 2024a, par. BC3). Bunu çözmek için UFRS 18'de sunulması zorunlu ara toplamalar ve bunların hangi gelir ve giderleri içereceği belirlenmiştir.

İkinci yenilik, temel finansal tablo ve dipnotların işlevleridir. Bu yeni işlevler sunulurken IASB önemlilik kavramı ile bağlantı kurmuştur. Önemlilik, bir bilginin sunulup sunulmayacağını belirlerken bilginin temel finansal tablolarda mı yoksa dipnotlarda mı sunulacağına karar verilmesinde bu işlevler dikkate alınacaktır.

Üçüncü yenilik, birleştirme ve ayrıştırma ilkeleridir. UMS 1'deki düzenlemelerin etkili bir şekilde uygulanamaması finansal tablolardaki bilgilerin bazen aşırı özetlenmesi ya da fazla ayrıştırılmasına yol açmakta ve kullanıcıların ihtiyaca uygun bilgiye ulaşması zorlaşmaktadır (IASB, 2024a, par. BC3).

Örneğin bazı işletmeler “diğer giderler” başlığında birçok gideri birleştirmekte ancak bu kalemin içeriğine dair temel finansal tablo ya da dipnotlarda açıklama yapmamaktadır. UFRS 18’de doğru ayrıntı düzeyinin belirlenmesi için birleştirme ve ayrıştırma ilkelerine yer verilmiştir.

Dördüncü yenilik, kâr veya zarar tablosu dipnotlarında yönetimin tanımladığı performans ölçütlerinin açıklanmasıdır. İşletmelerin açıkladığı alternatif performans ölçütleri faydalı bulunsun da işletmelerin bu ölçütleri neden kullandığı ya da nasıl hesapladığı yeterince açık değildir (IASB, 2024a, par. BC3). Şeffaflığın sağlanması için UFRS 18’de yönetimin tanımladığı performans ölçütleri başlığı altında çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

Beşinci yenilik, faaliyet giderlerinin sunumunda karma yaklaşıma izin verilmesidir. UMS 1’e göre çeşit ya da fonksiyon esasından biri seçilmeliyken UFRS 18’de esas faaliyetlerde raporlanacak giderlerin sunumunda iki yöntemin birlikte kullanılmasına izin verilmiştir.

2.1. Temel Finansal Tabloların ve Dipnotların İşlevleri

UMS 1’de yer alan tam bir finansal tablolar setinin unsurları UFRS 18’de korunmuştur. Ancak UFRS 18’de finansal durum tablosu, finansal performans tablosu, özkaynak değişim tablosu ve nakit akış tablosu, temel finansal tablolar olarak tanımlanmıştır. Ayrıca UMS 1’deki kâr veya zarar ve diğer kapsamlı gelirler tablosu UFRS 18’de finansal performans tablosu/tablolari olarak adlandırılmıştır. Ancak finansal tablolar ve bu tablolardaki ara toplam, toplam ve kalemler için farklı isimler kullanılabilir. Örneğin bir işletme “finansal durum tablosu”nu “bilanço” olarak adlandırabilir (UFRS 18, 2024, par. 11). UFRS 18’de kullanılan terminoloji zorunlu tutulmamıştır. Önemli olan kullanılan ismin, sunulan kalemlerin özelliklerini gerçeğe uygun şekilde yansıtmasıdır.

Finansal tabloların amacı da UMS 1’le aynıdır, UFRS 18’de de kullanıcılara faydalı bilgi sağlamak esastır. İşletmeler, bu amaçla finansal tablolarını hazırlarken önemliliği dikkate alarak bilginin sunulup sunulmayacağına karar vermektedir. Bir bilgi önemli ise temel finansal tablolarda sunulur ya da dipnotlarda açıklanır, önemli değilse – UFRS’lerde sunulması ya da açıklanması gerekli bir kalem olarak belirtilmiş olsa dahi – açıklanması ya da sunulması gerekli değildir (UFRS 18, 2024, par. 15–19).

Bilginin nerede sunulacağına karar verirken işletmelere rehberlik etmesi için UFRS 18’de UMS 1’den farklı olarak temel finansal tablolar ve dipnotların işlevlerine yer verilmiştir. Temel finansal tabloların işlevi, işletmenin varlıkları, yükümlülükleri, özkaynak, gelir, giderleri ve nakit akışları hakkında finansal tablo kullanıcılarına aşağıdaki hususlarda faydalı olacak biçimlendirilmiş özetler sunmaktır (UFRS 18, 2024, par. 16):

- (a) İşletmenin varlıkları, yükümlülükleri, özkaynak, gelir, giderleri ve nakit akışları hakkında anlaşılabilir bir genel bakış elde edilmesi,
- (b) İşletmenin raporlama dönemleri ve işletmeler arasında karşılaştırma yapılması ve
- (c) Finansal tablo kullanıcılarının dipnotlarda ek bilgi almak isteyebilecekleri kalemlerin veya alanların belirlenmesi.

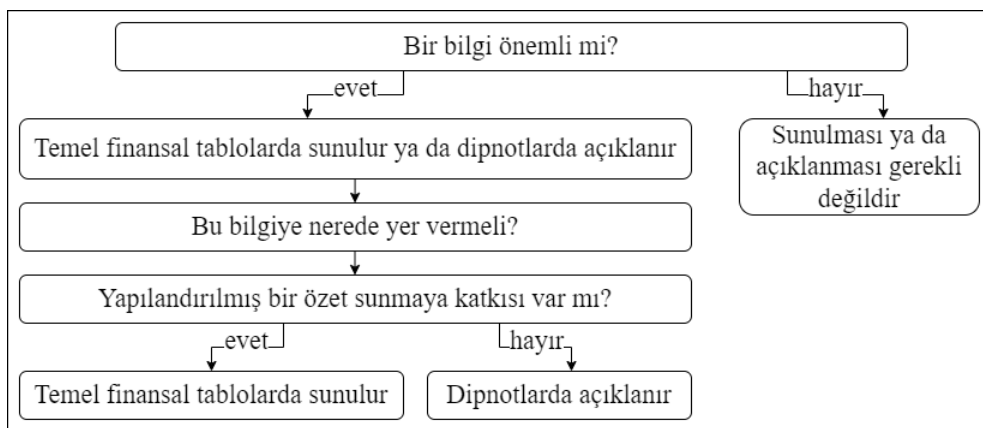
Dipnotların işleviyse şu hususlarda önemli bilgiler sağlamaktır (UFRS 18, 2024, par. 17):

- (a) Finansal tablo kullanıcılarının temel finansal tablolarda sunulan kalemleri anlamalarının sağlanması ve
- (b) Temel finansal tabloların amacına ulaşması için ilave bilgilerle desteklenmesi.

Temel finansal tablolar faydalı birer biçimlendirilmiş özet sunarken dipnotlar bunları önemli ek bilgilerle desteklemektedir. Bir bilginin temel finansal tablolarda sunulmasına karar verilirken bu tabloların işlevleri tüm yönleriyle dikkate alınır. Örneğin dönem içerisinde önemli bir yeniden yapılandırma giderine katlanan işletme, bu önemli bilgiyi sunmalıdır. İşletme bu gideri kâr veya zarar tablosunda sunup sunmamaya karar verirken, bunun biçimlendirilmiş bir özet için gerekli olup olmadığını değerlendirir. Bunun için bu bilgi aşağıdaki konularda kullanıcılara faydalı olmalıdır (IASB, 2024a, par. BC55):

- (a) İşletmenin giderlerine ilişkin anlaşılabilir bir genel bakış sağlanması: Bu gideri ayrı sunmak, toplam faaliyet giderlerindeki artışın anlaşılmasına yardımcı olabilir.
- (b) İşletmeler ve raporlama dönemleri arasında karşılaştırma yapılması: Bu gider sürekli ortaya çıkan bir kalem değildir ve ayrı şekilde sunulması, süreklilik gösteren diğer kalemlerin daha karşılaştırılabilir olmasını sağlayabilir.
- (c) Finansal tablo kullanıcılarının dipnotlarda ek bilgiye ihtiyaç duyabilecekleri alanları belirlemek: Yeniden yapılandırma giderinin nasıl hesaplandığı hakkında ek bilginin dipnotlarda açıklanması, kullanıcıların dikkatini bu kaleme çekebilir.

Bir bilgi önemli olsa da eğer faydalı bir biçimlendirilmiş özet sunmak için gerekli değilse – UFRS’lerde ayrı şekilde sunulması zorunlu kalemlerden biri bile olsa – temel finansal tablolarda ayrı olarak sunulması gerekli değildir (UFRS 18, 2024, par. 23). Örneğin UFRS 9’a göre belirlenen değer düşüklüğü zararı kâr veya zarar tablosunda sunulur (UFRS 18, 2024, par. 75). Ancak UFRS 18’de belirtilmiş olsa da bu tablonun faydalı bir biçimlendirilmiş özet sunması için gerekli değilse bu kalem kâr veya zarar tablosunda sunulmaz; ama önemli ise dipnotlarda açıklanır. Bu durum, Şekil 1’de özetlenmiştir:

Şekil 1: Bilginin Sunumu

Faydalı bir biçimlendirilmiş özet, ek kalemlerin sunulmasında da belirleyicidir. Eğer temel finansal tabloların faydalı birer biçimlendirilmiş özet sunması için gerekliyse, finansal tablolarda ek kalemler ve ara toplamalar sunulabilir (UFRS 18, 2024, par. 24).

2.2. Birleştirme ve Ayrıştırma

UMS 1’de kalemlerin ayrı şekilde sunulması ve birleştirilmesiyle ilgili düzenlemeler olsa da bunların uygulamada yeterli olmadığı görülmüş; UFRS 18’de bilgilerin sunumunda işletmelerin uygun ayrıntı düzeyini belirleyebilmesi için ayrıştırma ve birleştirme ile ilgili ilkelere yer verilmiştir. Buna göre bir işletme (UFRS 18, 2024, par. 41);

- (a) Varlıkları, yükümlülükleri, özkaynak, gelir, giderleri veya nakit akışlarını ortak özelliklerine göre ilgili kalemlerde sınıflandırır ve birleştirir,
- (b) Ortak olmayan özelliklerine göre kalemleri ayrıştırır,
- (c) Temel finansal tablolardaki kalemleri, bu tabloların faydalı biçimlendirilmiş özet sağlama işlevini yerine getirecek şekilde sunmak için birleştirir veya ayrıştırır,
- (d) Dipnotlardaki bilgileri, dipnotların önemli bilgi sağlama işlevini yerine getirecek şekilde açıklamak için kalemleri birleştirir veya ayrıştırır ve
- (e) Birleştirme ve ayrıştırma önemli bilgilerin gizlenmemesini sağlar.

Bu ilkelere kalem, finansal tablo kalemi, ortak ve ortak olmayan özellik ifadeleri dikkat çekmektedir. UFRS 18’e (par. 41) göre “kalem; bir varlık, yükümlülük, özkaynak, gelir, gider veya nakit akışıdır ya da bunların birleştirilmiş veya ayrıştırılmış halidir. Finansal tablo kalemi ise temel finansal tablolarda ayrı olarak sunulan kalemdir”. Örneğin Satışların Maliyeti bir finansal tablo kalemidir. Bir işletme, dönemde elde ettiği hasılatla ilişkin katlandığı maliyetle ilgili bilgileri hasılattan ayrı olarak burada sunmaktadır.

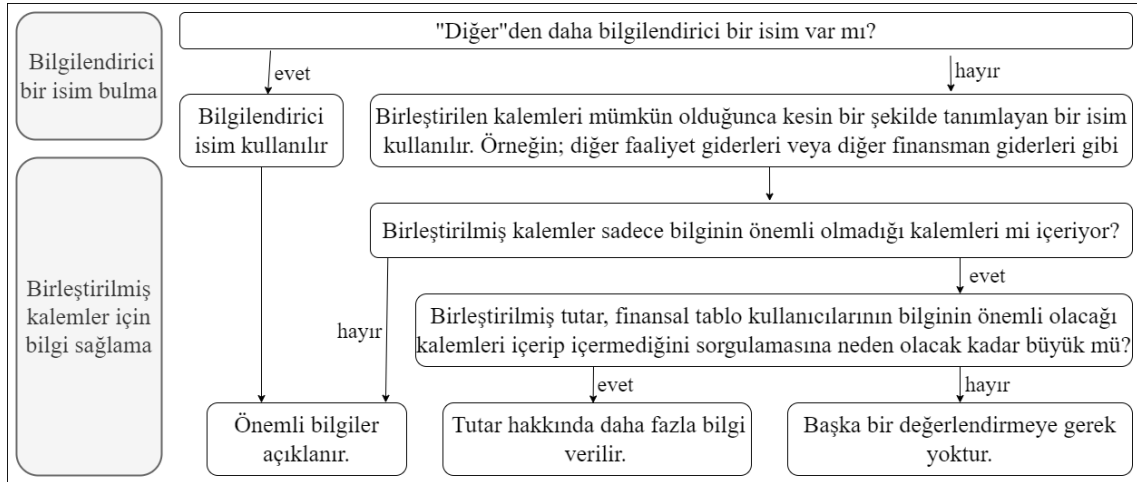
Ortak özellik, kalemlerin birleştirilmesi için varlık, yükümlülük, özkaynak, gelir, gider veya nakit akışı olmanın dışında en az bir benzer özelliğe daha sahip olmalarını ifade eder (UFRS 18, 2024, par. B21). Kalemlerin ayrıştırılması için de ortak olmayan bir özellik yeterlidir. Örneğin kâr veya zarar tablosunu fonksiyon esasına göre hazırlayan bir işletme üretim faaliyetleriyle ilgili hammadde, işçilik ve genel üretim giderlerini Satışların Maliyeti kaleminde sınıflandırmıştır. Diğer faaliyet giderlerini ise benzer fonksiyonlarına göre birleştirmeye karar vermiştir. Yönetim faaliyetleriyle ilgili olduğunu tespit ettiği insan kaynakları, hukuk ve muhasebe maliyetlerini Yönetim Giderleri kaleminde; satış faaliyetleri ile ilgili komisyon ve pazarlama giderlerini de Pazarlama ve Satış Giderleri kaleminde birleştirerek sunmaktadır (KPMG, 2024). Bu örneği, işletmenin faaliyet giderlerinin, işletmenin farklı fonksiyonlarına göre ayrıştırılarak sunulabileceği şeklinde yorumlamak da mümkündür.

Bu örnek, işletmelerin birleştirme veya ayrıştırma yaparken muhakemede bulunması gerektiğini de göstermektedir. İşletme, kalemlerin büyüklüğü, niteliği, ölçüm esası, sürekliliği, fonksiyonu, düzenleyici ortam veya coğrafi konum gibi özelliklere dayanarak muhakemede bulunabilir (UFRS 18, 2024, par. B78). Ayrıca ne ölçüde birleştirme ya da ayrıştırma yapılacağı da muhakemeye bağlıdır. Ortaya çıkan kalem önemliyse, farklı özelliklere sahip kalemler ayrıştırılmalıdır (UFRS 18, 2024, par. B22). Örneğin

hem yolcu hem kargo taşımacılığı yapan bir işletme, hasılatını bu faaliyetlere göre ayrıştırarak sunabilir. Farklı ülkelere taşımacılık faaliyetinde bulunan işletme ayrıştırdığı hasılatını, faydalı bir biçimlendirilmiş özet sunmak için gerekli ise düzenleyici ortam ve coğrafi konumu dikkate alarak yurtiçi ve yurtdışı olarak tekrar ayrıştırabilir. Eğer ayrıştırılmış bilgi faydalı bir özet sunmak için gerekliyse kâr veya zarar tablosunda sunulmalı, değilse ancak önemliyse dipnotlarda açıklanmalıdır.

Birleştirilen kalemlerin adlandırılması da diğer bir önemli konudur. Temel finansal tablo ya da dipnotlardaki kalemler, bu kalemlerin özelliklerini gerçeğe uygun olarak yansıtabilecek şekilde isimlendirmeli ve tanımlamalı; ilgili kalemin finansal tablo kullanıcılarınca anlaşılmasını sağlayacak tüm açıklama ve tanımlamalar yapılmalıdır. (UFRS 18, 2024, par. 43). Örneğin eğer bir işletme bazı gelir veya giderleri “istisnai” olarak adlandırıyorsa, bu kavramın ne anlama geldiğini de açıklamalıdır.

“Diğer”in kullanılması da isimlendirme açısından önemlidir. “Diğer” yalnızca daha bilgilendirici bir isim bulunamadığında kullanılabilir. Bu durum, Şekil 2’de özetlenmiştir:

Şekil 2: “Diğer”in Kullanımı (EEG, 2023, s. 38)

Daha bilgilendirici bir isim bulunması bu kalemlerin önemli bilgi içerip içermemesine göre değişebilir. Önemli bir kalemlerle önemsiz bir kalemler birleştiriliyorsa; önemli kalemleri tanımlayan bir isim bulunur. Önemsiz kalemlerin birleştirilmesinde ise kalemler benzer özelliklere sahipse, benzer özellikler; benzer özellik taşımıyorsa, farklı özellikler gerçeğe uygun şekilde tanımlanmalıdır (UFRS 18, 2024, par. B25). Örneğin tarım ürünleri satan bir işletme, bu dönem satmaya başladığı A ürününün üretimi için sübvansiyon almıştır. Bu ürününün satışlardaki payı, işletmenin sattığı diğer ürünlerden oldukça düşüktür. İşletmenin A ürününün hasılatı için Diğer Satışlar yerine daha bilgilendirici bir isim olan Yurtiçi Satışlardan Sübvansiyon Gelirleri’ni kullanması daha doğrudur.

Yukarıda sayılan hususları dikkate almasına rağmen “diğer”den daha bilgilendirici bir isim bulamayan bir işletmenin ise Diğer Faaliyet Giderleri veya Diğer Finansman Giderleri gibi ortaya çıkan kalemleri

mümkün olduğunca açık bir şekilde tanımlayan bir isim kullanması gerekmektedir. Ayrıca önemsiz kalemlerin birleştirilmesinde ortaya çıkan tutar, kullanıcıların bu tutarın içerisinde önemli bilgi olup olmadığını sorgulayacağı kadar büyükse, bunu açıklığa kavuşturacak bilgiler önemlidir ve işletme bu tutara ilişkin daha fazla bilgi açıklamalıdır. Örneğin; birleştirilmiş kalemin sadece önemli bilgi içermeyen kalemlerden oluştuğu ya da bu tutarın içindeki en büyük kalemin niteliği ve miktarı gibi açıklamalara yer verilmelidir (TFRS 18, 2024, par. B26).

2.3. Kâr veya Zarar Tablosunun Yapısı

Önceki bölümlerde anlatılan düzenlemeler, tüm finansal tabloları etkileyecektir. Ancak bu düzenlemelerin yanı sıra finansal performansın sunumunu iyileştirmek adına sadece kâr veya zarar tablosunu ve dipnotlarını ilgilendiren düzenlemeler de yapılmıştır.

2.3.1. UFRS 18 Kapsamında Getirilen Yeni Bölümler

UFRS 18'e göre bir işletme kâr veya zarar tablosunda yer alan gelir ve giderlerini aşağıdaki beş bölümden birinde sınıflandırmalıdır (UFRS 18, 2024, par. 47):

- a) Esas faaliyetler bölümü
- b) Yatırım faaliyetleri bölümü
- c) Finansman faaliyetleri bölümü
- d) Vergi bölümü
- e) Durdurulan faaliyetler bölümü

UMS 1'de dönemin vergi gideri ile durdurulan faaliyetlere ilişkin bir tutarın kâr veya zarar tablosunda yer alması gerektiği belirtilmiştir. Esas faaliyetler, yatırım faaliyetleri ve finansman faaliyetleri, UFRS 18'deki yeni bölümlerdir.

Ana işletme faaliyeti varlıklara yatırım yapmak (örneğin sigorta şirketleri) veya müşterilerine finansman sağlamak olan işletmeler (örneğin bankalar) UFRS 18'de belirli işletme faaliyetine sahip işletmeler olarak tanımlanmış ve bu işletmelerin esas, yatırım ve finansman faaliyetleri bölümlerini nasıl düzenleyeceği standartta ayrıca açıklanmıştır. Bu çalışmada bunlar dışında kalan işletmeleri ilgilendiren düzenlemeler ele alınmıştır.

2.3.1.1. Esas Faaliyetler Bölümü

UFRS 18'e göre kâr veya zarar tablosunda yer alan ve yatırım faaliyetleri, finansman faaliyetleri, vergi ve durdurulan faaliyetler bölümlerinde sınıflandırılmayan tüm gelir ve giderler esas faaliyetler bölümünde sınıflandırılır (UFRS 18, 2024, par. 52). Bir işletmenin ana işletme faaliyetlerinden elde ettiği gelir ve giderler, esas faaliyetlerde raporlanmaktadır; ancak bu bölümün kapsamı bununla sınırlı değildir. İstikrarsız veya tekrarlanması beklenmeyenler de dâhil olmak üzere, diğer bölümlerde sınıflandırılmayan tüm gelir ve giderler de bu bölümde yer almaktadır (UFRS 18, 2024, par. B42).

UMS 1’de esas faaliyet gelir ve giderlerinin ayrı bir bölümde sunulması zorunlu olmadığı halde birçok işletme bunu uygulamaktadır. Ancak burada raporlanan gelir ve giderlerin işletmeden işletmeye değişmesi, bu konuda düzenlemeye ihtiyaç olduğunu göstermektedir. IASB’nin bu konuya yaklaşımı, esas faaliyetler bölümünü tanımlamak ve burada raporlanacak gelir ve giderleri belirlemek yerine; diğer bölümlerin çerçevelerini çizerek, bu çerçeveye uymayan gelir ve giderlere esas faaliyetlerde yer vermek olmuştur.

IASB’nin benimsediği dolaylı yaklaşım, esas faaliyetler bölümünün “varsayılan” bölüm olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Diğer bölümlerde sınıflandırılmayan bir gelir veya giderin, esas faaliyetlerde raporlanacağı varsayılmaktadır. Çünkü IASB’ye göre bir işletmenin esas faaliyetleri, sadece ana işletme faaliyetleri ile sınırlı değildir. Doğrudan hasılat yaratmayan destekleyici faaliyetlerden elde edilen gelir ve giderler de işletmenin faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır (IASB, 2024a, par. BC89). Örneğin işletmenin esas faaliyetlerinden kaynaklanan komisyon gelir ve giderlerinin, esas faaliyetler bölümünde sunulması mümkündür. Ayrıca bir gelir veya giderin tekrar etmesinin beklenmiyor oluşu, onu esas faaliyetler dışında bırakmak için yeterli değildir.

Kâr veya zarar tablosunda esas faaliyet gelir ve giderlerinin ayrı bir bölüm olarak sunulması ile benzer şekilde nakit akış tablosunda da esas faaliyetlerden nakit akışları ayrı olarak gösterilir. UMS 7’ye göre (par. 6) esas faaliyetler, “işletmenin hasılat yaratan ana faaliyetleri ile yatırım ve finansman faaliyeti niteliğinde olmayan faaliyetleri”dir. Bu tanıma göre her iki tabloda da esas faaliyetlerin benzer şekilde ele alındığı ve diğer faaliyetlere dahil edilemeyen kalemlerin, esas faaliyetlerde sunulduğu söylenebilir.

2.3.1.2. Yatırım Faaliyetleri Bölümü

Yatırım faaliyetleri bölümü, işletmenin diğer kaynaklarından ayrı ve büyük ölçüde bağımsız olarak getiri sağlayan varlıklarından elde ettiği gelir ve giderleri içermektedir. UFRS 18’e göre bir işletme (UFRS 18, 2024, par. 53);

- (a) İştirakler, iş ortaklıkları ve konsolide edilmeyen bağlı ortaklıklardaki yatırımlar,
- (b) Nakit ve nakit benzerleri ve
- (c) İşletmenin diğer kaynaklarından ayrı ve büyük ölçüde bağımsız olarak getiri sağlayan diğer varlıklardan elde ettiği gelir ve giderleri yatırım faaliyetleri bölümünde sınıflandırır.

Yatırım faaliyetleri bölümündeki ilk unsur, işletmenin iştirak, iş ortaklıkları ve konsolide edilmeyen bağlı ortaklıklarındaki yatırımlarıdır. Özkaynak yöntemi ile muhasebeleştirilen bu yatırımlardan elde edilen gelir ve giderler ile bunların kâr veya zararından işletmeye düşen pay, her koşulda yatırım faaliyetleri bölümünde sunulmalıdır (IASB, 2024a, par. BC110). Özkaynak yöntemi ile muhasebeleştirilmeyen iştirak, iş ortaklıkları ve konsolide edilmeyen bağlı ortaklıklardan gelir ve giderler ise işletmenin ana faaliyet konusu bu varlıklara yatırım yapmak olmadığı sürece yatırım faaliyetleri bölümünde sınıflandırılacaktır (IASB, 2024a, par. BC130-132).

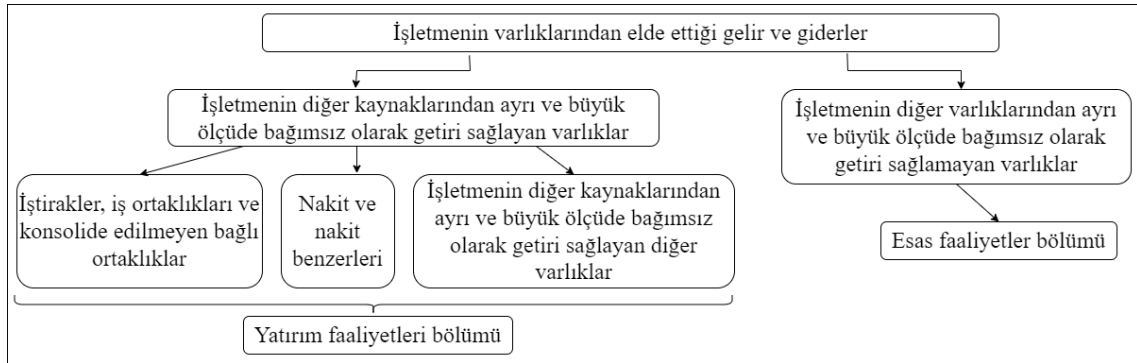
İkinci unsur, nakit ve nakit benzerlerinden gelir ve giderlerdir. Başlangıçta bunların finansman faaliyetleri bölümünde yer alması önerilse de nakit ve nakit benzerlerinin, işletmenin diğer kaynaklarından ayrı ve büyük ölçüde bağımsız şekilde getiri sağlaması; ayrıca bu kalemin, işletmenin nakit fazlasıyla yaptığı

geçici yatırımların bir göstergesi olmaması sebebiyle bundan vazgeçilmiş, bunlardan elde edilen gelir ve giderlerin yatırım faaliyetlerinde sınıflandırılmasına karar verilmiştir. Böylece yatırım faaliyetleri varlıklarla, finansman faaliyetleri ise yükümlülüklerle ilgili hâle gelmiş ve kâr veya zarar tablosunun yapısını anlamak kolaylaşmıştır (IASB, 2024a, par. BC133-135).

Yatırım faaliyetleri bölümünün son unsuru da işletmenin diğer kaynaklarından ayrı ve büyük ölçüde bağımsız olarak getiri sağlayan diğer varlıklardır. Borçlanma aracı veya özkaynak yatırımları, yatırım amaçlı gayrimenkuller ve bu gayrimenkullerden elde edilen kira alacakları bu varlıklara örnek olarak verilebilir (UFRS 18, 2024, par. B45-46).

Yatırım faaliyetleri bölümünde yukarıdaki varlıklardan elde edilen gelirler ile bu varlıkların finansal tablo dışı bırakılması da dâhil olmak üzere, ilk ve sonraki ölçümlerinden kaynaklanan gelir ve giderler raporlanmaktadır. Ayrıca bu varlıkların edinimi veya elden çıkarılmasıyla doğrudan ilişkili işlem ya da satış maliyetleri gibi ek giderler bu bölümde sunulmaktadır (UFRS 18, 2024, par. B54). Yatırım faaliyetlerine ilişkin faiz, temettü, kira geliri, amortisman, değer düşüklüğü zararları ve bunların iptali gibi kalemler, bu bölümdeki gelir ve giderlere örnektir (UFRS 18, 2024, par. B47).

İşletmenin varlıklardan elde ettiği gelir ve giderlerin nerede raporlanacağı Şekil 3'te özetlenmiş; ana işletme faaliyeti varlıklara yatırım yapmak olan işletmeler UFRS 18'de ayrıca düzenlenmiştir.

Şekil 3: Yatırım Faaliyetleri Bölümündeki Gelir ve Giderler (KPMG, 2024'ten uyarlanmıştır)

İşletmelerin maddi duran varlıkları ile mal veya hizmet üretim veya tedarikinden kaynaklanan (örneğin mal veya hizmetlere ilişkin alacaklar gibi) varlıkları diğer varlıklarından ayrı değildir ve bağımsız şekilde getiri sağlamazlar. Bunlar, işletmenin faaliyetlerini sürdürebilmesi için gerekli olup mal veya hizmet üretim ya da tedariki için birlikte kullanılırlar. Dolayısıyla bunlardan doğan hasılat, faiz geliri, amortisman ve itfa payları, değer düşüklüğü zararları (ve bunların iptali) gibi gelir ve giderler esas faaliyetlerde raporlanmalıdır (UFRS 18, 2024, par. B48-49).

Kâr veya zarar tablosunda olduğu gibi nakit akış tablosunda da yatırım faaliyetlerine ilişkin bir sınıflandırma vardır. UMS 7'ye göre (par. 6) yatırım faaliyetleri, “uzun vadeli varlıklar ile nakit benzeri olarak nitelendirilmeyen diğer yatırımların edinilmesi ve elden çıkarılması faaliyetleridir”. Dolayısıyla maddi

duran varlıklar gibi gelecekte getiri sağlayacak uzun vadeli varlıklara yapılan yatırımlara dair nakit akışları satış değeriyle bu bölümde yer almaktadır. Bu satış değeri, içinde maddi duran varlık satış kârını da barındırmaktadır. UFRS 18'e göre ise bir işletmenin esas faaliyetleri ile ilgili maddi duran varlıklarından gelir ve giderleri, kâr veya zarar tablosunun esas faaliyetler bölümünde sınıflandırılmalıdır. Her ne kadar kullanılan terminoloji aynı olsa da iki tablo arasında tam bir uyum söz konusu değildir. Bölümler benzer olsa da her iki tablonun hazırlanış amaç ve esasları birbirinden farklıdır.

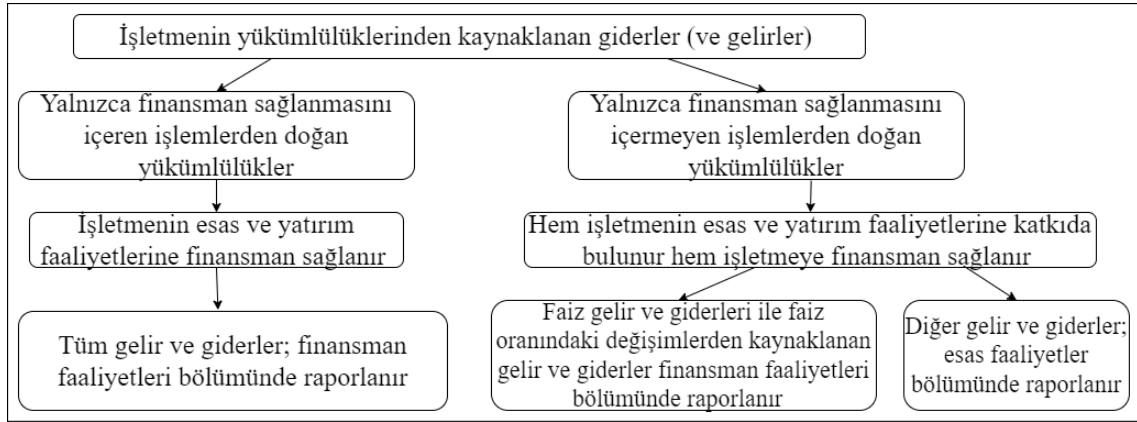
2.3.1.3. Finansman Faaliyetleri Bölümü

İşletmelerin yükümlülükleri yalnızca finansman sağlanmasını içeren işlemlerden kaynaklanan yükümlülükler ve diğer yükümlülükler şeklinde ikiye ayrılmaktadır (UFRS 18, 2024, par. 59). Yalnızca finansman sağlanması ile ilgili işlemlerde; nakit alınması, finansal bir borcun sona erdirilmesi ya da işletmenin özkaynağına dayalı finansal araçlarının alınması şeklinde finansman sağlanmakta ve işletme sonraki bir tarihte bu yükümlülükleri yerine getirirken nakit veya kendi özkaynağına dayalı finansal araçlarını iade etmektedir (UFRS 18, 2024, par. B50-51). Bu tür işlemler yalnızca işletme faaliyetleri için finansman sağlanmasını amaçlar ve bu yükümlülüklerden doğan gelir ve giderler finansman faaliyetleri bölümünde raporlanmalıdır (IASB, 2024a, par. BC159). İhraç edilen borçlanma araçlarına ilişkin faiz giderleri, gerçeğe uygun değer farkı kâr veya zarara yansıtılan yükümlülüğünden kaynaklanan gerçeğe uygun değer kazanç ve kayıpları bunlara örnektir (UFRS 18, 2024, par. B50-52). Ancak gerçeğe uygun değer değişimleri diğer kapsamlı gelire yansıtılanlar, kâr veya zarar tablosunda değil diğer kapsamlı gelir tablosunda sunulmaya devam edilecektir.

Yalnızca finansman sağlanmasını içeren işlemlerden doğan yükümlülüklerin finansal tablo dışı bırakılması da dâhil olmak üzere, ilk ve izleyen dönemlerdeki ölçümlerden kaynaklanan gelir ve giderler ile bu yükümlülüklerin ihracı ve itfası ile doğrudan ilişkilendirilen işlem maliyeti gibi ek giderler finansman faaliyetleri bölümünde raporlanır (UFRS 18, 2024, par. 60). Yatırım faaliyetlerinde olduğu gibi finansman faaliyetleri bölümünde de bir unsurun finansal tablo dışı bırakılmasından kaynaklanan gelir ve giderler, o unsurla aynı bölümde raporlanmaktadır. Bu yaklaşım yatırım ve finansman faaliyetleri bölümünde raporlanan unsurlar arasında tutarlılık sağlamaktadır.

Finansman faaliyetleri bölümünün diğer unsuru sadece finansman içermeyen işlemlerden doğan yükümlülüklerdir. Bunlar hem esas veya yatırım faaliyetine katkıda bulunmakta hem de işletmeye finansman sağlamaktadır (IASB, 2024a, par. BC159). Mal veya hizmetlere ilişkin nakit olarak ödenecek borçlar, finansal kiralama yükümlülükleri, tanımlanmış fayda emeklilik yükümlülükleri bunlara örnektir (UFRS 18, 2024, par. B53). UFRS 18'e göre bu tür yükümlülüklerden kaynaklanan faiz gelir ve giderleri ile faiz oranlarındaki değişikliklerin etkileri finansman faaliyeti bölümünde sınıflandırılmalıdır (UFRS 18, 2024, par. 61). Örneğin ticari borçlara ilişkin faiz giderleri, kiralama yükümlülüğü üzerindeki faiz giderleri, tanımlanmış net fayda yükümlülüğü (varlığı) üzerindeki net faiz gideri (geliri) finansman faaliyetleri bölümünde sunulacaktır.

Yükümlülüklerden kaynaklanan gelir ve giderlerin sunumu Şekil 4'te özetlenmiş olup bunların dışında esas faaliyet konusu müşterilere finansman sağlamak olan işletmeler için UFRS 18'de ayrı düzenlemeler bulunmaktadır:

Şekil 4: Finansman Faaliyetleri Bölümündeki Gelir ve Giderler (KPMG, 2024’ten uyarlanmıştır)

Finansman ve yatırım faaliyetleriyle ilgili düzenlemeler nakit akış tablosunda da henüz yürürlüğe girmemiş bazı değişikliklere yol açmaktadır. Bu tabloda ödenen ve alınan faiz ve temettüler ile ilgili nakit akışları işletmeden işletmeye farklı şekilde raporlanmaktadır. Hem iki tablonun daha uyumlu olması hem nakit akış tablosundaki alternatif sunumları azaltarak karşılaştırılabilirliği artırmak amacıyla faiz ve temettülerle ilgili nakit akışlarının sınıflandırılmasına ilişkin olarak UMS 7’ye yeni düzenlemeler getirilecektir.

Bu yeni düzenlemeler çerçevesinde, faiz ve temettülerden kaynaklanan nakit girişleri (alınan faiz ve alınan temettüler) yatırım faaliyetlerinden kaynaklanan nakit akışları olarak sınıflandırılacaktır. Kâr veya zarar tablosunda da ilgili gelirler çoğunlukla yatırım faaliyetleri bölümünde yer almaktadır. Ödenen faizler ve ödenen temettüler ise nakit akış tablosunda finansman faaliyetlerinden kaynaklanan nakit akışlarında yer alacaktır çünkü bunlar finansman sağlamanın maliyetidir (IASB, 2024a, EK).

2.3.2. Yeni Ara Toplamlar

UMS 1’e göre işletmeler, kâr veya zarar tablosunda dönem kâr veya zararını sunuyor olsa da herhangi bir ara toplamın sunulması zorunlu değildir. UFRS 18’e göre kâr veya zarar tablosunda sunulacak toplam ve ara toplamlar ise şunlardır (UFRS 18, 2024, par. 69):

- Esas faaliyet kârı veya zararı
- Finansman ve vergi öncesi kâr veya zarar
- Kâr veya zarar (dönem, toplam)

IASB’nin (2024b) kâr veya zarar tablosu örneği tarafımızca uyarlanarak Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1: UFRS 18'e Göre Kâr veya Zarar Tablosu Özet Görünümü

Kâr veya Zarar Tablosu	
Hasılat	Esas Faaliyetler
Satışların Maliyeti (-)	
Brüt Kâr veya Zarar	
Diğer Faaliyet Gelirleri	
Pazarlama ve Satış Giderleri (-)	
Araştırma ve Geliştirme Giderleri (-)	
Genel Yönetim Giderleri (-)	
Diğer Faaliyet Giderleri (-)	
Esas Faaliyet Kârı veya Zararı	Yatırım Faaliyetleri
İştirakler ve İş Ortaklıklarından Elde Edilen Kâr Payı	
Nakit ve Nakit Benzerlerinden Faiz Geliri	
Diğer Yatırımlardan Gelirler	Finansman Faaliyetleri
Finansman ve Vergi Öncesi Kâr veya Zarar	
Finansal Borçlar ve Finansal Kiralama Yükümlülüklerinden Faiz Gideri (-)	
Emeklilik Yükümlülükleri ve Karşılıklarına İlişkin Faiz Gideri (-)	Vergi
Vergi Öncesi Kâr veya Zarar	
Vergi Karşılığı (-)	Durdurulan Faaliyetler
Sürdürülen Faaliyetlerden Kâr veya Zarar	
Durdurulan Faaliyetlerden Kâr veya Zarar	Durdurulan Faaliyetler
Dönem Kârı veya Zararı	

Kaynak: IASB, 2024b'den (IFRS 18 Illustrative Example) uyarlanmıştır

Mavi ile belirtilen ara toplam ve toplamların sunumu UFRS 18'e göre zorunludur. Griler ise sunulması zorunlu olmadığı halde faydalı bir biçimlendirilmiş özet sağlamak için sunulan ek ara toplamlardır.

2.3.2.1. Esas Faaliyet Kârı veya Zararı

UFRS 18'e göre esas faaliyet kârı veya zararı, esas faaliyetler bölümünde sınıflandırılan tüm gelir ve giderleri içerir (UFRS 18, 2024, par. 70). IASB, işletmeler için bir esas faaliyet tanımı yapmadığı gibi esas faaliyet kârı ya da zararı tanımı da yapmamıştır. IASB'ye göre tüm işletmeler için uygun bir esas faaliyet kârı tanımı geliştirmek zordur. Ayrıca hangi gelir ve giderlerin yatırım veya finansman bölümlerinde sınıflandırılacağını belirlemek, esas faaliyetlerde yer alacakları belirlemeye göre daha basit bir yaklaşımdır (IASB, 2024a, par. BC91). Doğrudan bir tanım yapmak yerine dolaylı bir yaklaşım benimsemek, esas faaliyet kârına ulaşmayı daha pratik hâle getirmektedir. Ayrıca IASB'ye göre bu yaklaşım, daha

bütünlüklü bir değerlendirme sunar. Örneğin bir işletmenin esas faaliyet kârı veya zararının dönemin esas faaliyet sonuçlarını tam olarak yansıtması için üretimde kullanılan demirbaşla ilgili amortisman ve değer düşüklüğü gibi gelir ve giderleri içermesi gerekir.

Bu yeni zorunlu ara toplam UMS 7’de de değişiklik yapılmasını gerektirmektedir. IASB, dolaylı yöntem göre nakit akış tablosu hazırlayan işletmelerin farklı başlangıç noktaları kullandığını tespit etmiştir (IASB, 2019, par. BC186). UMS 7’de yapılacak değişiklik, dolaylı yöntemi kullanan işletmelerin, esas faaliyetlerinden nakit akışlarını raporlarken başlangıç noktası olarak esas faaliyet kârı veya zararını kullanmaları zorunlu olacaktır. Bu değişiklik, nakit akışlarının sunumunu sadeleştirerek, esas faaliyet kârının nakit akışlarına dönüşümünü daha anlaşılabilir kılacaktır (IASB, 2024a, EK).

2.3.2.2. Finansman ve Vergi Öncesi Kâr veya Zarar

Birçok finansal tablo kullanıcısı, işletme performansını finansman yapısından bağımsız olarak analiz etmeye çalışmakta; bunun için çoğunlukla EBIT (faiz ve vergi öncesi kazanç) gibi ara toplamaları kullanılmaktadır. Bu ara toplamalar, işletmelerin finansman gelir ve giderlerini sınıflandırma yöntemlerinin farklılığı nedeniyle karşılaştırılabilir değildir. Ayrıca her ne kadar EBIT ve finansman ve vergi öncesi kâr veya zararın kullanım amaçları benzer olsa da bu iki ara toplam birbirinden farklıdır (IASB, 2019, par. BC47). Örneğin finansman ve vergi öncesi kâr veya zarar, esas faaliyet kârı veya zararı ile yatırım faaliyetleri bölümündeki gelir ve giderleri içermektedir (UFRS 18, 2024, par. 71) ve dolayısıyla buralarda yer alan veya UFRS’lerin izin verdiği bazı faiz gelirleri bu ara toplama dahil edilmiş olabilir. Oysa EBIT denince akla tüm faiz ve vergi kalemlerinin hariç tutulduğu bir kalem gelmektedir (IASB, 2024a, par. BC148-149).

2.3.3. Faaliyet Giderlerinin Sınıflandırılması

UMS 1’e göre işletmeler, giderleri çeşidine ya da işletme içindeki fonksiyonuna göre sınıflandırarak sunmakta ve hangi sınıflandırma güvenilir ve ihtiyaca uygun bilgi sağlayacaksa onu tercih etmelidir (UMS 1, 2018, par. 99). UFRS 18’de ise işletmelerin faaliyet giderlerini karma şekilde sunmasına izin verilmiş, güvenilir ve ihtiyaca uygun bilgi sağlamanın yerini faydalı bir biçimlendirilmiş özet sunma gerekliliği almıştır.

Bir işletme esas faaliyet giderlerini niteliğine veya işletme içindeki fonksiyonuna göre ya da bunların ikisini birden kullanarak en faydalı biçimlendirilmiş özetini sağlayacak şekilde sınıflandırır (UFRS 18, 2024, par. 78). Bazı durumlarda tek yöntemin kullanılması faydalı bilgi sunmak için yeterli olmayabilir. Örneğin giderlerini fonksiyonlarına göre sınıflandıran bir üretim işletmesi izleyen dönemlerde maddi duran varlıkların ölçümünde maliyet modelini seçtiyse ve bu varlıklarla ilgili değer düşüklüğü göstergeleri oluşursa, bu değer düşüklüğünü kâr veya zarar tablosunda ayrı olarak raporlayamayacaktır. Bu yüzden bazı giderlerin fonksiyonlarına, diğer giderlerin niteliklerine göre sınıflandırılmasına izin verilmiştir.

En faydalı biçimlendirilmiş özeti sağlanması için giderlerin nitelik veya fonksiyonlarına göre nasıl sınıflandırılacağına karar verilirken dikkat edilecek özellikler Tablo 2’de sunulmuştur (UFRS 18, 2024, par. B80):

Tablo 2: Giderlerin Çeşit ve Fonksiyon Özelliklerinin Kullanımı

Özellik	Örnek
İşletmenin kârlılığının ana bileşenleri veya etkenleri hakkında en faydalı bilgiyi hangi kalemlerin sağladığı	Satışların maliyeti, bir perakende işletmesinin kârlılığını belirleyen temel unsurlardan biri olabileceğinden esas faaliyet giderlerinin fonksiyon esaslı veya karma bir yöntemle sunulması daha yararlı olabilir.
Hangi kalemlerin işletmenin yönetim şeklini ve yönetimin nasıl iç raporlama yaptığını en yakından temsil ettiği	Ana fonksiyonlar bazında yönetilen bir üretim işletmesi için fonksiyon esaslı; müşterilere finansman sağlamak gibi tek fonksiyonu olan bir işletme için ise çeşit esaslı, faaliyet giderlerinin sınıflandırılmasında en yararlı bilgiyi sağlayabilir.
Standart sektör uygulamasının ne gerektirdiği	Sektördeki diğer işletmelerle aynı şekilde sınıflandırılması, giderlerin daha kolay karşılaştırmasını sağlar.
Belirli giderlerin fonksiyonlara göre dağıtılması sonucunda ortaya çıkan kalemlerin, fonksiyonları gerçeğe uygun şekilde temsil etmemesi	Bu durumda işletme bu giderleri niteliklerine göre sınıflandırır.

Bu özellikleri dikkate alan işletme karma sunumu seçtiyse, finansal tablo kalemlerini, her bir kalemden hangi giderlerin yer aldığı açıkça belirtilecek şekilde isimlendirmelidir (UFRS 18, 2024, par. B82). Örneğin bir üretim işletmesinde üretim fonksiyonunda çalışan işçilere ödenen ücret, Satışların Maliyeti kalemine dahil edilirken pazarlama fonksiyonunda çalışan işçilere ödenen ücret bir nitelik kalemine dahil ediliyorsa, bu kalemin isminde tüm çalışanlara ödenen ücretlere ilişkin olmadığı açıkça belirtilmelidir.

Bunlara ek olarak UFRS 18’de faaliyet giderlerinin niteliğine ya da fonksiyonuna göre sunumuyla ilgili tanımlar da değişmiş ve UMS 1’de olmayan “tüketilen ekonomik kaynak” ifadesine yer verilmiştir. Esas faaliyet giderleri, işletmenin faaliyetlerini gerçekleştirmek için ekonomik kaynakları kullanmasıyla oluşur. Giderlerin niteliklerine (çeşit esaslı) göre sınıflandırılmasında işletme, faaliyetlerini gerçekleştirmek için tüketilen ekonomik kaynakların niteliğiyle (çeşidiyle) ilgili esas faaliyet giderleri hakkında bilgi sağlamaktadır. Bu bilgiler, hammadde giderleri, çalışanlara sağlanan fayda giderleri, amortisman ve itfa payları ile ilgili bilgileri içermektedir (UFRS 18, 2024, par. 80). Giderlerin işletme içindeki fonksiyonuna göre sınıflandırılmasında ise işletme, faaliyet giderlerini tüketilen ekonomik kaynağın ilgili olduğu faaliyete göre dağıtmakta ve birleştirmektedir (UFRS 18, 2024, par. 81). Örneğin;

- İşçi ücret ve giderleri; satışların maliyeti ve araştırma-geliştirme gibi birden fazla fonksiyon kaleminde yer alabilir. Aynı nitelikteki ekonomik kaynaklara ilişkin giderler, birden fazla fonksiyon kalemine dağıtılabilir.
- Genel yönetim fonksiyonunda memur ücret ve giderleri, amortisman ve itfa payları, vergi/resim/harçlar gibi birden fazla nitelik kalemi yer alabilir. Tek bir fonksiyon kaleminde çeşitli nitelikteki ekonomik kaynaklar birleştirilebilir.

Ayrıca fonksiyon esasına göre sunumda Satışların Maliyeti ayrı bir finansal tablo kalemi olarak sunulmalıdır (UFRS 18, 2024, par. 82). Satışların maliyeti, brüt kâr marjı gibi bazı performans ölçütlerinin

hesaplanmasında önemli bir kalem olduğundan fonksiyon esasına göre sınıflandırılan diğer giderlerden ayrı şekilde sunulması (IASB, 2024a, par. BC255); sunulurken de UMS 2'nin 38. paragrafındaki (örneğin satılmış stokların maliyetleri, dağıtılmamış genel üretim giderleri ve normalin üstündeki fire maliyetleri gibi) unsurların da bu kaleme dahil edilmesi gerekmektedir.

UFRS 18'de faaliyet giderlerini fonksiyonlarına göre sunan işletmelerin, bu giderlerin niteliklerine göre ayrıştırılmış bilgiyi de açıklaması gerekmektedir. UMS 1'den devralınan bu düzenlemeye göre her bir fonksiyonda yer alan amortisman, itfa payı, çalışanlara sağlanan faydalar, değer düşüklüğü zararları (ve iptalleri) ile stoklara ilişkin değer düşüklüğü (ve iptalleri) tutarlarını tek dipnotta açıklaması gerekmektedir (UFRS 18, 2024, par. 83). Bu dipnot, esas faaliyet giderlerinin içerisinde neler olduğunu anlamak ve temel finansal tablolarla dipnotlar arasındaki ilişkiyi görmek açısından faydalıdır.

2.3.4. Yönetimin Tanımladığı Performans Ölçütleri

İşletmeler, finansal tablolarında ve diğer iletişim araçlarında brüt kâr, düzeltilmiş faaliyet kârı, EBITDA gibi performans ölçütleri sunmaktadır. Bu ölçütler UFRS'lerde tanımlanmamış olup UFRS-dışı veya alternatif performans ölçütleri olarak adlandırılmaktadır. Bu ölçütler, gerçeğe uygun ve şeffaf sunulduklarında işletmenin finansal performansının anlaşılmasını kolaylaştırabilir; ancak hesaplama yöntemlerinin anlaşılması veya karşılaştırılabilir olmamaları temel eleştiri konusudur (IASB, 2017, par. 5.8-5.11). UFRS 18, UMS 1'den farklı olarak yönetimin tanımladığı performans ölçütlerine ilişkin düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemelerle şeffaflık ve anlaşılabilirlik artacaktır (IASB, 2024a, par. BC326). Ayrıca yönetimin tanımladığı performans ölçütlerini kullanmak işletmeler için ihtiyardır. Her işletmenin böyle bir ölçütü olmayabileceği gibi birden fazla ölçüte sahip işletmeler de olabilir (UFRS 18, 2024, par. B113).

UFRS 18'e göre yönetimin tanımladığı performans ölçütü (UFRS 18, 2024, par. 117);

- (a) Bir işletmenin finansal tablolar dışında kamuya açık iletişimde kullandığı,
- (b) Bir bütün olarak işletmenin finansal performansının bir yönüne ilişkin yönetimin görüşünü finansal tablo kullanıcılarına ileten,
- (c) UFRS 18'de yönetimin tanımladığı performans ölçütleri niteliğini taşımayan ara toplam olarak belirtilmemiş veya UFRS'ler tarafından sunulması veya açıklanması zorunlu olmayan gelir ve gider ara toplamlarıdır.

Yönetim performans ölçütü tanımının ilk bileşeni “kamuya açık iletişim”dir. Bir gelir ve gider ara toplamı yalnızca finansal tablolar dışındaki kamuya açık iletişimlerde kullanıldığında yönetim tarafından tanımlı bir performans ölçütüdür. Kamuya açık iletişim; yönetim açıklamalarını, basın bültenlerini ve yatırımcı sunumlarını içerirken, sözlü iletişim araçlarını, bunların deşifrelerini ve sosyal medya paylaşımlarını içermemektedir (UFRS 18, 2024, par. B119). Sözlü iletişim ve sosyal medya paylaşımlarının kapsam dışı tutulmasının nedeni, bu araçlarda inceleme ve denetimin zor olması ve her işletmenin bu süreçleri kontrol edememesidir (IASB, 2021, par. 41).

İkinci bileşen, yönetimin tanımladığı performans ölçütünün yönetimin bir bütün olarak işletmenin finansal performansının bir yönüne ilişkin görüşünü iletmesidir. Finansal tablolar dışındaki kamuya açık

iletişimde kullanılan bir gelir ve gider ara toplamının, işletme aksini ispat etmedikçe yönetimin görüşünü ilettiği varsayılır (UFRS 18, 2024, par. 119). Bir ara toplamın çok sık vurgulanması, yönetim yorumunu desteklemek için kullanılması, sektör ölçütleriyle karşılaştırılması gibi durumlar, iletişimin önemli olduğunu göstermekte ve bu ara toplamın yönetimin görüşünü ilettiği varsayımını desteklemektedir. Ancak bu ara toplamın az referans alması, yalnızca bazı finansal tablo kullanıcılarının taleplerine cevaben ya da yasal düzenlemeler gereğince açıklanması gibi durumlar bu varsayımı geçersiz kılmaktadır. Bu durumda ara toplam, yönetim tarafından tanımlı performans ölçütü olarak kabul edilemez (UFRS 18, 2024, par. B125-129).

Son bileşen ise yönetimin tanımladığı performans ölçütlerinin bir “gelir ve gider ara toplamı” olması gerektiğidir. Varlık, yükümlülük, özkaynak veya bunların birleşiminden oluşan unsurlar, sadece gelir veya sadece giderlerden oluşan ara toplamlar, nakit akışı ya da likidite ölçütleri, finansal oranlar ve finansal olmayan performans ölçütleri yönetimin tanımladığı performans ölçütü olarak kullanılamamaktadır. Tek istisna, pay ya da paydası yönetimin tanımladığı performans ölçütü tanımını karşılayan finansal oranlardır (TFRS 18, 2024, par. B116). Örneğin düzeltilmiş EBITDA yönetimin tanımladığı performans ölçütü tanımını karşıladığı için düzeltilmiş EBITDA / net borç oranı da bu kapsama girmektedir. Yönetimin tanımladığı performans ölçütlerinin ortak özelliği, kaynağının kâr veya zarar tablosu olması ve ölçütlerin, bu finansal tablo ile bağlantılı olmasıdır.

Bunların yanı sıra yönetimin tanımladığı performans ölçütleri finansal tablolarla aynı raporlama dönemine ait olmalıdır. Ara dönem finansal tablolarda yer alan fakat yıllık tablolarda yer almayan bir ara toplam, yıllık finansal tablolarda yönetimin tanımladığı bir performans ölçütü olarak açıklanamaz, yalnızca ara dönem tablolarda açıklanabilir (UFRS 18, 2024, par. B120). Bunun tam tersi de geçerlidir.

UFRS 18’de hangi ara toplamların yönetim tarafından tanımlanan performans ölçütü olarak kullanılmayacağı da belirtilmiştir. Brüt kâr veya zarar, amortisman, itfa payı ve değer düşüklüğü öncesi faaliyet kârı veya zararı ve sürdürülen faaliyetlerden kâr veya zarar gibi ara toplamlar yönetim performans ölçütü olarak kullanılamaz (UFRS 18, 2024, par. 118). Çünkü bunlar sunulması zorunlu olmasa da finansal tablolarda yaygın şekilde raporlanmaktadır ve bu ara toplamların amacı ile UFRS’lerde yer alan ara toplamlarla olan ilişkisi kullanıcılar tarafından anlaşılmıştır ya da kâr veya zarar tablosunda sunulmasıyla anlaşılacaktır. Bunları yönetimin tanımladığı performans ölçütü olarak kullanmak kullanıcılar için yararlı bilgi sağlamayacaktır (IASB, 2024a, par. BC362).

Yönetimin tanımladığı performans ölçütlerinin nasıl açıklanacağı da önemlidir. Bu ölçütler işletmenin finansal performansını gerçeğe uygun şekilde yansıtmalı ve kullanıcıları yanıltmayacak şekilde açık ve anlaşılır olarak adlandırılmalı ve tanımlanmalıdır. Bu ölçüt(ler) ve bunlarla ilgili bilgiler tek dipnotta açıklanmalıdır. Bu dipnotta her ölçüt için finansal performansın hangi yönünü ilettiğine ilişkin bir açıklama, hesaplanma şekli, UFRS’lerde belirtilen diğer toplam ve ara toplamlar arasından en doğrudan karşılaştırılabilir olan ile mutabakat yer almalıdır (UFRS 18, 2024, par. 123). Mutabakat için bir format zorunluluğu yoktur. En uygun format, seçilen ölçüte bağlı olarak değişebilir. IASB’nin (2024b) Açıklayıcı Örnek’indeki kâr veya zarar tablosu ile mutabakata ilişkin dipnot aşağıda sunulmuştur (IASB, 2024b):

Tablo 3: Örnek Kâr veya Zarar Tablosu

XYZ Grup - 31Aralık 20X2 tarihinde sona eren yıla ait kâr veya zarar tablosu (Bin TL)			
	Dipnot	20X2	20X1
Hasılat		367.000	353.100
Satışların Maliyeti (-)	1	(241.600)	(224.100)
Brüt Kâr		125.400	129.000
Diğer Faaliyet Gelirleri	2	12.200	4.100
Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri (-)	1	(28.900)	(27.400)
Araştırma ve Geliştirme Giderleri (-)	1, 2	(25.100)	(25.900)
Genel Yönetim Giderleri (-)	1, 2	(20.900)	(22.400)
Şerefiye Değer Düşüklüğü Zararı (-)	1, 2	(4.500)	-
Diğer Faaliyet Giderleri (-)		(1.200)	(5.600)
Esas Faaliyet Kârı	2	57.000	51.800
İştirakler ve İş Ortaklıklarının Elden Çıkarılmasından Kaynaklanan Kâr ve Kazançlardaki Paylar	2	5.300	7.300
Finansman ve Vergi Öncesi Kâr		62.300	59.100
Finansal Borçlar ve Finansal Kiralama Yükümlülüklerinden Faiz Giderleri (-)		(13.000)	(13.200)
Emeklilik Yükümlülükleri ve Karşılıklarına İlişkin Faiz Giderleri (-)		(6.500)	(6.000)
Vergi Öncesi Kâr		42.800	39.900
Vergi Karşılığı (-)	2	(10.700)	(9.975)
Sürdürülen Faaliyetlerden Kâr	2	32.100	29.925
Durdurulan Faaliyetlerden Zarar (-)		-	(5.500)
Dönem Kârı		32.100	24.425

Kaynak: IASB, 2024b (IFRS 18 Illustrative Example)

XYZ Grup, kâr veya zarar ve diğer kapsamlı gelirini iki tabloda sunmuştur ancak mutabakatın anlaşılması için yeterli olduğundan bu çalışmada sadece kâr veya zarar tablosunun dönem kârına kadarki kısmına yer verilmiştir. İşletme, bazı esas faaliyet giderlerini fonksiyonlarına, bazılarını ise niteliklerine göre sunmanın en faydalı biçimlendirilmiş özetini sağladığı sonucuna varmıştır. Tablo 3, işletmenin kâr veya zarar tablosunu göstermektedir. Dipnot 1, fonksiyonlarına göre sunulan giderlerin çeşitlerine göre ayrıştırıldığı dipnottur; ancak yönetimin tanımladığı performans ölçütlerinin hesaplanmasıyla ilişkili olmadığından burada yer verilmemiştir. Tablo 4'te ise, 20X2 yılındaki mutabakata ilişkin dipnot (Dipnot 2) bulunmaktadır.

XYZ Grup, kamuya açık iletişimlerinde düzeltilmiş esas faaliyet kârı ve sürdürülen faaliyetlerden düzeltilmiş kâr ara toplamalarını yönetimin tanımladığı performans ölçütleri olarak kullanmaktadır. Bu iki ara toplam işletmenin gelecekteki birkaç yıllık raporlama döneminde ortaya çıkmasını beklemediği gelir

ve gider kalemleri için düzeltilmiştir. İşletme genellikle maddi ve maddi olmayan duran varlıkların değer düşüklüğü zararları ve bunların iptali, bu varlıkların elden çıkarılmasından kaynaklanan kazanç veya kayıplar, yeniden yapılandırma giderleri vb. için düzeltme yapmaktadır. Yönetime göre bu düzeltmeler, temel kârlılığın anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Tablo 4: Yönetimin Tanımladığı Performans Ölçütüne İlişkin Örnek Dipnot

Yönetimin Tanımladığı Performans Ölçütleri 20X2					(Bin TL)
		Düzeltilme Kalemleri			
	UFRS	Değer Düşüklüğü Zararı	Yeniden Yapılandırma Giderleri	MDV Elden Çıkarılmasından Kaynaklanan Kazançlar	Yönetimin Tanımladığı Performans Ölçütleri
Diğer Faaliyet Gelirleri (-)		-	-	(1.800)	
Araştırma ve Geliştirme Giderleri		1.600	-	-	
Genel Yönetim Giderleri		-	3.800	-	
Şerefiye Değer Düşüklüğü Zararı		4.500	-	-	
Esas Faaliyet Kârı/ Düzeltilmiş Esas Faaliyet Kârı	57.000	6.100	3.800	(1.800)	65.100
Gelir Vergisi Gideri		-	(589)	297	
Sürdürülen Faaliyetlerden Kâr / Sürdürülen Faaliyetlerden Düzeltilmiş Kâr	32.100	6.100	3.211	(1.503)	39.908
Kontrol gücü olmayan paylar		305	161	-	
Değer düşüklüğü zararları	20X2’de oluşan değer düşüklüğü zararları, A ve B ülkelerinde vergi indirimine uygun olmadıkları için herhangi bir vergi avantajı sağlamamıştır.				
Yeniden yapılandırma giderleri	20X2’deki yeniden yapılandırma giderleri, yeniden yapılandırma programı ‘Apollo 20X2’ ile ilgilidir. Bu giderler, C ülkesindeki bazı fabrikaların kapatılmasıyla ilgili işten çıkarma giderlerini, çalışanların yeniden eğitim giderlerini ve yer değiştirme giderlerini içermektedir. Yeniden yapılandırma giderlerinin vergi etkisi, 20X2 sonunda C ülkesindeki yasal vergi oranı olan %15,5 esas alınarak hesaplanmıştır.				
MDV elden çıkarılmasından doğan kazançlar	Maddi duran varlıkların elden çıkarılmasından doğan kazançların vergi etkisi, D ülkesinde 20X2 yılı sonunda geçerli olan %16,5’lik yasal vergi oranı baz alınarak hesaplanmıştır.				

Kaynak: IASB, 2024b (IFRS 18 Illustrative Example)

Örnekte de görüldüğü üzere yönetim tarafından tanımlanan performans ölçütlerine ilişkin dipnotta bu ölçütler ile UFRS’lerde belirtilen toplam ve ara toplamlar arasından en doğrudan karşılaştırılabilir olan

ile mutabakat ön plana çıkmaktadır. İşletme, kâr veya zarar tablosunda raporladığı ara toplamlardan hareketle bu ölçütleri nasıl hesapladığını açık ve anlaşılır bir şekilde açıklamaktadır.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

UFRS 18'deki yenilikler birkaç açıdan değerlendirilebilir. İlk olarak, UFRS 18'in UMS 1'e kıyasla daha kural bazlı olduğu söylenebilir. UMS 1'de detaylı düzenlemelerin bulunmaması nedeniyle işletmeler arasında sunumda farklılıklar yaşanırken, UFRS 18'de bu eksiklikler giderilmiş ve daha açık kurallar getirilmiştir.

İkinci nokta, kâr veya zarar tablosundaki esas faaliyetler bölümüdür. Tüm işletmelerin aynı gelir ve giderleri dahil ettiği zorunlu ara toplamlar, karşılaştırılabilirliği artırır. Ancak esas faaliyetlerin kapsamı işletmeler ya da işletmenin kendi dönemleri arasında karşılaştırma yapmayı zorlaştırabilir. IASB bunun gerçek resmi sunduğunu belirtse de tekrarlanması beklenmeyenler de dahil olmak üzere diğer bölümlerde sunulamayan gelir ve giderlerin esas faaliyetlerde raporlanması, faaliyet sonuçlarının değerlendirilmesini olumsuz etkileyebilir. Yönetim tarafından tanımlanan performans ölçütlerine ilişkin dipnottaki mutabakatta aslında bir düzeltme işlemi yapıldığı görülmektedir. İşletmeler tekrar etmesini beklemedikleri gelir ve giderleri düzelterek bu dipnotta açıklamaktadır.

Üçüncü olarak, her ne kadar UFRS 18'de tanımlama ve isimlendirmeye önem verilmiş olsa da bu standartta bazı kavramlar tanımlanmamıştır. Esas faaliyet tanımını yapmak, bu bölümün kapsamının belirlenmesini sağlayabilir. Biçimlendirilmiş özetin tanımlanması da işletmelerin muhakemede bulunurken kullanabileceği bir husus olabilir. UFRS 18'de bilgilerin hangi özelliklere göre ne ölçüde ayrıştırılacağı veya faaliyet giderlerinin hangi yöntemle göre sunulacağı, temel finansal tabloların biçimlendirilmiş bir özet sunma işlevine dayanmaktadır. Hem bu hususlar hem de önemlilik, işletmenin muhakemesine bağlıdır. Bu geniş muhakeme, UFRS 18'de beklenenin aksine, doğru ayrıştırılmış veya karşılaştırılabilir bilgi sunumunu engelleyebilir. Muhakemede kullanılması için tanımlar, sayısal eşikler veya göstergelerin belirlenmesi faydalı olabilir.

Dördüncü nokta, yönetim tarafından tanımlanan performans ölçütlerinin sunumudur. UFRS 18 ile gündeme gelen bu ölçütlerin sadece gelir ve gider ara toplamlarından oluşması işletmelerin kendilerine özgü durumu yansıtmasını sınırlayabilir; özsermaye veya aktif kârlılığı gibi sıkça kullanılan göstergeler kapsam dışı kalabilir.

Son olarak, yönetim tarafından tanımlanan performans ölçütleri ve faaliyet giderlerinin sunumunda karma yöntemin kullanılabilmesi dışındaki düzenlemelerin çoğu Türkiye'de zaten uygulanmaktadır. Yer yer farklılıklar olsa da UFRS'lere göre sunulan finansal tablolarda gelir ve giderler faaliyetlere göre ayrıştırılmakta ve kâr veya zarar ara toplamlarına yer verilmektedir. Ayrıca KGK'nın yayımladığı Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı'nda da işletme faaliyetleri esas, diğer ve finansman faaliyetleri şeklinde ayrılmaktadır. Diğer faaliyet gelir ve giderleri büyük ölçüde yatırım faaliyetleri ile örtüşmekte olup yeni hesap planı ile UFRS 18'deki düzenlemelerin oldukça yakınsadığı söylenebilir. Ayrıca hesap planında esas faaliyetlerle ilgili diğer gelir ve giderler için hesapların olması, IASB'nin doğrudan hasılat yaratmayan destekleyici faaliyetlerden elde edilen gelir ve giderlerin de işletmenin esas faaliyetlerinden kaynaklandığı yönündeki görüşüyle uyumludur. Tekdüzen hesap planına göre ha-

zırlanmış gelir tablolarında da işletmenin esas ve finansman faaliyetleri ayrı sunulmakta ve zorunlu ara toplamlar raporlanmaktadır. Ayrıca gelir tablosu, belli bir formata sahiptir. Dolayısıyla UFRS 18'e geçişin ve bu standardı uygulamanın maliyeti Türkiye için yüksek olmayacaktır.

Gelecek çalışmalarda UFRS 18'deki özellikli düzenlemelerin incelenmesi, belirli ana işletme faaliyetlerine sahip işletmelerde kâr veya zarar tablosunun nasıl sınıflandırılacağına açıklanması ve UFRS 18'deki düzenlemelerin diğer finansal tablolara olan etkisinin ortaya konması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- EEG. (2023). Introduction to IFRS 18 Presentation and Disclosure in Financial Statements. Agenda Paper 1, Ekim(Emerging Economies Group Meeting).
- IASB. (2015). Request for Views: Agenda Consultation 2015.
- IASB. (2017). Discussion Paper: Disclosure Initiative - Principles of Disclosure.
- IASB. (2018). Primary Financial Statements - Project Overview. Agenda Paper 21A, Haziran.
- IASB. (2019). Basis for Conclusions on Exposure Draft: General Presentation and Disclosures, IFRS Standards Exposure Draft ED/2019/7.
- IASB. (2021). Primary Financial Statements: Management Performance Measures and the Scope of Public Communications. Agenda Paper 21B, Kasım.
- IASB. (2024a). Basis for Conclusions on IFRS 18 Presentation and Disclosure in Financial Statements.
- IASB. (2024b). Illustrative Examples on IFRS 18 Presentation and Disclosure in Financial Statements.
- KPMG. (2024). Presentation and Disclosure - IFRS 18 - First Impressions.
- UFRS 18. (2024). Finansal Tablolarda Sunum ve Açıklama Standardı.
- UMS 1. (2018). Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı.

TÜRKİYE’DE FAALİYET GÖSTEREN BANKALARIN ÇEVİK DENETİM DÜZEYİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI*

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 26.11.2024
Kabul Tarihi : 17.04.2025
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mdbakis.1591620

Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU**
Dr. Öğr. Üyesi Şerife KILIÇARSLAN***

Bibliyografik Bilgiler

Karcioğlu, R., & Kılıçarslan, Ş. (2025). “Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bankaların Çevik Denetim Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Ölçek Geliştirme Çalışması” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2025, Sayı : 75, Sayfa : 167-192) <https://doi.org/10.55322/mdbakis.1591620>

ÖZ

Son zamanlarda yaşanan hızlı değişimler, birçok meslek ve sektörün olumsuz durumlarla karşı karşıya kalmasına neden olabilmektedir. Ekonomik faaliyetlerin kalbi olarak görülen bankacılık sektörü de, bu olumsuz durumlardan ülke ekonomisi içinde en fazla etkilenen sektörlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, bankalarda yürütülen iç denetim faaliyetleri, söz konusu olumsuzlukların etkilerini yönetmede önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, geleneksel iç denetim uygulamalarının, günümüz işletme ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Bu sebeple geleneksel denetim yaklaşımına bir alternatif olarak çevik denetim yaklaşımı ve bununla beraber bu yaklaşımın işletmelerdeki düzeyi ön plana çıkmıştır. Araştırmanın amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren bankalarda çevik denetim düzeyini ölçmeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle ilgili alan yazını incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, çevik denetim yaklaşımının uygulanma düzeyine etki eden iki temel unsurun ön plana çıktığı belirlenmiştir. İlgili unsurlar; denetim ekiplerinin sahip olduğu yetenekler ile denetim sürecinde benimsenen yaklaşımdır. Bu doğrultuda, önce ölçek geliştirme süreci tamamlanmış, ardından

* Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bankaların Çevik Denetim Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Ölçek Geliştirme Çalışması

** Atatürk Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, 0000-0002-0903-3816

*** Atatürk Üniversitesi, Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 0000-0002-5715-3417

geliştirilen ölçme aracı kullanılarak bankalardaki çevik denetim düzeyi değerlendirilmiştir. Araştırma evreni, Türkiye’de bankacılık sektöründe çalışan personelden oluşmaktadır. Araştırma kapsamına ise eksiksiz ve doğru şekilde doldurulduğu değerlendirilen 210 anket formu analiz için kabul edilmiştir. Alan yazını kapsamında ulaşılan katılımcı sayısı pilot çalışmayı temsil edebilecek niteliktedir. Araştırma sonucunda, hem denetim ekiplerinin hem de denetim sürecinin çeviklik düzeyini ölçen geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirilmiştir. İlgili ölçek kullanılarak elde edilen bulgular, denetim ekiplerinin hızlı karar verme, yazılı iletişim ve uzmanlaşma gibi yeteneklerde olumlu algılara sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, sözlü iletişim ve motivasyon konularında iyileştirmeye ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İç denetim, Çevik Denetim, Türk Bankacılık Sektörü, Ölçek Geliştirme, Pilot Çalışma

Jel Kod: M41,M42, G21, C83

DEVELOPMENT OF A SCALE FOR DETERMINING THE AGILE AUDIT LEVEL OF BANKS OPERATING IN TÜRKİYE

ABSTRACT

The rapid changes experienced in recent times have led many professions and sectors to face adverse situations. The banking sector, often regarded as the heart of economic activity, is considered one of the sectors most affected by these challenges within national economies. In this context, internal audit activities conducted in banks play a significant role in managing the impact of such negative conditions. However, traditional internal audit practices are increasingly seen as inadequate in meeting the evolving needs of modern businesses. As a result, the agile auditing approach has emerged as a potential alternative to the traditional model, drawing attention to both the approach itself and its level of implementation within organizations. The aim of this study is to develop a valid and reliable scale to measure the level of agile auditing in banks operating in Turkey. To achieve this, the relevant literature was first reviewed. The review revealed two key factors influencing the implementation level of the agile auditing approach: the capabilities of audit teams and the approach adopted during the audit process. Accordingly, a scale development process was carried out, and the developed measurement tool was then used to assess the level of agile auditing in banks. The research population consisted of personnel working in the Turkish banking sector. A total of 210 fully and accurately completed survey forms were accepted for analysis. The number of participants reached through the literature-based sampling was deemed sufficient to represent a pilot study. As a result of the research, a valid and reliable scale was developed to measure the agility levels of both audit teams and audit processes. Findings obtained through the scale indicated that audit teams were perceived positively in terms of quick decision-making, written communication, and specialization. However, areas such as verbal communication and motivation were identified as needing improvement.

Keywords: Internal Audit, Agile Audit, Banking Sector, Scale Development, Pilot Study

Jel Codes: M41,M42, G21, C83

1. GİRİŞ

İç denetim, bağımsız ve objektif bir şekilde bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak amacını güden bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir (Türkiye İç Denetim Enstitüsü (TİDE), 2023). Günümüz koşulları göz alındığında ise iç denetim, önleyici niteliği ile risk yönetiminin olumsuz etkileri azaltma niteliği ile belirsizlik ve kriz yönetiminin önemli bir parçası olarak düşünülmektedir. Bu kapsamda iç denetim, olumsuz durumların niteliğinin belirlenmesinde, etkilerinin ortadan kaldırılması ya da azaltılmasına kilit rol oynadığı söylenebilir.

Bankacılık sektörü, finansal sektör içinde önemli bir alt sektör olarak yer almasının yanında küresel krizlerden en çok etkilenen sektör olarak da nitelendirilmektedir (Özekicioğlu, 2020: 93). Bu kapsamda bankalarda etkili bir iç denetim sisteminin kurulması özellikle mali sistemin ve ekonominin istikrarlı bir şekilde işlemesi ve gelişmesi açısından son derece önemlidir. Ancak, statik iç denetime odaklanan geleneksel denetim anlayışı günümüzdeki değişen şartlara hızlı adaptasyon sağlamada oldukça yetersiz kalmıştır. Bu sebeple de dinamik bir yapıyla sürekli değişim ve hızlı dönüşler sağlayan çevik denetim anlayışı ortaya çıkmıştır. Çevik denetim, geleneksel iç denetim kıyasla daha hızlı ve doğru risk tespiti, denetim paydaşlarının etkili ve sürekli iletişimini sağlayan, denetim sürecindeki maliyetleri azaltan ve dış etkenler karşısında hızlı bir şekilde adapte olabilen yeni bir anlayıştır (Demir, Ülker ve Aslan, 2018: 89). Her kurumun çevik denetim düzeyi farklı olmakla birlikte bu düzey kurumun risk ve kriz gibi belirsizlik durumlarıyla başa çıkabilme düzeyinin de bir göstergesidir (Joshi, 2021). Konuya yönelik alan yazını taramalarında ise genel olarak örgütsel çeviklik üzerinde durulduğu ve çevik denetime yönelik çalışmaların kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların çevik denetim seviyesini tespit eden geçerli ve güvenilir ölçme aracı geliştirmek; bankaların çevik denetim düzeyine yönelik çalışanların algılarını belirlemektir.

2. ALAN YAZINI TARAMASI

Ulusal ve uluslararası alan yazınında çevik denetim yönelik kısıtlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Ayrıca ilgili çalışmaların, çevik denetim tanıtılması ya da daha iyi anlaşılması yönelik genellikle kavramsal bir çerçeve sunduğu ve nitel araştırma yöntemlerinin araştırma kapsamına alındığı tespit edilmiştir. Ulusal ve Uluslararası alan yazınında çevik denetime yönelik birkaç çalışma aşağıdaki gibidir.

Tablo 1: Alan Yazını Taraması

Yazar&Yıl	Araştırma Kapsamı
Çetin (2024)	Çevik denetimin avantajları kapsamında hem işletmelere hem de denetçilere önerilerde bulunulmuştur.
Uludağ (2022)	İç denetçilerin faaliyetlere değer katma ve geliştirmede çevik denetim yaklaşımının önemli olduğu ifade edilmiştir.
Lyons (2022)	Çevik denetimin mevcut iş ortamıyla ilişkili hızlı ve devam eden değişikliklere ayak uydurmak için iyi bir araç olduğunu ifade edilmiştir.
Beerbaum (2021)	Takım çalışmasının daha uyumlu hale gelmesi, çalışanlar arasındaki iletişim problemlerinin azaltılması ve dolayısıyla şirketlerde etkililik ve verimlilik düzeyinin artırılmasında çevik denetimin büyük avantajlar sunduğu ifade edilmiştir.

Christ vd., (2021)	İç denetim alanında gelecekteki araştırma konuları; Bilgi teknolojisi, çevik denetim, personel alımı ve personel gelişimi olarak ifade edilmiştir.
Gönen ve Yurtlu (2021)	Çevik denetimin sağladığı avantajlar detaylı bir şekilde incelenmiştir.
Joshi (2021)	Karmaşık denetimler için çevik denetiminin üzerinde durulmuştur. Ayrıca iç denetim fonksiyonunun çevikliğinin, işletmenin büyüklüğüne ve örgütsel kültürüne göre farklılık gösterdiği ifade edilmiştir.
Koerniawati (2021)	Kriz döneminde, sorunlara ve iş aksamalarına çözüm olarak uzaktan denetim ve çeviklik denetimin kullanılabileceği ifade edilmiştir.
Yeşilçebeci (2022)	Yeni nesil risk yönetiminde çevik denetimin önem kazandığı ifade edilmiştir.
Bircan (2020)	Kriz ve belirsizlik durumlarında çevik denetimin gerekliliği vurgulanarak, farkındalığının artırması gerektiği ifade edilmiştir.
Baloğlu (2019)	Çevik olarak yapılan değerlendirmelerin risk odaklılığı, proaktifliği ve katma değeri arttırdığı ifade edilmiştir.
Subramanian vd., (2018)	Çevik denetimin iş birliğine dayanan bir yaklaşım olduğu ifade edilmiştir.

Tablo 1’deki alan yazını kapsamında çevik denetim, işletmelerin değişen iş koşullarına hızlı ve etkili bir şekilde uyum sağlamasına yardımcı olan bir yaklaşım olarak tanımlanabilir. Nitekim bu yaklaşımın, kriz dönemlerindeki belirsizlikleri yönetmeye, denetimi esnek hale getirmeye ve iç denetime değer katmaya yardımcı olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, iletişim problemlerini azaltarak takım çalışmasını daha uyumlu hale getirmesi ve organizasyonların verimlilik düzeylerini artırması da çevik denetimin öne çıkan avantajları arasında yer almaktadır. Genel olarak, çevik denetim yaklaşımı hem mevcut denetim süreçlerinin geliştirilmesi hem de gelecekteki risklerin etkin şekilde yönetilmesi açısından önemli fırsatlar sunmaktadır.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde araştırmanın amacı kapsamında oluşturulacak soru ve hipotezlere yönelik kavramsal çerçeve sunulacaktır.

3.1. Çevik Denetim Kavramı

Teknolojinin gelişmesi ve belirsizliğin artmasıyla birlikte giderek önemi artan ve yaygınlaşan çeviklik kavramı, işletmelerdeki iç denetim süreçlerine de dahil edilmesi büyük önem arz etmektedir. Mevcut iş ortamıyla ilişkili hızlı ve devam eden değişikliklere karşı aynı hızla adapte olabilme yeteneğine sahip olmak, iç denetimin makul düzeyde güvence ve danışmanlık hizmeti verme işlevlerini yerine getirmesinde oldukça önemlidir. İç denetimin bir fonksiyonu olarak çeviklik; işletmelerin daha önce belirlediği hedeflere ulaşabilmeleri için denetim süreçlerinde daha yoğun iyileştirmeleri mümkün kılan risk odaklı, iş birliğine dayalı ve israfı azaltan bir zihniyet olarak ifade edilmektedir (Baloğlu, 2019; Catlin ve Watkins, 2021). Çevik denetime yönelik ulusal ve uluslararası literatürde farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Çevik Denetim Tanımları

Yazar/lar	Tanım
Deloitte (2017)	Çevik denetim, sürekli iletişim yoluyla paydaş ihtiyaçlarına odaklanmak, denetim döngülerini hızlandırmak, zamanında içgörü sağlamak, boşa giden çabayı azaltmak ve daha az belge oluşturmak amacıyla benimsenen bir zihniyettir.
IIA (2018)	Çevik denetim, paydaşlarla sık iletişim kurularak belirli periyotlarda yapılan toplantılar ile katı planların daha esnek hale getirilmesi ve dokümantasyonu minimum düzeyde tutarak raporlamaların büyük kısmının denetimi yürütme aşamasında tamamlandığı bir süreçtir.
Rick ve Wright (2019)	Çevik denetim, yinelemeli planlamalar, günlük toplantılar ve paydaşlarla sürekli iletişim ve iş birliği ile birlikte iç denetimin yürütülme şeklini dönüştüren yenilikçi bir yaklaşımdır.
Ertikin (2020)	Çevik denetim, sürekli iletişimin, kısa toplantıların, lider konumundaki çevik denetçilerin, hızlı ve kolay bir şekilde katma değer yaratmanın ön planda tutulduğu esnek bir denetim anlayışıdır.
Catlin ve Watkins (2021)	Çevik Denetim, müşterileri ve paydaşları denetlemek için daha hızlı denetim sonuçları, risk yönetimi uygulamaları ve kontrol etkinliği hakkında zamanında bilgi sağlamak için değere dayalı bir proje yönetimi yaklaşımıdır.
DeRoche (2022)	Çevik denetim, bir kuruluştaki yüksek düzeydeki risklerle ilgili iç görüler edinmeye ve yönetimle paylaşmaya odaklanan, değerlendirmeden raporlamaya kadar daha kısa bir denetim yaşam döngüsüne dayanan, yapılan denetimleri sürekli geliştirmeye yönelik müşteri odaklı bir yaklaşımdır.
Alexiou (2022)	Çevik denetim, yaşanması muhtemel problemleri tespit etmek, ortadan kaldırmak veya azaltmaktır.
BDO (2024)	Çevik denetim, paydaş ihtiyaçlarına odaklanmak, paydaşlarla sürekli iletişim ve iş birliği içinde olmak, denetim döngülerini hızlandırmak, zamanında içgörü sağlamak, boşa harcanan çabayı azaltmak ve yüksek etkili sonuçlar sunarken daha az belge oluşturmak için benimsenecek zihniyettir.

Tablo 2’de yer alan tanımlar kapsamında, çevik denetim; denetim süreçlerinin daha esnek, hızlı ve iş birliğine dayalı şekilde yürütülmesini amaçlayan modern bir yaklaşım olarak ifade edilebilir. Bu yaklaşımda, paydaşlarla sürekli iletişim kurulması, denetimlerin kısa aralıklarla planlanması, belge hazırlama yükünün azaltılması ve zamanında faydalı bilgiler sunulması öne çıkmaktadır. Aynı zamanda çevik denetim, değişen koşullara hızlı uyum sağlamayı, sorunlara erken müdahale etmeyi ve denetim sürecine doğrudan değer katmayı hedeflemektedir. Bu yönüyle, klasik denetim anlayışından farklı olarak daha esnek ve uyarlanabilir bir denetim modeli sunmaktadır.

3.2. Çevik Denetim Süreci

Günümüz iç denetim kavramı iç denetim bölümünde çalışan üst kademeden alt kademeye kadar tüm çalışanların görüşlerinin dikkate alınmasını ve değerlendirilmesini benimserken, geleneksel yaklaşım bu noktada yetersiz kalmaktadır. Ayrıca geleneksel denetimin çok uzun, ayrıntılı ve maliyetli olması gibi birçok dezavantajı da bulunmaktadır. Geleneksel denetimin dezavantajları üzerine popüler olan çevik denetim ise üç aşamada yürütülmektedir. İlk aşama; keşif, önceliklendirme ya da planlama olarak adlandırılmaktadır. İkinci aşama, yürütme ve üçüncü son aşama ise raporlamadır. Bu denetim aşamaları-

nın her birinde kurumun ihtiyaçlarına, ilgi alanlarına ve öncelikli risklere odaklanılmaktadır (DeRoche, 2022: 1; Catlin ve Watkins, 2021: 56-57; Subramanian vd., 2018: 98).

Planlama / Önceliklendirme / Keşif: Bir ya da iki hafta içinde denetim yapılacak alana dair bilgi toplanır ve önceliklendirmeler yapılarak plan oluşturulur. Planların her biri en fazla üç haftalık dört uygulama planı şeklindedir. Yapılan planlama asla geleneksel denetimdeki gibi statik bir planlama değildir. Bu aşamada esnek ve yinelemeli olarak şirkete katma değer yaratmak esastır. Ayrıca, her plan ekip olarak iş birliği içinde oluşturulur.

Yürütme: Çevik denetim, denetim ekibi ve denetim müşterisi ile iş birliğine ve sürekli iletişime odaklanmaktadır. Bu sebeple; bu aşamada da sürekli iş birliği esastır. İletişimler gayri resmi olacak şekilde belli periyotlarda hatta günlük gerçekleşmektedir.

Raporlama: Raporlama aşamasında aylar süren, kapsamlı ve resmi denetim raporlarına asla yer yoktur. Başka ifadeyle çevik denetimde yapılan iş belgelenir, ancak kapsamlı dokümanları içermemektedir. Genellikle çevik denetim ekipleri denetimin bittiği gün raporunu teslim etmektedir. Çünkü, her denetim bölümü sonunda ara rapor incelemesi için yönetim incelemeye dahil edilmektedir. Denetim sonunda da tüm ara raporlar bir sonuç incelemesinde birleştirilmektedir.

3.3. Çevik Denetçiler İçin Yetenekler

Çeviklik kuruluşun kültürüne yerleşmiş bir zihniyettir. Çevik denetimleri başarılı bir şekilde uygulamak için denetçilerin sahip olması gereken beceriler bulunmaktadır (Catlin ve Watkins, 2021). Nitekim, İç Denetim Yöneticilerinin Karşılaştıkları En Büyük Riskler konulu 2018 yılı 11. Sayılı Global Risk Raporunda; “İç denetimin geleceğe yönelik olarak yerine getirmesi gereken 5 temel şarttan biri çeviklik olarak belirtilmiş ve yeni ve değişik risklerin tanınması, karşılanması ve sürekli olarak değerlendirilebilmesi için hem iç denetçilerin yeterli düzeyde “çevik olma” niteliğine sahip olması hem de iç denetimin faaliyet alanının bu anlayışa göre yeniden uyarlanması gerekmektedir” vurgulanmıştır (TİDE, 2023).

İç denetçilerin çevikliği; düşüncelerine, inançlarına, tutumlarına ve davranışlarına dahil etme yetenekleri ve ilgileri, çevik denetim başarısı için kritik öneme sahiptir. Bu kapsamda denetçiler; iletişim, iş birliği, takım çalışması, liderlik, zaman yönetimi, çatışma yönetimi, problem çözme, müzakere, ikna etme, teknoloji ve dijital alanlardaki yeteneklerini geliştirme, her alanda eskiye göre daha fazla uzmanlaşması, sürekli öğrenmeye açık olması, değişimi yönetebilmesi, empati kurabilme, hızlı bir şekilde karar alabilme, inisiyatif alabilme, değer katma, doğru karar verme, kendi kendini motive edebilme, güven ortamı sağlama gibi çeşitli yeteneklere sahip olması gerekmektedir. Birbiriyle ilişkili olmakla birlikte, çevik denetim başarısını sağlamak için ilgili yetenekler ayrı ayrı önemlidir (Bircan, 2020: 255; Catlin ve Watkins, 2021).

4.YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın amacı, deseni, soruları, hipotezleri, evreni, örnekleme, veri toplama aracı, veri analiz yöntemleri ve ölçek geliştirme sürecine yönelik açıklamalar yer almaktadır.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Deseni

Araştırmanın ilk amacı Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların çevik denetim seviyesine dair bilgi verecek geçerli ve güvenilir ölçme araçları geliştirmektir. İkinci amacı bankaların çevik denetim seviyesine yönelik çalışanların algılarını belirlemektir. Araştırmanın ilk amacı keşfedici sıralı karma desene göre; ikinci amacı genel tarama desenine göre yürütülmüştür.

4.2. Araştırma Soruları ve Hipotezleri

IIA tarafından yayınlanan global risk raporunda, “iç denetimin geleceğe yönelik olarak yerine getirmesi gereken 5 temel şarttan biri çeviklik olarak belirtilmiş ve yeni ve değişik risklerin tanınması, karşılanması ve sürekli olarak değerlendirilebilmesi için hem iç denetçilerin yeterli düzeyde “çevik olma” niteliğine sahip olması hem de iç denetimin faaliyet alanının bu anlayışa göre yeniden uyarlanması gerekmektedir” vurgulanmıştır (IIA, 2023). İlgili rapor kapsamında ilk olarak denetim ekiplerinin taşıması gereken yetenekler tespit edilmiştir. Daha sonra iç denetim faaliyet alanının çevik anlayışa göre uyarlanmasının çevik denetim sürecine yansıtacağından hareketle çevik denetim süreci aşamaları belirlenmiştir. Araştırmanın amacı kapsamında pilot çalışma ile cevap aranan sorular ve kurulan hipotezler sırasıyla aşağıdaki gibidir.

Türkiye’de faaliyet gösteren bankalarda çalışan denetim ekipleri en çok hangi yetenek/yeteneklere sahiptir?

Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların denetim sürecinde hangi aşama daha çevik bir şekilde yürütülmektedir?

H1: “Denetim Ekiplerinin Çevikliği” ölçeği güvenilir bir ölçme aracıdır.

H2: “Denetim Ekiplerinin Çevikliği” ölçeği geçerli bir ölçme aracıdır.

H3: “Denetim Sürecinin Çevikliği” ölçeği güvenilir bir ölçme aracıdır.

H4: “Denetim Sürecinin Çevikliği” ölçeği geçerli bir ölçme aracıdır.

4.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini Türkiye genelindeki bankalarda çalışan banka personelleri oluşturmaktadır. 2023 yılı Türkiye Bankalar Birliği (TBB) ve Katılım Bankaları Birliği (TKBB) raporları incelendiğinde, Türkiye’de faaliyet gösteren bankalardaki personel sayısı 206,951 olarak tespit edilmiştir (TBB ve TKBB, 2023).

Pilot çalışma kapsamında KAF için minimum örneklem büyüklüğüne yönelik alan yazını incelenmiştir. İnceleme sonucunda minimum örneklem büyüklüğüne yönelik farklı görüşlerin olduğu tespit edilmiştir. Nitekim Rummel (1970) çalışmasında Keşfedici Faktör Analizi (KFA) kapsamına alınacak her bir soru için 4 katılımcının olması gerektiğini; Guadanoglu ve Velicer (1988) çalışmasında 150 katılımcının yeterli olduğunu; Guilford (1954) ve Hoelter (1983) ise çalışmasında 200 katılımcının araştırma kapsamına alınması gerektiğini vurgulamıştır. İlgili alan yazını kapsamında pilot çalışmayla kapsam geçerliliğini test etmek için yaklaşık 300 anket formu banka personellerine dağıtılmıştır. İlgili formlardan

eksiksiz ve doğru bir şekilde doldurulduğu düşünülen 210 anket formu araştırma kapsamına alınmıştır. Alan yazını kapsamında ulaşılan katılımcı sayısı pilot çalışmayı temsil edebilecek niteliktedir.

Araştırma kapsamına alınan katılımcılara ankete dahil edilmeden önce yanıtların gizli tutulacağına ve üçüncü kişilerle paylaşılmayacağına ilişkin bilgilendirilme yapılmıştır. Bu kapsamda katılımcıların anket sorularını doğru, dürüst ve objektif bir şekilde yanıtladığı düşünülmektedir. Bu varsayımı desteklemek amacıyla da boş bırakılan soruların olması durumunda anketler veri setine dahil edilmemiştir.

4.4. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Sosyal bilimlerde gözlemleri standartlaştırmak üzere başvurulmuş önemli araçlardan birinin anket olduğu ifade edilmektedir (Büyüköztürk, 2005: 133). Bu çalışmada da veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada pilot çalışma kapsamında hazırlanan anket formu 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özellikleri belirlemek adına 6 soru sorulmuştur. İkinci bölümde denetim ekiplerinin çeviklik düzeylerinin tespiti için 21 ifadeden oluşan ölçeğe yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümünde ise iç denetim faaliyetlerinin çevikliğini ölçmek amacıyla 20 ifadeden oluşan ölçek yer almaktadır. Araştırmanın ikinci ve üçüncü bölümünde ölçeklendirme yöntemi olarak “Kesinlikle Katılıyorum” = 5, “Katılıyorum” = 4, “Kararsızım” = 3, “Katılmıyorum” = 2 ve “Kesinlikle Katılmıyorum” = 1, şeklinde puanlanmış eşit aralıklı 5’li likert tipi ölçek kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan anket formu için etik kurul onayı da 05.02.2024 tarihinde Atatürk Üniversitesi’nden alınmıştır.

4.5. Araştırmanın Veri Analiz Yöntemleri

Araştırma kapsamında anket formu yardımıyla elde edilen verilerin analizinde SPSS (Statistical Packages for the Social Sciences) 25 paket programından yararlanılmıştır. Araştırmada analiz yapılırken tanımlayıcı ve çıkarımsal istatistiklerden faydalanılmıştır. Ölçek geliştirme süreci kapsamında, öncelikle maddelerin oluşturduğu yapı keşfedilmiştir. Bu sürecin devamında ise, ölçek maddelerine verilen yanıtlar üzerinden aritmetik ortalama ve standart sapma gibi tanımlayıcı istatistiksel bulgular değerlendirilmiştir.

4.6. Araştırmanın Ölçek Geliştirme Süreci

Ulusal ve Uluslararası alan yazınında ölçek geliştirme çalışmalarının aşamaları çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Bu araştırmanın ölçek geliştirme süreci Hinkin (1998) ve yakın zamanda yayınlanan ölçek geliştirme çalışmaları kapsamında yürütülmüştür (Cook vd., 2020; İlik ve Sarı 2018; Doğan, Bulut ve Çımrın, 2015).

Adım 1 – Madde Havuzu Oluşturma (Kapsam Geçerliliği): Araştırmanın amacı kapsamında ilk olarak Hinkin (1998) tarafından önerilen tümdengelim yaklaşımıyla çevik çevik denetçilerin yeteneklerine ve çevik denetim sürecine ilişkin alan yazını taranmıştır. İlgili alan yazını taramasından sonra denetim ekiplerinin çeviklik düzeyini ölçeceği düşünülen madde havuzu (21 madde) hazırlanmıştır. Bu maddeler Bircan (2020) ve Catlin ve Watkins (2021)’nin çalışmaları ile BDDK tarafından tasarlanmış ve 11 Temmuz 2014 tarihinde 29057 sayılı resmî gazetede yayınlanan “Bankaların İç Sistemleri ve İçsel Sermaye Yeterliliği Değerlendirme Süreci Hakkında Yönetmelik” kapsamında hazırlanmıştır. Daha sonra denetim

sürecinin çeviklik düzeyini ölçeceği düşünülen madde havuzu (20 madde) hazırlanmıştır. Bu bölümdeki maddeler Baloglu (2019), Catlin ve Watkins (2021) ve DeRoche (2022)'in çalışmalarında yer alan çevik denetime yönelik bilgilerden hareketle hazırlanmıştır. Sonuç olarak, 41 maddelik bir başlangıç havuzu oluşturulmuştur.

Adım 2 – Uzman Görüşü Alma ve Ön Uygulama Formu Oluşturma (Kapsam Geçerliliği): Bu adımda ilk olarak bir önceki adımda oluşturulan madde havuzu, uzman görüş formuna dönüştürülmüştür. İlgili formda her madde için “*olduğu gibi kalsın*”, “*kaldırılsın*” veya “*aşağıdaki gibi revize edilsin*” şeklinde üç seçenek kullanılmıştır. Ayrıca uzmanların yeni madde önerilerinde bulunabilmesi için açık uçlu alan sunulmuştur. Araştırmada uzmanların fikir birliği ve uzman sayısı eşiği sırasıyla %75 ve 5 olarak belirlenmiştir (Hinkin, 1998; Lawshe, 1975). Bu kapsamda 6 uzmandan, form yoluyla alınan öneriler dikkate alınarak denetim ekiplerinin çevikliğini ölçmesi planlanan 21 maddeden 16 madde olduğu gibi kalmış, 5 madde revize edilmiş, 1 yeni madde eklenmiş ve madde sayısı 21’den 22’ye yükselmiştir. Daha sonra denetim sürecinin çevikliğini ölçmesi planlanan 20 maddeden 12 madde aynen kalmış, 8 madde revize edilmiştir. Sonuç olarak “*Denetim Ekiplerinin Çevikliği*” ve “*Denetim Sürecinin Çevikliğini*” ölçmeye yönelik sırasıyla 22 ve 20 maddeden oluşan toplam 42 maddelik ön uygulama formu (ikinci madde havuzu) hazırlanmıştır. Ön uygulama için anket formu hazırlanırken öncelikle madde havuzu (22 ve 20 madde) eşit aralıklı 5’li likert tipi iki ölçeğe dönüştürülmüştür. Daha sonra katılımcılara yönelik demografik sorular anket formuna eklenmiştir. Bu adım sonunda kapsam ve yapı geçerliliğinin test edilmesine için kullanılacak anket formunun son hali ortaya çıkmıştır.

Adım 3 – Ön Uygulama (Yapı Geçerliliği): Ön uygulama sürecinde, analizde kullanılacak minimum örneklem büyüklüğü alan yazın doğrultusunda belirlenmiştir. Bu kapsamda, minimum örneklem büyüklüğünü karşılayan ve eksiksiz şekilde doldurulan 210 anket formu analiz kapsamına alınmıştır. Sürece ilişkin detaylı açıklamalara çalışmanın “Araştırmanın Evreni ve Örneklemi” başlıklı bölümünde yer verilmiştir.

Minimum örneklem büyüklüğünün sağlanmasının ardından araştırma sonuçlarının ne düzeyde güvenilir ya da ne derece tutarlı ölçüm yaptığının belirlenmesi amacıyla ölçeklerin iç tutarlılık güvenilirlikleri incelenmiştir. İç tutarlılık güvenilirliği sosyal bilimlerde oldukça sık kullanılan bir güvenilirlik türüdür. Bu güvenilirlik türü farklı hesaplama ve istatistiksel yöntemlerle hesaplanabilmektedir. Bu kapsamda öncelikle ölçeğin güvenilirliğine yönelik iç tutarlılık analizi kapsamında uygulamada en çok tercih edilen Cronbach Alfa değeri incelenmiştir. Daha sonra maddeler arası korelasyon, madde-toplam puan korelasyon analizi bulguları değerlendirilmiştir. Madde analizi kapsamında son olarak ayırt edicilik analizi yapılmıştır. Bu analiz diğer madde analizlerinden farklı olarak ölçekteki her bir maddenin olumlu ve olumsuz cevap verenleri ayırabilme gücünü tespiti için yapılmıştır (Karagöz ve Bardakçı, 2020: 115). Alan yazınında Cronbach Alfa değerinin 0,70 maddeler arası korelasyon ve madde-toplam korelasyon analizlerinin 0,30 olması gerektiği vurgulanmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2018). Ayrıca maddelerin ayırt ediciliği kararının verilmesinde kullanılan %27 alt ve üst değerlerin tüm maddeler için anlamlı olması ($p<0,01$) gerektiği ifade edilmiştir (Flanagan, 1952).

Ölçeğin iç tutarlılığa sahip olduğunun tespiti sonrasında, ölçeklerin faktör analizi koşulları değerlendirilmiştir. İlk faktör analizi koşulu, örneklem yeterli olup olmadığını belirlemektir. İlgili alan yazınında Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerinin %50 ve üstünde olması örneklem faktör analizi için yeterli

olacağına işaret etmektedir (Field, 2013). İkinci faktör analizi koşulu, her bir maddenin ilgili faktörü açıklamada yetersiz olup olmadığını tespit etmektedir. Bu kapsamda maddenin belirli bir faktör altında yer almasına karar verilmesi için faktör yükü eşik değeri en az 0,32 olması ve maddelerin birden fazla faktör altında boyutlanarak binişik olmaması önerilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 320). Üçüncü faktör analizi koşulu ise korelasyon matrisindeki ilişkilerin faktör analizi yapılabilmesi için yeterli düzeyde olup olmadığına karar vermektedir. İlgili alan yazınında Barlett Küresellik testinin anlamlı olması ($p<0,01$; $p<0,05$), değişkenler arası ilişkilerin faktör analizi için anlamlı olduğuna işaret etmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2020).

Faktör analizi ön koşulların sağlanmasıyla birlikte alan yazınında faktör sayısına karar verilirken KFA kapsamında çeşitli yaklaşımlar kullanıldığı görülmüştür. Bu çalışmada da faktör sayısını doğru belirleyebilmek için çeşitli yaklaşımlardan faydalanılmıştır. Nitekim ilk yaklaşım olarak Kaiser ölçütü olarak da bilinen öz değer incelenmiştir. Öz değer, her bir faktörün faktör yüklerinin kareleri toplamını ifade etmektedir. Bir faktör yapısının ortaya çıkabilmesi için öz değer 1'den büyük olması gerekmektedir. Ayrıca öz değer yükseldikçe, faktörün açıkladığı varyans da yükselmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2020; Patır, 2009). Birinci yaklaşımlarda bahsi geçen açıklanan varyans, faktör sayısına karar verilirken incelenen bir diğer yaklaşımdır. Bu kapsamda ikinci yaklaşım olarak açıklanan varyans değeri incelenmiştir. İlgili değer, faktör analizinde her bir faktörün açıkladıkları varyans miktarını göstermektedir. Bu değerinin genel olarak tek boyutlu yapıda en az %30 çok boyutlu yapıda en az %60 üzeri olması önerilmektedir. Üçüncü yaklaşım olarak serpinti grafiği incelenmiştir. X ekseninde faktörleri Y ekseninde ise öz değerleri olan bu grafik, faktörlerin açıklama gücünü göstermektedir. Grafiğin düzleşme yapmaya başlaması faktörlerin açıklanan varyansa katkı yapmadığı şeklinde yorumlanmaktadır. Son olarak, faktör döndürmesi planlanmıştır. Faktör döndürmesinin amacı, bir maddenin hangi faktörde yer alacağını daha belirgin hale getirmektir. İlgili alan yazınında ölçeğin tek faktörden oluşması durumunda döndürme yapılmamış, ancak iki ve daha fazla faktörden oluşması durumlarında döndürme işlemi yapılmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2018).

Yukarıda yapılan tüm analizlere ait bulgular, ilgili alan yazını ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İnceleme sonrasında da denetim ekiplerinin çevikliğini ölçmesi beklenen madde havuzunun (22 madde) tek boyuttan; denetim sürecinin çeviklik düzeyini ölçmesi beklenen madde havuzunun (20 madde) üç boyuttan oluşan geçerli ve güvenilir iki ölçek olduğu tespit edilmiştir. Ölçek geliştirme kapsamındaki tüm bulgular araştırmacının 5. bölümde detaylı olarak sunulacaktır.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde ilk olarak araştırmacının demografik özelliklerine yönelik tanımlayıcı istatistik bulgularına; ikinci olarak ölçek geliştirme kapsamında yapılan çıkarımsal istatistik bulgularına; Son olarak ise kuramsal geçerliliği test edilen ölçeğe yönelik katılımcıların algıları kapsamında tanımlayıcı istatistiksel bulgularına yer verilecektir.

5.1. Demografik Özelliklere Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler

Pilot çalışma sonucunda toplam 210 katılımcıya ulaşılmış olup katılımcıların demografik özelliklerine ait dağılımları Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 3: Katılımcılara Ait Demografik Veri Bulguları

Demografik Veriler	n	%
Cinsiyet		
Kadın	107	51
Erkek	103	49
Yaş		
30 yaş ve altı	30 yaş ve altı	30 yaş ve altı
31- 40	31- 40	31- 40
41 yaş ve üstü	26	12,4
Ünvan		
İç Kontrolcü	51	24,3
İç Denetçi	51	24,3
Müdür	19	9
Yönetmen	12	5,7
Yönetmen Yrd.	18	8,6
Uzman	12	5,7
Uzman Yrd.	9	4,3
Kobi Danışmanı	10	4,8
Bireysel Müşteri Danışmanı	14	6,7
Gişe Sorumlusu	14	6,7
Deneyim		
0-5 Yıl	32	15,2
6-10 Yıl	71	33,8
11-15 Yıl	58	27,6
16 ve üzeri	49	23,3
Öğrenim Durumu		
Lisans	176	83,8
Yüksek Lisans	22	10,5
Doktora	12	5,7
Banka Sermaye Yapısı		
Devlet	83	39,5
Özel	127	60,5
Banka Türü		
Mevduat Bankası	145	69
Kalkınma ve Yatırım Bankası	16	7,6
Katılım Bankası	49	23,3
TOPLAM	210	%100

Tablo 3'te görüldüğü üzere, analiz kapsamına alınan 210 katılımcının; %51'i kadın, %49'u erkektir. Ayrıca katılımcıların çoğunlukla yaşlarının 31-40 arasında olduğu (%48,6; n:102); bankalarda iç denetçi ve iç kontrol pozisyonlarda görev yaptıkları (%24,3; n:51); sektördeki deneyimlerinin 6-10 yıl arasında olduğu (%33,8; n:71); öğrenim düzeyi olarak lisans mezunu oldukları (%83,8; n:176); özel bankada (%60,5; n:127) ve mevduat bankasında çalıştıkları (%69; n:145) belirlenmiştir.

5.2. İç Tutarlılık ve KFA Bulguları

Araştırmanın bu bölümünde, ölçeklerin iç tutarlılık analizi ile güvenilirlikleri; KFA ile ölçeklerin oluşturduğu faktör yapısı belirlenmiştir. Bu kapsamda öncelikle “*Denetim Ekiplerinin Çevikliği*” (DEÇ) ölçeğine; daha sonra “*Denetim Süreci Çevikliği*” (DSC) ölçeğine dair bulgular sunulacaktır. Ölçek isimlerinin uzunluğu göz önünde bulundurularak, açıklamalarda “*Denetim Ekiplerinin Çevikliği*” ölçeği “*DEÇ*”, “*Denetim Süreci Çevikliği*” ölçeği ise “*DSC*” olarak kısaltılmıştır.

Tablo 4. DEÇ Ölçeğinin İç Tutarlılık ve KFA Bulguları

Madde No	Maddeler Arası Korelasyon	Madde-Toplam Korelasyon		Ayırt Edicilik İndeksi		Faktör Yükleri
		<i>r</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	
1	0,927	0,936**	<0,01	-19,262**	<0,01	0,937
2	0,728	0,754**	<0,01	-12,000**	<0,01	0,755
3	0,746	0,772**	<0,01	-11,600**	<0,01	0,772
4	0,728	0,755**	<0,01	-12,295**	<0,01	0,754
5	0,767	0,791**	<0,01	-13,975**	<0,01	0,791
6	0,743	0,768**	<0,01	-12,442**	<0,01	0,768
7	0,717	0,744**	<0,01	-12,700**	<0,01	0,744
8	0,753	0,778**	<0,01	-12,010**	<0,01	0,778
9	0,761	0,784**	<0,01	-15,933**	<0,01	0,785
10	0,749	0,775**	<0,01	-12,289**	<0,01	0,774
11	0,735	0,762**	<0,01	-12,799**	<0,01	0,761
12	0,750	0,775**	<0,01	-13,738**	<0,01	0,776
13	0,741	0,767**	<0,01	-12,370**	<0,01	0,766
14	0,751	0,776**	<0,01	-13,164**	<0,01	0,776
15	0,751	0,776**	<0,01	-13,316**	<0,01	0,776
16	0,761	0,786**	<0,01	-13,633**	<0,01	0,786
17	0,758	0,782**	<0,01	-14,074**	<0,01	0,782
18	0,731	0,757**	<0,01	-13,839**	<0,01	0,757
19	0,740	0,766**	<0,01	-12,212**	<0,01	0,766

20	0,693	0,721**	<0,01	-11,624**	<0,01	0,720
21	0,786	0,809**	<0,01	-14,992**	<0,01	0,809
22	0,732	0,758**	<0,01	-12,611**	<0,01	0,758
Cronbach Alpha (%): 0,969; **p<0,01						
Özdeğer: 13,31						
Açıklanan Varyans (%): 60						
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO): 0,977						
Bartlett = $X^2_{(231)} = 3536,506$; p=0,000						

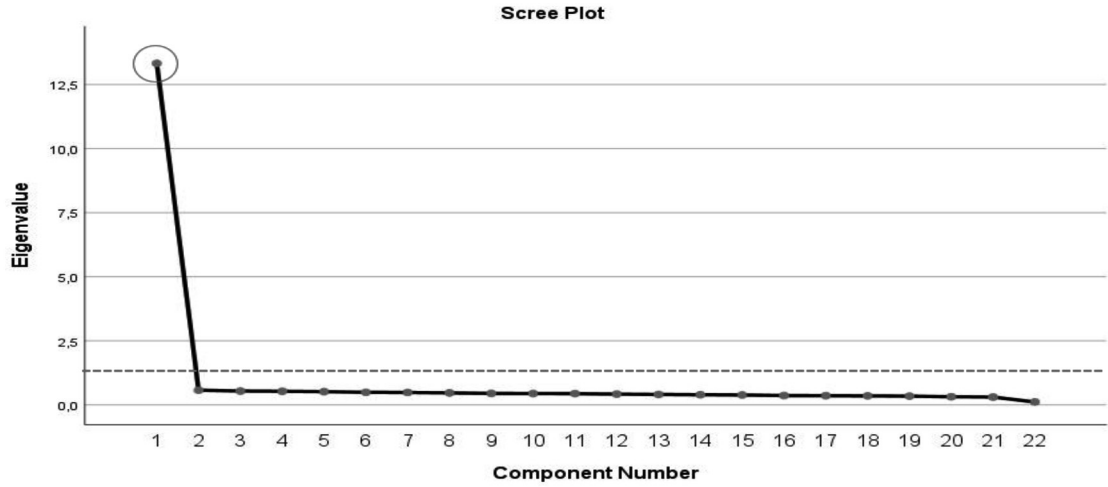
Tablo 4'te tespit edilen bulgularının alan yazını eşik değerlerini sağlaması sebebiyle ölçekte herhangi bir madde azaltımı yapılmamıştır. İlgili bulgular aşağıdaki gibidir:

- Ölçek maddelerinin güvenilirlik düzeyinin oldukça yüksek düzeyde (Cronbach Alpha = 0,969>0,70) olduğu belirlenmiştir.
- Ayrıca ölçekteki maddeler arası korelasyon değeri ve madde-toplam korelasyon değerleri 0,693-0,927 arasında değiştiği, başka bir ifadeyle %30'un oldukça üstünde olduğu belirlenmiştir.
- Madde-toplam korelasyon değerlerinin istatistiki açıdan anlamlı olduğu (p<0,01) belirlenmiştir.
- Maddelerin ayırt ediciliği kararının verilmesinde kullanılan %27 alt ve üst değerlerinin tüm maddeler için anlamlı olduğu tespit edilmiştir (p<0,01). Elde edilen bulgular kapsamında ölçekteki her bir maddenin olumlu ve olumsuz cevap verenleri ayrılabilme gücüne sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4'te faktör analizi ön koşulları incelendiğinde, matrisin tüm ön koşulları sağladığı tespit edilmiştir. İlgili bulgular aşağıdaki gibidir.

- KMO değerinin %97 olması sebebiyle ölçek için örnekleminin yeterli düzeyde olduğu belirlenmiştir.
- Tüm maddelerin faktör yükleri 0,32'den büyük olması sebebiyle maddelerin ilgili faktörü açıklama gücünün yüksek olduğu ve maddelerin herhangi binişiklik durumu söz konusu olmadan tek faktör altında toplandığı tespit edilmiştir.
- Barlett küresellik testinin p=0 olması sebebiyle değişkenler arasında ilişkilerin olduğu belirlenmiştir.

KFA kapsamında faktör yapısı keşfedilirken üç yaklaşım (öz değer, açıklanan varyans, yamaç grafiği) dikkate alınmıştır. KFA ön koşullarından biri olan binişiklik incelemesinde, 22 maddenin tek boyutlu bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca tüm maddelerin açıkladığı toplam varyans %60 ve öz değerin 13 olması sebebiyle tek boyutlu ölçek ölçütü sağlanmıştır. Ölçeğin tek faktörlü bir yapıda çıkması sebebiyle de döndürme işlemi yapılmamıştır. Son olarak ise KFA kapsamında ölçeğin keşfedilen faktör yapısının doğrulanması amacıyla gözlem değerlerin bulunduğu yamaç grafiğinin incelenmiştir. DEÇ ölçeğine ait yamaç grafiği Şekil 1'de sunulmaktadır.

Şekil 1. DEÇ Ölçeğine Ait Yamaç Grafiği

DEÇ ölçeğine ait yamaç grafiği incelendiğinde, gözlem değerinin 1'in altına indiği andaki kırılmanın 1. Faktörden sonra olduğu ve daha sonra durağanlaştığı görülmektedir. Grafiğin düzleşme veya plato yapmaya başlamasından sonra faktörlerin açıklanan varyansa katkı yapmaması sebebiyle ölçeğin tek faktörlü bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, denetim ekiplerinin çeviklik düzeylerini belirlemeye yönelik ölçeğin (22 madde) geçerli ve güvenilir tek bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda H1 ve H2 hipotezi kabul edilmiştir. DEÇ ölçeğine ilişkin değerlendirmelerin ardından, DSC ölçeğinden elde edilen bulgular Tablo 5 ve Şekil 1'de sunulmaktadır.

Tablo 5. DSC Ölçeğinin İç Tutarlılık ve KFA Bulguları

Madde No	Maddeler Arası Korelasyon	Madde -Toplam Korelasyon		Ayırt Edicilik İndeksi		Madde No	Faktör Yükleri		
		r	p	t	p		1	2	3
1	0,572	0,908**	<0,01	-22,208	<0,01	7	0,693		
2	0,595	0,699**	<0,01	-11,812	<0,01	9	0,722		
3	0,661	0,636**	<0,01	-11,015	<0,01	12	0,735		
4	0,895	0,617**	<0,01	-10,544	<0,01	10	0,738		
5	0,641	0,682**	<0,01	-12,853	<0,01	11	0,748		
6	0,768	0,798**	<0,01	-20,785	<0,01	14	0,768		
7	0,774	0,800**	<0,01	-18,261	<0,01	13	0,793		
8	0,752	0,759**	<0,01	-15,002	<0,01	8	0,814		
9	0,745	0,757**	<0,01	-14,951	<0,01	6	0,865		
10	0,744	0,802**	<0,01	-16,511	<0,01	19		0,750	

11	0,775	0,780**	<0,01	-16,786	<0,01	17		0,754	
12	0,727	0,790**	<0,01	-17,092	<0,01	16		0,765	
13	0,764	0,774**	<0,01	-14,704	<0,01	20		0,792	
14	0,729	0,772**	<0,01	-16,467	<0,01	18		0,806	
15	0,729	0,735**	<0,01	-15,804	<0,01	15		0,852	
16	0,729	0,750**	<0,01	-16,205	<0,01	1			0,595
17	0,719	0,758**	<0,01	-15,811	<0,01	4			0,598
18	0,702	0,713**	<0,01	-14,597	<0,01	5			0,642
19	0,701	0,731**	<0,01	-14,610	<0,01	2			0,649
20	0,679	0,735**	<0,01	-14,379	<0,01	3			0,698
Cronbach Alpha (%): 0,959; **p<0,01							0,95	0,932	0,85
Toplam Cronbach Alpha: 0,959									
Özdeğer							6,303	4,878	3,039
Açıklanan Varyans							31,515	24,391	15,196
Toplam Açıklanan Varyans (%): 71,102									
KMO: 0,962; p=0,000; Bartlett's Test of Sphericity = $X^2(190) = 3422,591$									

Tablo 5'te tespit edilen bulgularının alan yazını eşik değerlerini sağlaması sebebiyle ölçekte herhangi bir madde azatlımı yapılmamıştır. İlgili bulgular aşağıdaki gibidir:

- Ölçek maddelerinin güvenilirlik düzeyinin oldukça yüksek düzeyde (Cronbach Alpha = 0,959>0,70) olduğu belirlenmiştir.
- Ölçekteki maddeler arası korelasyon değeri ve madde-toplam korelasyon değerleri 0.572-0.895 arasında değiştiği, başka bir ifadeyle %30'un oldukça üstünde olduğu belirlenmiştir.
- Madde-toplam korelasyon değerlerinin istatistiki açıdan anlamlı olduğu ($p<0,01$) belirlenmiştir.
- DEÇ ölçeğinde olduğu gibi öncelikle **ölçekten alınan** toplam puan küçükten büyüğe sıralanmıştır. Daha sonra %27'lik üst ve alt grup, dikkate alınarak maddeler analiz edilmiştir. Maddelerin ayırt ediciliği kararının verilmesinde kullanılan %27 alt ve üst değerlerinin tüm maddeler için anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,01$). Elde edilen bulgular kapsamında ölçekteki her bir maddenin olumlu ve olumsuz cevap verenleri ayırabilme gücüne sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5'te faktör analizi ön koşulları incelendiğinde, matrisin tüm ön koşulları sağladığı tespit edilmiştir. İlgili bulgular aşağıdaki gibidir.

- KMO değerinin %96 olması sebebiyle ölçek için örnekleminin yeterli düzeyde olduğu belirlenmiştir.
- Tüm maddelerin faktör yükleri 0,32'den büyük olması sebebiyle maddelerin ilgili faktörü açıklama gücünün yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca maddelerde herhangi binişiklik durumu söz konusu olmadan 3 faktör altında toplandığı tespit edilmiştir.

- Barlett küresellik testinin $p=0$ olması sebebiyle değişkenler arasında ilişkilerin olduğu matrisin faktör analizi için yeterli düzeyde olduğu belirlenmiştir.

KFA kapsamında faktör yapısı keşfedilirken üç yaklaşım (öz değer, açıklanan varyans, yamaç grafiği) dikkate alınmıştır. Ancak KFA ön koşullarından biri olan binişiklik incelemesinde, 20 maddenin üç boyutlu bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Tüm maddelerin açıkladığı toplam varyans %71 olması sebebiyle çok boyutlu ölçek ölçütü sağlanmıştır.

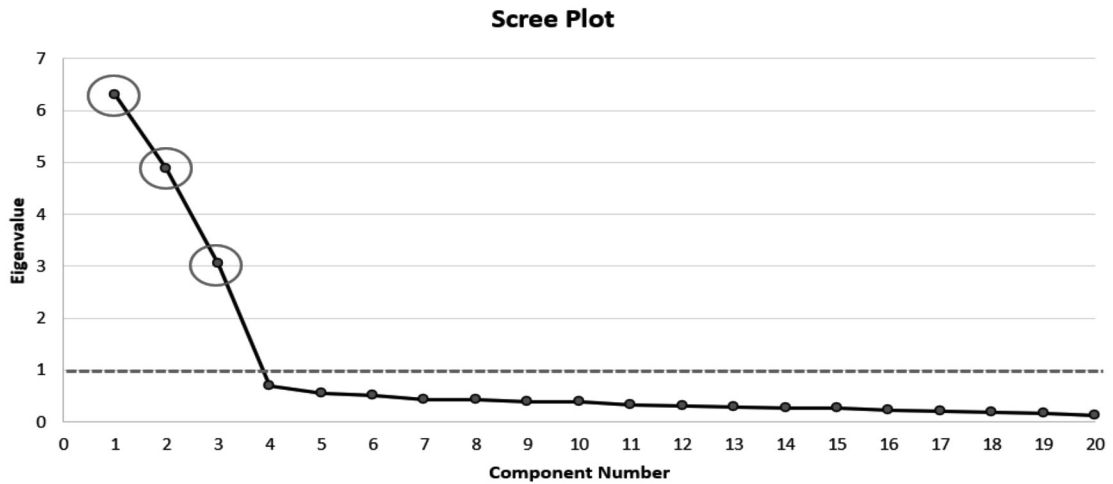
Ölçeğin tek faktörden fazla faktöre ayrışmasından dolayı maddelerin hangi faktörler altında toplandığına daha doğru karar verebilmek için varimax döndürme işlemi yapılmıştır. Döndürme işlemi sonucunda;

Ölçeğin birinci faktörünün 6,303'lük öz değeri ile ölçeğin tek başına %31,515'ini açıkladığı ve birinci faktörün güvenirlik düzeyinin 0,950 ile yüksek düzeyde olduğu belirlenmiş olup faktör altındaki maddeler incelendiğinde faktöre "*Denetimin Çevik Yürütülmesi*" adı verilmiştir.

Ölçeğin ikinci faktörünün 4,878'lik öz değeri ile ölçeğin tek başına %24,391'ini açıkladığı ve ikinci faktörün güvenirlik düzeyinin 0,932 ile yüksek düzeyde olduğu belirlenmiş olup faktör altındaki maddeler incelendiğinde faktöre "*Denetimin Çevik Raporlanması*" adı verilmiştir.

Ölçeğin üçüncü faktörünün 3,039'luk öz değeri ile ölçeğin tek başına %15,196'sını açıkladığı ve üçüncü faktörün güvenirlik düzeyinin 0,850 ile yüksek düzeyde olduğu belirlenmiş olup faktör altındaki maddeler incelendiğinde faktöre "*Denetimin Çevik Planlanması*" adı verilmiştir.

Son olarak KFA kapsamında ölçeğin keşfedilen faktör yapısının doğrulanması amacıyla gözlem değerlerin bulunduğu yamaç grafiğinin incelenmesi gerekmektedir. DSC ölçeğine ait yamaç grafiği Şekil 2'de sunulmaktadır.

Şekil 5. DSC Ölçeğine Ait Yamaç Grafiği

DEÇ ölçeğinin döndürme sonrası yamaç grafiği incelendiğinde, ölçeğin gözlem değerinin 1'in altına indiği andaki kırılmanın 3. faktörden sonra olduğu ve daha sonra durağanlaştığı görülmüştür. Sonuç

olarak, denetim ekiplerinin çeviklik düzeylerini belirlemeye yönelik ölçeğin (20 madde) geçerli ve güvenilir üç faktörlü yapıda olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda H3 ve H4 hipotezi kabul edilmiştir.

5.3. Pilot Araştırmanın Tanımlayıcı İstatistiksel Bulguları

Pilot araştırmanın frekans bulguları kapsamında, ölçekte yer alan ifadelerle yönelik katılımcıların cevaplarının ortalaması ve standart sapması Tablo 6 ve Tablo 7’de sunulmaktadır.

Tablo 6: Denetim Ekiplerinin Çeviklik Düzeylerine Yönelik Bulgular

ÖLÇEK İFADELERİ	Ort.	SS
Denetim ekiplerinin etkili bir şekilde yazılı iletişim kurabildiğini düşünüyorum.	3,700	1,305
Denetim ekiplerinin etkili bir şekilde sözlü iletişim kurabildiğini düşünüyorum.	3,461	1,178
Denetim ekiplerinin zamanı etkili bir şekilde yönetebildiğini düşünüyorum.	3,400	1,226
Denetim ekiplerinin iş birliği içinde çalışabildiğini düşünüyorum.	3,342	1,212
Denetim ekiplerinin etkin takım çalışmasına yatkın olduğunu düşünüyorum.	3,418	1,245
Denetim ekiplerinin problemler karşısında yaratıcı çözümler bulabildiğini düşünüyorum.	3,433	1,197
Denetim ekiplerinin etkili bir şekilde müzakere edebildiğini düşünüyorum.	3,376	1,176
Denetim ekiplerinin ikna etme kabiliyetlerinin yüksek olduğunu düşünüyorum.	3,361	1,214
Denetim ekiplerinin teknoloji ve dijital alandaki yeteneklerini sürekli geliştirdiğini düşünüyorum.	3,447	1,173
Denetim ekiplerinin her alanda eskiye göre daha fazla uzmanlaştığını düşünüyorum.	3,519	1,253
Denetim ekiplerinin sürekli öğrenmeye açık olduğunu düşünüyorum.	3,452	1,214
Denetim ekiplerinin değişimi yönetebildiğini düşünüyorum.	3,461	1,198
Denetim ekiplerinin empati kurabildiğini düşünüyorum.	3,428	1,204
Denetim ekiplerinin hızlı bir şekilde karar alabildiğini düşünüyorum.	3,557	1,221
Denetim ekiplerinin liderlik becerisine sahip olduğunu düşünüyorum.	3,495	1,222
Denetim ekiplerinin doğru bir şekilde inisiyatif alabildiğini düşünüyorum.	3,481	1,245
Denetim ekiplerinin ortaya çıkan/çıkabilecek çatışmaları yönetebildiğini düşünüyorum.	3,476	1,206
Denetim ekiplerinin bankaya değer katarak bankayı sahiplendiğini düşünüyorum.	3,442	1,193
Denetim ekiplerinin doğru karar verebildiğini düşünüyorum.	3,504	1,207
Denetim ekiplerinin ortak bir hedefe ulaşmak için kendi kendini motive edebildiğini düşünüyorum.	3,490	1,141
Denetim ekiplerinin yüksek motivasyona sahip olduğunu düşünüyorum.	3,338	1,258
Denetim ekiplerinin bir güven ortamı sağladığını düşünüyorum.	3,481	1,178
GENEL ORTALAMA	3,460	0,943

Tablo 6’da görüldüğü üzere, denetim ekiplerinin çeviklik düzeyinin ortalama $3,460 \pm 0,943$ olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların denetim ekiplerinin sahip olduğu çevikliğine yönelik en çok ve en az katılım gösterdikleri ilk beş ifade aşağıdaki gibidir.

En çok katılım gösterilen ifadeler;

- 3,700±1,305 ortalama ile “Denetim ekiplerinin etkili bir şekilde yazılı iletişim kurabildiğini düşünüyorum.”
- 3,557±1,221 ortalama ile “Denetim ekiplerinin hızlı bir şekilde karar alabildiğini düşünüyorum.”
- 3,519±1,253 ortalama ile “Denetim ekiplerinin her alanda eskiye göre daha fazla uzmanlaştığını düşünüyorum.”
- 3,504±1,207 ortalama ile “Denetim ekiplerinin doğru karar verebildiğini düşünüyorum.”
- 3,495±1,222 ortalama ile “Denetim ekiplerinin liderlik becerisine sahip olduğunu düşünüyorum.” şeklindedir.

En az katılım gösterilen ifadeler;

- 3,338±1,258 ortalama ile “Denetim ekiplerinin yüksek motivasyona sahip olduğunu düşünüyorum.”
- 3,342±1,212 ortalama ile “Denetim ekiplerinin iş birliği içinde çalışabildiğini düşünüyorum.”
- 3,361±1,214 ortalama ile “Denetim ekiplerinin ikna etme kabiliyetlerinin yüksek olduğunu düşünüyorum.”
- 3,376±1,176 ortalama ile “Denetim ekiplerinin etkili bir şekilde müzakere edebildiğini düşünüyorum.”
- 3,400±1,226 ortalama ile “Denetim ekiplerinin zamanı etkili bir şekilde yönetebildiğini düşünüyorum.” şeklindedir.

Tablo 7: Denetim Sürecinin Çevikliğine Yönelik Bulgular (Planlama)

Ölçek İfadeleri	Ort.	SS
Çalıştığım bankada denetim planları hazırlanırken çalışanların fikirlerinin dikkate alındığını düşünüyorum.	3,423	1,247
Çalıştığım bankada denetim planları hazırlanırken öncelikle riskli alanlar belirlendiğini ve bu alanlara odaklanıldığını düşünüyorum.	3,323	1,286
Çalıştığım bankada denetim planlarının esnek ve ihtiyaç halinde revize edilebilir yapıda olduğunu düşünüyorum.	3,314	1,204
Çalıştığım bankada denetim planlarının kısa ve yinelemeli olacak şekilde tasarlandığını düşünüyorum.	3,338	1,254
Çalıştığım bankada denetim planlarının en fazla üç aylık dönemler için yapıldığını düşünüyorum.	3,261	1,295
Denetimin Çevik Planlanma Düzeyi- Genel Ortalama	3,332	0,995

Tablo 7’de görüldüğü üzere; denetim sürecinin çeviklik düzeyini ölçmeye yönelik 5 maddelik planlama genel ortalaması $3,332 \pm 0,995$ olarak tespit edilmiştir. Ayrıca ilgili tabloda katılımcıların en çok katılım gösterdiği ifade $3,423 \pm 1,247$ ortalama ile “Çalıştığım bankada denetim planları hazırlanırken çalışanların fikirlerinin dikkate alındığını düşünüyorum”; en az katılım gösterilen ifade ise $3,261 \pm 1,295$ ortalama ile “Çalıştığım bankada denetim planlarının en fazla üç aylık dönemler için yapıldığını düşünüyorum” şeklindedir.

Tablo 8: Denetim Sürecinin Çevikliğine Yönelik Bulgular (Yürütme)

Ölçek İfadeleri	Ort.	SS
Çalıştığım bankada denetim faaliyetlerinin sürekli iletişim ve iş birliği içinde gerçekleştirildiğini düşünüyorum.	3,257	1,400
Çalıştığım bankada denetim faaliyetlerinde uygun yazılım ve teknoloji kullanıldığını düşünüyorum.	3,019	1,241
Çalıştığım bankada denetim ekiplerinin belirli periyodlarla toplantılar yaptığını düşünüyorum.	3,161	1,210
Çalıştığım bankada denetim faaliyetleri kapsamında iş listelerinin düzenli olarak hazırlandığını düşünüyorum.	3,114	1,192
Çalıştığım bankada denetim faaliyetleri kapsamında ortaya çıkan problemlerin hızlı bir şekilde çözüldüğünü düşünüyorum.	3,095	1,268
Çalıştığım bankada denetimin üçer aylık peridolarla yapılmasının denetimin etkinliğini arttırdığını düşünüyorum.	3,052	1,253
Çalıştığım bankada denetim faaliyetleri kapsamında yaşanabilecek problemlerin öngörülebildiğini düşünüyorum.	3,042	1,211
Çalıştığım bankada şeffaflığın denetim uygulamalarının etkinliğini arttırdığını düşünüyorum.	3,066	1,235
Çalıştığım bankada denetimlerin doğru yerde ve doğru zamanda yapılmasını sağlamak için denetim ekiplerinin yönetimle ve çalışanlarla iş birliği yaptığını düşünüyorum.	3,104	1,209
Denetimin Çevik Yürütülme Düzeyi- Genel Ortalama	3,101	1,055

Tablo 8’de görüldüğü üzere; denetim sürecinin çeviklik düzeyini ölçmeye yönelik 9 maddelik yürütme boyutunun genel ortalaması $3,101 \pm 1,055$ olarak tespit edilmiştir. Ayrıca ilgili tabloda katılımcıların en çok katılım gösterdiği ifade $3,257 \pm 1,400$ ortalama ile “Çalıştığım bankada denetim faaliyetlerinin sürekli iletişim ve iş birliği içinde gerçekleştirildiğini düşünüyorum”; en az katılım gösterilen ifade ise $3,019 \pm 1,241$ ortalama ile “Çalıştığım bankada denetim faaliyetlerinde uygun yazılım ve teknoloji kullanıldığını düşünüyorum” şeklindedir.

Tablo 9. Denetim Sürecinin Çevikliğine Yönelik Bulgular (Raporlama)

Ölçek İfadeleri	Ort.	SS
Çalıştığım bankada denetim raporlarının kısa bir sürede hazırlandığını düşünüyorum.	3,214	1,325
Çalıştığım bankada denetim raporlama yöntemlerinin ve formatlarının verimsizliğe yol açmayacak detayda ve yapıda olduğunu düşünüyorum.	3,161	1,199
Çalıştığım bankada denetim uygulama ve raporlamalarının eş zamanlı olarak yürütüldüğünü düşünüyorum.	3,100	1,171
Çalıştığım bankada denetim raporlamalarının yalın, anlaşılır ve ihtiyaca uygun nitelikte olduğunu düşünüyorum.	3,133	1,202
Çalıştığım bankada her denetim dönemi sonunda ara rapor incelemesi için yönetimin incelemeye dâhil edildiğini düşünüyorum.	3,219	1,093
Çalıştığım bankada denetim sonunda tüm ara raporların bir sonuç incelemesinde birleştirildiğini düşünüyorum.	3,123	1,215
Denetimin Çevik Raporlanma Düzeyi-Genel Ortalama	3,158	1,040
GENEL ORTALAMA	3,176	0,927

Tablo 9’da görüldüğü üzere; denetim sürecinin çeviklik düzeyini ölçmeye yönelik 20 maddelik ölçeğin genel ortalaması $3,176 \pm 0,927$; ilgili ölçeğin 6 raporlama boyutunun genel ortalaması ise $3,158 \pm 1,040$ olarak tespit edilmiştir. Ayrıca ilgili tabloda katılımcıların en çok katılım gösterdikleri ifade $3,219 \pm 1,093$ ortalama ile “Çalıştığım bankada denetim uygulama ve raporlamalarının eş zamanlı olarak yürütüldüğünü düşünüyorum”; en az katılım gösterdikleri ifade ise $3,100 \pm 1,171$ ortalama ile “Çalıştığım bankada her denetim dönemi sonunda ara rapor incelemesi için yönetimin incelemeye dâhil edildiğini düşünüyorum” şeklindedir.

6. ARAŞTIRMA BULGULARININ ALAN YAZINI KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmanın amacı, kapsamı ve ölçek geliştirme süreci önceki bölümlerde detaylı biçimde ele alınmıştır. Bu bölümde ise doğrudan elde edilen bulgular ilgili alan yazını çerçevesinde karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

- Ölçek geliştirme süreci sonucunda elde edilen ilk ölçek, alan yazınında tanımlanan şekilde denetim ekiplerinin çevikliğini ölçmeye yönelik olup, tek boyutlu bir yapıdan oluşmaktadır (22 madde). İkinci ölçek ise, denetim sürecinin çevikliğini ölçmeye yönelik olarak geliştirilmiş ve üç boyutlu bir yapı şeklinde tasarlanmıştır (20 madde). Elde edilen bulgular, her iki ölçeğin de teorik temellere dayandığını ve alan yazınında tanımlanan çevik denetim süreçleriyle uyumlu olduğunu ortaya koymaktadır (Catlin ve Watkins, 202; DeRoche, 2022; Ertikin, 2020; Subramanian vd., 2018: 98).
- Geliştirilen her iki ölçeğe yönelik personel algılarının genel olarak olumlu olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, bankaların denetim yaklaşımlarının çevik olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Alan yazını incelendiğinde; Christ vd. (2021), çevik denetimin iç denetim mesleği açısından önemine ve gelecekte popüler bir araştırma konusu olacağına dikkat çekmiştir. Benzer şekilde, Gönen ve Yurtlu (2021) ile Koerniawati (2021) çalışmalarında, çevik denetimin iç denetim birimlerinin etkililik ve

verimliliğine sunduğu katkılar üzerinde durarak, bu yöntemin güncel ve tercih edilebilir olduğunu belirtmişlerdir. Bu kapsamda elde edilen bulgular, alan yazınındaki görüşlerle uyumludur ve teorik yaklaşımların uygulamada da geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

- Denetim ekiplerinin çevikliğine ilişkin bulgular incelendiğinde, yazılı iletişim yeteneğinin en yüksek düzeyde olduğu; buna karşın yüksek motivasyonun en düşük düzeyde kaldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, denetim ekiplerinin sözlü iletişim yeteneğinin yazılı iletişime kıyasla daha düşük olduğu, hatta ilk beş yetenek arasında yer almadığı dikkat çekmektedir. Nitekim alan yazınında, yazılı prosedürlerin önemine ek olarak, etkili sözlü iletişim ve yüksek motivasyonun da iç denetim faaliyetlerinin etkinlik ve verimliliği açısından kritik rol oynadığı vurgulanmaktadır (Bircan, 2020; Catlin & Watkins, 2021; DeRoche, 2022). Bu bağlamda, elde edilen bulguların yazılı iletişim konusunda alan yazını desteklediği; ancak sözlü iletişim ve motivasyon gibi bazı yeteneklerde kısmi farklılıklar içerdiği söylenebilir.
- Denetim ekiplerinin sahip olduğu ilk beş yetenek ise sırasıyla; hızlı bir şekilde karar alma, her alanda eskiye göre daha fazla uzmanlaşma, doğru karar verme ve liderlik olarak belirlenmiştir. Alan yazınında ilgili yeteneklerin çevik denetime değer kattığını ve iş süreçlerinin iyileştirilmesine yönelik önemli katkılar sunduğunu savunan birçok çalışma bulunmaktadır (Bircan, 2020; Catlin ve Watkins, 2021; Subramanian vd., 2018; Ramamoorti, 2003; Deloitte, 2017). Bu bağlamda, araştırma bulgularının mevcut literatürle örtüştüğü ve çevik denetimin gerektirdiği temel yeteneklerle uyumlu olduğu söylenebilir.
- Denetim sürecinin çevikliğine ilişkin bulgular incelendiğinde, süreçte yer alan tüm aşamaların yüksek düzeyde değerlendirilmiş olması, sürecin genel olarak çevik bir şekilde yürütüldüğünü göstermektedir. Ancak denetimin çevik planlanmasına yönelik ifadelerin ortalama değerlerinin yürütme ve raporlamaya yönelik ifadelerden nispeten yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucuna benzer olarak Catlin ve Watkins (2021) çalışmalarında, işletmelerde çevikliğin benimsenmesine rağmen geleneksel metotlar kullanılmaya devam edildiği ya da hem çevik hem de geleneksel metotları birleştiren hibrit bir çevik yaklaşım kullanıldığı ifade etmiştir.
- Denetim sürecinin çevikliğine ilişkin bulgular incelendiğinde, denetim faaliyetlerinin genel olarak çevik bir şekilde yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, çevik planlamaya yönelik ifadelere verilen puanların, yürütme ve raporlama aşamalarına kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Alan yazınında da benzer bir duruma dikkat çekilmektedir. Nitekim, Catlin ve Watkins (2021), birçok işletmede çevikliğin benimsendiğinin söylenmesine rağmen uygulamada hâlâ geleneksel yöntemlerin sürdüğünü ya da hibrit modellerin tercih edildiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda araştırma bulguları, alan yazınıyla uyumlu olduğu söylenebilir.
- Son olarak, bu çalışmada elde edilen tüm bulgular, hem ekip üyeleri hem de diğer personeller tarafından yapılan değerlendirmelerle elde edilmiştir. Bu yöntemsel farklılıkla, bireylerin kendilerine yüksek puan verme eğiliminden kaynaklanan değerlendirme yanlılıklarının azaltılması amaçlanmıştır. Nitekim bu durum, öz değerlendirme sırasında bireylerin kendilerini yüksek notlarla değerlendirdiğini öne süren önceki çalışmalardan (Kubat, 2012; Kruger ve Dunning, 1999) ayrılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzün belirsizliklerle dolu ve hızla değişen iş dünyasında, iç denetim fonksiyonlarının bu değişime ayak uydurabilecek esneklik ve çeviklikte yapılandırılması gerekliliği giderek daha fazla vurgulanmaktadır. Özellikle bankacılık sektörü, sıkı düzenlemelere tabi olması ve krizlere karşı daha duyarlı bir yapıya sahip bulunması nedeniyle, iç denetim fonksiyonlarının değişen risk koşullarına hızla adapte olmasını gerektirmektedir. Bu çalışmada, bankacılık sektöründe iç denetim süreçlerinin çeviklik düzeyi; hem denetim ekiplerinin sahip olduğu yetenekler hem de denetim sürecinin işleyişine ilişkin unsurlar üzerinden değerlendirilmiştir. Bu amaçla geliştirilen ölçme araçları, alan yazınına dayalı teorik temeller doğrultusunda oluşturulmuş; gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizi sonucunda, ölçeklerin kuramsal geçerliliği ve iç tutarlılığı sağlanmıştır.

Geçerliliği ve güvenilirliği sağlanan bu ölçekler aracılığıyla elde edilen bulgular, çevik denetim uygulamalarının mevcut durumuna dair önemli ipuçları sunmaktadır. Personel değerlendirmeleri doğrultusunda, her iki ölçeğe yönelik genel algı düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. İlgili bulgu, bankaların denetim süreçlerine çevik yaklaşımı benimsediğini ve uygulamada bu yapının kabul gördüğünü ortaya koymaktadır. Özellikle yazılı iletişim, karar alma, uzmanlaşma ve liderlik gibi yeteneklerin ön planda olması, çevik denetimin gerektirdiği temel yeteneklerle örtüşmektedir. Buna karşın, sözlü iletişim ve motivasyon gibi bazı yeteneklerin daha düşük seviyede değerlendirilmiş olması, uygulamadaki bazı eksikliklere işaret etmektedir.

Araştırmada denetim sürecinin çevikliğine ilişkin de önemli bulgular elde edilmiştir. Bu kapsamda; planlama, yürütme ve raporlama olmak üzere üç temel aşamadan oluşan sürecin genel olarak çevik bir yaklaşımla yürütüldüğü belirlenmiştir. Ancak bu üç aşama arasında özellikle planlama süreci, diğerlerine kıyasla daha yüksek düzeyde değerlendirilmiştir. Bu sonuç, çevik yaklaşımların denetim sürecinin başlangıcında yoğun biçimde uygulandığını, ilerleyen aşamalarda ise uygulamanın azaldığını göstermektedir. Ayrıca değerlendirme sürecinde denetim ekiplerinin yanı sıra bankadaki diğer çalışanların da görüşlerine yer verilmesi, elde edilen sonuçların daha gerçekçi bir temele oturmasına katkıda bulunmuştur.

Bu araştırma, bankacılık sektöründe iç denetim süreçlerinin çeviklik düzeyini ölçmeye yönelik özgün bir çerçeve sunmakta ve çevik denetim uygulamalarının mevcut durumunu analiz etmektedir. Elde edilen sonuçlar, denetim süreçlerinin çevikliğe büyük ölçüde uyum sağladığını göstermekte; ancak bu yaklaşımın süreçlerin tüm aşamalarına eşit düzeyde entegre edilmediğini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışma, bankalardaki denetim süreçlerine çevikliğin daha etkili bir şekilde entegre edilmesine yönelik yol gösterici bir perspektif sunmaktadır.

Araştırmanın bulguları dikkate alınarak, işletmelere ve gelecekte yapılacak akademik çalışmalara yönelik öneriler aşağıda sunulmuştur:

- Çevik anlayışın benimsenmesi amacıyla bireysel ve kurumsal eğitimler teşvik edilebilir. Bu teşvikler arasında ek ödeme, ödüller veya diğer motivasyon artırıcı yöntemler yer alabilir.

- TİDE tarafından yüz yüze düzenlenen “Çevik ve Yalın Denetim” semineri çevrimiçi platformlarda da düzenlenebilir. Ayrıca, seminerin katılım ücretlerinde indirimler sağlanarak daha geniş bir katılım teşvik edilebilir
- Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜR-MOB) ve Temel Eğitim ve Staj Merkezi (TESMER) gibi kurumlar tarafından çevik denetimle ilgili eğitim programları düzenlenebilir.
- İşletmelerde iç denetim birimlerinde istihdam edilecek personel alım süreçlerine çevik simülasyonlar dahil edilebilir.
- İşletmeler, iç denetim sürecine çevik denetimi entegre etmek amacıyla adım adım küçük ölçekli denemeler yapabilir.
- Ülkemizin önde gelen muhasebe ve finans alanındaki sempozyum ve kongrelerde çevik denetim ile ilgili konu başlıklarına yer verilebilir
- Üst yöneticilere çevik denetim sisteminin hedefleri ve faydaları açıkça belirtilerek, bu sisteme yönelik algılarının olumlu düzeyde artırılması sağlanabilir.
- Son olarak, izleyen çalışmalarda daha geniş örneklemeler kullanılarak ölçekler doğrulanabilir ve sonuçlar daha kapsamlı bir çerçevede değerlendirilebilir. Ayrıca, farklı işletmelerin araştırma kapsamına alınması, alan yazınındaki boşluğun doldurulmasına ve bu işletmelerdeki eksikliklerin belirlenip iyileştirilmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Alexiou, S. (2022). Going agile in audit. *ISACA Journal*, 1, 1-6.
- Baloğlu, G. (2019). İç denetim için çeviklik: türk finans sektöründeki bir işletme üzerinde inceleme. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, 60, 37-46.
- BDO (2024). Transforming Internal Audit Methodology into Agile IA. Erişim Adresi: www.bdo.com
- Beerbaum, D. (2021). "Transforming to Agile Audit: A Case Study Research". *Journal of Applied Research in the Digital Economy*. Erişim Adresi: papers.ssrn.com
- Bircan, N. G. (2020). Belirsizlik ve kriz durumlarında çevik denetim anlayışı ve denetim mesleği üzerine etkileri: covid-19 vakası üzerine bir değerlendirme. *Mali Çözüm Dergisi*, 30(161), 245-258.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 133-151.
- Catlin, R., & Watkins, C. (2021). *Agile Auditing*. NJ: John Wiley & Sons.
- Christ, M. H., Eulerich, M., Krane, R., & Wood, D. A. (2021). New frontiers for internal audit research. *Accounting Perspectives*, 20(4), 449-475.
- Cook, R., Jones - Chick, R., Roulin, N., & O'Rourke, K. (2020). Job seekers' attitudes toward cybervetting: scale development, validation, and platform comparison. *International Journal of Selection and Assessment*, 28(4), 383-398.
- Çetin, Ö. O. (2024). İç denetimde yeni bir yaklaşım: çevik denetim. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 23(71), 197-212.
- Deloitte. (2017). *Becoming Agile a Guide to Elevating Internal Audit's Performance and Value*. Erişim Adresi: www2.deloitte.com
- Demir, M., Ülker, Y., & Arslan, Ö. (2018). İç kontrol, iç denetim ve bağımsız denetim ilişkisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(5), 82-104.
- DeRoche, T. (2022). *Agile Audit Transformation and Beyond*. Florida: CRC Press.
- Doğan, O., Bulut, Z. A., & Çımrın, F. K. (2015). Bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışlarının ölçülmesine yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(4), 659-678.
- Guilford, J. P. (1954). *Psychometric Methods*. New York: McGraw-Hill.
- Ertikin, C. (2020). Yalın ve çevik denetim anlayışı. Erişim Adresi: www.researchgate.net
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. SAGE Publishing.
- Flanagan, J. C. (1952). The effectiveness of short methods for calculating correlation coefficients. *Psychological Bulletin*, 49(4), 342-348.
- Gönen, S., & Yurtlu, Ö. (2021). İç denetim faaliyetlerinin etkinliğinin ve verimliliğinin sağlanmasında kullanılan bir yöntem: Çevik denetim. Mehmet Dalkılıç (Ed.), *INSAC Advances in Social and Education Sciences* (ss. 159-175). Duvar Kitabevi.
- Guadagnoli, E., & Velicer, W. F. (1988). Relation of sample size to the stability of component patterns. *Psychological Bulletin*, 103, 265-275.
- Gürbüz, S., & Şahin, V. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Karagöz, Y. ve Bardakçı, S. (2020). *Bilimsel Araştırmalarda Kullanılan Ölçme Araçları ve Ölçek Geliştirme*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Hinkin, T. R. (1998). A brief tutorial on the development of measures for use in survey questionnaires. *Organizational research methods*, 1(1), 104-121.
- Hoelter, J. W. (1983). The analysis of covariance structures: Goodness-of-fit indices. *Sociological Methods & Research*, 11, 325-344.
- IIA (The Institute of Internal Auditors)- İç Denetim Enstitüsü (2018). Agile auditing- Sprinting to change: Reimagining internal audit in a digital world. Erişim Adresi: www.theiia.org.
- IIA- The Institute of Internal Auditors. (2023). About internal audit, The IPPF: The framework for internal audit effectiveness, Code of ethics, Attribute standards, International standards for the professional practice of internal Auditing. Erişim Adresi: www.theiia.org
- İlik, Ş. Ş., & Sarı, H. (2018). Öğretmenler için bireyselleştirilmiş eğitim programı yeterlik ölçeği (ÖBEPYÖ): Ölçek geliştirme çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 1467-1483.
- Joshi, P. L. (2021). A review of agile internal auditing: retrospective and prospective. *International Journal of Smart Business and Technology*, 9(2), 13-32.
- Koerniawati, D. (2021). The remote and agile audit: A fraud prevention effort to navigate the audit process in the covid-19 pandemic. *Jurnal Riset Akuntansi dan Bisnis Airlangga*, 6(2), 1131-1149.
- Kubat, G. (2012). Öz değerlendirmenin 360 derece geri besleme yöntemindeki işlevselliği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 51-66.
- Lawshe, C. H. (1975). A qualitative approach to content validity. *Personnel Psychology*, 28, 563-575.
- Lyons, R. (2022). Is agile auditing a sure thing for internal audit. *ISACA*.
- Özekcioğlu, S. S. (2020). Türk bankacılık sektöründe denetimin etkinliği: finansal kriz dönemleri için aksiyon önerileri. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(1), 92-107.
- Patır, S. (2009). faktör analizi ile öğretim üyesi değerlendirme çalışması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4), 69-86.
- Ramamoorti, S. (2003). Internal auditing: History, evolution, and prospects. *IIA*.
- Rick, A., & Wright, Jr. (2019). Agile auditing: Transforming the internal audit process. *Internal Audit Foundation*.
- Rummel, R. J. (1970). *Applied factor analysis*. Northwestern University Press.
- Subramanian, A., Krishnamachariar, P. K., Gupta, M., & Sharman, R. (2018). Auditing an agile development operations ecosystem. *International Journal of Risk and Contingency Management*, 7(4), 90-110.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2020). *Using multivariate statistics*, Allyn Bacon.
- TBB- Türkiye Bankalar Birliği. (2023). Bankacılık sektörünün rolü, Banka ve sektör bilgileri. Erişim Adresi: www.tbb.org.tr
- TİDE- Türkiye İç Denetim Enstitüsü. (2023). İç Denetimin Tanımı Uluslararası İç Denetim Mesleki Uygulama Standartları (Standartlar), Uluslararası Mesleki Uygulama, Etik Kurallar. Erişim Adresi: www.tide.org.tr
- TKBB- Türkiye Katılım Bankaları Birliği (2023). Banka ve sektör bilgileri. Erişim Adresi: yenisite.tkbb.org.tr
- Uludag, S. (2022). Agile audit and value-added leadership characteristics of internal auditors. *Pressacademia*, 160-162.
- Yeşilçebeci, G. (2022). İç denetim bağlamında covid-19'un kurumsal risk yönetimi süreçleri üzerine etkileri. *Denetim*, 25, 77-93.

YAPAY ZEKANIN MUHASEBE MESLEĞİNDE KULLANIMINA İLİŞKİN DESTEKLEYİCİ VE DIŞLAYICI YAKLAŞIM: AYDIN İLİ MALİ MÜŞAVİRLERİNİN KAYGILARI PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEME

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 11.02.2025
Kabul Tarihi : 30.04.2025
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mbbakis.1637723

Dr. Öğr. Gör. Hatice GÖKBULUT KAZAN*

Bibliyografik Bilgiler

Gökbulut Kazan, H. (2025). “Yapay Zekanın Muhasebe Mesleğinde Kullanımına İlişkin Destekleyici ve Dışlayıcı Yaklaşım: Aydın İli Mali Müşavirlerinin Kaygıları Perspektifinden Bir İnceleme” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2025, Sayı : 75, Sayfa : 193-220) <https://doi.org/10.55322/mbbakis.1637723>

ÖZ

Hayatın tüm alanlarına sirayet etmekte olan yapay zekâ, muhasebe mesleğini de etkilemeye başlamıştır. Muhasebe profesyonelleri yapay zekâ ve onunla birlikte gelişen yeniliklerden mutlaka etkilenecektir. Bu etkiler kolaylaştırıcı olabileceği gibi kendi içerisinde çeşitli riskler ve boşluklar da barındırmaktadır. Bu haliyle yapay zekâ, muhasebe mesleği açısından birtakım kaygıları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışma, mali müşavirlerin muhasebede yapay zekâ kullanımına yönelik destekleyici ve dışlayıcı yaklaşımlarını inceleyerek, yapay zekâyâ ilişkin tutumları şekillendiren kaygıları ve bakış açılarını aydınlatmayı amaçlamıştır. Buradan hareketle bir nicel araştırma sürecine dayalı olarak Aydın ilinde görev yapan mali müşavirlerden uygun örnekleme yoluyla 234 katılımcıdan online anket yoluyla elde edilen birincil veriler SPSS istatistik yazılımında analiz edilmiştir. Erişilen bulgular meslek mensuplarının yapay zekâyâ ilişkin kaygılarının olduğunu, bu kaygıların yapay zekâyı destekleyici yaklaşımları azaltıcı, dışlayıcı yaklaşımları ise artırıcı bir etkisi olduğu görülmüştür. Yapay zekâ

* Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli Meslek Yüksekokulu. hatice.kazan@adu.edu.tr, Araştırma Makalesi, ORCID: 0000-0001-5397-2784

kaygısı arttıkça, bireylerin destekleyici yaklaşım düzeylerinin azaldığı anlaşılmıştır. Yapay zekâ farkındalığı yüksek olan mali müşavirlerde ise dışlayıcı etki daha az olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mali müşavirler, muhasebe mesleği, yapay zekâ

JEL Sınıflandırması: M40, M41, M49.

SUPPORTIVE AND EXCLUSIONARY APPROACHES TO THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE ACCOUNTING PROFESSION: AN ANALYSIS OF FINANCIAL ADVISORS IN AYDIN PROVINCE FROM THE PERSPECTIVE OF ANXIETY

ABSTRACT

Artificial intelligence (AI) has permeated various domains of life, including the accounting profession. Accounting professionals are inevitably influenced by AI and the innovations it brings. While these effects can be facilitative, they also introduce various risks and gaps. Consequently, AI raises several concerns for the accounting profession. This study aims to elucidate the concerns and perspectives that shape attitudes toward AI by examining the supportive and exclusionary approaches of financial advisors regarding the use of AI in accounting. To accomplish this, primary data was collected through an online survey administered to 234 participants using a convenience sampling method among financial advisors in Aydın Province. A quantitative research methodology was employed, and the data were analyzed using SPSS statistical software. The findings indicate that members of the profession harbor concerns regarding AI, which negatively influence supportive approaches while positively impacting exclusionary attitudes. Specifically, as concerns about AI increase, the supportive attitude levels of individuals tend to diminish. Furthermore, the exclusionary effect is found to be less pronounced among financial advisors with a high level of awareness regarding AI.

Keywords: Financial advisors, accounting profession, artificial intelligence

Jel Classification: M40, M41, M49.

1. GİRİŞ

Yapay zekâ bugün cep telefonlarımızdaki sanal asistanlardan akıllı hoparlörlere, sürücüsüz arabalara, müzik ve film platformlarındaki doğru öneri algoritmalarına, spontane çeviriye kadar giderek günlük hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Yapay zekâ teknolojileri, artık geçmişte otomatikleştirilmesi zor olduğu söylenen, yani bilişsel yetenekler gerektiren görevleri (McKinsey, 2017) ve tahmine dayalı analitik araçların kullanıma sunulmasıyla, yarı otonom robotlar ve akıllı algoritmalar sayesinde uzun süredir insanlar tarafından gerçekleştirilen görevleri yerine getirebilmektedir (Smith, 2016). Bu özellikleri ile yapay zekâ bugün tıp endüstrisinde, finansta, ekonomide, yönetimde, hava durumu tahminlerinde, oyun endüstrisinde ve diğer alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Taghizadeh vd., 2013). Gerçek şu ki neredeyse tüm meslekler belli bir dereceye kadar yapay zekâ ve otomasyon nedeniyle bir dönüşüm yaşayacaktır (Frank vd., 2019; Ologe, 2020: 1).

Günümüzde ekonomik birimlerin bu değişime ayak uydurmanın kaçınılmazlığı ve işletmelerinin dijital dönüşüm zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaları nedeniyle, iş yaşamının her alanında, farklı sektörlerde dijital teknolojilerin kullanımı her geçen gün artmaktadır (IMF, 2021). Sonuç olarak, ekonomik birimler daha önce işlerini manuel olarak yaparken, artık modern teknoloji araçlarına dayalı olarak işlerini yapmaya çalışmaktadır (OECD, 2022). İş zekâsının gelişimi ve büyük ölçekli bilgisayar kullanımı, teknolojik gelişmelerin hızı yaygınlaştıkça çoğu işletmenin bu gelişmelere oldukça anlamlı tepki vermesine yol açmıştır (IMF, 2018; UNCTAD, 2021). Yakın gelecekte, özellikle benzer özelliklere sahip akıllı sistemlerin ileri yöntemlerini ve tasarımını arayan modern bilgisayar bilimlerinden biri olan yapay zekâ uygulamalarının kullanımı konusunda bu gelişmelere tepkinin önemli ölçüde şekillenmesi beklenmektedir (OECD, 2021; Qin vd., 2023).

Ekonomik birimlerin dijital teknolojileri kullanarak daha doğru ve hızlı bilgiye ihtiyaç duyması, muhasebe araçlarının bu gelişme ve değişimlere uygun ve yeterli şekilde geliştirilmesini ve benimsenmesini gerektirmektedir (OECD, 2022; Oloyede vd., 2023). Ancak bu etkinin derecesi, meslek içerisinde bulunan bireylerin dijital dönüşüme verdikleri tepkinin boyutuna bağlıdır (Djevojić vd., 2021). Muhasebe mesleği, özellikle bu teknolojinin muhasebecilerin ve denetçilerin çalışmalarını birçok açıdan etkilemesi nedeniyle, modern teknik ortamla ve dijital denetimin ortaya çıkışıyla başa çıkabilmesini sağlayacak araçların sağlanması gerekliliği gibi büyük bir zorlukla karşı karşıyadır (Kroon vd., 2021; Quinto, 2022; El-Mousawi vd., 2023: 2).

Bugüne kadar geleneksel olarak muhasebe kararları insanlar tarafından alınmıştır, ancak bugün yapay zekânın bu süreçleri üstlenmesi veya desteklemesine yönelik süreç söz konusudur (Özevin, 2023: 538). Muhasebe alanında yapay zekâ, tekrarlayan veya mekanik görevlerden daha fazlasını yapabilmektedir ve karar verme, mevzuata uygunluğu izleme gibi daha fazla görevi üstlenmeye başlayabilmektedir (Jariwala, 2015). İster kurumsal finans departmanlarında çalışan ister muhasebe pratiğine sahip olsun, tüm muhasebe profesyonelleri yapay zekânın ve diğer gelişen teknolojilerin etkisini hissedecektir. Bu nedenle, bu muhasebe profesyonellerinin bu teknolojileri benimseyip benimsemediklerini veya bunun yaratabileceği etkiden tedirgin olup olmadıklarını öğrenmek faydalı olacaktır (Ologe, 2020: 2). Yapay zekânın muhasebede kullanımı, sağlayacağı büyük kolaylıklar ve faydalarla birlikte, neden olabileceği sorunlar ve riskler de dikkate alınarak sistemli bir şekilde ele alınması gerekmektedir (Sarıçiçek, 2019: 1098). Mevcut durumdan yeni bir duruma geçiş genellikle zorlu bir süreci içermektedir ve sürece ilişkin kaygıların en aza indirilmesi önemlidir (Akkaya vd., 2021: 1127).

Bu çalışma, mali müşavirlerin muhasebede yapay zekâ kullanımına yönelik destekleyici ve dışlayıcı yaklaşımlarını inceleyerek, yapay zekâyâ ilişkin mesleki tutumları şekillendiren temel kaygıları ve bakış açılarını aydınlatmayı amaçlamaktadır. Çalışma, mali müşavirlerin muhasebede yapay zekâyâ nasıl yaklaştıklarına dair ampirik kanıtlar sağlayarak literatüre ve saha uygulamasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Yapay zekâyâ ilişkin destekleyici yaklaşımların belirlenmesi, yapay zekânın uygulanmasına yönelik en iyi uygulamaları vurgulayabilecek, dışlayıcı yaklaşımları anlamak ise yapay zekâ teknolojilerinin daha fazla kabul edilmesini teşvik etmek için ele alınması gereken belirli endişeleri ve engelleri ortaya çıkarabilecektir (Vasarhelyi vd., 2015). Bu içgörüler, yapay zekânın muhasebede etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamak için eğitim programlarının, politika çerçevelerinin ve etik kuralların geliştirilmesine rehberlik edebilecektir.

Teorik bir perspektiften bakıldığında çalışma, yapay zekâ ve muhasebenin kesişimini mali müşavirlerin kaygıları merceğinden inceleyerek literatüre katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır. Yapay zekânın muhasebedeki teknik yeteneklerine ve potansiyel uygulamalarına odaklanan çalışmaların (Davenport ve Ronanki, 2018; Gacar, 2018; Sarıçiçek, 2019; Yücel ve Adiloğlu, 2019; Ng ve Alarcon, 2020; Das, 2021; Hasan, 2022; Khaled AlKoheji ve Al-Sartawi, 2022; Özevin, 2023) ve muhasebe meslek mensuplarının yaklaşımlarını ele alan çalışmaların (Ologe, 2020; Banța vd., 2022; Vărzaru, 2022; El-Mousawi vd., 2023) mevcudiyetinden söz edebilmekle beraber, bu alanda yapay zekânın benimsenmesini etkileyen insan faktörlerini inceleyen çalışmaların uluslararası ancak bilhassa ulusal literatürdeki sınırlılığı dikkat çekicidir. Çalışma ile literatürde yer alan bu boşluğu ele alarak, yapay zekâya yönelik destekleyici ve dışlayıcı tutumların kapsamlı bir analizini sunarak, muhasebede yapay zekâ entegrasyonunun daha bütünsel bir anlayışına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Tüm bu bilgiler ve araştırmanın amaçlarından hareketle bir nicel araştırma sürecine dayalı olarak Aydın ilinde görev yapan 234 mali müşavire uygun örnekleme yoluyla erişilmiştir. Online anket yoluyla edilen birincil veriler SPSS istatistik yazılımında analiz edilmiş ve birtakım önemli bulgulara erişilmiştir. Erişilen bu bulgular çerçevesinde mesleki uygulamaya ve literatüre katkı sağlama potansiyeli taşıyan birtakım değerlendirmeler ve öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

2. YAPAY ZEKÂ VE MUHASEBE

2.1. Yapay Zekâ Kavramı

Yirminci yüzyılın ortalarında bilim insanları akıllı cihazların yapımında yeni bir yaklaşım keşfetmeye başlamıştır. Sinirbilimdeki keşiflere ve bilgisayarın icadı yoluyla sibernetiğin gelişimine dayanarak, insanın hesaplamalı düşünme süreciyle eşleşebilecek cihazlar geliştirmişlerdir (Pew Research Center, 2018). Yapay zekâ bu gelişmelerden biridir.

“Yapay zekâ” terimi ilk kez 1956 yılında Dartmouth College’da yapay sinir ağlarıyla (İnsan beyninin bilgi işleme tekniğinden esinlenerek geliştirilmiş bilgi işlem teknolojisi) ilgilenen araştırmacıları bir araya getiren iki aylık bir çalıştay düzenleyen John McCarthy tarafından kullanılmıştır. Bilgisayarların insan zekâsını taklit etmesine olanak tanıyan bir tekniği tanımlamak için kullanılmıştır (El-Mousawi vd., 2023: 1). O zamandan bu yana yapay zekâ çalışmaları, 65 yılı aşkın süredir bilim insanları ve mühendislerin sürekli çabası olmuştur. Fizyoloji, bilgisayar bilimi, felsefe, matematik, istatistik ve dil bilimini insan özelliklerini simüle etme amacıyla birleştiren yapay zekânın (Taghizadeh vd., 2013) arka planındaki temel iddia, insan yapımı makinelerin sadece emek yoğun işlerden daha fazlasını yapabileceği; insan benzeri zekâ geliştirebileceğidir (Jiang vd., 2022: 4).

Modern teknoloji sektörünün temel bir bileşeni ve bilgisayar biliminin hayati bir alanı olarak kabul edilen yapay zekâ, bilgisayarların, bilgisayar kontrollü robotların veya yazılımların insan zihnine benzer şekilde akıllıca düşünmesini sağlayan bir yöntemdir. Dijital cihazların ve bilgisayarların, düşünme ve deneyim yoluyla bilgi edinme gibi akıllı varlıklar (insanlar) tarafından gerçekleştirilenleri taklit eden işlemleri gerçekleştirme kapasitesini ifade etmektedir. Çeşitli koşullara yanıt vermek üzere ve insanların yaptığı şekilde hareket etmesi için geliştirilen yapay zekânın yetenekleri arasında bilgi edinme, yargılama, orijinal düşünce ve bağlantıları tanıma, analiz etme, akıl yürütme ve fikir geliştirme gibi yetenekler bulunmaktadır. Öğrenebilmekte, kendini sürekli olarak geliştirebilmektedir (Bako ve Tanko, 2022: 15).

Yapay zekâ bugün günlük hayatımızın hemen her yerine girmiş, endüstride, sağlık hizmetlerinde, ulaşımda, eğitimde ve daha birçok alanda yeni roller üstlenmiştir (Jiang vd., 2022: 4). Bu anlamda bugün dünya yapay zekânın önderliğini yaptığı yeni bir dijitalleşme çağında yer almaktadır. Bu gelişmeler şüphesiz bilgi ve teknolojinin kullanımıyla karakterize edilen küresel ekonomik varlığın bir yeni normal haline gelmiştir (El-Mousawi vd., 2023: 1). Yapay zekânın sosyoekonomik yaşamları değiştirmek için en önemli itici güçlerden biri olduğuna inanılmaktadır (Jiang vd., 2022: 4). Bunun etkileri bugün yaşamın pek çok alanında hissedilmekte, yaşamları, iş yapış biçimleri, sektörleri değiştirmekte ve dönüştürmektedir.

2.2. Muhasebe Mesleğinde Yapay Zekâ Entegrasyonu ve Mesleğe Etkileri

Yapay zekâ teknolojisinin hemen her yerde uygulandığını görmek mümkündür. Tarımda, sera otomasyonunda, simülasyonda, modellemede ve diğer birçok yapay zekâ uygulaması bulunmaktadır. Sağlık hizmetlerinde, yapay sinir ağları tıbbi teşhis için klinik karar destek sistemleri olarak kullanılmaktadır. Konuşma ve yüz tanıma uygulamasıyla ev ve işyeri güvenliği sağlanmaktadır. Tesla, Apple ve Google gibi şirketler, otonom arabaların yaratılmasında yapay zekâ teknolojisinden yararlanarak otomotiv endüstrisini dönüştürmektedir. Havacılıkta, kural tabanlı uzman sistemlerin yanı sıra bilgisayar simülasyonlu pilotlar, hava trafik kontrolörleri kullanılmaktadır. Pazarlama, medya, e-ticaret ve eğlencede, yapay zekâ tüketici seçimlerini ve davranışlarını analiz etmek için kullanılmaktadır. Bunların yanı sıra, yapay zekâ teknolojisinin üretim, yayıncılık, kamu hizmetleri, askeriye, çeşitli hizmet sektörleri, eğitim, oyun ve hayatın hemen her alanında yer aldığını gözlemlemek mümkündür. Elbette muhasebe mesleği ve ilişkili pratikleri de yapay zekâ teknolojisinin kullanımının kapsayıcı doğasından etkilenmektedir (Hasan, 2022: 441).

Muhasebe en temelde para ile ifade edilen mali nitelikteki işlem ve olayları kaydetmekte, sınıflandırmakta, raporlamakta ve özetlemektedir (Aslan ve Özerhan, 2017: 868). Muhasebeciler, her finansal işlem ve endüstri operasyonuna entegre bir rol modelleme sürecini temsil ederek finansal yönetimin omurgasını oluşturmaktadır. Dinamik bir alan olan muhasebe, üretim, hizmet ya da ticaret işletmesi olsun, pek çok farklı alanda her türlü işletmeye kadar uzanan çeşitli endüstrilerde finansal süreçler parasal işlemler için olmazsa olmaz bir fonksiyonu üstlenmektedir. Bu finansal muhasebe süreci muhasebeciler tarafından titizlikle yürütülmekte ve önemli bir kontrol mekanizmasını temsil etmektedir (Cıtak vd., 2021; Cho, 2024: 74).

Muhasebe mesleğinde sunulan hizmetin kalitesi ve hazırlanan raporların doğru ve güvenilir olmasına bağlıdır (Celayir, 2019: 200). Ancak iş dünyasında artan rekabet, şirket sayısındaki artış, ticaret hacminin genişlemesi ile verilerin ve işlemlerin dev hacimler halini alması ve sürekli değişen koşullar muhasebe meslek mensuplarının sorumluluklarını ve iş yükünü artırmaktadır (Ekinler, 2022: 634). Fakat diğer taraftan, sürekli olarak gelişen teknolojik yenilikler muhasebe profesyonellerinin becerileri kalem ve kâğıttan daktilo ve hesap makinelerine ve sonunda elektronik tablolara ve muhasebe yazılımlarına kadar teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte gelişim göstermiştir (Bose vd., 2023). Bu teknolojik gelişmelerin en güncel ve en iddialı biçimi olarak kabul edilen yapay zekâ birçok mesleğin bugününü ve geleceğini etkilediği, bazı avantajlar ve kolaylıklar sunduğu gibi muhasebe mesleği açısından da işin yürütülmesi ile alakalı olarak belirli yönlerde katkı ve kolaylık sağlamakta, ancak beraberinde mesleki açıdan bazı riskleri de barındırmaktadır (Büyükarıkan, 2021: 271).

2.2.1. Yapay Zekânın Muhasebe Mesleğine Olumlu Etkileri

Teknoloji sayesinde geleneksel usullerin kullanımı büyük ölçüde azalmış olup, muhasebe ve finans süreçlerinin modernizasyonu ile birlikte büyük değişimler yaşanmıştır. Bu gelişmeler birçok yönden muhasebe sektörüne fayda sağlamaktadır (Berdiyeva vd., 2021: 56). Esasında muhasebe mesleğinde uzun yıllardır teknolojinin yenilikleri kullanılmaktadır. Teknolojik yenilikler ile emek yoğun kâğıt tabanlı muhasebe kayıtlarının yazılım ve bilgisayar kayıtlarına dönüştürülmesi mümkün hale gelmiştir. Bugün muhasebenin hemen hemen her alanına teknoloji dahildir (Mohammad vd., 2020: 479).

E-fatura, e-arşiv ve e-defter uygulamaları sayesinde, manuel veri girişine gerek kalmadan gelir-gider tabloları otomatik olarak kaydedilip düzenlenebilmektedir. Vergi yazılımları sayesinde, katma değer vergisi, kurumlar vergisi gibi vergi hesaplamaları otomatik yapılmakta ve beyannameler elektronik olarak gönderilmektedir. Faturalar elektronik ortamda düzenlenmekte ve saklanmaktadır. Banka hesap hareketleri otomatik olarak muhasebe sistemine entegre edilmektedir (Kaya vd., 2018). Bu tür gelişmeler sayesinde işletmelerin de muhasebe kayıtlarının şeffaf olması muhasebecilere olan güveni artırmaktadır (Tenik, 2019).

Muhasebe görevlerinde karmaşık verilerin manuel olarak işlenmesi genellikle muhasebecilerin önemli miktarda zamanını tüketmektedir (Thakker ve Jappee, 2023). İşletme defterlerinin kaydedilmesiyle başlayarak, muhasebe belgeleri oluşturma ve banka ekstreleri oluşturma geleneksel muhasebe işleridir. Manuel muhasebe alanında, muhasebeciler finansal işlemleri titizlikle kaydetmekte ve girişlerin doğruluğunu ve eksiksizliğini sağlamaktadır. Bu süreç, gelir ve giderlerin sınıflandırılmasını, hesapların uzlaştırılmasını ve borç ve alacakların kaydedilmesini içermektedir; bunların hepsi doğru finansal kayıtların tutulması için temeldir. Muhasebeciler, günlük kayıtları ayarlamayı, bilançoları uzlaştırmayı ve gelir tabloları oluşturmaya ilişkin finansal tablolar hazırlamaktan sorumludur. Her bir faaliyet yüksek hassasiyet ve muhasebe ilkelerinin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını gerektirmektedir (Zhang vd., 2023). Muhasebe meslek mensuplarının yalnızca mali bilgileri girmesi ve kontrol etmesi gerekmektedir; diğer işlemler bilgisayar ve yazılımlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Fakat teknolojik yazılımlar üzerinden bu işlemler gerçekleştirilse de meslek erbabının bu süreçleri sürekli olarak tekrarlaması, kontrol etmesi ve izlemesi gerekir. Geleneksel muhasebe yöntemi bu açıdan çok fazla emeğe, maliyete ve malzeme kaynağına dayalıdır. Bu geleneksel muhasebe görevleri yorucu ve tekrarlayıcıdır. Basit ve tekrarlayan görevler emek açısından etkili değildir (Issa vd., 2016). İşte bu, yapay zekânın dönüştürücü olabileceği alandır (Hussin vd., 2024: 37). Yapay zekâ destekli araçlar, veri girişi, fatura işleme, gider yönetimi ve bordro işleme gibi birçok rutin ve tekrarlayan muhasebe görevini otomatikleştirmektedir (Greenman vd., 2024: 192).

Muhasebe alanında yapay zekâ, muhasebe süreçlerini basitleştirmek için makine öğrenimi, doğal dil işleme ve robotik süreç otomasyonunun uygulanmasını ifade etmektedir (Schmidt, 2023). Bu açıdan muhasebe sektörü için birincil avantajlarından biri, iş işleme sürelerini kolaylaştırabilmesi ve hızlandırabilmesidir. Muhasebe mesleği açısından yapay zekâ ile bazı işlerin ortadan kalktığı ve bazılarının hızlandığı, bunun da muhasebe mesleğinin zorlu ve zahmetli doğasında bir azalmaya yol açabileceği ileri sürülmüştür (Greenman, 2017; Odoh vd., 2018; Akinadewo, 2021: 41). Rutin işler konusunda sağladığı avantajla muhasebecilerin daha önemli işlere, mesleki gelişime daha fazla odaklanmasını sağlamanın

yanında, muhasebe verilerinin doğruluğu, içgörülere ve güvenilirliğini iyileştirdiği kabul edilmektedir (Abdulhay, 2024: 169). Böylece yapay zekâ teknolojisi, karar alma süreçlerini rasyonalize edebilmesi ve genel verimliliği iyileştirmesiyle muhasebecilerin dikkatlerini bilişsel yeteneklere ihtiyaç duyan daha karmaşık faaliyetlere ayırmalarına olanak tanıyabilmektedir (Chua, 2013). Ayrıca büyük verilerle başa çıkmada modern muhasebeyi destekleyebilecek yeni teknolojiler önemli bir destekçi olarak ele alınabilmektedir. Zira yapay zekâ teknikleri, çok sayıda çalışmada bildirildiği üzere, mevcut verilerden çıkarımlar yapmayı mümkün kılmaktadır (Yiv d., 2023).

Muhasebe mesleğinin temel direklerinden biri olan vergi uygulamalarında, muhasebecilerin kurallara ve düzenlemelere uymaları gerekmektedir. Ancak insanlar kişisel yargılara eğilimlidir ve doğal olarak hatalar yapabilmektedir. Öte yandan, robotik uygulamalar, hız, doğruluk ve önyargıların yokluğu ile birleştirildiğinde çok daha etkili olabilecektir. Bu tür programlarda önyargıların ve kişisel çıkarların yokluğu, muhasebe işlemleri ve tablolarında hataların ve yanlış beyanların olasılığını da azaltmaktadır ve bu da onları bu alanda potansiyel olarak çok daha kullanışlı ve güvenilir hale getirmektedir (Mohammad vd., 2022: 484). Ayrıca, yapay zekânın büyük veri kümelerini analiz etme yeteneği, muhasebe ofislerinin finansal eğilimleri tahmin etmesi ve proaktif bir şekilde tavsiyede bulunmasına olanak tanıyan öngörücü analitiği mümkün kılar. Bu öngörücü yetenek, muhasebecilerin danışmanlık rolünü güçlendirir ve onları iş geliştirmede temel ortaklar olarak konumlandırmaktadır (Stancu ve Duțescu, 2021).

2.2.2. Yapay Zekânın Muhasebe Mesleği Açısından Riskleri

Yapay zekânın beraberinde getirdiği avantajlara rağmen, literatür ayrıca yapay zekâ teknolojilerine aşina yetenekli personele duyulan ihtiyaç ve veri gizliliğiyle ilgili endişeler gibi yapay zekâ entegrasyonu ile ilişkili zorlukları da kabul etmektedir. Yapay zekâ kullanmanın riskleriyle ilgili en önemli faktörlerden biri, bu sistemleri uygulamanın ilk maliyetinin son derece yüksek olması ancak uzun vadede bu kararın genellikle genel işletme maliyetinin düşmesiyle sonuçlanmasıdır. Bu, maliyet tasarrufu sağlayabilecektir, ancak yeni sertifikalı muhasebeciler ve muhasebe mezunları için bir engel teşkil etmektedir. Bu durum nedeniyle birçok hevesli muhasebeci gelecekteki çalışmalarının odağını kaydırabilecek, bu da mesleki açıdan kayıp anlamına gelebilecektir (Mohammad vd., 2022: 485).

Omoteso (2012) muhasebe alanında yapay zekâ uygulamasının mesleki muhakeme kullanma becerilerinin geliştirilmesinin engellenmesi yönünden dezavantaja sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Yapay zekâ birçok rutin görevi halledebilse de yanılmaz değildir. Yapay zekâ destekli otomasyona aşırı güvenmek, hataların yazılım tarafından doğru şekilde işlendiği varsayıldığı için kontrol edilmediği rehavete yol açabilecektir. Algoritmik önyargı bir diğer sorundur. Yapay zekâ sistemleri yalnızca eğitildikleri veriler kadar iyidir. Altta yatan veriler yanlış, eksik veya önyargılıysa, yapay zekânın çıktıları bu kusurları yansıtacaktır. Önyargılı veriler üzerinde eğitilen yapay zekâ algoritmaları, muhasebedeki karar alma süreçlerini etkileyen yanlış veya ayrımcı sonuçlar üretebilecektir. Bu önyargı, mali verilerin, finansal analizlerin ve denetimlerin bütünlüğünü tehlikeye atabilecektir (Flexi, 2024).

Mesleki açıdan diğer risklerden biri bilgi güvenliğidir. Bu açıdan yapay zekâyı ilişkin önemli bir endişe, veri ihlalleri potansiyelidir. Yapay zekâ sistemleri hassas finansal bilgilere erişim gerektirmektedir ve bu da yetkisiz erişim ve veri hırsızlığı riskini artırmaktadır (Stephens, 2024). Muhasebe bilgilerinin kötü niyetli kişilerce ele geçirilmesi riski söz konusudur. Verilere yetkisiz kişilerin erişmesi riski veya etik ol-

mayan davranışların gerçekleşmesi, muhasebe kayıtlarının değiştirilmesiyle sonuçlanabilecek ve bu da finansal tabloların güvenilirliğini azaltabilecektir. Bu riskler ve ihlaller finansal kayıplara, itibar kaybına ve yasal komplikasyonlara yol açabilecektir (Kaya, 2018: 116; Büyükarıkan, 2021: 272).

Diğer yandan, yapay zekâ konusunda yetişmiş iş gücü açığı bulunmaktadır ve bu da süreç açısından uyum sorunu doğurmaktadır. Luo vd. (2018) muhasebe alanında yapay zekânın uygulanmasıyla ilişkili sorunlardan deneyim eksikliğine, yani profesyonellerde gerekli beceri ve niteliklerin eksikliğine vurgu yapmıştır. Zheng ve Li (2018) tarafından yapay zekânın büyük resminde, muhasebe profesyonellerinin kendini yapay zekâya uyum ve bu konudaki yetenek yönünü geliştirmesi ve kapsamlı bir kalifiye personel haline gelmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Yapay zekânın pratikte kullanılmasının engellerinden biri olarak Huang (2018) tarafından vurgulanan nokta, yapay zekâ sisteminin de güncellenmesini gerektirecek muhasebe alanındaki yasa ve düzenlemelerdeki sık değişiklikler ve güncellemelerdir.

Tüm bunların yanında, diğer tartışma alanlarından biri, yapay zekâ gelişmelerinin gelecekte muhasebe alanında insan kullanımını ortadan kaldıracabileceğidir (Mohammad vd., 2022: 484). Yapay zekâyla beraber makine öğrenmesi ve robotik süreç otomasyonları gibi teknolojik gelişmeler iş yükünü azaltacağından ve bazı işleri gereksiz kılacağından muhasebe çalışanlarına olan ihtiyacı ortadan kaldıracabilecektir (Lawson ve White, 2018: 26). Çünkü rutin muhasebe faaliyetlerini otomatikleşmesi söz konusudur ve bu durum işten çıkarılmalara sebep olabilecektir. Dolayısıyla mesleki yeteneklerini geliştiremeyen muhasebecilerin neslinin gelecek yıllarda zor bir duruma girebileceği öngörülmektedir (Frey ve Osborne, 2013: 254-255; Büyükarıkan, 2021: 271). Zemánková (2019) yapay zekâ uygulanmasının gelir eşitsizliği, işgücü ihtiyacının azalması, finansal güvenliğin tehlikeye atılması gibi mesleki bağlamda olumsuz çıktılarla sonuçlanabileceğini belirtmiştir. Bireyler, yapay zekâ gibi yeni uygulamaların yaygınlaşması ile iş değiştirmek ya da uyum sağlamak zorunda kalabilecektir (Wang ve Wang, 2022). Yeni bir teknolojinin benimsenmesi noktasında insanlardan kariyer değişiklikleri yapmaları ve becerilerini geliştirmeleri gerekebilmektedir. Dolayısıyla yapay zekâ teknolojilerine karşı algılanan kaygı ve rahatsızlık da söz konusu olabilmektedir ve bu kaygıların, bu kaygılar çerçevesinde oluşan yaklaşımların belirlenmesi, yapay zekânın çeşitli bağlamlarda nasıl yapılandırılacağını belirlemede önemli bir rol oynayabilecektir (Akkaya vd., 2021: 1129-1130). Bu tür olumsuz potansiyeller, mesleği yürüten profesyoneller açısından kaygı doğurucu bir unsur olarak kabul edilebilmektedir. Yapay zekânın gelişime açık ancak henüz halen belirsizliklerle dolu bu doğası, beraberinde getirdiği potansiyeller ve kaygılar ile bu konuyu önemli bir araştırma alanı haline getirmektedir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

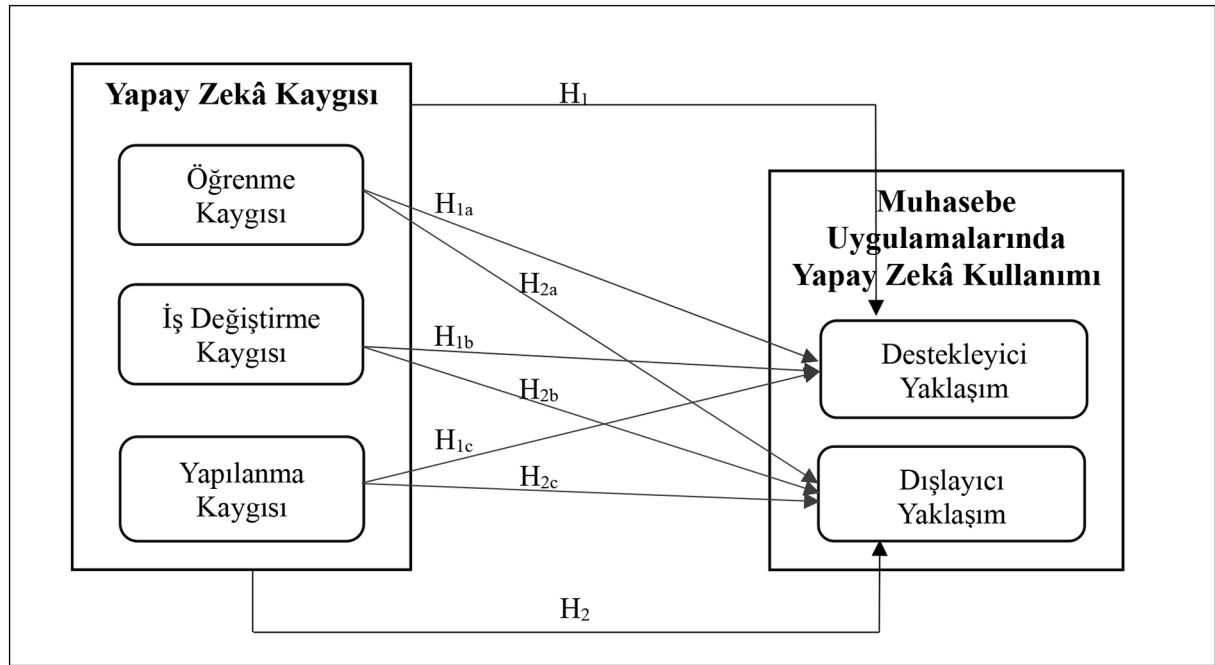
3.1. Araştırmanın Kapsamı ve Amacı

Araştırmada muhasebe mesleği perspektifinden yapay zekânın mesleki kullanımına odaklanılmakta, bu mesleği yürüten profesyonellerin gözünden yapay zekâ değerlendirmesi yapmak amaçlanmaktadır. Bu çerçevede araştırmada yapay zekâyı ilişkin çeşitli kaygı boyutları olarak öğrenme kaygısı, iş değiştirme kaygısı, sosyoteknik kaygı ve yapılanma kaygısı ele alınmaktadır. Muhasebe uygulamalarında yapay zekânın kullanımına ilişkin yaklaşımlar destekleyici ve dışlayıcı yaklaşımlar olarak iki kapsamda incelenmektedir. Araştırmanın temel amacı, mali müşavirlerin görüşleri kapsamında yapay zekâyı ilişkin kaygılarının belirlenmesi ve meslek erbaplarının muhasebe alanında yapay zekâ kullanımına

ilişkin daha ziyade destekleyici mi yoksa dışlayıcı bir yaklaşım içerisinde olduklarını belirlemektir. Araştırmanın diğer bir amacı ise ele alınan kaygı boyutları ile destekleyici ve dışlayıcı yaklaşımları ilişkilendirerek, bu değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığının tespit edilmesidir. Bu amaçlar kapsamında, literatürde yer alan ölçekler çerçevesinde geliştirilen özgün bir araştırma modeli ve hipotezleri ile elde edilecek olan bulgularla muhasebe mesleği, mesleki uygulamalar ve literatüre dönük içgörüler ve katkılar sağlamak araştırmanın nihai hedefini teşkil etmektedir.

3.2. Araştırmanın Modeli, Soruları ve Hipotezleri

Araştırmada muhasebe meslek mensuplarının yapay zekâ kaygıları bağımsız değişken, muhasebe uygulamalarında yapay zekâ kullanımına ilişkin yaklaşımları bağımlı değişken olarak ele alınmaktadır. Yapay zekâ kaygısı altında öğrenme kaygısı, iş değiştirme kaygısı, sosyoteknik kaygı ve yapılanma kaygısı olmak üzere dört boyut yer almaktadır. Muhasebe uygulamalarında yapay zekâ kullanımı altında destekleyici yaklaşım ve dışlayıcı yaklaşım olmak üzere iki boyut bulunmaktadır. Araştırmada bu boyutlar arasındaki ilişkilerin sınanması hedeflenmektedir. Bu itibarla, model içerisinde yer alan değişkenler, değişkenler arasındaki ilişkiler ve hipotezleri gösteren araştırma modeli Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmada şu üç temel soruya yanıt aranmaktadır:

- Mali müşavirlerin yapay zekâ kaygıları ne düzeydedir?
- Mali müşavirlerin muhasebe uygulamalarında yapay zekâ kullanımına ilişkin yaklaşımları nasıldır?

c. Mali müşavirlerin yapay zekâya ilişkin kaygıları ile muhasebe uygulamalarında yapay zekâ kullanımına ilişkin yaklaşımları arasında anlamlı ilişki var mıdır?

Araştırmada ele alınan değişkenler arasındaki ilişkileri sınamaya dönük olarak oluşturulan araştırma hipotezleri ise şu şekildedir:

H₁. Yapay zekâ kaygısı ile destekleyici yaklaşım arasında negatif anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1a}. Öğrenme kaygısı ile destekleyici yaklaşım arasında negatif anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1b}. İş değiştirme kaygısı ile destekleyici yaklaşım arasında negatif anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1c}. Yapılanma kaygısı ile destekleyici yaklaşım arasında negatif anlamlı bir ilişki vardır.

H₂. Yapay zekâ kaygısı ile dışlayıcı yaklaşım arasında pozitif anlamlı bir ilişki vardır.

H_{2a}. Öğrenme kaygısı ile dışlayıcı yaklaşım arasında pozitif anlamlı bir ilişki vardır.

H_{2b}. İş değiştirme kaygısı ile dışlayıcı yaklaşım arasında pozitif anlamlı bir ilişki vardır.

H_{2c}. Yapılanma kaygısı ile dışlayıcı yaklaşım arasında pozitif anlamlı bir ilişki vardır.

3.3. Veri Toplama Yöntemi ve Araçları

Araştırmanın veri toplama yöntemi yüz yüze ankettir. Buna göre, muhasebe meslek mensuplarının konuya ilişkin görüşlerini almak ve birincil verilere erişmek amacıyla bir anket formu oluşturulmuştur. Oluşturulan anket formu iki temel kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda meslek mensuplarının sosyo-demografik özelliklerini belirlemeyi amaçlayan sorular yer almaktadır. İkinci kısımda ise araştırma değişkenlerini ölçümlemeyi amaçlayan Likert esasına dayalı psikometrik ölçek ifadeleri bulunmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin bilgiler şu şekildedir:

- **Yapay Zekâ Kaygı Ölçeği:** Wang ve Wang (2019) tarafından geliştirilen Yapay Zekâ Kaygı Ölçeğinin Akkaya vd. (2021) tarafından Türkçeye uyarlaması, güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları yürütülmüş olan ölçektir. Ölçekte yer alan 16 ifade, 5'li Likert (1-Hiç katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3-Fikrim Yok, 4-Katılıyorum, 5-Tamamen katılıyorum) esasına dayalı olarak verilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğine ilişkin yürütülen çalışmada Cronbach Alpha değeri .809 olarak elde edilmiştir. Dolayısıyla, ölçek yüksek güvenilirliğe sahip görülmektedir. Ölçeğin her bir alt boyutuna ilişkin Cronbach Alpha değerlerine bakıldığında, birinci alt boyutun değerinin .886; ikinci alt boyutun değerinin .884; üçüncü alt boyutun değerinin .892 ve dördüncü alt boyutun değeri .962 olarak bulunmuştur. Ölçeğin toplamı ve alt boyutları bakımından güvenilir olduğunu söylemek mümkündür (Akkaya, 2021).
- **Destekleyici Yaklaşım Ölçeği:** Ologe (2020) tarafından muhasebe meslek mensuplarının yapay zekâya ilişkin olumlu, destekleyici yaklaşımlarını tespit etmek üzere geliştirilmiş ölçek ifadelerini içermektedir. Araştırmacı önceki çalışmalardan bazı ifadeleri uyarlamış ve aynı zamanda literatüre dayalı olarak kendi maddelerini ortaya çıkarmıştır. İfadelerden bazıları önceki araştırmalardan (Brougham ve Haar, 2018; Oh vd., 2019; Peng ve Chang, 2019; Sarwar vd., 2019; Abdullah

ve Fakieh, 2020) uyarlanmıştır. İfadeler 5’li Likert ölçeği (1-Hiç katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3-Ortadayım, 4-Katılıyorum, 5-Tamamen katılıyorum) formatındadır ve toplam 7 ifade bulunmaktadır. Orijinal çalışmada gerçekleştirilen güvenilirlik analizinde ölçeğin Cronbach Alpha değeri .806 olarak tespit edilmiştir; bu da güvenilirliğin güçlü ve kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.

- **Dışlayıcı Yaklaşım Ölçeği:** El-Mousawi vd. (2023) tarafından yapay zekâ uygulamalarının kullanımının muhasebe ve denetim mesleğine etkisini tespit etmeyi amaçlayan çalışmada, meslek mensuplarının yapay zekânın mesleki uygulamasına dönük kaygılı, dışlayıcı yaklaşımlarını ele almak üzere geliştirilmiş ölçektir. Tek boyutlu yapıdadır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması çeviri-tekrar çeviri yoluyla alanında uzman akademisyenlerin görüşlerine başvurarak yapılmıştır. Toplam 7 tane olan ölçek ifadeleri 5’li Likert esasına dayalıdır (1-Hiç katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3-Ortadayım, 4-Katılıyorum, 5-Tamamen katılıyorum). Orijinal çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha değeri .819 olarak tespit edilmiştir.

Yapay zekâ kaygısı ölçeğinde 16 ifade, destekleyici yaklaşım ölçeğinde 7 ifade, dışlayıcı yaklaşım ölçeğinde 7 ifade olmak üzere toplam 30 ifade bulunmaktadır. Ölçeklerde ters kodlu olarak verilmiş bir ifade yoktur.

3.4. Anakütle ve Örneklem

Araştırma Aydın ilini kapsamaktadır. Araştırma başlangıcında Aydın Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası’ndan alınan güncel verilere göre bu ilde aktif olarak görev yapmakta olan toplam 1060 meslek mensubu bulunmaktadır. Meslek mensupları içerisinde 740’ı bağımsız olarak (Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavir) faaliyet göstermektedir. Araştırmanın anakütlesini bu hedef kitle oluşturmaktadır. Bu anakütleden %95 güven ve %5 hata toleransıya şu formüle göre örneklem hesaplanabilmektedir:

$$n = \frac{N \cdot Z^2 \cdot p \cdot (1-p)}{(N - 1) \cdot E^2 + Z^2 \cdot p \cdot (1-p)}$$

(n: Örneklem büyüklüğü, N: Anakütle büyüklüğü, p: Olumlu durum olasılığı, Z: Güven düzeyine karşılık gelen Z değeri, E: Hata payı)

Buna göre, yapılan hesaplama sonucunda erişilen sayı şu şekildedir:

$$n = \frac{740 \cdot 1,96^2 \cdot 0,5 \cdot (1-0,5)}{(740 - 1) \cdot 0,05^2 + 1,96^2 \cdot 0,5 \cdot (1 - 0,5)} = 254$$

Bu hesaplama göre, 740 bağımsız meslek mensubu üzerinden 254 örnekleme erişmek, anakütleyi temsil edebilme bakımından yeterli görülmektedir (Cochran, 1977; Morse, 2000; Singh ve Masuku, 2014; Boddy, 2016). Buna göre, Aydın ilinin muhtelif bölgelerinde görev yapmakta olan meslek mensuplarına uygun örnekleme (kolayda örnekleme) yöntemine göre ulaşılmıştır. Bu yöntemle araştırmacı, erişimi uygun olan katılımcıları araştırma sürecine dahil etmektedir. Bu teknik, hedef kitlenin geniş bir kategoriyle tanımlandığı durumlarda faydalıdır. Ulaşılabilir olan hedef kitlenin herhangi bir üyesine yaklaşılmakta ve araştırmaya katılmaya davet edilmektedir; kişi kabul ederse araştırmaya dahil edilmektedir (Alvi, 2016: 9). Bu yöntemle dayalı olarak minimum örneklem sayısına erişene kadar veri toplama süreci sürdürülmüştür. Veri toplama sürecinin sonunda, araştırmaya katılmak konusunda gönüllü olduğunu beyan eden 234 meslek mensubu katılımcı araştırmanın verilerini oluşturmuştur.

3.5. Veri Analizinde Kullanılan İstatistiksel Teknikler

Katılımcılardan toplanan veriler, SPSS istatistik yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Ölçekler çerçevesinde elde edilen verilerin güvenilirliğini ve geçerliliğini tespit etmek için güvenilirlik analizi kapsamında Cronbach's Alpha katsayısı, normal dağılım için çarpıklık ve basıklık katsayıları, geçerlilik için ise faktör analiziyle elde edilen faktör yük katsayıları değerlendirilmiştir. Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini ve ölçeklere verdikleri yanıtlara göre ölçeklerin tanımlayıcı istatistiklerini belirlemek amacıyla frekans analizleri ve betimleyici istatistiksel analizler yapılmıştır. Katılımcı meslek mensuplarının demografik ve mesleki özelliklerinin araştırma değişkenleri açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için fark testleri uygulanmış; verilerin normal dağılımına bağlı olarak parametrik olan ANOVA ve t-testi kullanılmıştır. İstatistiksel farklılıkların meydana geldiği sınıfları belirlemek için Post-hoc testleri yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için korelasyon analizi ve değişkenlerin açıklama gücünü belirlemek için ise doğrusal regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir.

3.6. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmanın veri toplama sürecinde meslek mensuplarından veri elde edilmesine yönelik olarak Aydın Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası'ndan olur alınmıştır. Araştırmanın yürütülmesinin etik açıdan uygunluğunun tespit edilmesi için Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'na başvurulmuş olup; 09.07.2024 tarih ve 31906874/050.04.04-10 sayılı karar ile çalışmanın etik kurul uygunluk onayı alınmıştır.

4. BULGULAR

Bu çalışma muhasebe mesleği bağlamında yapay zekâ uygulamalarına ilişkin meslek profesyonellerinin kaygılarını ve yaklaşımlarını ortaya koymuştur. Çalışma bu anlamda hem ilgili literatüre hem de muhasebe meslek pratiğine ilişkin katkılar sağlama potansiyeli taşımaktadır. Ancak elbette her çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da belli başlı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışma nicel araştırma yöntemine dayalı olup, yanıtlayıcıların görüşlerini istatistiki bir düzlemde analiz etmiştir. Ayrıca örneklem yalnızca bir şehirde görev yapan meslek mensuplarını kapsamaktadır ve kesitsel bir nitelik taşımaktadır, boylamsal yön arz etmemektedir. Bu anlamda bulgular, değerlendirmeler bu sınırlılık çerçevesinde ele

alınmalıdır.

Elde edilen bulgular, meslek mensuplarının yapay zekâya ilişkin kaygılarının olduğunu, yapay zekâya temkinli yaklaşıtlarını ortaya koyarken, mesleki bağlamda yapay zekâyı dışlayıcı tutumların ön plana çıktığı anlaşılmıştır. Sonuçlar, bazı sosyo-demografik özelliklerin yapay zekâ kaygısı, destekleyici yaklaşım ve dışlayıcı yaklaşım üzerinde önemli etkilerinin olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle yaş, eğitim durumu, mesleki kıdem, yapay zekâ eğitimi alma ve gelişmeleri takip etme değişkenleri anlamlı farklılıklar yaratmıştır. Bu bulgular, bireylerin demografik ve mesleki özelliklerinin yapay zekâ algıları ve tutumları üzerinde belirgin bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Temel istatistiki ölçümlerin gerçekleştirilmesinden önce, ölçekler çerçevesinde elde edilen verilerin güvenilirliği ve dağılımının tespit edilmesi noktasında ölçekler ve alt boyutlar için Cronbach Alpha katsayıları ile Çarpıklık-Basıklık katsayıları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda elde edilen bulgular, ölçeklerin betimsel özellikleri ile birlikte Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Ölçeklerin Betimsel Özellikleri, Güvenilirlik ve Normal Dağılım Katsayıları

Ölçek/Boyut	Madde Sayısı	Ort.	S.S.	Cronbach Alpha	Çarpıklık	Basıklık
Yapay Zekâ Kaygısı	16	2,95	,96568	,967	-,049	-,581
Öğrenme Kaygısı	5	2,53	1,09281	,969	,325	-,752
İş Değiştirme Kaygısı	8	3,20	1,01033	,940	-,324	-,561
Yapılanma Kaygısı	3	3,01	1,10957	,949	-,086	-,814
Destekleyici Yaklaşım	7	3,49	,70863	,870	-,679	1,289
Dışlayıcı Yaklaşım	7	3,57	,76205	,862	-1,022	1,407

Ölçekler güvenilirlik açısından değerlendirildiğinde, Cronbach Alpha katsayılarının tamamı 0,86 ile 0,97 arasında değişmektedir. Literatürde genellikle 0,70 ve üzerindeki değerlerin güvenilir olarak kabul edildiği göz önüne alındığında (Nunnally, 1978; Kılıç, 2016), bu bulgular ölçeklerin tamamının yüksek veya çok yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Normal dağılımın değerlendirilmesinde tüm ölçek ve boyutlarda hem çarpıklık hem de basıklık açısından normal dağılım sınırları içerisinde olduğu görülmektedir. Literatürde genel olarak ± 1 aralığındaki çarpıklık değerleri normal dağılım için kabul edilebilir olarak değerlendirilirken, $\pm 1,5$ aralığındaki basıklık değerleri normal dağılıma uygunluk gösterebilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007; George ve Mallery, 2010). Dolayısıyla ölçekler hem güvenilirlik hem de normal dağılıma uygunluk göstermiştir ve parametrik istatistiki analizler yapmaya uygundur. Ortalama değerler incelendiğinde, Yapay Zekâ Kaygısı (Ort.=2,95), iş değiştirme kaygısı (Ort.=3,20) ve yapılanma kaygısı (Ort.=3,01) boyutlarında kaygı düzeylerinin orta seviyede olduğu görülmektedir. Öğrenme kaygısı (Ort.=2,53) ise düşük ile orta düzey arasında yer alırken, destekleyici yaklaşım (Ort.=3,49) ve dışlayıcı yaklaşım (Ort.=3,57) için yüksek düzeyde tutumlar söz konusu olmuştur. Bu sonuçlar, katılımcıların yapay zekâya ilişkin farklı görüşler içerisinde olduğu ölçeklerde farklı düzeylerde kaygı veya yaklaşım eğilimleri gösterdiğine işaret etmektedir. Hem destekleyici hem de

dışlayıcı yaklaşım olduğunu ve ikisinden birinin belirgin bir biçimde ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Sosyo-Demografik Özelliklerin Dağılımı (n=234)

Sosyo-Demografik Özellik		f	%
Cinsiyet	Kadın	54	23,1
	Erkek	180	76,9
Yaş	25-33	23	9,8
	34-42	58	24,8
	42-54	86	36,8
	55 ve üzeri	67	28,6
Eğitim Durumu	Lisans	202	86,3
	Lisansüstü	32	13,7
Mesleki Kıdem	1-3 yıl	13	5,6
	4-10 yıl	41	17,5
	11-20 yıl	75	32,1
	21 yıl ve üzeri	105	44,9
	Yalnız	68	29,1
Eleman Sayısı	1-3 arası	126	53,8
	4-10 arası	40	17,1
Mükellef Sayısı	20 ve daha az	44	18,8
	21-50 arası	69	29,5
	51-100 arası	86	36,8
	101 ve üzeri	35	15,0
Yapay Zekâ Eğitimi Alma Durumu	Evet	46	19,7
	Hayır	188	80,3
Yapay Zekâyla İlgili Gelişmeleri Takip	Evet	118	50,4
	Hayır	116	49,6

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri bakımından yapılan analiz sonuçlarına göre Cinsiyet dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %76,9'unun erkek (f=180), %23,1'inin ise kadın (f=54) olduğu görülmektedir. Yaş gruplarına bakıldığında ise katılımcıların %36,8'i 42-54 yaş aralığında (f=86), %28,6'sı 55 yaş ve üzeri (f=67), %24,8'i 34-42 yaş aralığında (f=58) ve %9,8'i 25-33 yaş aralığında (f=23) yer almaktadır. Eğitim durumu incelendiğinde, katılımcıların %86,3'ünün lisans mezunu (f=202), %13,7'sinin ise lisansüstü eğitim almış (f=32) olduğu belirlenmiştir. Mesleki kıdeme bakıldığında ise %44,9'luk bir oranla 21 yıl ve üzeri deneyime sahip katılımcılar (f=105) en büyük grubu oluştururken, bunu %32,1 ile 11-20 yıl deneyime sahip olanlar (f=75) takip etmektedir. Katılımcıların %17,5'i 4-10 yıl arası de-

neyime sahipken (f=41), yalnızca %5,6'sı 1-3 yıl arasında mesleki kıdeme sahiptir (f=13). Eleman sayısı dağılımında katılımcıların %53,8'inin 1-3 elemanla çalıştığı (f=126), %29,1'inin yalnız çalıştığı (f=68), %17,1'inin ise 4-10 eleman arasında çalıştığı (f=40) görülmektedir. Mükellef sayısı açısından ise katılımcıların %36,8'inin 51-100 arası mükellefle çalıştığı (f=86), %29,5'inin 21-50 arası mükellefle çalıştığı (f=69), %18,8'inin 20 ve daha az mükellefi olduğu (f=44) ve %15'inin 101 ve üzeri mükellefle çalıştığı (f=35) tespit edilmiştir. Yapay zekâ eğitimi alma durumu değerlendirildiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%80,3) yapay zekâ eğitimi almadığı (f=188), yalnızca %19,7'sinin bu tür bir eğitim aldığı (f=46) anlaşılmaktadır. Yapay zekâ ile ilgili gelişmeleri takip etme durumu ise katılımcılar arasında eşit bir dağılım göstermektedir; %50,4'ü gelişmeleri takip ettiğini ifade ederken (f=118), %49,6'sı takip etmediğini belirtmiştir (f=116).

Katılımcı muhasebe meslek mensuplarının bu özelliklerinin, araştırmanın temel değişkenleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark gösteri göstermediğinin tespit edilmesi amacıyla fark testlerine başvurulmuştur. Veriler normal dağılıma uygun bir yapı arz ettiğinden parametrik testlerden yararlanılmıştır. İkili gruplar için t-testi, daha fazla sayıda grup içeren faktörler için ANOVA analizi yapılmıştır. Ortaya çıkan farkların değerlendirilmesi noktasında, bazı gruplarda varyansların homojenitesi sağlanmadığından post-hoc testlerinde Games-Howell metodu kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Sosyo-Demografik Özelliklerin Fark Analizi

Özellikler	Değişkenler		
	Yapay Zekâ Kaygısı	Destekleyici Yaklaşım	Dışlayıcı Yaklaşım
	± SS	± SS	± SS
Cinsiyet			
Kadın (n=54)	2,9850±,88179	3,6799±,46182	3,5529±,79808
Erkek (n=180)	2,9420±,99156	3,4317±,75908	3,5770±,75311
Test = t-testi	t= ,305 p= ,761	t= 2,935 p= ,004*	t= -,197 p= ,844
Yaş Aralığı			
25-33 (n=23)	2,1848±,58675	3,8944±,41587	3,000±,78837
34-42 (n=58)	2,7759±,88202	3,5961±,62134	3,6158±,58762
42-54 (n=86)	3,0073±,96021	3,4767±,71768	3,5880±,78992
55 ve üzeri (n=67)	3,2966±,98036	3,2729±,77680	3,7079±,77867

Test = Anova	F= 9,323 p= ,000*	F= 5,316 p= ,001*	F= 5,395 p= ,001*
Eğitim Durumu			
Lisans (n=202)	3,0628±,92085	3,4385±,70600	3,6209±,75470
Yükseköğrenim (n=32)	2,2520±,96178	3,8080±,64870	3,2589±,74491
Test = t-testi	t= 4,457 p= ,000*	t= -2,957 p= ,005*	t= 2,525 p= ,015*
Mesleki Kıdem			
1-3 yıl (n=13)	2,7596±,83340	3,6264±,60760	2,8022±,78363
4-10 yıl (n=41)	2,4695±,90788	3,7700±,53631	3,5993±,53186
11-20 yıl (n=75)	3,1150±,91019	3,4971±,56334	3,7619±,60030
21 yıl ve üzeri (n=105)	3,0476±,98884	3,3565±,83349	3,5197±,87282
Test = Anova	F= 4,870 p= ,003*	F= 3,661 p= ,013*	F= 6,601 p= ,000*
Eleman Sayısı			
Yalnız (n=68)	2,8869±,88732	3,5483±,62275	3,5777±,72568
1-3 arası (n=126)	3,02281,01580±	3,4206±,73074	3,5397±,78971
4-10 arası (n=40)	2,8391±,93530	3,6036±,76658	3,6607±,74455
Test = Anova	F= ,765 p= ,466	F= 1,351 p= ,261	F= ,384 p= ,681
Mükellef Sayısı			
20 ve daha az (n=44)	2,7827±,88896	3,5422±,70092	3,5455±,76917
21-50 arası (n=69)	3,0942±,99005	3,4720±,64742	3,6667±,67925
51-100 arası (n=86)	2,9549±,92368	3,4734±,75059	3,5033±,82509
101 ve üzeri (n=35)	2,8768±1,10173	3,4939±,75382	3,5837±,75860
Test = Anova	F= 1,021 p= ,384	F= ,109 p= ,955	F= ,605 p= ,612
Yapay Zekâ Eğitimi			
Evet (n=46)	2,5951±1,00015	3,5994±,88711	3,2547±,84430
Hayır (n=188)	3,0392±,93927	3,4620±,65771	3,6489±,72201
Test = t-testi	t= -2,731 p= ,008*	t= ,986 p= ,328	t= -2,917 p= ,005*
Gelişmeleri Takip			
Evet (n=118)	2,6679±,88255	3,6828±,72318	3,4322±,75834
Hayır (n=116)	3,2408±,96435	3,2919±,63843	3,7131±,74255

Test = t-testi	t= -4,742	t= 4,381	t= -2,862
	p= ,000*	p= ,000*	p= ,005*

Tablo 3'te görüldüğü üzere, cinsiyet değişkeni incelendiğinde, destekleyici yaklaşım ölçeğinde kadınlar (Ort.=3,6799±,46182) ile erkekler (Ort.=3,4317±,75908) arasında anlamlı bir fark bulunmuştur (t=2,935, p=0,004). Bu durum, kadınların destekleyici yaklaşımı erkeklere göre daha fazla benimsediğini göstermektedir. Diğer yandan, yapay zekâ kaygısı (t=0,305, p=0,761) ve dışlayıcı yaklaşım (t=-0,197, p=0,844) açısından cinsiyet grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Yaş grupları arasında tüm ölçeklerde anlamlı farklar tespit edilmiştir. Yapay zekâ kaygısı açısından, en yüksek ortalama 55 yaş ve üzeri grupta (Ort.=3,2966±,98036), en düşük ortalama ise 25-33 yaş grubunda (Ort.=2,1848±,58675) gözlemlenmiştir (F=9,323, p=0,000). Bu sonuç, yapay zekâ kaygısının yaş ilerledikçe arttığını göstermektedir. Destekleyici yaklaşım boyutunda, 25-33 yaş grubu (Ort.=3,8944±,41587) diğer yaş gruplarından daha yüksek bir ortalama göstermiştir (F=5,316, p=0,001). Genç katılımcılar destekleyici yaklaşıma daha fazla eğilim göstermektedir. Dışlayıcı yaklaşım için 55 yaş ve üzeri grupta (Ort.=3,7079±,77867) anlamlı olarak daha yüksek bir ortalama bulunmuştur (F=5,395, p=0,001). Bu durum, yaş arttıkça dışlayıcı yaklaşıma yönelik tutumun da arttığını göstermektedir.

Eğitim durumu, üç değişken açısından da anlamlı farklar ortaya koymuştur. Yapay zekâ kaygısı açısından lisans mezunlarının (Ort.=3,0628±,92085) ortalamaları, lisansüstü eğitim alanlara (Ort.=2,2520±,96178) göre anlamlı olarak daha yüksektir (t=4,457, p=0,000). Yükseköğrenim düzeyindeki bireylerin yapay zekâ kaygısının daha düşük olduğu söylenebilir. Destekleyici yaklaşım boyutunda lisansüstü eğitim almış bireyler (Ort.=3,8080±,64870), lisans mezunlarından (Ort.=3,4385±,70600) anlamlı derecede daha yüksek bir ortalama sahiptir (t=-2,957, p=0,005). Bu durum, yükseköğrenim görmüş bireylerin destekleyici yaklaşıma daha eğilimli olduklarını göstermektedir. Dışlayıcı yaklaşım açısından ise lisans mezunlarının ortalamaları (Ort.=3,6209±,75470), lisansüstü eğitim alanlara (Ort.=3,2589±,74491) göre anlamlı olarak daha yüksektir (t=2,525, p=0,015). Lisansüstü eğitim düzeyinde olan bireyler, dışlayıcı yaklaşıma daha az eğilim göstermektedir.

Mesleki kıdem açısından üç ölçekte de anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Yapay zekâ kaygısı en yüksek ortalama ile 11-20 yıl kıdemli grupta (Ort.=3,1150±,91019), en düşük ise 4-10 yıl kıdemli grupta (Ort.=2,4695±,90788) gözlemlenmiştir (F=4,870, p=0,003). Orta düzey kıdemlilerde kaygı daha belirgindir. Destekleyici yaklaşım açısından en yüksek ortalama 4-10 yıl kıdemli grupta (Ort.=3,7700±,53631), en düşük ortalama ise 21 yıl ve üzeri kıdemli grupta (Ort.=3,3565±,83349) bulunmuştur (F=3,661, p=0,013). Daha kısa kıdeme sahip bireyler destekleyici yaklaşıma daha fazla eğilim göstermektedir. Dışlayıcı yaklaşım ise 11-20 yıl kıdemli grupta en yüksek (Ort.=3,7619±,60030), 1-3 yıl kıdemli grupta en düşük (Ort.=2,8022±,78363) bulunmuştur (F=6,601, p=0,000). Daha uzun kıdem sahiplerinin dışlayıcı yaklaşıma daha fazla eğilim gösterdiği görülmektedir.

Yapay zekâ kaygısı eğitim alanlarda (Ort.=2,5951±1,00015) daha düşük, almayanlarda ise daha yüksek (Ort.=3,0392±,93927) bulunmuştur (t=-2,731, p=0,008). Eğitim almanın kaygıyı azaltıcı bir etkisi olduğu söylenebilir. Dışlayıcı yaklaşım eğitim alanlarda (Ort.=3,2547±,84430) daha düşük, almayanlarda daha yüksek (Ort.=3,6489±,72201) bulunmuştur (t=-2,917, p=0,005). Bu durum, eğitimin dışlayıcı tu-

tumları azalttığını göstermektedir.

Yapay zekâ kaygısı, gelişmeleri takip edenlerde (Ort.=2,6679±,88255) daha düşük, takip etmeyenlerde ise daha yüksek (Ort.=3,2408±,96435) bulunmuştur ($t=-4,742$, $p=0,000$). Gelişmeleri takip edenlerin kaygılarının azaldığı söylenebilir. Destekleyici yaklaşım, gelişmeleri takip edenlerde (Ort.=3,6828±,72318) daha yüksek, takip etmeyenlerde ise daha düşük (Ort.=3,2919±,63843) bulunmuştur ($t=4,381$, $p=0,000$). Takip edenlerin destekleyici tutumlarının daha güçlü olduğu görülmektedir. Dışlayıcı yaklaşım, gelişmeleri takip edenlerde (Ort.=3,4322±,75834) daha düşük, takip etmeyenlerde daha yüksek (Ort.=3,7131±,74255) bulunmuştur ($t=-2,862$, $p=0,005$). Bu durum, gelişmeleri takip etmenin dışlayıcı tutumları azalttığına işaret etmektedir.

Araştırmada ele alınan yapay zekâ kaygısı ve alt boyutları ile destekleyici ve dışlayıcı yaklaşım arasındaki ilişkilerin yönünü ve gücünü belirlemek üzere korelasyon analizi yapılmıştır. Veriler normal dağılım varsayımına uygun bulunduğu için burada Pearson korelasyon katsayıları baz alınmıştır. Pearson korelasyon değişkenler arasındaki doğrusal ilişkinin derecesinin ve yönünün belirlenmesinde en yaygın olarak kullanılan ölçüdür (Keskin ve Özsoy, 2004: 67). Bu katsayının pozitif olması, doğrusal bir ilişki olduğunu gösterirken negatif değerler ise değişkenler arasındaki ters yönlü ilişkiyi göstermektedir. Korelasyonun $r \leq 0,4$ ise zayıf, $0,4 \geq r \leq 0,8$ ise orta ve $r \leq 0,8$ ise güçlü olduğu genel olarak kabul edilmektedir (Shi ve Conrad, 2009: 35). Buna göre, yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 4'teki gibidir.

Tablo 4. Korelasyon Analizi Bulguları

	1	2	3	4	5	6
1 Yapay Zekâ Kaygısı	1					
2 Öğrenme Kaygısı	,879**	1				
3 İş Değiştirme Kaygısı	,962**	,744**	1			
4 Yapılanma Kaygısı	,864**	,631**	,813**	1		
5 Destekleyici Yaklaşım	-,265**	-,286**	-,221**	-,220**	1	
6 Dışlayıcı Yaklaşım	,550**	,411**	,577**	,475**	,046	1

** İlişki $p<0,001$ düzeyinde anlamlı (çift kuyruk)

Tablo 4'te yer alan bulgulara göre Yapay zekâ kaygısı ile destekleyici yaklaşım arasında negatif yönlü, zayıf ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=-0,265$, $p<0,001$). Yapay zekâ kaygısı ile dışlayıcı yaklaşım arasında ise pozitif yönlü, orta güçte ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=,550$, $p<0,001$). Alt boyutlarda en yüksek ilişki İş değiştirme kaygısı ile dışlayıcı yaklaşım arasında olmuştur. Bu ilişki pozitif yönlü, anlamlı ve orta düzeydedir ($r=,577$, $p<0,001$). Çoğunlukla iş değiştirme kaygısı yapay zekâ kaygısına katkı vermiş ve dışlayıcı yaklaşımla önemli bir negatif yönlü etkileşim gerçekleştirmiştir.

Değişkenler arasındaki bu anlamlı ilişkilerin saptanmasına müteakiben, bağımlı ve bağımsız değişken ilişkisi gözeterek, yapay zekâ kaygısı ve boyutlarının destekleyici ve dışlayıcı yaklaşımın ne kadarlık bir payını açıklayabildiğine (yordayabildiğine) ilişkin çıkarımlar yapabilmek için doğrusal regresyon analizine başvurulmuştur. Regresyon analizi bulguları yorumlanırken, p değeri ve R^2 etki büyüklükleri ele alınmış (Lewis, 2007: 259). R^2 değeri 1'e ne kadar yakınsa bağımsız değişkenin bağımlı değişkende gerçekleşen değişimi açıklama gücü o kadar fazla olduğu kabul edilmiştir (Kılıç, 2013: 90). Bu kapsamda yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Regresyon Analizi Bulguları

Model	Beta	Standart Hata	Standart Beta	t	R^2	p
Destekleyici Yaklaşım (Sabit)	4,061	,144	-,264	28,149	,070	,000
Yapay Zekâ Kaygısı	-,194	,046		-4,173		
Destekleyici Yaklaşım (Sabit)	3,958	,112	-,286	35,260	,082	,000
Öğrenme Kaygısı	-,186	,041		-4,550		
Destekleyici Yaklaşım (Sabit)	3,985	,150	-,221	26,480	,049	,000
İş Değiştirme Kaygısı	-,155	,045		-3,454		
Destekleyici Yaklaşım (Sabit)	3,912	,131	-,220	29,805	,048	,000
Yapılanma Kaygısı	-,140	,041		-3,431		
Dışlayıcı Yaklaşım (Sabit)	2,291	,134	,550	17,046	,302	,000
Yapay Zekâ Kaygısı	,434	,043		10,025		
Dışlayıcı Yaklaşım (Sabit)	2,847	,115	,411	24,791	,169	,000
Öğrenme Kaygısı	,287	,042		6,872		
Dışlayıcı Yaklaşım (Sabit)	2,180	,135	,577	16,090	,333	,000
İş Değiştirme Kaygısı	,435	,040		10,768		
Dışlayıcı Yaklaşım (Sabit)	2,589	,127	,475	20,336	,226	,000
Yapılanma Kaygısı	,326	,040		8,226		

Tablo 5'te görüldüğü gibi, ele alınan tüm regresyon modelleri $p=,000$ düzeyinde anlamlıdır. Yapay zekâ kaygısının destekleyici yaklaşım üzerindeki etkisini ele alan ilk modelde etki istatistiksel olarak anlamlıdır. Modelin açıklama gücü $R^2=,070$ 'tir, bu anlamda modelde kaygı düzeyi, negatif bir düzlemde destekleyici yaklaşımın %7'lik bir kısmını açıklamaktadır. Alt boyutlar da benzer şekilde anlamlı ve negatif yapıdadır ve burada en fazla öğrenme kaygısı destekleyici yaklaşım üzerindeki değişimi açıkla-

yabilmektedir (%8,2). Yapay zekâ kaygısının dışlayıcı yaklaşım üzerindeki etkisini ele alan modelde ise $R^2=,302$ düzeyinde bulunmuştur. Bu bakımdan burada duyulan kaygı, dışlayıcı yaklaşımın %30,2'lik bir bölümünü açıklayabilmektedir. Boyutlar içerisinde en fazla iş değiştirme kaygısı dışlayıcı yaklaşımdaki değişimi açıklayabilmektedir (%33,3). Bu açıdan katılımcıların iş değiştirme kaygısı yükseldikçe dışlayıcı bir yaklaşım sergileme eğilimlerinin de yükseleceğini söylemek mümkün görülmektedir. Genel olarak yapay zekâ kaygısı ve boyutları ile destekleyici yaklaşım ters yönlü anlamlı ve önemli ilişkiler sergilerken, dışlayıcı yaklaşımla pozitif anlamlı ve önemli ilişkiler göstermiştir. Elde edilen bu bulgular ışığında, H_1 ve H_2 hipotezleri ile alt hipotezlerinin desteklendiğini söylemek mümkündür.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Yapay zekâ teknolojisi gelişmeye devam ettikçe muhasebe alanındaki uygulamaları, verimliliği, doğruluğu ve karar verme süreçlerini geliştirme potansiyeli nedeniyle büyük ilgi görmüştür (Wang ve Cuthbertson, 2015). Yapay zekâ teknolojisindeki ilerlemeler, bazı yeniliklerin veya gelişmelerin bir mesleğin veya disiplinin tüm dünyada nasıl uygulandığını ve algılandığını potansiyel olarak değiştirebileceği bir dönüm noktasına geçmektedir. Bu nedenle, yapay zekâ teknolojisini anlamak ve disiplinler arası gelişmelerden haberdar olmak modern bir zorunluluk halini almıştır (Hasan, 2022: 441).

Bugün yapay zekânın muhasebe mesleğine entegrasyonu hem umut verici fırsatlar hem de dikkate değer zorluklarla birlikte önemli bir dönüşümü temsil etmektedir. Makine öğrenimi algoritmaları ve robotik süreç otomasyonu gibi yapay zekâ sistemleri, rutin görevleri otomatikleştirme, veri analizini geliştirme ve finansal raporlamanın genel doğruluğunu artırma potansiyeline sahip olmakla birlikte (Berdiyeva vd., 2021), yapay zekânın benimsenmesi aynı zamanda işten çıkarma, etik hususlar ve yapay zekâ odaklı kararların güvenilirliğine ilişkin endişeleri de artırmaktadır (Jarrahi, 2018).

Açıkçası muhasebe alanında yapay zekânın ortaya çıkışı önemli bir değişime işaret etmektedir; verimlilik ve doğrulukta kazanımlar vaat etmekle beraber, aynı zamanda iş kaybı endişesi ve daha geniş sosyoekonomik etkiler ve etik çelişkiler konusunda birtakım endişelere yol açmaktadır (Rawashdeh, 2023).

Bu çalışmada muhasebe mesleğini yürüten bireylerin mesleki açıdan yapay zekâ ile ilişkili kaygıları ve yapay zekâyâ yönelik destekleyici ve dışlayıcı tutumları ele alınmıştır. Aydın ilinde görev yapan mali müşavirler bağlamında nicel araştırma sürecine dayalı olarak elde edilen veriler analiz edilmiş ve birtakım önemli bulgulara erişilmiştir.

Yapılan korelasyon analizi, yapay zekâyâ ilişkin kaygının ve alt boyutlarının (öğrenme kaygısı, iş değiştirme kaygısı, yapılanma kaygısı) destekleyici yaklaşımlarla negatif yönlü, dışlayıcı yaklaşımlarla ise pozitif yönlü ilişkiler içerisinde olduğunu ortaya koymuştur. Kaygının genellikle destekleyici yaklaşımları azaltıcı, dışlayıcı yaklaşımları ise artırıcı bir etkisi olduğu görülmüştür. Yapay zekâ kaygısı arttıkça, bireylerin destekleyici yaklaşım düzeylerinin azaldığı anlaşılmıştır. Bu durum, muhasebe meslek mensuplarının yapay zekâyâ ilgili kaygı düzeylerinin, yeniliklere karşı tutumlarını şekillendiren önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Bilhassa iş değiştirme kaygısı arttıkça bireylerin destekleyici yaklaşımları azalmaktadır. Bu durum, kaygının meslek mensuplarının daha güvensiz ve tutucu bir yaklaşım benimsemesine neden olabileceğini göstermektedir. İş değiştirme kaygısı yüksek bireyler, yapay zekâyı dışlamaya ve daha savunmacı tutumlar sergilemeye eğilimli olabilecektir. Regresyon modelleri de kay-

gıların bu iki yaklaşım üzerinde belirgin ve istatistiksel olarak anlamlı etkiler yarattığını göstermektedir. Sonuç olarak, kaygı seviyeleri arttıkça, bireylerin daha dışlayıcı yaklaşımlar sergileyebileceği, daha düşük kaygı seviyelerinde ise destekleyici yaklaşımların ön planda olacağı söylenebilecektir.

Literatürde, bu araştırmanın elde ettiği bulgulara paralel yönde bulgulara rastlanmaktadır. Dijital ortamın ilerlemesiyle birlikte, yapay zekânın geleneksel işleri modası geçmiş hale getirebileceği konusunda yaygın bir endişe bulunmaktadır (Sherif ve Mohsin, 2021; Rawashdeh, 2023). Bu endişe, mesleklerinin hızlı teknolojik ve yazılım gelişmeleri tarafından gölgede bırakılacağına inandıkları için muhasebeci olmak isteyenler arasında da yaygındır (Boritz ve Stratopoulos, 2023). Ancak, diğer taraftan, bu inanç bazı araştırmacılara göre yanlıştır. Çünkü ileri teknolojinin getirdiği devrim niteliğindeki değişikliklere rağmen, yetenekli ve bilgili muhasebecilere olan talep her zamankinden daha yüksektir (Handoko vd., 2019; Zhang vd., 2023). Chukwuani ve Egiyi (2020), yapay zekânın dolandırıcılık olasılığını azaltarak, muhasebe bilgilerinin kalitesini iyileştirerek ve geleneksel muhasebe ve denetim reformunu teşvik ederek muhasebe mesleği üzerinde olumlu şekilde etkili olacağını öne sürmüştür. Bizarro ve Dorian (2017), yapay zekâ teknolojisinin insanların akıl yürütme, duygularını ifade etme, mesleki şüphecilik uygulama ve mesleki muhakeme kullanma yeteneklerinin yerini alamayacağını belirtmiştir. Muhasebecilerin işi hala önemlidir çünkü daha büyük resme bakarak finansal tavsiye vererek, müşterilerinin mali durumlarını anlayarak, analitik noktalara daha fazla vurgu yaparak ve daha yakın ilişkilerle onlar için çözümler üretmeleri konusunda her zaman talep olacaktır. Nihayetinde muhasebe profesyonelleri yalnızca rakamları doğrulamakla ve kayıtları tutmakla kalmamaktadır (Han vd., 2023). Dahası, teknoloji mesleğin güvenilir bir tavsiye kaynağı olarak konumunu güçlendirmeye devam ettiği sürece (Allioui ve Mourdi, 2023), meslek profesyonelleri bu gelişimin nimetlerinden yararlanıp mesleki avantaj olarak kullanabilecektir. Bu nedenle muhasebe profesyonellerinin yapay zekânın kendi alanlarındaki etkilerini kavramaları önemlidir (Boritz ve Stratopoulos, 2023). Muhasebecilerin yapay zekâ teknolojisinin ilerlemesiyle alakalı ve rekabetçi kalmalarının hayati önem taşıdığına vurgu yapılmaktadır (Hussin vd., 2024).

Bu araştırma bulgularının gösterdiği gibi, meslek mensupları arasında eğitim durumu yüksek olanlar, yapay zekâ eğitimi almış olanlar ve yapay zekâyla ilgili gelişmeler yakından takip edenlerin kaygısı düşük, yaklaşımları daha destekleyici olmuştur. Bu durum, yapay zekâ konusundaki farkındalığın önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, muhasebeciler çağdaş gelişmelere uyum sağlayabilmek ve gelecekte yaşanacak dönüşümlerin bir parçası olabilmek için bu değişikliklere uyum sağlamalı, farkındalığını geliştirmelidir. Yapay zekâyla ilişkin farkındalık ve beceri geliştirme programlarına yatırım yapmak bu açıdan önemli görülmektedir.

Literatürde de bu konuya dikkat çeken araştırmalar mevcuttur. Örneğin Akinadewo, (2021) tarafından yapılan çalışmada, muhasebecilerin işlevsel yeteneklerini, etkinliklerini ve verimliliklerini artırmak için eğitim ve yeniden eğitim yoluyla çeşitli yapay zekâ teknolojileri ve muhasebe yazılım paketleriyle daha iyi donatılmaları gerektiği ortaya konulmuştur. Mohammad vd. (2020), muhasebe ve denetim alanında yapay zekâ ile ilgili gelişmeler ve sürekli iyileştirmelerinden haberdar olarak, muhasebecilerin iş maliyetlerini azaltabileceklerini, odağını mevcut monoton görevlerden veri odaklı ve analitik tabanlı kararlara kaydırarak muhasebe sektörüne değer katabileceklerini belirlemiştir. Yapay zekânın önünde

benimsenme probleminin olduğu, dolayısıyla muhasebe mesleği için başlıca zorlukların yapay zekâ için etkili stratejik politika geliştirme, yetenekli insan gücünü harekete geçirme, yapay zekâyâ dönük motivasyon ve bağlılık eksikliği olduğunu ileri sürmüştür.

Yakın bir gelecekte yapay zekâ tabanı, her türlü dijital asistan, robotik ve uygulama, bilişsel bilişim yoluyla kendilerini geliştirmeye devam edecektir. Fatura düzenlemekten ve ödemekten vergi beyannamelerinin hazırlanmasına kadar, akıllı makinelerin kısa ve uzun vadeli faaliyetleri planlayabileceği ve gerçekleştirebileceği öngörülmektedir (Berdiyeva vd., 2021: 57). Bu durum, yapay zekânın mesleğe katkı sunan yönlerinden yararlanabilme potansiyelini vurgulamaktadır. Yapay zekânın muhasebe üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri vardır. Olumsuz etkileri ağırlıklı olarak bu teknolojilerin muhasebe alanında insanın yerini alabileceği için işgücü talebini azaltması, mesleği yürüten veya mesleğe adım atmak isteyenler için bir endişe kaynağı olmasıdır. Açıkçası yapay zekâ bir muhasebecinin işini elinden alamaz, ancak sağladığı faydalarla iş yükünü ve hacmini azaltması, pek çok işlemi otomasyon sayesinde yürütebilmesi ile muhasebeciye olan talebi azaltabilecektir. Fakat diğer taraftan, yapay zekânın olumlu tarafları doğru şekilde kullanılır, uyum sağlanırsa yapay zekâ ve otomasyon muhasebecilerin çalışma şeklini ve mükelleflerine sağladıkları hizmetleri önemli ölçüde iyileştirebilecek, kolaylaştırabilecektir (Bako ve Tanko, 2022).

Tüm bunların yanında, yapay zekâyı muhasebe ve denetim alanlarında ele alan çalışmaların bir meta analizini sunan Hasan'ın (2022) da dikkat çektiği gibi, literatürde yapay zekâ alanında çok sayıda araştırma olmasına rağmen spesifik olarak muhasebe alanında bu konuyu ele almış ve farklı yönleri ile irdelemiş olan az sayıda çalışma yer almaktadır. Bu durum, yapay zekâ gibi bir fenomenin muhasebe mesleği açısından çeşitli yönleri ile ele alan çalışmaları kıymetli kılmaktadır.

Literatürde bu konuda yapılmış olan çalışmaların nicelik açısından sınırlı oluşu da göz önüne alındığında, konuya ilişkin olarak yapılacak gelecekteki araştırmaların nicel, nitel ya da karma yöntemlerle, daha geniş örneklemelerde bulgular ve değerlendirmelere erişmesi konuya ilişkin olarak önemli bir katkı sunabilecektir. Meslek mensuplarının yapay zekâyâ ilişkin yaklaşımlarını anlamak çok önemlidir çünkü mesleğe fayda sağlamak ve uygulayıcıların çekincelerini gidermek için yapay zekânın muhasebe uygulamalarına en iyi şekilde nasıl entegre edilebileceğine dair değerli bilgiler ve içgörüler sağlayabilecektir. Ayrıca boylamsal çalışmaların yürütülmesi de mevcut durumun analizi ve geleceğe dönük projeksiyonların çizilebilmesi için önemli olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abdulhay, D. S. (2024). The effect of artificial intelligence on the accounting profession. In *Artificial Intelligence Approaches to Sustainable Accounting* (pp. 168-185). IGI Global.
- Abdullah, R., & Fakieh, B. (2020). Health care employees' perceptions of the use of artificial intelligence applications: survey study. *Journal of Medical Internet Research*, 22(5), e17620.
- Akinadewo, I. S. (2021). Artificial intelligence and accountants' approach to accounting functions. *Covenant University Journal of Politics & International Affairs*, 9(1), 40-55.
- Akkaya, B., Özkan, A., ve Özkan, H. (2021). Yapay zeka kaygı (YZK) ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Alanya Akademik Bakış*, 5(2), 1125-1146.
- Allioui, H., & Mourdi, Y. (2023). Exploring the full potentials of IoT for better financial growth and stability: A comprehensive survey. *Sensors*, 23(19), 8015.
- Alvi, M. (2016). A manual for selecting sampling techniques in research. Munich Personal RePEc Archive. Erişim adresi: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/70218/1/MPRA_paper_70218.pdf (20 Haziran 2024)
- Aslan, Ü., ve Özerhan, Y. (2017). Big data, muhasebe ve muhasebe mesleği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(4), 862-883.
- Bako, P. M., & Tanko, U. M. (2022). The place of artificial intelligence in accounting field and the future of accounting profession. *Journal of Artificial Intelligence, Machine Learning and Neural Network*, 2(5), 15-21.
- Banța, V. C., Rîndașu, S. M., Tănăsie, A., & Cojocaru, D. (2022). Artificial intelligence in the accounting of international businesses: A perception-based approach. *Sustainability*, 14(11), 6632.
- Berdiyeva, O., Islam, M. U., & Saeedi, M. (2021). Artificial intelligence in accounting and finance: Meta-analysis. *International Business Review*, 3(1), 56-79.
- Bizarro, P. A., & Dorian, M. (2017). Artificial intelligence: The future of auditing. *Internal Auditing*, 5(1), 21-26.
- Boritz, J. E., & Stratopoulos, T. C. (2023). AI and the accounting profession: Views from industry and academia. *Journal of Information Systems*, 37(3), 1-9.
- Bose, S., Dey, S. K., & Bhattacharjee, S. (2023). Big data, data analytics and artificial intelligence in accounting: An overview. In S. Akter & S. F. Wamba (Eds.), *Handbook of big data research methods* (pp. 32-51). Edward Elgar Publishing.
- Brougham, D., & Haar, J. (2018). Smart technology, artificial intelligence, robotics, and algorithms (STARA): Employees' perceptions of our future workplace. *Journal of Management & Organization*, 24(2), 239-257.
- Büyükarıkan, U. (2021). Teknolojik gelişmelerin muhasebe mesleği üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 52, 269-288.
- Celayir, D. (2019). Kaliteli finansal raporlamada muhasebe meslek etiğinin önemi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1), 199-210.
- Cho, O. H. (2024). Analysis of the Impact of Artificial Intelligence Applications on the Development of Accounting Industry. *Nanotechnology Perceptions*, 20(1), 74-83.
- Chua, F. (2013). Technology trends: Their impact on the global accountancy profession. *The Association of Chartered Certified Accountants*.
- Chukwuani, V. N., & Egiyi, M. A. (2020). Automation of accounting processes: impact of artificial intelligence. *International Journal of Research and Innovation in Social Science (IJRISS)*, 4(8), 444-449.
- Citak, J., Owoc, M. L., & Weichbroth, P. (2021). A note on the applications of artificial intelligence in the hospitality industry: preliminary results of a survey. *Procedia Computer Science*, 192, 4552-4559.

- Cochran, W. G. (1977). *Sampling techniques*. New York: John Wiley & Sons.
- Das, P. K. (2021). Impact of artificial intelligence on accounting. *Sumerianz Journal of Economics and Finance*, 4(1), 17-24.
- Davenport, T. H., & Ronanki, R. (2018). Artificial intelligence for the real world. *Harvard Business Review*, 96(1), 108-116.
- Djevojić, C., Brajak, M., & Mihajlovic, I. (2021). Digital transformation, sharing economy and effects on society. In B. Katalinic (Ed.), *Proceedings of the 32nd DAAAM International Symposium* (pp. 0732-0739). Published by DAAAM International, Vienna, Austria.
- Ekinler, F. (2022). Muhasebe mesleği açısından muhasebe eğitiminde bilgisayarlı muhasebenin önemi: Serbest muhasebeci mali müşavirlere yönelik bir araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 10(2), 631-643.
- El-Mousawi, H., Jaber, A., & Fakih, I. (2023). Impact of using artificial intelligence applications on the accounting and auditing profession—An exploratory study from the LCPAs' perspective. *Journal of Business Theory and Practice*, 11(4), 1-22.
- Flexi (2024). Mitigating the risks of AI in accounting software. <https://www.flexi.com/mitigating-the-risks-of-ai-in-accounting-software/> (4 Ocak 2025)
- Frank, M. R., Autor, D., Bessen, J. E., Brynjolfsson, E., Cebrian, M., Deming, D. J., ... & Rahwan, I. (2019). Toward understanding the impact of artificial intelligence on labor. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 116(14), 6531-6539.
- Frey, C. B., & Osborne, M. A. (2017). The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation?. *Technological Forecasting and Social Change*, 114, 254-280.
- Gacar, A. (2019). Yapay zekâ ve yapay zekânın muhasebe mesleğine olan etkileri: Türkiye'ye yönelik fırsat ve tehditler. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 389-394.
- George, D., & Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*, 17.0 update. Pearson Education.
- Greenman, C., Esplin, D., Johnston, R., & Richards, J. (2024). An analysis of the impact of artificial intelligence on the accounting profession. *Journal of Accounting, Ethics & Public Policy, JAEPP*, 25(2), 188-188.
- Han, H., Shiwakoti, R. K., Jarvis, R., Mordi, C., & Botchie, D. (2023). Accounting and auditing with blockchain technology and artificial Intelligence: A literature review. *International Journal of Accounting Information Systems*, 48, 100598.
- Handoko, B. L., Mulyawan, A. N., Samuel, J., Rianty, K. K., & Gunawa, S. (2019). Facing industry revolution 4.0 for millennial accountants. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE)*, 9(1), 1037-1041.
- Hasan, A. R. (2022). Artificial Intelligence (AI) in accounting & auditing: A Literature review. *Open Journal of Business and Management*, 10(1), 440-465.
- Huang, Z. (2018). Discussion on the development of artificial intelligence in taxation. *American Journal of Industrial and Business Management*, 8(8), 1817-1824.
- Hussin, N. A. K. M., Bukhari, N. A. N. M., Hashim, N. H. A. N., Bahari, S. N. A. S., & Ali, M. M. (2024). The impact of artificial intelligence on the accounting profession: A concept paper. *Business Management and Strategy*, 15(1), 34-50.
- IMF (2018). Technology and the future of work. International Monetary Fund, Retrieved from <https://www.imf.org/external/np/g20/pdf/2018/041118.pdf> (20.06.2024)

- IMF (2021). Stay competitive in the digital age: The future of banks, IMF Working paper by Estelle Xue Liu. International Monetary Fund, Retrieved from <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WP/2021/English/wpica2021046-print-pdf.ashx> (20 Haziran 2024)
- Issa, H., Sun, T., & Vasarhelyi, M. A. (2016). Research ideas for artificial intelligence in auditing: The formalization of audit and workforce supplementation. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 13(2), 1-20.
- Jariwala, B. (2015) Exploring artificial intelligence & the accountancy profession: Opportunity, threat, both, neither?. IFAC, Retrieved from <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/discussion/exploring-artificial-intelligence-accountancy-profession-opportunity-threat-both-neither> (27 Haziran 2024)
- Jarrahi, M. H. (2018). Artificial intelligence and the future of work: Human-AI symbiosis in organizational decision making. *Business Horizons*, 61(4), 577-586.
- Jiang, Y., Li, X., Luo, H., Yin, S., & Kaynak, O. (2022). Quo vadis artificial intelligence?. *Discover Artificial Intelligence*, 2(1), 4.
- Kaya, C. T., Türegün, N., ve Aluç, E. (2018). İş hayatındaki teknoloji ekseni değişimlerin muhasebe mesleği ve eğitimi üzerine etkisi. XXXVII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Belek, Antalya, Türkiye.
- Keskin, S., ve Özsoy, A. N. (2004). Kanonik korelasyon analizi ve bir uygulaması. *Journal of Agricultural Sciences*, 10(1), 57-71.
- Khaled AlKoheji, A., & Al-Sartawi, A. (2022). Artificial intelligence and its impact on accounting systems. In *European, Asian, Middle Eastern, North African Conference on Management & Information Systems* (pp. 647-655). Cham: Springer International Publishing.
- Kılıç, S. (2013). Doğrusal regresyon analizi. *Journal of Mood Disorders*, 3(2), 90-92.
- Kılıç, S. (2016). Cronbach'ın alpha güvenirlik katsayısı. *Journal of Mood Disorders*, 6(1), 47-48.
- Kokina, J., & Davenport, T. H. (2017). The emergence of artificial intelligence: How automation is changing auditing. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 14(1), 115-122.
- Kroon, N., do Céu Alves, M., & Martins, I. (2021). The impacts of emerging technologies on accountants' role and skills: Connecting to open innovation—a systematic literature review. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 7(3), 163.
- Lawson, R., & White, L. R. (2018). Maintaining relevance in the digital age: In the face of technological change, the management accounting profession needs to refocus on providing actionable cost information to support internal decision making--or risk becoming obsolete. *Strategic Finance*, 99(10), 1.
- Lewis, S. (2007). Regression analysis. *Practical Neurology*, 7(4), 259-264.
- Li, Z., & Zheng, L. (2018, September). The impact of artificial intelligence on accounting. In *2018 4th International Conference on Social Science and Higher Education (ICSSHE 2018)*. Atlantis Press.
- Luo, J., Meng, Q., & Cai, Y. (2018). Analysis of the impact of artificial intelligence application on the development of accounting industry. *Open Journal of Business and Management*, 6, 850-856.
- McKinsey (2017). Harnessing automation for a future that works. A Report for McKinsey by By James Manyika , Michael Chui , Mehdi Miremadi, Jacques Bughin, Katy George , Paul Willmott, and Martin Dewhurst, Retrieved from <https://www.mckinsey.com/featured-insights/digital-disruption/harnessing-automation-for-a-future-that-works> (12 Ağustos 2024)
- Mohammad, S. J., Hamad, A. K., Borgi, H., Thu, P. A., Sial, M. S., & Alhadidi, A. A. (2020). How artificial intelligence changes the future of accounting industry. *International Journal of Economics and Business Administration*, 8(3), 478-488.

- Morse, J. M. (2000). Determining sample size. *Qualitative Health Research*, 10(1), 3-5.
- Ng, C., & Alarcon, J. (2020). *Artificial intelligence in accounting: Practical applications*. Routledge.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory*. McGraw-Hill.
- OECD (2021). Artificial intelligence, machine learning and big data in finance: Opportunities, Challenges, and implications for policy makers. Retrieved from <https://www.oecd.org/finance/artificial-intelligence-machine-learning-big-data-in-finance.htm> (20.06.2024)
- OECD (2022). The OECD going digital measurement roadmap. Retrieved from <https://www.oecd.org/digital/the-oecd-going-digital-measurement-roadmap-bd10100f-en.htm> (20.06.2024)
- Oh, S., Kim, J. H., Choi, S. W., Lee, H. J., Hong, J., & Kwon, S. H. (2019). Physician confidence in artificial intelligence: an online mobile survey. *Journal of Medical Internet Research*, 21(3), e12422.
- Ologe, S. O. (2020). Perceptions on the use of artificial intelligence in accounting: An Empirical study among accounting professionals in Nigeria. Master's Thesis. Griffith College, Dublin, Ireland.
- Oloyede, A. A., Fark, N., Noma, N., Tebep, E., & Nwaulune, A. K. (2023). Measuring the impact of the digital economy in developing countries: A systematic review and meta-analysis. *Heliyon*, 9(7), 1-19.
- Omoteso, K. (2012). The application of artificial intelligence in auditing: Looking back to the future. *Expert Systems with Applications*, 39(9), 8490-8495.
- Özevin, O. (2023). Muhasebede yapay zekâ kullanımının meslek etiğine etkileri: ChatGPT uygulaması. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 535-549.
- Peng, Y., & Chang, J. S. (2019, September). An exploration on the problems of replacing accounting professions by AI in the future. In *Proceedings of the 5th International Conference on Industrial and Business Engineering* (pp. 378-382). September 27-29, 2019, Hong Kong.
- Pew Research Center (2018). Artificial intelligence and the future of humans. Retrieved from https://elondn.blob.core.windows.net/eu3/sites/964/2020/10/AI_and_the_Future_of_Humans_12_10_18.pdf (10 Aralık 2020)
- Quinto II, E. J. (2022). How technology has changed the field of accounting. In *BSU Honors Program Theses and Projects*. Item 558. Retrieved from https://vc.bridgew.edu/honors_proj/558 (22 Haziran 2024)
- Rawashdeh, A. (2023). The consequences of artificial intelligence: An investigation into the impact of AI on job displacement in accounting. *Journal of Science and Technology Policy Management*, Ahead of Print.
- Sarıççek, R. (2019). Muhasebe alanındaki dönüşüm ve yapay zeka. II. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi içinde (ss. 1092-1099). 4-6 Eylül 2019, Balıkesir, Türkiye
- Sarwar, S., Dent, A., Faust, K., Richer, M., Djuric, U., Van Ommeren, R., & Diamandis, P. (2019). Physician perspectives on integration of artificial intelligence into diagnostic pathology. *NPJ Digital Medicine*, 2(1), 28.
- Schaudt, C. L. (2023). Combining robotic process automation with artificial intelligence: Applications, terminology, benefits, and challenges. In L. Schaudt and D. Schlegel (Eds.), *Eurasian Business And Economics Perspectives: Proceedings of the 38th Eurasia Business and Economics Society Conference* (Vol. 25, p. 83). Springer Nature.
- Sherif, K., & Mohsin, H. (2021). The effect of emergent technologies on accountants ethical blindness. *The International Journal of Digital Accounting Research* 21, 61-94.
- Shi, R., & Conrad, S. A. (2009). Correlation and regression analysis. *Annals of Allergy, Asthma & Immunology*, 103(4), 35-41.
- Singh, A. S., & Masuku, M. B. (2014). Sampling techniques & determination of sample size in applied statistics research: An overview. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 2(11), 1-22.

- Smith, A. (2016). Future of workforce automation: America's predictions. Pew Research Center: Internet, Science & Tech. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/internet/2016/03/10/public-predictions-for-the-future-of-workforce-automation/> (22 Haziran 2024)
- Stephens, T. (2024). AI risks in accounting and finance. <https://www.bccpa.ca/news-events/cpabc-newsroom/2024/june/ai-risks-in-accounting-and-finance/> (3 Ocak 2025)
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). Using multivariate statistics. Pearson Education.
- Taghizadeh, A., Mohammad, R., Dariush, S., & Jafar, M. (2013). Artificial intelligence, its abilities and challenges. *International Journal of Business and Behavioral Sciences*, 3(12), 30-34.
- Tenik, Ö. (2019). Teknolojik gelişmelerin muhasebe mesleğine etkileri: muhasebe meslek mensuplarına yönelik bir uygulama. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Thakker, P., & Japee, G. (2023). Emerging technologies in accountancy and finance: A comprehensive review. *European Economic Letters (EEL)*, 13(3), 993-1011.
- Värzaru, A. A. (2022). Assessing artificial intelligence technology acceptance in managerial accounting. *Electronics*, 11(14), 2256.
- Vasarhelyi, M. A., Kogan, A., & Tuttle, B. M. (2015). Big data in accounting: An overview. *Accounting Horizons*, 29(2), 381-396.
- Wang, T., & Cuthbertson, R. (2015). Eight issues on audit data analytics we would like researched. *Journal of Information Systems*, 29(1), 155-162.
- Wang, Y. Y., & Wang, Y. S. (2022). Development and validation of an artificial intelligence anxiety scale: An initial application in predicting motivated learning behavior. *Interactive Learning Environments*, 30(4), 619-634.
- Yi, Z., Cao, X., Chen, Z., & Li, S. (2023). Artificial intelligence in accounting and finance: Challenges and opportunities. *IEEE Access*, 11, 129100-129123.
- Yücel, G., & Adiloğlu, B. (2019). Dijitalleşme-yapay zeka ve muhasebe beklentiler. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17, 47-60.
- Zemánková, A. (2019). Artificial intelligence and blockchain in audit and accounting: Literature review. *Wseas Transactions on Business and Economics*, 16(1), 568-581.
- Zhang, C., Zhu, W., Dai, J., Wu, Y., & Chen, X. (2023). Ethical impact of artificial intelligence in managerial accounting. *International Journal of Accounting Information Systems*, 49, 100619.

MUHASEBE VE DENETİME BAKIŞ DERGİSİ

YAZIM KURALLARI

- 1- Çalışma, Word ortamında hazırlanmalı ve DergiPark platformuna yüklenmelidir.
- 2- Yazılar, A4 boyutunda, 1.5 satır aralığıyla, Times New Roman karakterinde, 12 punto ile yazılmalıdır.
- 3- Yazarın adı, unvanı ve bağlı olduğu kuruluş, e-mail adresi ve ID bilgisi burada yer almalıdır.
- 4- Yazının ilk sayfasında aşağıdaki bilgilere yer verilmelidir:
 - i. Yazının başlığı, büyük harf, 16 punto ve bold yazılmalıdır.
 - ii. İlk sayfada, makalenin en az 100 en çok 200 kelimeyi geçmeyen, Türkçe ve İngilizce (başlık da dahil olmak üzere) Öz'leri yer almalıdır.
 - iii. Öz'lerin altında anahtar sözcükler (keywords) ve JEL sınıflandırması bulunmalıdır. JEL kodları <https://www.aeaweb.org/jel/guide/jel.php> adresinden alınmalıdır.
- 5- Giriş ve sonuç bölümleri de dahil olmak üzere yazının tüm bölümleri ve başlıkları numaralandırılmalı ve bold yazılmalıdır. Birinci derece başlıkların tamamı büyük harfli ve koyu, diğer başlıkların yalnızca ilk harfi büyük harfli ve koyu yazılmalıdır.
- 6- Tablo içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, grafik, vb.) “şekil” olarak adlandırılmalıdır. Tablo ve şekillere başlık (sıra numarası ve ad) verilmelidir. Tablolarda başlıklar üstte, şekillerde ise altta Times New Roman 10 punto ile yazılmalı, varsa bunlara ilişkin kaynak bilgileri de altta yer almalıdır.
- 7- Atıflar metin içerisinde parantez kullanımı veya dipnot şeklinde yapılabilir. Dipnotlar, metin içerisinde numaralandırılmalı ve kaynakça bilgileri sayfanın altında yer almalıdır.
- 8- Dergimiz APA 7 (2020) kurallarına göre makaleleri düzenlemekte ve çalışmaların en son çıkan APA formatına göre hazırlanmasını talep etmektedir. Buna göre dergimizde kullandığımız metin içi ve metin sonu kaynakça örnekleri aşağıda yer almaktadır.

Kitap

Kitap ismi italik ve küçük harflerle verilmelidir. Kitap isminin başında ve sonunda nokta olmalı ardından yayınevi düz ve büyük harfle başlayacak şekilde verilmelidir.

Gürdal, K. (2019). *Maliyet muhasebesi*. <https://www.siyasalkitap.com/u/siyasal-kitap/docs/m/a/maliyet-muhasebesi-2908-teslim-1569405763.pdf>

Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and social psychology: beyond attitudes and behaviour*. Sage. (Sadece yayınevi verilmeli ancak yayın yeri verilmemelidir.)

Metin içinde kitaplar (Potter & Wetherell, 1987) şeklinde verilmelidir. & işareti and veya ve kelimeleri yerine kullanılmalıdır.

Makale

Makalelerde makale ismi küçük harflerle düz ancak dergi ismi büyük harfle başlayacak ve italik şekilde yazılmalıdır. Dergi cilt sayısı italik ancak sayı no parantez içinde düz olmalıdır.

Guadalupe, M., Li, H., & Wulf, J. (2014). Who lives in the C-suite? Organizational structure and the division of labor in top management. *Management Science*, 60(4), 824-844.

Metin içinde ise (Guadalupe, Li & Wulf, 2014) olarak verilmelidir.

Diğer kaynak türleri ile ayrıntılı bilgiye APA 7 resmi sitesinden ulaşabilirsiniz.

9- Yazılar, kaynakça ve şekillerle birlikte en çok 25 sayfa olmalı, sayfalar numaralandırılmalıdır.

10- Makale başlangıç sayfasında gönderim tarihi gün-ay-yıl olarak yazılmalıdır.

11- Dergiye gönderilen yazıların yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu, yazarın yazı için “basıla” verdiği kabul edilecektir. Yazı teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için ayrıca yazara gönderilmeyecektir. Bu nedenle yazım yanlışlarının olağanın üzerinde olması, yazının geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.

12- Makale yazarlarının makalelerde tanımlayıcı kimlik/numarasına (ID) yer verilecektir. ORCID, Open Researcher ve Contributor ID’nin kısaltmasıdır. ORCID, Uluslararası Standart Ad Tanımlayıcı (ISNI) olarak da bilinen ISO Standardı (ISO 27729) ile uyumlu 16 haneli numaralı bir URI’dir.

<http://orcid.org> adresinden bireysel ORCID için ücretsiz kayıt oluşturulabilir.

- 13- Birden ona kadar olan rakamlar; tablo ve listelerde kullanılması, matematiksel, istatistikî veya teknik birim ve miktarların (uzaklık, ağırlık vs.) belirtilmesi hariç yazı ile yazılmalı, diğer sayılar nümerik olarak gösterilmelidir.
- 14- Metin içerisinde “%” işareti kullanılmamalı, “yüzde” ifadesi kullanılmalıdır.
- 15- Denklemler parantez içinde numaralandırılmalı, numaralar sağa yaslanmış ve sıralı olarak birbirini izlemelidir.
- 16- Çalışmalar her sayfanın üst alt sağ ve solundan 3'er cm boşluk kalacak şekilde hazırlanmalıdır.

Etik Kurul izni;

Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,

İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,

İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,

Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,

Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.

ETİK KURUL İZNİ GEREKTİRMEKTEDİR.

Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir.

Olgu sunumlarında “Aydınlatılmış onam formu”nun alındığının belirtilmesi,

Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,

Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi

İzinle ilgili bilgilere makalede yer verilmesi zorunludur. Eğer bu izinlerin alınması gerekli ise, izinin hangi kurumdan, hangi tarihte ve hangi karar veya sayı numarası ile alındığı açıkça makalede yer almalıdır.

TELİF HAKLARI DEVRİ

- Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisine gönderilen makalenin Yazar / yazarların özgün çalışması olduğunu,
- Çalışmalar başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olduğunu,
- Makale yazar / yazarlarının makalenin son halini onayladıklarını,
- Makalede bulunan metnin ve şekillerin diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini,
- Sunulan makale üzerindeki mali haklarını, özellikle işleme, çoğaltma, temsil, basım, yayım, dağıtım ve internet yoluyla iletim de dahil olmak üzere her türlü umuma iletim haklarını makaleyi gönderdiği andan itibaren Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi'ne devretmeyi kabul ve taahhüt etmiş sayılırlar.
- Yazar/ yazarlar makaleyi çoğaltma, postayla veya elektronik yolla dağıtma hakkına sahiptir. Makalenin herhangi bir bölümünün başka bir yayında kullanılmasına Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi'nin yayımcı kuruluş olarak belirtilmesi ve atıfta bulunulması şartıyla izin verilir.

MUHASEBE VE DENETİME BAKIŞ DERGİSİ

ETİK İLKELERİ

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi “Yayın Etiği”, “Araştırma Etiği” ve “Yasal/Özel izin belgesi alınması” ile ilgili kurallara ve uluslararası yayın etik standartlarına uymayı taahhüt eder.

Makale gönderen yazarlar aşağıdaki kurallara uymalıdır:

1. Gönderilen makaleler, yazar(lar)ın özgün çalışması olmalıdır.
2. Gönderilen makaleler daha önce yayımlanmamış veya eşzamanlı olarak başka bir dergiye yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
3. Olası herhangi bir çıkar çatışması açıkça belirtilmelidir.
4. Makalenin geliştirilmesinde kullanılan veri kaynakları hakkında yayın kurulu bilgilendirilmelidir.
5. Makale yayınlanmak üzere yollandıktan sonra yazar tarafından herhangi bir hata bulunursa, yazar(lar) yapılan düzeltmeleri derhal Editöre bildirmelidir.
6. Yazar(lar)ın, hakem raporlarında istenilen düzeltmeleri zamanında yapmalıdır.
7. Gerekli durumlarda alınması gereken etik kurul onayı makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.
8. Yazar(lar) makalelerini bilimsel araştırma ve yazma tekniklerine uygun olarak hazırlamalıdır.

Hakemler aşağıdaki kurallara uymalıdır:

1. Bütün makaleleri, makalenin entelektüel içeriğini temel alarak, yazarın cinsiyet, ırk, etnisite, din, bağlı bulunduğu kurum, vatandaşlık veya siyasi değerlerine bakmaksızın adil şekilde değerlendirmelidirler.
2. Değerlendirmelerini; küçümseyici, rencide edici değerlendirme ve yorumlar yapmaktan kaçınacak şekilde objektif ve yapıcı yapmalıdırlar.
3. Doğru bir değerlendirme yapmak için gereken uzmanlık yeterliliğine sahip olmalı ve makaleleri kabul etmeleri durumunda kendilerine verilen süre içinde değerlendirmelidirler.

4. Gözden geçirme işlemi sırasında çıkar çatışması gözlemliyorlarsa, durumu Editör'e bildirmelidirler.
5. Makaleyle ilgili tüm bilgileri gizli tutmalı ve başkalarıyla paylaşmamalıdır.
6. Değerlendirme süreci sırasında elde ettikleri bilgileri, kendi veya başkalarının veya başka kuruluşların avantajına veya başkalarını dezavantajlı duruma düşürmek veya itibarını zayıflatmak için kullanmamalıdır.
7. Makalenin yayınlanmasının reddine neden olabilecek herhangi bir bilgi varsa Editöre bildirmelidirler.

Editörler aşağıdaki kurallara uymayı taahhüt eder

1. Bütün makaleleri, makalenin entelektüel içeriğini temel alarak, yazarın cinsiyet, ırk, etnisite, din, bağlı bulunduğu kurum, vatandaşlık veya siyasi değerlerine bakmaksızın adil şekilde değerlendirir.
2. Makaleler ile ilgili bilgileri gizli tutar.
3. Makaleler ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması gözlemlenmeleri halinde, bunları açıklar.
4. Yayın Kurulu, yayınlanmak üzere gönderilen makalenin hakem değerlendirmelerine dayalı olarak yayınlanması kararının verilmesinden, derginin yayın kurulu politikalarından ve intihal, hakaret, etik ve telif hakkı ihlaline karşı yasal tedbirlerin alınmasından sorumlu olur.

MUHASEBE VE DENETİME BAKIŞ DERGİSİ

YAYIN POLİTİKASI

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi teorik ve/veya uygulamalı özgün makaleleri yayınlayan hakemli, bilimsel bir dergidir.

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi'ne Türkçe çalışmalar gönderilebilir.

Kapsam olarak, muhasebe ve denetim alanlarında gönderilecek makalelere açıktır.

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, bilginin global değişimini artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğurması ilkesi doğrultusunda açık erişim sağlama politikasını benimsemiştir. Dergi içeriği tüm kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz “açık erişimli”dir. Kullanıcılar, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstererek makalelere bağlantı verebilir.

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, değerlendirilmek üzere alanında uzman iki hakeme gönderilir. Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporları beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilerek üçüncü hakemin olumlu veya olumsuz görüşüne göre nihai karar verilmektedir.

Dergiye gönderilecek makalelerin “yazım kurallarına” uygun hazırlanmış olması, başka hiçbir yerde yayımlanmamış olması veya dergimize gönderildiği tarihte bir başka dergide hakem değerlendirme sürecinde olmaması gerekir. Yayımla ilgili bitmeden 2. bir dergiye makale göndermek “duplikasyon” olarak nitelendirilmektedir. Bu şekilde makale gönderen yazarlar hukuki olarak suç işlemektedirler. “duplikasyon” yaptığı tespit edilen yazarlar hakkında dergimiz gerekli gördüğü takdirde yasal işlem başlatabilir.

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakemlerin ve yayın kurulunun eleştirisi ve önerilerini dikkate almak zorundadırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler veya konunun uzmanı hakem olabilir.

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi makale gönderen yazar/yazarlar, derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.

Makale Değerlendirme Süreci ve Süresi

Dergiye gelen çalışmalar, öncelikle dergi editörleri tarafından değerlendirilerek özgünlük ve bilime yaptığı katkı açısından ön bir değerlendirmeye tabi tutulur. Ön değerlendirme sonucunda özgün ve bilimsel katkısı olduğu düşünülen çalışmalar, hakemlerce değerlendirilme sürecine alınır. Bu süreçte çalışmalar, en az iki hakem tarafından kör hakemlik esasına bağlı olarak değerlendirilir. Çalışmalara ilişkin olarak hakemlerden gelecek değerlendirme raporlarının sonucuna göre gerektiğinde üçüncü bir hakemin daha görüşüne başvurulur.

Dergiye gelen ve ön değerlendirmeyi geçen çalışmaların değerlendirilmesi ve hakem değerlendirmelerinin olumlu olması şartıyla yayınlanması süreci 3 - 12 ay arasında sürmektedir.

Açık Erişim Politikası

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir.

